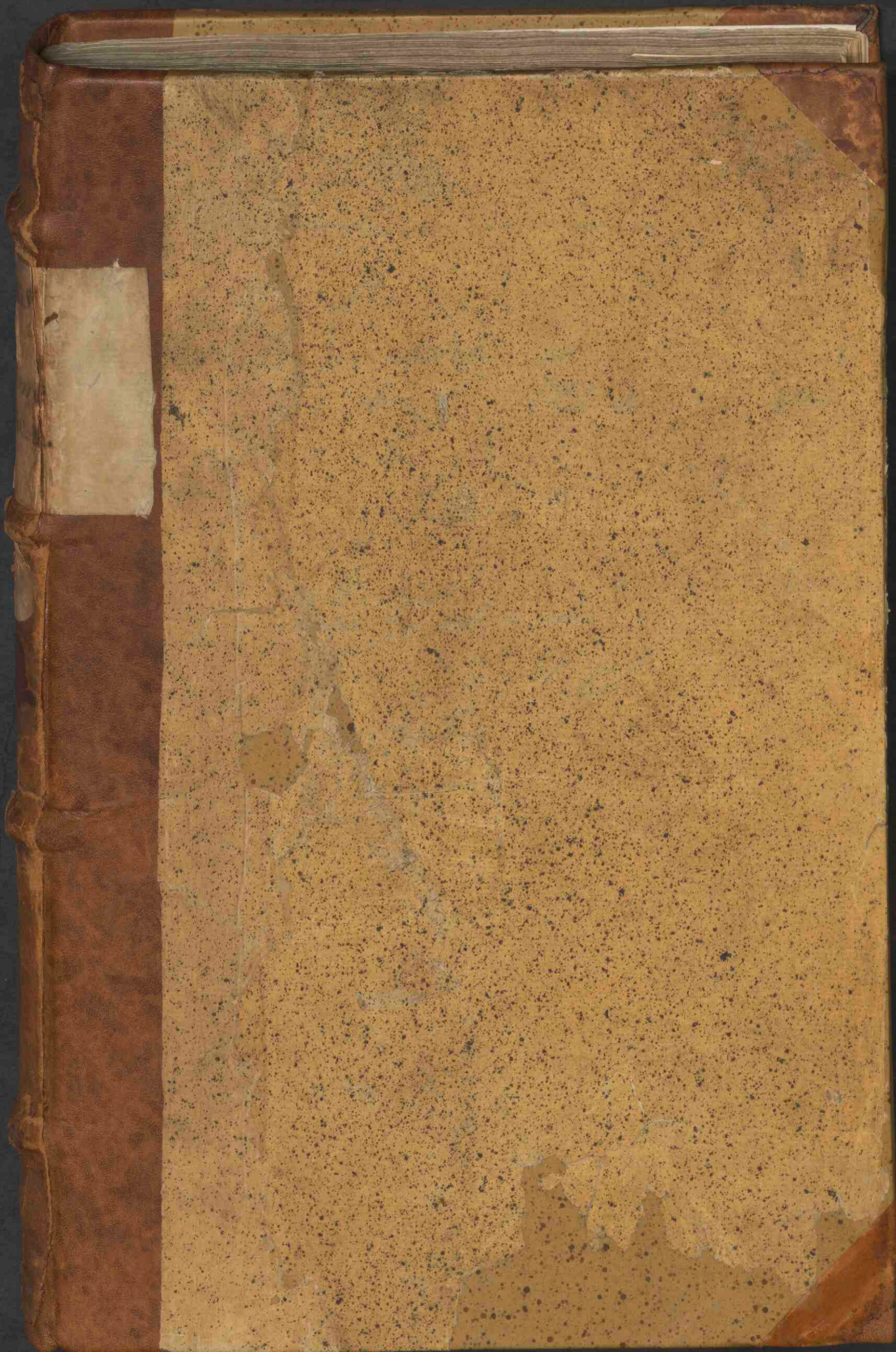

Eusebii Caesariensis De evangelica praeparatione, Libri XIII

<https://hdl.handle.net/1874/429201>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
  - de kopsnede
  - de frontsnede
  - de staartsnede
  - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

EUSEBIUS

De

Preparatione

Evangelica

G. fo.

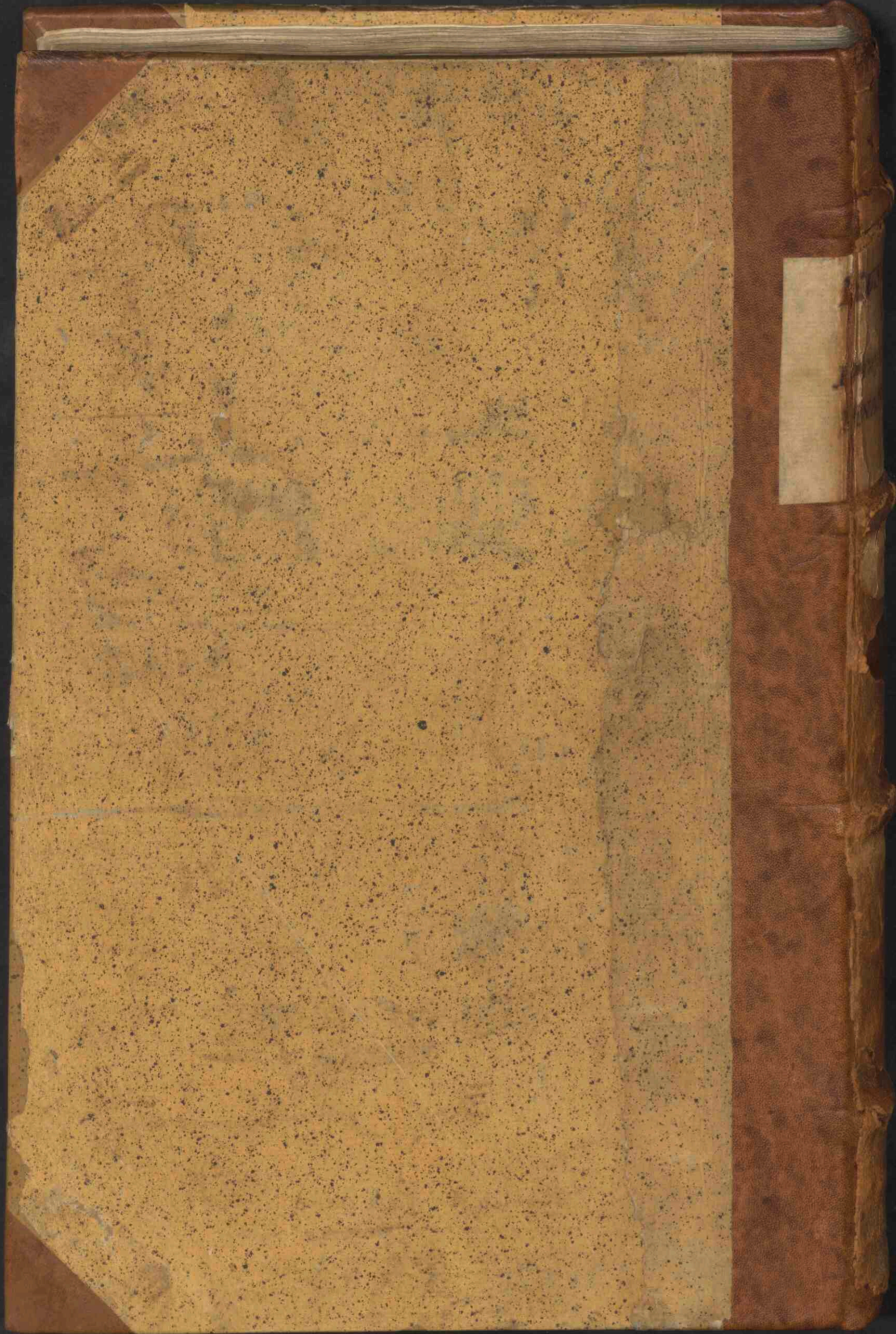
211

24

F.

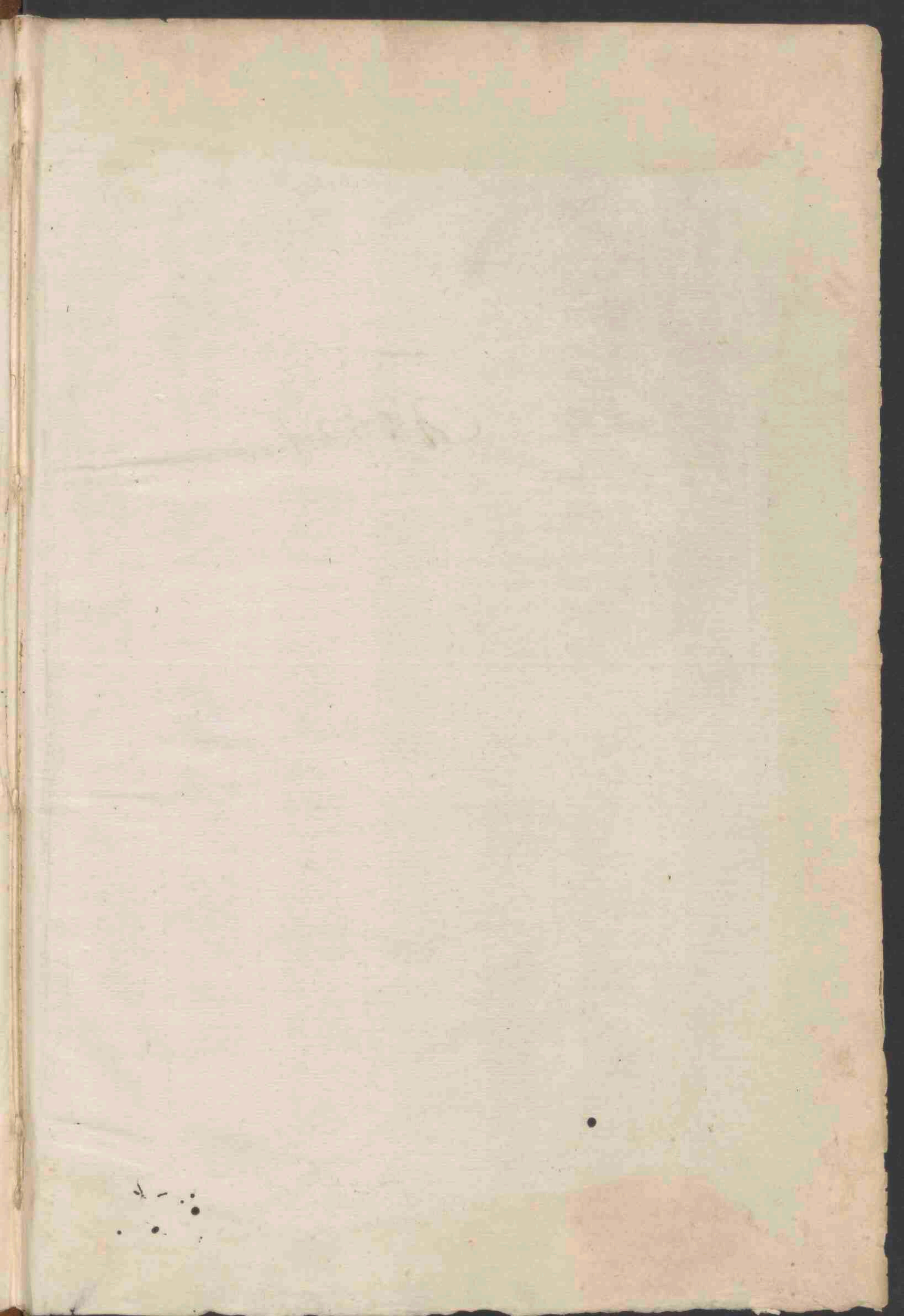

Patres Ecclesiae

Folio n°. 214.

~~N. 16. C.~~

Q. 9. 56. p.

Hermani Lethralij, Decani S. Marce Trauerton

9 fol. 214 1

EVSEBII

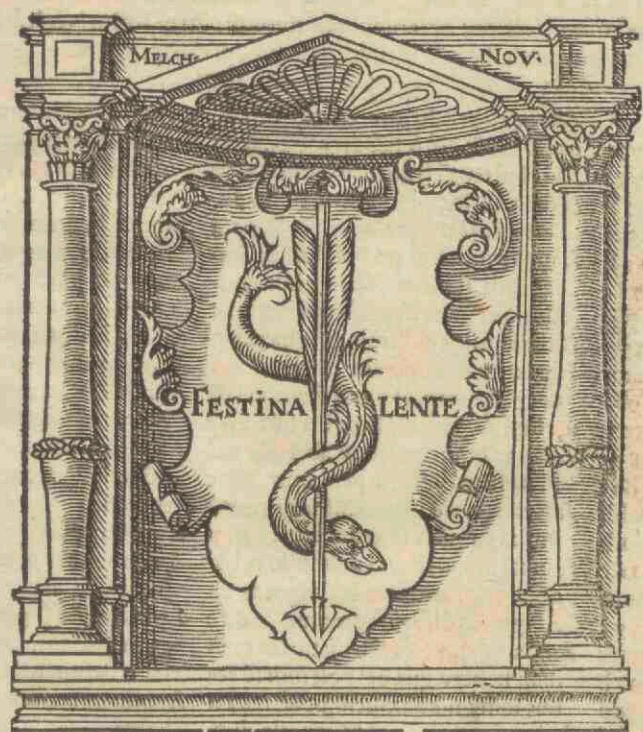
CAESARIENSIS

DE EVANGELICA PRAE-
paratione, Libri XIII.

Diligentius ac emendatius nunc, quam antehac usquam typis excusi.

Georgius Trapezuntius uertit.

Accessit nunc recens & accurate collectus, Index rerum
atque sententiarum locupletissimus.

Ex Donatione Hib. à Biberhel.

Coloniae, excudebat HERO ALOPECIVS, Anno
CHRISTO nato M. D. XXXIX.

DE EVSEBII VITA

EX ANTIQVIS SCRIPTORIBVS.

Evsebius, uir fuit non modo earum rerum, quæ in diuinis literis continetur, sed etiam quæ apud Græcos in omni genere doctrinæ feruntur, studiosissim^o. Eaq; oia, ita pcepta, meditataq; habuit, ut neminē illi in suo gñre possis iure antepone. Vita autē & moribus ita pbat, ut ab imperatore Cōstantino literas aliquando acceperit, quæ nihil aliud prorsus q̄ suas ipsius laudes contineret; nam quum Eustathius Antiochenſis Episcopus adulterij ob inuidiam infimulatus, nefarieque condemnatus, uacantem locum reliquisset, & ciuitas in nouo episcopo creando in partes diuisa esset, & periculum esset ne undiq; ad arma concurreretur, alijs Eustathium reuocare studentibus, alijs Eusebium in locum illius accire, ac sufficere cupiētibus, ipse Eusebius pertinacissime ac potius cōstantissime munus recusauit. Et Imperator quum tumultum ciuitatis per literas cohibuisset, tum ad ipsum quoq; Eusebium scripsit, ita illius & propositum, & constantiam commendans, ut & beatum uocaret, & dignū q̄ non unius ciuitatis, sed totius orbis episcopus crearetur. Moritur uero Eusebius iam ætate prouectus in urbe Palestinæ, quæ Cæsarea dicitur, cuius etiam loci episcopus fuerat. Cui successit Agapius ipsius discipulus, qui præceptorem imitatus, quum alia multa lectu digna conscripsit, tum etiam de uita præceptoris sui libellum, qui, (quod ego quidem sciam,) ad ætatem nostrā incolumis non peruenit. Quod si quis etiam illud querat, qui annus ab ortu Christi ageretur quum Eusebius uita decessit, is sciat (quantum ego quidem ex ratione descriptioneq; temporum colligere potui) annum V. & L. supra CCC. fuisse, Constantino imperatore iam mortuo.

INDEX RERVM AT

QVE SENTENTIARVM ALIQVOT CELEBRIORVM, QVAS nos quidem tumultuaria tantum lectione obseruauimus: studiosi autem lectoris erit, hoc genus multo pluribus notandis, colligendisq; iustam operam præbere.

A	Bel quid	Fol. 71c	Anima eo prudentior ac melior est,	rundam gentium opinio sumpta si
	Abraham quid	71c	quo sicciore degit sub aere	militudine a lucerna, quæ dū ardet
	Abrahā quo tēpore floruerit	67b	Asiā tā uirtutū q̄ uirtutū causa ē.	nemini noccat, extincta uero mul-
	Abrahami etiam gentium historiæ fe-	60b	Animæ rationalis qualem Plato pu-	tis
	cere mentionem	60b	tauerit esse naturam	31c
	Adā qd apud Hebræos significet	71c	Animā rationālē ex passibili & im-	Animal brutum si hominē interfice-
	Adulteras qua seueritate Arabes pu-	39e	passibili substantia diuinitus con-	rit q̄ debeat ægrate uindictari
	niant.	39e	stitutam non esse probatur	55e f
	Aera oim rerum principiū opinatur	4c & 97a	Animæ uitij subiectæ & quæcunq;	Animalia pura ab impuris cur lex di-
	anaximenes	4c & 97a	appetitu feruntur iræ concupiscen-	uina separauerit
	Agrū alienū qui arauerit qua pœna	85e	tiæq; seruiētes i naturā dæmonū cō-	53c
	plectendū Plato putauerit	85e	uertunt, ac punitotē sicut illi fiūt	Animalia dñs immolari non debere
	Algarixa quid	60c	26c	cur Porphirius censuerit
	amicitia int̄ deū et hōes melius nobis	10c	Animæ immortalitē ab Hebræis	23c
	atq; beati ^o excogitari nil pōt	10c	Platonem didicisse probatur	Animalia usus utilitatisq; causa olim
	Amisos quid	10c	78c	Aegyptij coluisse putantur
	Amazones uiros nō habēt, sed tpe ue-	97b	Animæ rationalium trāsmigrationē	Animi immortalitatem qua consecu-
	ris egrediētes cū uicinis cōue.	97b	in alia corpora Plato asseruit	tiōe ethnicos quoq; astruxisse proba-
	39e	97b	92a	ri possit
	Anaxagoras philosophandi amore	97b	Animarum in cætera animalium cor-	90a
	agros incultos deseruit	97b	pora migrationem Pythagoras ab	Anubis quid
	Anaxagoras cur eo dementiæ perdu-	96d	Aegyptijs didicisse putatur	8d
	ct ^o sit, ut solē ignē ē putauerit	96d	66c	Antropos cur græcis hominem signi-
	96d	96d	Animas defunctorum uirtutem quā-	ficeret
	Angelum cuiq; ad custodiam diuini-	90b	dam habere, qua uel post mortē re-	71d
	tus datū Plato quoq; asseruit	90b	bus humanis auxiliētiā, pbat	Apin quanta superstitiōe uiuum Ae-
	90b	90b	81a	gyptij colant, quantoq; luctu plan-
	Angelos bonos esse & malos ex Pla-	78a b	Animas magnas propitias esse dum	gant defunctum
	tonis sententia probatur	78a b	uiuunt, dum uero extinguitur aut	8f
			corrumpuntur aut nimbis & gran-	Apollo nonnunquam mentiri se fate-
			dine aut modo pestifero cuncta re-	batur
			plere ueneno, superstitiosa est qua-	34c
				Appollo signa quoq; & lapides ado-
				randos consulebat
				33d
				Appollo unde sit dictus
				13b
				Appollo etiā tyrannis adulabatur
				33d

*magis ad dñm
de se ipse dō
sua uirtute
hōy 30. p.
p̄a uirtutē
p̄ ad eadē sp̄m
dūm p̄uident
d̄m ipse
cepta a Hicron
mo*

I N D E X.

Aquam cur om̄ium rerū principium
Thales posuerit 4 b & 96 f
Aristotelis de Iudeis testimoniū 58 b
Artes omnes maleficæ à dæmonibus
inuentę sunt 26 e & 30 c
Artes omnes uerbum diuinum homi
nibus suggestit 91 a
Artium mechanicarum qui fuerint
primi inuentores 65 e
Astronomiam quamobrem Socrates
discendam putauerit 96 c
Atlātōrū qualis fuerit theologia 9 d
Athletę cur Appollinis autoritate di
uinis honoribus afficiebātur 33 b
Aethiomas rerum omnium principii
esse Democr̄iti est sententia 97 a
Augurij insaniam qua prudentia Iu
dæus quidam elusit 58 a

B

Aau quid 6 c
Bactrorum mulieres quo luxu
atq; licentiā degant 39 d
Bacchum qua figura ac specie & qua
de causa depinixerint 9 c
Bellum spirituale unde oriatur homi
ni ex Platonis sententia 78 a b
Bellorum fremitus quibus potissimū
causis contingant 2 d
Beelzabab quid 6 c
Bonum quid sit secundum Platoni
cos 75 f
Bonum uniuersi principalius est quā
bonum partis 70 e
Bona ac mala ut iustis ac sanctis opti
ma, ita iniustis ac impijs pessima
sunt 83 e
Bonorum expectatione non tantum
gaudere solent homines, quantum
timore malorum exagitari 21 d
Boues cur oli Aegyptij coluerint 8 c
Brachimanes quibus legibus ac mori
bus uiuāt 39 c

C

Cain quid 71 e
Canis in quacunq; domo mor
tuus fuerit apud Aegyptios,
omnes qui eandem domum inhabi
tant uniuerso corpore raso, magno
luctu afficiuntur, nec uino aut triti
co, cæterisq; ad uictum necessarijs,
quæ in ea domo recondita fuerunt
uti amplius licet 8 f
Canes Medici nō parua cura alunt, qui
bus morientes homines adhuc spi
rantes proijciunt 39 f
Cantari in ecclesia nō debet, quod nō
sit prius à probis ac pijs uiris dili
genter examinātū 83 f
Cantibus ad uirtutem præparandi
sunt adulescentes 83 d
Cantum diuinorum iudicium non
multitudini tradendum est, sed pau

cissimis, qui diuina præditi sint uir
tute 83 f
Caput cur intellectuæ animæ sedem
philosophi sint arbitrati 90 c
Carminibus ac rythmis eas leges Pla
to ponendas censuit quibus ad uir
tutem uniuersa musica respicere co
gatur 83 f
Caspj seniores suos canibus proijce
re quondam solebant 2 f
Cedem hominis qua seueritate Plato
putauerit puniendam 93 b
Cælites dii unde sint dicti 10 a
Ceruisiæ confectionem cui autori o
lim græci tribuerint 9 b
Cælum cur à Moyse firmamentum
dicatur 71 d
Charitatem atq; cognitionem sui de
us omnibus hominibus per Chri
stum annunciat 1 c
Cyro regi multarum gentium regna
diuinitus sunt concessa propter be
neficia, quæ contulit populo Iudai
co 41 b
Ciuitatem in duodecim tribus Plato
diuisit Iudæorum more 86 c
Ciuitatem unam qua ratione Plato di
xerit ex auro, argento, ferro, & ære
deo fingente esse permixtam 85 f
Cophi quid 65 d
Cognosci ab homine nihil posse aut
comprehendi, quorundam philoso
phorū sententia fuit 95 a b
Colpia quid 6 c
Conuersatio atque consuetudo quan
tam uim habeat 53 c
Corporis & animæ facta dissolutio
ne, retinet utrunq; habitum suum,
quem homine uiuo habuerat 81 c
Corruptioni obnoxia est omnis na
tura quæ sine contrario non est 92 c
Creatorem uniuersi inueniri difficile
est, & cum inueneris in uulg^o efferre
impossibile ex Platōis sententia 79 a

D

Defunctorum animæ quāta se
ueritate atq; iustitia sint iudi
candæ ex Platonis senten
tia 81 c
Dei nomine quid apud omnes homi
nes naturæ ipsius instinctu significe
tur 11 e
Democritus octoginta annos loge à
patria disciplinarum amore ab
fuit 65 b
Dæmones ad omnia flagitia & facino
ra homines impellere, ostendit 25 b
Dæmones cuius naturæ atque origi
nis Plato posuerit 91 f
Dæmones deorū assumpta persona,
temeritate nostra fruuntur ex senten
tia Porphirij 26 f

Dæmones gentilium mortales sunt
auctore Plutarcho 31 a
Dæmones non alio quam saluatoris
tēpore fuisse extinctos, etiam à sum
mis apd' gētiles uiris, pbat 31 a b c d
Dæmones omnes malos esse conuin
citur 23 e
Dæmones quibus rationibus olim ho
mines decipiebant 28 a
Dæmones, quos inter hominum deo
rumq; naturā quidam gentium phi
losophi collocabāt, qualiter respō
sa dare credebantur 28 c
Dæmones tam boni q̄ mali ab homi
nibus coguntur, ex sententia Por
phirij 29 d
Dæmones uitjs dediti, quicquid ma
li excogitare possunt, libet̄er aggre
diuntur 29 b
Dæmonis potentiam aduentu salua
toris abiectam esse ostenditur 27 d
Dæmonum honorum qualis sit ope
ratio secundum Porphirium 29 b
Dæmonum qualis sit natura ex sentē
ntia Porphirij 26 e
Dæmonum qui sint principes secun
dum Porphirium 27 a
Deo aut diuinis uirtutibus terrenum
nihil esse offerendum aut incendē
dum, quibus rationibus Porphiri
us ostendat 23 a
Deo qua ratione scriptura diuina hu
mani corporis membra tribuat 54 a
Deorum falsorum cultum ueneratio
nemq; improborum ac scelestorum
hominum fabulæ atq; artificia exco
gitarunt 5 e
Deorum falsorū plurimi sepulchra
pro templis habuere 11 d
Deorum loco Phænices atque Aegy
ptij coluerunt, quotquot uitam ali
qua re inuenta excoluerunt 6 a
Deorum multitudo quomodo ab ho
minibus sit credita 28 b
Deos gentilium Plato contempisse
probat 86 f
Deo soli inhærendum est spretis o
mnibus dijs gentium 26 c
Derbices propinquos atq; affines su
os ubi consenuissent miserrimos es
xistimantes, ijs immolatis, carnes es
orum olim epulabantur 2 f
Deus atq; homines non similiter iudi
cant 56 e
Deus bonorum tantum causa est ex
Platonis sententia 87 c
Deus omnium rerum præscientiam
habet 40 f
Deus quis sit ac qualis ex ethnici ho
minis confessione 90 f
De^o qualiter absq; sui mutatiōe sit in
carnatus 88 a b

I N D E X

Deus simplex est ac nullius mutatio- nis capax ex Platonis sententia 87 d	Enarchia morte ad uitam reducis & Nicandæ coriarij historia 79 f	Fidelis uir omni argēto ac auro in se ditione est melior 80 f
Deus unde sit appellatus 5 d	Enoch quid 44 a	Filij dei personam Mosaicę scripturę testimonio designari probatur 74 b
Deum absq; tubicēta materia nihil fa- cere posse asserētium opinio refelli- tur 47 f	Enos quid apud Hebræos ac Latinos significet 43 f & 71 d	Frugum bonitas iōgo interuallo au- ri argenti naturam superat 55 f
Deum corporea similitudine nulla ex primi posse, ethnicorum quoq; au- thoritate probatur 90 f	Ens ex nō ente fieri posse negat Epi- curus 4 d	Furtum quomodo puniendum sit se- cundum leges Platonicas 93 c
Deum omnia scire multorum philo- sophorum autoritate probatur . 90 d	Entium quoddā est mortale & quod- dam immortale 72 e	Furtum quā diuersimode in diuersis regionibus puniatur 39 e
Deum unum esse non tantum Mosi, uerū etiam Platonis testimonio pro- batur 73 f	Epicurus cur uacuum posuerit 90 a	Furtum qua talione diluendum Mo- ses ac Plato cęsuerint 85 e
Die septima cur quieuisse deus dica- tur 89 e	Esse solummodo æternę substantiæ, id est, deo, pprie accommodatur ex Platonis sententia 72 e	Futurorum, quæ in potestate diuina sunt, cognitionem per cęlestia cor- pora perquirere Socrates iudicabat inutile 96 d
Diabolum malignam animam Plato appellat 90 b	Essæi cur in ciuitatibus habitare no- luerint 54 f	G
Diem septimam philosophi quoq; sa- cratiorem esse censuerunt 90 f	Essæorum apud Iudæos summa & ho- nestissima secta, cuiusmodi uitæ ra- tionem tenuerit 54 d	Generationem ac corruptiōem ullam esse rerum Xenopha- nes Colophonius negat, esse nanq; simile quicquid est 4 c
Dij gentium quæcunq; præuidebant cęlestium motu præuidebant 33 f	Estæorum uita testimonio Porphiri commendatur 58 b	Generationem eorum esse quæ falsa estimatione uidentur esse cum non sint opinatur Parmenides Eleata 4 c
Diluuium à quo Noe cum familia sua tantum liberatus est etiā ethnicis hi- storijs suis prodiderit 58 e	Aeternitas qd ex Numenij Platonici sentētia 72 f	Genilium aduersus catholicam fidē argumenta ponuntur 1 d
Diodori Siculi de origine mundi opi- nio 3 e f	Euan quid 10 c	Germinibus terræ deflorescentibus Aegyptij miserationem, lachrimas ac sletum offerebat 5 c
Disciplina quid 83 b	Euangelij quæ sit definitio & inten- tio 1 a b	Graciam & cęlestia beneficia per Ie- sum Christū nobis esse collata plu- ribus ac perspicuis argumentis pro- batur 2 a
Disciplinarum amore quas peregrini- nationes ueteres illi philosophi sus- cepisse ferantur 64 f. & sequen.	Euangelica uirtute undiq; truculen- tissimæ falsæ religionis pestes sunt explosę 2 f	Græcia cur sola homines generet ue- re cęlestes atque diuinos natura ad omnem scientiam natos 57 e
Disciplinæ ciuilis quæ fuerit olim a- pud Iudæos ratio 51 c	Euripidis de origine mundi senten- tia 3 f	Græci disciplinas oēs & artes à Bar- baris acceperunt 64 d
Diuina uirtus una duntaxat colenda est non multæ 18 f	F	Græci non solum à Barbaris artes, sed alter alterius inuenta dictaque furētes suo nomine attribuebāt 63 e
Diuina uirtute omnia gubernari, cun- ctaque à deo esse producta Orphei autoritate pbatur 89 c	Fabulas poetarū quomodo quid- dam mystice interpretent 13 a	Græcorum qualis olim fuerit theo- logia 9 b
Diuinationem inuilem esse proba- tur 21 c	Fabulis prius q̄ gymnasijs pue- ros exercendos Plato censuit 81 b	Græcorum scriptores cur pleriq; non iniuria mendacię arguantur 66 b
Diuinas res curiosus inuestigare cur Xenophon nephas iudicauerit 96 d	Fatum non esse ipsorum quoq; genti- lium philosophorum autoritate conuincitur 36 c & 37 b	Græcorum sapientes Iudaicam fuisse imitatos doctrinā probat 70 a b c
Draconum naturam cur Phænices atque Aegyptij diuinam putauerint 7 c	Fato uoluntatem hominis subijcien- tium quam sit falsa opinio ostendi- tur 34 e	Græcorum quæ narrantur mirabilia omnia post Mosē ac terrigenā Cę- cropē fuisse ostēditur 67 a
E	Fatis hominum uoluntates agi olim gentes arbitrabantur deorum cōsti- lijs persuasæ 33 f	Getulorum quæ sint leges 29 d
Cęlestiam catholicā tam firmis radicibus Christus fundauit, ut nullis unquam cuiuslibet creaturæ impugnationibus sit cęssu- ra 2 b	Falso nonnunquam legislatori uten- dum est ad utilitatem iuuenū 85 b	H
Aegyptij fruges terræ quasi deos o- lim adorabant 5 b	Felē si quis apud Aegyptios siue spon- te siue inuitus necauerit, morte pu- nitur 8 e	Eber quid 72 a
Aegyptij lunam & solem deos esse o- lim existimabant Ibidem.	Fœminæ multæ unum maritum ha- bent apud Parthos 39 e	Hebræi unde sint dicti 44 b
Agyptiorum qualis fuerit mystica & naturalis theologia 13 e	Fides non irrationalis sed quæ uirtu- ti cōiuncta est q̄ sit laudabilis 81 a	Hebræi quanta industria suos pueros mox ab ineunte ætate insti- tuant 71 a
Eloquentiæ ostentationem ueritaris amori præponentes, crebro scripta sua mendacijs maculasse probatur. 66 c	Fides quatenus perfecta iustitia no- minetur Ibidē	Hebræorum solum genus ueram pi- etatem sequutum fuisse ostenditur. 43 c
	Fide & spe uniuerſa hominū uita gu- bernatur 3 c	Hebraicæ gentis quanta sit ueritas plurium testimonijs probatur 67 e
	Fidem catholicam improbantium ar- gumenta ponuntur 1 d	Hebræarū literæ
	Fidei remedium cur ad religionem Christianā confugiētibz sit neces- sario adhibendum 3 c	

I N D E X.

Hebraicarum literarum elementa quae simul omnia sententiam latine reddant	65 d	te siue inuitus necauerit morte puni- tur	s e	Iuueni persuadendum non est, paren- tes puniri oportere etiam si mala in- ferant	12 b
Hebraicae scripturae testimonia ad ca- tholicam ueritatem comprobanda non sunt contemnenda	2 c	Ichneumona cur colatur ab Aegy- ptijs	8 d	Iunoni qui sacrificant cur bilem in sa- cris non adhibeant, sed iuxta aram infodiunt	13 a
Hebraicam scripturam cur merito Christiani amplectantur	66 f	Idea boni quid sit secundum Plato- nem	75 f	L	
Heoli quid	71 e	Idea quid	76 c	Labyrinthi uolutiones unde sit	
Herculi quid ueteres Graeci olim tri- buerint	9 c	Idolorum cultum qua seueritate qui- dam ethnicorum scriptis suis dam- nauerit	90 f	Daedalus imitatus	66 d
Hes quid	71 d	Incarnationis domini nostri saluato- ris tempore principatum multitudi- cessauit ab Augusto Romano: im- perio in monarchiam redactio	2 d	Laborem eundem semper ferre & ualitudini obest, & robur animi ac corporis deiecit	51 e
Heis quid	Ibidem	Inferni ignem quo nomine philoso- phi ac poetae appellarint	40 b	Lacydes aeconomicus quanta indu- stria rem familiarem ac penu custo- diens seruorum tamen ingenium ar- temque fallere non potuerit	95 d
Hessa quid	71 d	Iniuriatum nulli esse ex Platonis sen- tentia	88 f	Lacydes aliter inquit domi uiuimus, aliter in scholis disputamus	95 e
Hircani, seniores suos rapaci auium generi olim proijcere consueuerunt	2 f	Innitum, rerum omnium generati- onis atque corruptiois, causam Ana- ximander posuit	4 b & 96 f	Larona quid	13 b
Homo perfectus in deo est, qui peri- culosa multorum colloquia fugit.	44 a	Intelligentiae deo non sunt consub- stantiales ex Platonis uerissima sen- tentia	76 a	Laudibus post mortem efferendos esse eos ciues, qui laboriose uirtutesque uixissent Salomonis atque Platonis auctoritate probatur	85 c
Homo quilibet cum unus sit, duos tamen secum contrarios ac amentes habet consiliarios, uoluptatem atque dolorem	84 b	Intellectum rerum omnium princi- pium Anaxagoras opinabatur	97 b	Legislator quem ordinem ac modum ferendis legibus debeat obseruare.	83 a
Homo uerus censeretur indignus est, qui deum uerum nec cognoscit, nec pie colet	43 f	Iniuria aliorum deus non placat	23 c	Lex Serarum quae sit	39 b
Homo possessio est deorum ac daemo- num ex Platonis sententia	78 a b	Iris qualiter a decimo mortis suae die in uitam sit restitutus auctore Pla- tone	79 f	Leges omnes ac disciplinae uiuendi a pietate in deum pendunt, quem ad- modum & res omnes humane	82 f
Homo duplici natura constans a deo est creatus	47 b	Isaac quid	71 f	Legibus conseruandis quos custodes praeficere debeat legislator	83 a
Homines primae aetatis cur tanto te- pore uixisse omnino credendum sit	58 f	Isaac uni uxori coniunctus, cum gemi- nos genuisset castitatis amore ab u- xore postea dicitur abstinuisse	44 c	Leneum cur Graeci Bacchum uocauer- int	9 c
Homines sacrificari daemonebus usque ad tempora saluatoris ostenditur.	23 f	Israel quid	Ibidem	Leud quid	7 e
Homines omnes sibiipsis pugnant, & nemo est, qui sibiipsum hostis non sit.	84 b	Isis quid Graecis significet	5 b	Libertas arbitrij humani auctoritate Origenis defenditur	40 d
Hominum genus rationis non expers nullam rem aggreditur, nisi suasio- ne inductum credat sibi profutu- ram	3 c	Iudaeorum instituta Appollinis com- medianur oraculo	58 d	Libero arbitrio praeditum esse homi- nem probatur	34 d. & 36 c
Hominiis unius una tantum est ani- ma	18 f	Iudas licet peccator futurus a deo pre- sciebatur, non tamen necesse fuit eu- prodere	44 e	Libri iudaici quomodo & quanta di- ligentia in linguam Graecam tradu- cti sint	49 f
Homines non natura, ut bruta, sed mente & ratione feruntur	39 a	Iudaeorum, fidem catholicam impu- gnantium, argumenta ponuntur.	d	Lingua una eademque cur omnes ho- mines uti non possint	4 a
Homerus quas deorum pugnas con- scripsit, Plato censuit nequaquam audiendas	12 c	Iudaeorum qualis fuerit theologia.	f	Litterae omnes apud Hebraeos uiginti duae sunt	65 e
Homerum in Aegypto fuisse, quibus argumentis quidam ostendant	66 e	Iudaeorum gentem ab exterioribus quoque id est, ethnicis admiratam fu- isse probatur	58 b	Litterarum elementa Graecis primus Cadmus tradidit	65 c
Homerum Plato tanquam inutilem a sua ciuitate repulit	32 f	Iudaeorum quomodo & quanta di- ligentia in linguam Graecam tradu- cti sint	49 f	Litterarum elementa singula apud He- braeos appellatione significatiua uo- cantur	65 c
Hosiotetae quid	54 d	Iudaeorum, fidem catholicam impu- gnantium, argumenta ponuntur.	d	Litteras non ab alijs quam ab Hebrae- is esse inuentas uerisimile est	65 e
Humanas res perspicere nemo potest qui non prius diuinas intellexerit.	70 d	Iudaeorum quomodo & quanta di- ligentia in linguam Graecam tradu- cti sint	49 f	Logica quatenus discenda sit aucto- re Socrate	96 d
I		Iurandum esse per diem Platonis au- thoritate docetur	90 e	Lucifer quoniam ceruices extulit pro- pter arrogantiam e caelo decidit.	46 f
Iacob quid	44 c	Iustitia sola deo similes facit	84 f	Lunam cur Isim Aegyptij uocauer- int	5 b
Ibidem si quis apud Aegyptios siue spō				Luparia regio unde sit dicta	s e
				M	
				a ij	Magica fa-

I N D E X

- M** Agica facta uel solui posse Aesopos respondit 34 b
 Magusse qui sint appellati. 39 c
 Mala omnino ab hominibus auferri impossibile est, dum hic uiuitur. 84 e
 Malorum poenaliu[m] qua ratione deus autor existat 88 a
 Malorum hominum neminem licet felicem arbitrari 55 e
 Masculi pudorem qui eripuerit quanta ignominia a quibusdam populis afficiatur 39 f
 Massagerum propinquos suos atque afines senectute confectos miserimos arbitrati, immolatis ijs, carnes eorum olim epulabantur 2 f
 Materiam non esse malorum causam probatur 48 f
 Materia prima genita non est, sed a deo creata 47 d
 Mathematicas disciplinas nihil conferre ad pietatem probatur 56 c
 Medico a quibus cauendum & quibus utendum consulenti nisi quis credat parum sibi peritia ipsius conferre poterit 3 c
 Menole quid 10 c
 Metiri deum impossibile est Platone autore 87 e f
 Minerua cur Tritona sit dicta 13 f
 Myn quid 9 c
 Mysteria arcana erroris gentiliu[m] perduntur 10 c
 Mytharia quid 10 c
 Mors quid 81 c
 Mortis meditatio philosophia est. 78 d
 Mortem qui timent homines ridiculos esse Platonici opinantur. 73 c
 Mortem despiciendam esse pro ueritate Platonis autoritate probatur. 88 d
 Moses & prophetae quibus temporibus floruerint 66 f
 Moses Graecorum dijs maior natu fuit 9 a
 Mosis uetustas testimonio Porphyrii ostenditur 67 b
 Mosaica lege profundam quandam rationem ac allegoricam contineri ipsius summi sacerdotis Iudeorum Eleazari testimonio probatur 53 b
 Mosaicae disciplinae & uitae quanta fuerit excellentia 50 f
 Mortuis duo proposita sunt itinera, alterum iustorum, alterum impiorum 91 b
 Mortuos reuicturos ex Platonis sententia probatur 79 e
 Mortuos Indi cremant, quibus cum spore uxores cremantur 39 f
 Moth quid 6 b
 Motus circularis minimam habet sui mutationem 79 c
 Motum esse ab aeterno dicit Anaximenes 4 c
 Mulier quibus rebus cum uiro conueniat ac contra 85 b
 Mulieris & uiri eandem esse naturam ostenditur 85 b
 Mulieres Plato uiris communes esse uoluit 92 f
 Mulieribus qualia exercitia Plato in suis de Repub. legibus praescribat 92 f
 Mundus a deo creatus est ex sententia Platonis 79 a
 Mundus unus duntaxat est in uniuerso ex una materia, pluribus licet partibus constans 18 f
 Mundi factorem, deum, ipse quoque Plato appellat 90 b
 Mundi machina non ulla re materiali conseruatur, sed uerbo aeterni dei sempiterno 46 c
 Mundi mutationem ac consummationem futuram ex Platonis comprobatur sententia 79 c
 Mundi originem unde deducat Phoenicum theologia 6 b
 Mundum a deo creatum esse probatur 55 c
 Mundum diuina prouidentia gubernari probatur 55 d
 Mundum unum sempiternum atque incorruptibilem semper fuisse, futurumque, alterum corruptibilem & factum diuinitus, Heraclitus asserbat 90 e
 Mundum uniuersum depingentes Aegyptij inter circulum aereum igneumque in superficie circumfusum serpentis accipitri formis figuram extendunt 7 d
 Musicam qualium hominum uoluntas diiudicare debeat 83 f
- N
- N**aturae conuenienter uiuere, cur philosophi (quos stoicos uocant) philosophandi finem dixerint 90 c
 Ninive ciuitas a quo rege ortum sortita sit & nomen 67 b
 Nominum impositionis legislatorem rationalis partis, scientiam habere oportet ex Platonis sententia 71 b
 Nominum quam fuerit apud Hebraeos commodissima impositio 71 c
 Nomina rerum similitudine sunt imponenda 73 a
- Nomina rebus non quibus recte potest imponere, sed ille duntaxat, qui ad naturam rei respiciens potest ad eam nomen accommodare 71 c
 Numa Romanorum rex Mosaicae nixus doctrina legem tulit Romanis, ut nullam imaginem deo attribuerent 58 b
 Nox quid 13 b
- O
- O**limpiadi quadriennium attribuitur 67 a
 Oracula deorum quo tempore deficere coeperint 30 f
 Oraculorum uetustorum quanta fuerit fallacitas 31 d
 Oraculis deorum nihil diuinum affuisse ostenditur 34 c
 Orgia unde deductum sit & quid significet 10 c
 Origenes uehementer ab Eusebio laudatur 40 d
 Osiris quid Graecis significet 5 b
- P
- P**arentes a filiis puniri oportere, etiam si mala inferant, iuueni non est persuadendum 12 b
 Parricidia apud Parthos quidem inulta sunt, sed non apud Graecos atque Romanos 39 e
 Passiones ceu nerui ac funes, huc illucque ad contrarias operationes attrahunt hominem 84 c
 Passionibus suis quam sedulitate moderari debeat homo ac dominari, ac praeuissima similitudine docetur 86 b
 Pastoris quod sit officium ex Platonis sententia 86 a
 Patris ac filij in diuinis manifestam mentionem fecisse Moses probatur 46 b
 Pecuniae cupiditas multos superatos ad manifesta supplicia pertrahit 56 e
 Persae olim matres suas nephadis nuptijs cognoscebant 2 e
 Persarum quae sint leges 39 c
 Personam alteram a prima persona in diuinis genitam, Hebraeorum scriptura probatur 45 f
 Pietatis uerae fundamenta ab Hebraeis primum iacta fuisse probatur 43 a
 Philosophus fieri qua ratione possit ex Socratis sententia 70 e
 Philosophus uerus quam uiuendi rationem tenere debeat 84 d
 Philosophorum gentiliu[m] repugnantiae quam uariis fuerint in dogmatibus 93 e
 Philosophorum quae fuerint de dijs opinioniones 97 e
 Philosophia Pythagore cur Italica sit dicta 64 e
 Philosophiae pars rationalis quod ab Hebraeis sit adiuuenta 7 a
 Philosophiae pars

I N D E X.

- Philosophiæ pars rationalis quomodo ab Hebræis sit adinuenta 71 a
 Philosophiæ pars phisica quomodo tractata sit à Iudæis 72 b
 Philosophiæ nomen primus omnium Pythagoras inuenit 64 f
 Philosophiæ partem moralem summo studio, reque magis quam uerbis Iudæos amplexos fuisse probat 70 e
 Philosophiam omnem in tres partes Plato diuisit 70 b
 Phisicologiam intellectualē quomodo tradant Iudæi 72 d
 Phrygum qualis fuerit olim theologia 9 e
 Plato quos successores habuerit 94 d
 Plato quo tempore floruerit 69 f
 Plato priscorum fabulas & interpretationes fabularum contempsit 11 f
 Plato singula Mosaica uolumina diligenter examinasse perhibetur 58 c
 Platonem nihil aliud esse quam Mosen attica lingua loquentem Numenius Pitagoricus auctor est 58 c
 Poetæ deorum responsis quasi diuini cur laudabantur 32 f
 Poetas Plato etiam cogendos censuit ut cōducibilia tantum ac honesta carminibus suis canerent 12 c. & 83 e
 Poetas Plato deorum nepotes cur appellare sit solitus 86 f
 Porphirius Hebræorum ac Christianorum inimicissimus fuit 67 b
 Porphirij de deorum responsis atque oraculis figmenta reprobantur 22 f
 Præscientia dei non omnium rerum causa existit 40 f
 Præscientia dei nullam rebus necessitatē imponit 41 f
 Principatum multitudo incarnationis domini nostri saluatoris tempore cessauit, Romanorum imperio ab Augusto in monarchiam redacta 2 d
 Principibus priuatos esse feliciores Platoni placuit 81 d
 Principia rerum Democritus inane ac plenum esse dicebat 94 a
 Principia rerum Heraclitus ignē putauit 94 a
 Protagoras nullum deum esse opinabatur 93 f
 Prometheus, quod à poetis homines finxisse atque formasse perhibetur, quo tempore claruerit 68 b
 Prouidentia diuina cuncta agi gubernarique Platonis sententia comprobatur 86 d
 Prouidentiam diuinam cur ad lunarem pilam tantum Aristoteles deduxerit 90 a
 Psalmorum Dauiticoꝝ quam sit aruificiosissima compositio 71 b a
- Pueri apud Gallos olim publice solent nubere, nullo dedecore propter legem notati 39 e
 Pueri ut una cum lege gaudeant ac doceant eas odas perdiscere debent, ac crebro cantare quibus laudes ac uirtuperationes earum rerum continentur, quas lex laudat atque uituperat 83 d
 Pueri ab ineunte pueritia ludendo atque studendo rebus tamen semper congruenter, ad uirtutem atque scientiam sunt exercitandi 83 b
 Pueri per quas fabulas sint ad maiora capienda, præparandi 81 b
- Q**uietum contrarium ab æterno fuisse opinatus est Anaximenes 4 c
 Quiescere deus cur dicatur die septimana 89 e
- R**ationalis naturæ quatuor genera primus Hesiodus ordine posuit 25 d
 Rationem una cum sensibus Xenophanes Colophonius abiicit 4 c
 Reges propter peccandi licentiam omnes pene scelestissimi sunt 81 d
 Regionibus agrorum fecunditate excellentibus raro magno ingenio præditi homines nascuntur 57 e
 Religionem Christianam impugnantium argumenta ponuntur 1 d
 Religionis ueræ quæ sit definitio 1 b
 Rempublicam conseruare uolentes, intestina bella, odia & simulationes turpissimas uitare debent 12 c
 Rerum omnium principium tenebrosum ac spiritalem aerem phenicum theologia esse affirmat 6 b
 Romani fabularum signemera olim spreuerunt 12 c
 Responsis atque oraculis deorum quæ uirtutes præsent 22 b
 Responsa quæ gentilium simulachra reddebant, seductorum atque improborum hominum ad turpes questus excogitationem fuisse conuincitur. 20 c. d. e
 Resurrectio mortuorum ex Platonis sententia ostenditur 79 e
- S**abbatum quid 89 e
 Sacrificio quali sit deo litandum ex sententia Menandri Comici 91 b
 Salomon summus phisilogus fuisse à scriptura perhibetur 72 b
 Sampsonem corporis robore inuictum fuisse ut Herculem, Græcorum quoque historijs comprobatur 67 a
- Sanctorum qui ab hac uita migrarunt, orationibus uiuos inuari, probat 89 a
 Sapientia uera absque dei cognitione nulla est ex Platonis decreto 84 f
 Sapientia cur à Peripateticis lux sit appellata 89 e
 Sceptici Philosophi unde sint dicti. 98 c
 Scythæ quondam humanis carnibus uescens, charissimos liberos suos iugulabant 2 f
 Scotinus quid 69 f
 Scripturam diuinam orationis lenocinio deus non uult exornari 50 f
 Semiramis Nini uxor uiro in regno successit 67 b
 Sensus omnes falsos esse Xenophanes Colophonius opinatur 4 c
 Sensum ac phantasiam penitus abiici non debere probatur 98 a
 Sensibilium rerum quanta sit instantia atque mutatio 73 b c
 Serarum lex est, non occidere, non fornicari, nec adorare simulachra &c. 39 b
 Serpentis fraude primum hominem esse deceptum: Plato quoque in symposio commutatis uerbis testatur 82 b
 Serpētib; cur Aegyptij olim immolauerint 7 d
 Sexas quid 78 a
 Syringa quid 9 e
 Socrates oppido commendatur 4 f
 Socrates occisus est eo quod Gentilium deos aspernaretur 88 c
 Socrates amētium esse censuit omnem de natura rerum disputantium doctrinam 4 f
 Socrates ignem igni addebat Platonis prouerbio 70 d
 Sol & stellæ quomodo sint constituta ex Anaximandri sententia 4 b
 Soli & lunæ Aegyptij non sanguinem aut nidorem offerrebant, sed fruges terræ 5 b
 Solem esse quid simplex & intrepidum, atque ingenitum opinatur Parmenides Eleata 4 c
 Solem cur Osirim Aegyptij nuncupauerint 5 b
 Solem terram esse & motus uelocitate caliditatem assecutum Anaximenes opinatur 4 c
- T**aurus primus literas adinuenit apud Aegyptios atque Phoenices 5 f
 Tempus quid 76 e
 Tempus mundi creationem non præcessit 76 e
 Tempore infinito cuncta simpliciter quæ sunt, quæ fuerunt, quæque futura sunt, 8

I N D E X

sunt, necessitate prædestinata fuisse
& quæ nunc gignuntur nullum ha-
bere principium, error est Democri-
ti Abderitæ 4 d
Terram continue aquis delatam, pau-
latim in maria longo tempore abi-
turam censet Xenophanes Colopho-
nius 4 c
Terram dessoris aeris defluxu factam
arbitratur Parmenides Eleata 4 c
Terram tantæ profunditatis asserit
Anaximæder, ut ad latitudinem ter-
tia pars inueniatur 4 b
Terram pijs repromissam quam con-
sentanea scripturæ sacre testimonijs
allusione Plato descripserit 80 a
Terrenorum fuga & transitus, imita-
tio est dei quantum possibile est ho-
mini 84 f
Thalem Tressa quædã petulanti scõ-
mate reprehendit, quod cogitatione
occupatus, in puteu incidisset 84 d
Thein quid græcis significet 5 d
Theodorus tragediarum poeta cum
nonnulla è Iudaica scriptura ad fa-
bulam quandam transferre uellet,
luminibus captus est 50 f
Theologia gentium mystica refuta-
tur 18 f
Theophasunin quid 6 b
Theos quid 71 e
Thymiasis quid græcis significet 5 c
Thysia quid græcis significet 5 c
Tibareni seniores suos quondam præ-
cipitare solebant 2 f
Tyberij Cesar quot annos fuerit Da-
rium Persarum regẽ securus 86 f
Tyranni id sunt ad populum, quod
in lege supplicia 56 e
Tyrannorum quam misera sit uita e-

xemplo Dionysij Siculi tyranni o-
stenditur 56 c
Tyrannis cur deus quandoq; non in-
iuria potentiam præbeat 56 e
Trinitatem personarum diuinarum
Plato quoq; asseruit 90 e
Troianæ urbis destructio, septem an-
nis antequam Sampson Hebræos iu-
dicasset, fuisse ostenditur 67 a

V

Venenosa animalia cur à deo
creentur 57 d
Verbum diuinum omnes artes
hominibus suggerit, docetq; facere
quod conducit ex Epicarmi Comi-
ci sententia. 91 a
Verbum dei mundu ordinauit ex Pla-
tonis sententia 74 d
Veritatis dogmata non sunt temere
in omnes offerenda 81 f
Victoria optima è seipm uincere 84 b
Vini usû atq; plârationẽ uitis in quẽ
authorem ueteres Græcoru philo-
sophi rerulerint 9 b
Vini usum Carthagenensium leges in
castris nõ permittunt, sed toto mili-
tiæ tẽpore, aquæ potu statuunt utẽ-
dum 84 a
Vino quibus abstinendum sit uel utẽ-
dum iuxta seuerissimas Carthaginẽ
suum leges 84 a
Virtutis ac ueritatis gratia contume-
liæ omnes atq; pericula sunt sube-
unda 82 a
Vitiõrum cumulus sine crudelitate
mundari nõ potest 56 f
Vniuersum infinitum esse ac immuta-
bile quoniam à nullo creatum est,
asserit Democrius ac Abderita 4 d
Vniuersum sic te semper habuisse, ne-

que aliquid noui fieri præter id quod
tempore infinito iam factu est, sen-
tentia est Epicuri Ibidem
Voluntates hominum fati agi olim
gentes arbitrabantur, deorum con-
silijs persuasæ 33 f
Voluptatẽ bonorum, dolorem uero
malorẽ finem Aristippus posuit 4 d
Voluptatem bonorum finem statuit
Epicurus 4 d
Vrbem metropolim quo loco condi-
endam esse Plato censuerit 86 c
Vxorem ducere cur Essæi recusarint
54 c

X

Xenophon diuinas res curiosi-
us inuestigare cur nephas iu-
dicauerit 96 d
Xenophanes Colophonius negat ul-
lam esse rerum generationem ac cor-
ruptionem, esse nanq; simile quic-
quid est 4 c
Xenophanes colophonius rationem
una cum sensu abiicit Ibidem
Xenophanis Colophonij sententia est
solem atq; alias stellas à nubibus gi-
gni 4 c
Xenophanis Colophonij opinio est
terram continue aquis delatam, pau-
latim in maria longo tẽpore abitur-
ram Ibidẽ.

Z

Zeon Eleata, quum tyranni-
dem deponere cogeretur
linguam, dum à tyra uno ut
conscios diceret, torqueretur, den-
tibus abscissam in faciem eius ferretur
expuisse 69 f
Zoroastes magus quo tempore apud
Bactrios regnauerit 68 b

E R R A T A.

Da gentibus ad nos. fol. 2. E. gentem ullam. 5. A. mihi ipsi ineptior uisus sum. E. omnia inquam. 8. f. quousque simi-
le. 9. A. qui uniuersi. E. Sed cū luna. 10. B. quẽ Clemẽs ille 11. A. Quur merito. E. dei nomine. 13. f. latinam linguam
interpretatione aera. 14. B. Iuno nomina. 27. f. uigere signa. 33. C. etiã tyrannis. D. etiã tyrãnis. 47. E. cū nõ genitum
50. A. propius adue. 51. C. uinctum premes. 53. E. quacũq; ungu. Ibidẽ Ingẽtia em. f. hac re. 54. B. dei iure. 55. B. ue-
stis cõmuniter. 56. C. ut tintinnabulis cubiculũ cinxerit. Ibidem similes animalibus. E. mare submergi. f. nõ iniuria
potentiam pber. 57. A. ab omnibus absti. 58. C. Diuitias oẽs. f. cui porte. 58. A. de sagitta preui. C. Numenius aut Py-
tha. E. ad expiationes. 63. C. ista Babilon. E. non aliunde. f. rogaturus in montem. 65. C. deorũ ueritati permis. 67. B
improbis petere. 70. B. sumam ex eo. E. sic siquis. 71. A. cantuum adorationumq; exercitio. C. ad eam nomen accõ. D.
obliuiscens Enos. b. in intellectualium, inq; corpo. C. ut sciam dispo. 72. C. quo laborat. Ibidem animã uũ natura. D.
omnino auferendã. 73. b. salutanti ei. 75. A. tota currit &. 76. b. imitator eius. f. animæ lux. 78. C. primus immortalẽ
eẽ. 79. C. absq; mutatiõẽ. Ibidẽ. habet mutatiõẽ. 80. A. in phibet. b. Nos aut. Ibidẽ. qd̃ ibi. C. fluij noie utẽtẽ. f. ac im-
pfectioribus. 81. b. quẽcũq; fabulẽ, sed, pbate. Ibidẽ. quasq; iã adul. f. ijs em. f. recu. pfectionẽ. Ibidẽ. supplico domi. 82
a. Sed fingamus. 84. c. sp. uni parti opor. 88. c. pacto iniuriandũ sit. d. immineret pericula. 89. b. 90. e. patre eũ. Ibidẽ.
mõ diẽ. 92. c. & extrema à se peni. Ibidẽ. b. uitã exierint. d. ex duobus. e. & uota ipsi. f. nudæ mulieres. 95. a. tanquã ni-
il sciens. f. reu. cõuicta. 96. d. cognitionẽ pquirat. e. occultius impugnabat. 97. c. quin Atheniẽ. d. qua de causa. Ibidẽ
crimine cõdenarũt. Ibidẽ huiusmodi efficere. 98. a. diuinos honores. b. aliudq; quod facit. Ibidẽ quin nollet. Ibidẽ uo-
cantur externa. E. mortaliũ lumẽ. Ibidẽ. nostrã traductione. f. Græciã cõtenti.

DE EVANGELII

DIFFINITIONE ET INTEN-

tione sua. Caput I.

VM Quid sit Christianismus nescientibus aperire statuerim, hunc librum quo Euangelicæ doctrinæ ueritatem approbamus, ut orationibus tuis adiutus, ad optatum finem perueniam, tuo nomini Episcoporum ornamentum Theodore dedicaui. Ac in primis quid nobis hoc Euangelij nomine significetur, & quænam huius uerbi potestas sit, declarandum esse arbitror. Euangelium igitur dicimus quod æternorum atq; incorruptibilium bonorum, quæ certe supræma & maxima sunt & ex antiquissimis prædicta temporibus, nuper uero splendore sui orbem illustrantia, cunctis hominibus annunciat, quod non cæcas caducasq; huius seculi diuitias, nec breuem hanc calamitosamq; uitam, nec instabilia corporis cõmoda, sed animarum quæ intellectualis substantiæ sunt, à quibus etiam corporum bona, quasi umbra consequentia dependet, summam propriamq; nobis affert felicitatem cuius quasi caput religio est, non illa gentilisq; falsa & ficta errorisq; plena nomen ementita est, sed hæc nostra, quæ ipsarum rerum ueritate appellationem adinuenit, quæ animi ad unum solum & uerum deum firmam stabilemq; conuersionem, & uitam quæ mandatis eius peragatur esse asserimus. Qua quidem ex uita amicitia etiam inter deum & homines constituitur, amicitiam uero beatitudo illa ultima & felicissimus finis consequitur, qui à superioribus dependet, inde gubernatur, ac rursus eo peruenturus est. Quid igitur hac inter deum & homines amicitia melius nobis, atq; beatius excogitari potest? Nonne uitæ, lucis, ueritatis, bonorumq; omnium ipse fons atq; largitor est? An non ipse ut cuncta & sint & iuuant, causam in seipso complectitur? Qua ergo re indigebit, qui eius amicitiam adeptus est? qui rerum omnium creatorem charitate sibi coniunxit? qui patrem atq; tutorem illum sibi ascripsit? Non possumus profecto dicere, quin omnia quæ ad animam, quæq; ad corpus, quæq; ad externa pertineant optime beatissimeq; is possideat, qui charitate proximus deo factus, beatissimam eius amicitiam exacta exquisitaq; religione consecutus est. Hanc ergo salutarem hominum ad deum conuersionem atq; amicitiam ab omnipotenti deo missus deus uerbum quasi lucis infinitæ splendor cunctis annunciant. Non hinc aut aliunde, sed undiq; cunctis ex gentibus ad deum uerum, græcos simul & barbaros, omnem sexum, omnem ætatem, diuites & pauperes, sapientes, & contra, liberos ac seruos, magna uoce conuocat, hortaturq; omni studio ac cura hoc donum suscipiamus. Nam sicuti eiusdem naturæ atq; substantiæ nos omnes creauit. Sic rursus cognitionem & charitatem suam æqualiter omnibus proposuit, qui gratiã eius ex toto animo cõplectuntur, & colunt. Hæc dei erga nos charitatẽ qui Christus ipseus dei patris uerbum est, ipse quoq; Deus non respiciens ad peccata hominũ, sed ad seipsum eis recõcilians uniuerso, sicut diuina exclamat scriptura orbi annunciat. Venit namq; ait, & annunciauit pacem illis qui longe sunt, & pacem illis qui prope sunt, quæ olim Hebræi diuinitus docti prædicabant. Quidam enim eorum clamant. Recordabuntur & reuertentur ad dominum omnes fines terræ, & adorabunt coram eo omnes patriæ gentium, quia domini est regnum terræ & ipse dominabitur gentium. Et rursus? Dicite in gentibus, quia dominus regnauit, etenim firmavit orbem terræ, qui non commouebitur. Alius conspicuus erit dominus in ipsis, & conteret penitus deos omnes gentium terræ, adorabuntq; ipsum singuli, ex loco suo. Hæc ex prisca temporibus dicta diuinis oraculis, nunc ad nos Saluatoris nostri Iesu Christi prædicatione peruenerunt, sic prædictam olim & expectas

A tam à

tam à sanctis uiris omnium gentium uocationem, ueritatisq; cognitionem uerbum dei, quod nuper de caelo descendit, operaq; fecit multo ante praedicta nobis annunciat.

De his quae solent obijci Gentibus, & Iudaeis.

Cap. II.

SED sentio me impetu quodam animi, & desiderio nimium prouectum. Antea enim quae nostra confirmemus, quae solent obijci refutanda esse uidentur. Nam cum multi non ratione Christianam religionem, sed inconsiderata fide, unde fideles appellantur, susceptam esse putent, iure nos, qui ueritatem euangelicam, argumentis, signis, atq; uestigijs approbare his libris aggressi sumus, ad praeparationem suscepti negotij respondendum ad illa prius esse putamus, quae uel à Graecis, uel à Iudaeis, ac maxime à curiosis nobis solent opponi. Non enim aliter arbitrator ordine certo, ac serie orationem nostram progredi posse, quam si prius, ea quae ad euangelicam ueritatem iter praeparare, & his qui à generibus ad nos conuertuntur, aptiora esse uideantur, exponamus, deinde praeparatis iam & perfectionibus idonea, quae ad ueram Saluatoris ac domini Iesu Christi cognitionem adducunt, diligentius explanemus. Huius ergo negotij ab illis initium fit, quae tam à gentibus, quam à circumcis, qui exquisitius rem nostram quaerent, dici possent. Quereret enim quispiam profecto, quod nam genus hominum simus, qui haec scribere aggrediamur, utrum Graeci an Barbari, uel si quid inter haec inuenitur, neutri, & quos ipsos nos esse profiteamur, non dico nomine, nam id quidem una uoce clarum fieri potest, sed uiuendi modo ac secta. Nec enim inquit, gentiliū comprobatis religionem, nec Iudaeorum uos moribus uiuere uidemus, quid igitur hoc monstri est? Aut quanam haec est noua uiuendi ratio? Praeterea, quomodo impij non erunt ac deorum omnium inimici, qui patrios mores, patria iura, patrias caerimonias, quibus gentes omnes ac ciuitates continentur, contempserunt, atq; adiecerunt? qui saluatores ac benefactores deos spreuerunt? Et quos deos? eos uidelicet, qui ab initio seculorum apud uniuersos homines, tam Graecos quam Barbaros, per regiones, ciuitates, agros, hostijs diebus festis, ludis, ac caerimonijs, ab omnibus regibus, tyrannis, populis, philosophis, legumlatoribus, honorantur atq; coluntur, ac eorum loco impia quaedam ac scelerata admirantur & colunt. Qua igitur uenia digni, aut potius quem cruciatum quodq; supplicium non merentur, qui patriam neglexerunt? & aliena figmenta spurcis foedisq; Iudaeorum fabulis nixa elegerunt, aut quomodo non extrema prauitate sunt, qui tam facile propria reliquerunt? ac futuam & omnis rationis inopem fidem, uniuersis gentibus inimicam, ac impiam elegerunt? Nec ipsum Iudaeorum deum secundum eorum caerimonias, nec gentium religionem colentes, inauditum ac inuium iter sibi ipsis turpiter cofecerunt? Sed haec quidem ex gentibus aliquis, nec sua, nec nostra recte intelligens, de nobis dicere poterit. Hebraei uero ipsi quoq; de nobis forsan conquerentur, quoniam cum alienigenae simus, sic scriptura sua nihil ad nos pertinente, impudenter abutimur, ut nos in suam nobilitatem intrudere, ac ipsos à patrijs ac proprijs ritibus extrudere conemur. Nam si Christum diuinis oculis uenturum ante multa secula scriptum est, si Iudaeorum prophetae aduentum ipsius praedixerunt, qui & saluatorem & regem Iudaeorum non gentium ipsum futurum praedixerunt, si tandem aliqua quaedam meliora diuinioraq; scriptura praenunciat, ea quoq; Iudaeis non gentibus scripta fuisse. Itaq; non recte nos facere qui haec obaudiamus, & quid turpius est, quae Iudaeis propter errores suos incommoda uentura scribuntur, ea iam ipsis accidisse asseramus. Repromissiones autem bonorum in nos ipsos transferamus, quodq; mente capti hominis est praedictam felicitatem cofertibus legem nobis ipsis attribuimus, & datas ab ipsa lege caerimonias improbamus.

Refutatio eorum quae obijciabantur.

Cap. III.

HIS caeterisq; huiusmodi cum aduersus nos utantur, age iam deum omnium per saluatorem nostrum uerbum ipsius quasi per pontificem inuocantes, primum in nos argumentum suum refutando, calumniatores ipsos esse ostendamus

A damus, qui nihil nos comprobare posse, sed expertes rationis fide persuasos asserunt, idq; tam ex his probationibus, quibus utimur, cum ad religionem nostram gentiles concurrunt, red arguimus, quam ex his, quas uel scribendo, uel uiua uoce proferendo & aut priuatim aut publice disputando aduersarijs opponimus, ac multo magis per hos quoq; libros, qui hoc totum euangelicæ ueritatis negocium continent, gratiam enim dei ac cœlestia beneficia per dominum nostrum Iesum Christum filium dei Saluatorem nostrum nobis esse collata pluribus ac perspicuis argumentis hic tractatus probaturum se pollicetur. Nam cum patrum nostrorum memoria nōnulli aduersus gentiles opposcentes ac eis respondentes, alij diuinas scripturas exponentes, alij ueritatis dogmata subtilius comprobantes, multa reliquerunt, iure nobis hic modus, cui libenter insudamus adinuētus est, quamuis primus omnium sacer ille Apostolus Paulus probabilitatem omnem cauillatoriam longe abiiciens: ac certas asserens probationes, ait. Sermo ac prædicatio nostra, non est in persuasibilibus humanæ sapientiæ uerbis, sed in ostensione spiritus & uirtutis. Et rursus. Sapientiam loquimur inter perfectos, sapientiam autem non huius seculi neq; principum, qui destruuntur, sed loquimur sapientiam in mysterio absconditam. Præterea sufficientia nostra (inquit) ex deo, qui nos & idoneos fecit ministros noui testamenti. Non iniuria ergo omnibus nobis præceptum est, promptos esse ad respondendū cuiq; rationem a nobis de spe nostra quærenti. Certum est igitur, Saluatorem nostrum prædixisse doctrinam suam, in testimonium omnium gentium, per uniuersum terrarum orbem prædicatum iri, & ecclesiam quæ postea a uirtute sua constituta est, inuictam atq; inexpugnabilem fore, nec unquam futurum, ut à morte superaretur, sed firmam fore semper atq; immobilem tanquam in lapide stabilitam atq; fundatam, cuius diuinationis effectus omnem impudentissimam linguā uana contradicentē profecto arcere potest. Quis enim non fatebitur cum sic aperte rerum euentus diuinationi congruat, dei uirtutem non naturam humanam illam fuisse, quæ & futura hæc præuiderat, & re ipsa perfecit, quæ uerbis prædixerat? Iam enim sui euangelij fama totum ab ortu ad occasum orbem impleuit, omnesq; gentes adiit, crescitq; indies prædicatio sua. Ecclesia etiam hoc nomine ab ipso donata, radices egit. ac usq; ad astra sanctorum uirorum orationibus glorificata, luce ac fulgore orthodoxæ fidei splendet, neq; hostibus terga dat, neque ipsis iamuis mortis cedit, propter pauca uerba quæ ille protulit. Super lapidē ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus ipsam. Sunt autē alia quoque multa à Saluatore nostro prædicta, quæ in suo à nobis collecta loco, & rerum euentibus accommodata, ueram de ipso nostram ostendunt opinionem ac fidem. Sed ad hæc omnia non sunt contemnenda ad catholicam ueritatem comprobādā, Hebræicæ scripturæ testimonia, quibus ante mille annos Iudæorum prophætæ, indoctorum hominum piscationē uniuersæ uitæ hominum affuturā prædicantes, appellationem Christi nomine ipso expresserunt, & aduentum eius in carne, modum etiam ipsum, quo doctrina eius ad omnes gentes perueniret prædixerunt, nec tacuerunt futuram Iudæorum infidelitatem, & quicquid aduersus ipsum facturi, & quas pœnas paulo post essent daturi, quod urbs eorum extrema obsidione caderet, regnumq; suum omnino cessaret, ac ipsi ad omnes gentes dispersi suis inimicis ac hostibus perpetuo seruirent. Quæ omnia sicuti scripta sunt post aduentum Saluatoris nostri euenisse conspiciamus. Præterea quis prophetas audiens, post Christi aduentum Iudæorum abiectio-nem, gentium uocationem, aperte dicentes futuram non admirabitur, cum uideat res ipsas per doctrinam Saluatoris nostri oraculis ipsorum ad unguem quadrare? Per Saluatorem enim nostrum factum est, ut ex omni genere hominum pene innumerabiles spreis idolis, unius ac ueri dei cognitionem religionemq; susceperint, quod ita futurum dei oracula & per alios prophetas cecinerunt, & per Hieremiam maxime ubi dicitur. Domine deus meus, ad te gentes uenient ab extremis terræ, & dicent, quam

falsa nostri patres idola possederunt, & non erat in ipsis utilitas. Si faciet homo, si ipsi deos, nec erunt isti dei. Hæc igitur uniuersa fidei nostræ ueritatem astruunt, nec humana uirtute, sed à deo prædicta, & prophetarum oraculis scripta ostendunt, & ad hæc à multis uarijsq; gentium principatibus liberos quandoq; futuros homines uaticinantur. Itaq; cum omnes gentes antiquitus multi reges ac tyranni urbes fere singulas tenerent, ac alij populis, alij paucis regerentur, qua ex re bella ubiq; fremebant, captiuitates, depopulationesq; urbium ac gentium indies fiebant, plenaq; omnia erant seruitute, unde cogebantur urbani simul & agrestes, ab ineunte statim ætate rei militari operam dare, ac semper & ubiq; per urbem atq; agros armati prodire, continuo Christi præsentia de quo scriptum est in diuinis oraculis. Orietur in diebus eius iustitia & multitudo pacis, & constabunt gladios suos in uomeres, & lanceas suas in falces, nec eleuabit gens in gentem gladium, nec exercebuntur ultra in prælium. Rerum euentus uerba prophetarum secutus est. Ac omnis principatum multitudo cessauit, ab Augusto in ipso tempore incarnationis domini nostri Romanorum imperio in monarchiam redacto. Ex illo autem tempore usq; ad memoriam nostram, non inuenies ita populos populis oppositos fuisse, nec gentem illam ita in aliam insurrexisse, nec humanam uitam omnium confusione uexatam, ut passim prius fieri solebat. Atqui equum magna non est dignum admiratione si quis ita secum attente cogitet, cur nam prius temporibus quando dæmones omnium gentium dominabatur, ac summo opere ab omnibus colebantur, tanto alteri ad alteros furore ab ipsis dijs suis concitati ferebantur, ut nunc Græcos, nunc Aegyptios, nunc Syrios, nunc Romanos inter se bellare ac seipso destruerent, regiones suas incursum, ciuitates obsidionibus desolare uideres, sicut historijs suis perspicitur. Simul uero atq; pijsima & pacificentissima Saluatoris nostri doctrina apparuit, multorum cultus deorum habebatur, bella cessabant uniuersum hominum genus à magnis malis atque periculis quiescebat. Quod maximum ego diuinæ ac ineffabilis suæ uirtutis signum dicere non dubitauerim. At uero ex sua prædicatione quantum homines profecerint, quantumq; utilitatē etiam huius uitæ consecuti, ipsis oculis cernes si attenderis, nunquam alias in memoria hominum ab aliquo illustri uiro aut populo factum, nisi nunc suis duntaxat uerbis, atque doctrina per uniuersum orbem diffusa, ut omnium iura gentium recte, atq; humanitas se habeant, illa ipsa inquam iura, quæ ante aduentum suum tetra, foeda, immania erant. Non enim iam Persæ qui eum secuti sunt, matres suas nephædis nuptijs cognoscunt, non humanis uescuntur carnibus. Scythæ quoniam ad eos usq; prædicatione Christi peruenit, nec charissimos falsa religione impulsos liberos iugulant. Hæc certe ac tanta pene infinita hominum quondam uitam uexabant. Massagetæ ac Derbices propinquos atq; affines suos, qui senectute conficiebantur miserimos putasse traduntur. ac ideo immolatis carnes eorum, quos plurimi fecerant, epulabantur. Tibareni uiros seniores suos præcipitare. Hyrcani rapaci generi auium. Caspij canibus proijcere soliti, quæ quidem cuncta religiosissime prius faciebant, nunc uero sola Euangelica uirtute undique truculentissima hæc pestis explosa est. Quod uero minime dii putantur aut inania & furda simulachra malefici dæmones in ipsis habitantes, aut partes mundi, quæ conspiciuntur, aut mortuorum hominum umbræ, aut quæcunque animalium nocentissima, sed pro his omnibus una Saluatoris sola doctrina cuncti simul Græci ac Barbari, qui non ficto animo uerbum Christi audiuerunt ad tantum philosophiæ peruenisse, ut solum uerum deum, regem ac dominum cæli, & terræ, solis, stellarum, totiusq; mundi creatorem colant atque sequantur, quotq; cunctis uiribus conantur sic uiuere, ut uel oculos coerceant, ne quid cupiditate tracti turpiter uideant sed ab ipsa mente omnem animi morbum depellant. Hæc omnia quoniam modo audebit negare quispiam non esse felicitatis uitæ. Aut uero quod non recte parere omnino laudant, tantum operiurio absunt, quoniam ab ipso non esse iurandum audierunt, sed

A omni iure inrando abiecto sufficere hominibus. Ita & non quodq; nec in quotidiano sermone inania uelis proferre, sed ita diligenter in omnibus teipsum custodire, ut nec falsum nec iniuriosum, nec turpe in labijs uerbū habeas, quoniā ille dixit, De omni ocioso uerbo rationē dabit in die iudicij, q̄ philosophorum uitam non excedit? Ad hæc etiā quot simul cuncti & innumerabiles uiri & mulieres, seniores ac pueri, serui & liberi, nobiles atq; ignobiles, docti simul atq; indocti, in omni ab ortu solis ad occasum loco ubi homines habitant, quotidie ferme ad percipiendam disciplinam Christi, qua non solum à turpi facinore, uerum etiam à cogitationibus inhonestis abstinere, quaq; uentrem, ac ea quæ sub uentre sunt domare docentur, confluant, quod uniuersi in diuina piāq; disciplina exercentur excelsō animo contumelias ferre, nullam ui uindictam appetere, iram & appetitum omnem temerarium superare ac uincere, indigentibus de re sua offerre, omnem hominem iure naturæ fratris ac proximi loco diligere. Hæc omnia si quis simul collecta consideret, nonne fatebitur maxima, & sola uere bona cunctis esse hominibus prædicatione Christi oblata, nec ab alio quā ab ipso potuisse unquam homines huius uitæ felicitatem recipere? Illud uero quale tibi uideatur, quod uniuersum genus hominum non eorum solum, qui aliqua humanitate præditi sunt,

B uerum etiam crudelissimorum & in extremis oris terræ habitantium ab immanitate recessit, ac ad opiniones ueræ philosophiæ inductum est? Quis enim iam immortalem esse animam non credit? Quis non speret esse apud deum, cum naturæ concesserimus uirtuti deposita præmia? quibus inducti nostri hanc uitam omnino ita contempserūt ut præscos & illustres philosophos mulierculas putes, si ad hos conferas, ludumque puerorum non iniuria existimes omnia, quæ de contemnenda morte, aut uerbis, aut exemplo præsci philosophi docuerunt, sceminæ apud nos atque infantes, uiriq; Barbari & indocti, philosophi dicerentur, Saluatoris nostri uirtute adiuuante immortalitatis nostræ opinionem re longe magis quam uerbis uerum esse comprobarunt, quàm magnum etiam illud quo omnes gentes non aliunde, quàm à doctrina nostri saluatoris prouidentia dei esse, quæ cuncta perspicit atq; gubernet didicerunt. Nec est iam aliquis qui non acceperit sic doctrinam de iustitia & iudicio dei, ut non fateatur caute idcirco uiuendum, ac longe à uitijs esse fugiendum. Sed caput beneficiorū omnium, quæ à Saluatoris prædicatione Christi adepti sumus, facile cognosces, si calamitosam præscæ idololatriæ fraudem, qua omnes quondam homines dæmonum artibus præmebantur, diligenter animo uolueris. Verum quoniam ita natura fieri cōpertum est, ut hominum genus rationis non expers, nullā unquam rem aggrediatur, nisi suasionem inductum credat sibi profuturam, non temere ad nostra confugientes, ac maxime rudiores, quādo ad ueram religionem introducimus, fidei remedium adhibemus, hortantes suadentesq; ut de prouidentia dei, de immortalitate animi, de bona uiuendi norma, quæ à sp̄e atq; fide solum dependet, recte sentiant. Nam & medico à quibus cauendum, & quibus utendum consulenti nisi quis credat, parum sibi peritia ipsius conferre poterit: nec plus doctor discipulis, qui non credunt utilitatem quandam à doctrina se consecuturos, nec philosophiæ sectam ullam quispiam unquam suscipiet, nisi antea crediderit commodo sibi futuram, ita diuersa suasionem ac fide ducti, alius Epicureorum attrahitur uoluptate, alius Cynicæ uitæ duriciem admiratur, alius Platonem præponit, nonnulli Aristotelem, nonnulli Stoicos diligenter sequuntur. Sic artes quoq; aliq; alias quāuis omnes mediæ sint, meliores honestioresq; sibi utilitate persuasi crediderūt. Itaq; uidebitis rei militaris ab alijs, ab alijs mercaturæ, aut ædificandi studiū esse propositum. Agriculturam alius exercet, ac semen fulcis agrorum commissum & mortuum reuiuiscere posse non desperat. Cur igitur admirantur, cum sic uniuersa uita hominum duobus his, fide & sp̄e gubernetur, si nostra etiam quæ sola animis conducunt multis, fide tantummodo traduntur, qui ratione altiora consensu qui non possunt? Nonnullis ad fidem ratio quoque ac doctrina subtilior communis

Nunc quoniam breuiter hæc quasi fundamenta iacta sunt, ad primam accusationem **D** respondendum, & qui fuimus quicquid sumus dicendum. Nunquam igitur negaturos sci ant qui hæc requirant, Græcos nos esse patrios, primoque Græciæ dæmonum cultus tenuisse, quos nunc respuimus atque abominamur, Iudæicis attendentes scripturis, à quibus quamuis plurima nostræ religioni consentanea colligamus, fatemur tamē cærimonias Iudæorum uiuendique morem non imitari. Sed non uidebuntur hæc aliter nobis recte confecta, quasi tam ipsa quæ à maioribus nostris accepimus, quam Iudæorum priscas uirtutes in medium ut omnibus pateant, protrahamus. sic enim simul & euangelicæ doctrinæ uirtus extabit, si ante oculos omnium ponemus, à quibus per ipsam erroribus sumus liberati, & ad hæc qua ratione Iudæorum scripturas admirantes, præsentem eorum uitam recusamus. Postremo quæ ratio euangelij sit, quis proprie atque sincere Christianismus dicatur, quod nec Gentilium nec Iudæorum, sed noua quædam ac uera religio ab ipso Saluatoris nomine appellata. Age iam primum omnium priscas ac primas ipsorum Theologias per singulas usque impræsentiarum uerbis diuulgatas, ac probas sapientum philosophorum de dijs, de constitutione mundi opiniones perspiciamus. Hinc enim cognoscemus recte ne ipsa spreuimus an non. Scribam autem non mea, sed eorum ipsorum, qui apud eos studiosissimi rerum humanarum diuinarumque fuerunt uerba, ut nemo à nobis commentam fictamque narrari fabulam suspicari possit.

De origine mundi secundum Gentiles.

Caput III.

Diodorus igitur Siculus uir apud Græcos clarissimus, quippe qui uniuersam historiam ad unum commodissime corpus collegit, statim incipiēs. hæc de origine hominum conscripsit. De prima uero hominum origine ut à naturalibus & historicis colligitur, binæ fuerunt opiniones. Nam alij cum mundum ingenerabilem atque incorruptibilem putauissent, genus quoque hominum sempiternum esse asseruerunt, ita nunquam initium ipsorum fuisse arbitrati sunt. Alij congenerabilem atque corruptibilem putarint, homines quoque apposite certis temporibus incepisse affirmarunt. Vnam enim ante initium omnium cœli & terræ cunctis simul confusis formam fuisse, postea dissepatis diuisisque molibus uniuersi ordinem mundi conspectum, aeramque motum habuisse continuū, cuius partem quidem igneam ad superiores ascendisse partes, sursum sua propter leuitatem natura semper tendente, qua ex causa Solem ac stellarum multitudinem uolutione totius circumferri. Partem autem turbidam atque terrestrem una cum humidis ad infima propter grauitatem loca descendisse, quam partem continue longo tempore in seipsa conuolutam maria ex humiditate, ex durioribus terram lutosam ac teneram concreasse, quam primum posteaquam solaris calor exæstuauit constipatam fuisse, deinde superficie calefacta, pluribus in locis corruptionem humidi esse consecutam ex qua (ut etiam nunc in pluribus fieri solet) cum subito ad transactum frigus calor exarsit, animalia concreta fuisse, quæ noctu à circumfusa caligine alebantur, & in die à colore solidiora reddebantur, ac postremo sufficiens iam clementum consecuta erupisse ab illa colluue uarias has animalium formas. Quorum calidiora leuioraque ad altiora loca exiliisse uolucrum appellatione nuncupata, ficciora uero ac grauiora serpentibus ac terrenis connumerata, eodem quoque modo humidiora in consentaneum sibi ipsius locum confluisse aquatica nuncupata, & sic animalium diuersa genera producta fuisse. Terram uero postquam magis Sole ac uentis induruit, nihil ex perfectioribus producere posse, ac ideo ex mutua sexuum coniunctione perfectiora generantur. Hanc rem ita se habuisse tragicus etiam Euripides Anaxagoræ physici auditor in fabula, quam Menalipem nominat, his uerbis testatur. Vna cœlorum olim ac terræ forma, sed separatio cuncta in lucem tulit, uolucres ac feras simul, arbores generaque natantium mortaliumque genus. Hæc de reæ origine prima à priscis accepimus

Cum

A Cum igitur diuersis uarijsque in partibus orbis terrarum ita producti sint homines, non iniuria una eandemque uti lingua nequiverunt, cum aliter alibi uocabula rebus imposita sint, & primos quidem homines nulla re utili aut arte adhuc ad uiuendum inuenta fertur laboriose uitam egisse nudos absque tegmine atque tecto, qua de re multos frigore atque aestu, nonnulli etiam inedia periere passim. Sed paulatim experientia rerum docente, ad spelæa hyeme refugere, fruges deponere didicerunt, igne deinde adiuuente, artes quoque ad uiuendum necessariæ, indigentia & usu hominibus duce ac principe sunt excogitata. Hæc nobis ille scriptor Diodorus de origine mundi & prima hominum uita breuiter retulit. In quibus nulla dei mentio facta casualis quædam uniuersi productio enarratur, quibus congrua omnes ferme Gentilium philosophi conscripserunt. Quorum opiniones si diligenter inspexeris, à uanis quibusdam fatuisque coniecturis profectas inuenies. Quod ut facilius facere possis, à Plutarcho tractas, tibi ante oculos ponam. Tu autem attente diuersitatem eorum tecum considera.

Diuersæ de substantia mundi philosophorum opiniones.

CAPVT V.

B **THALETA** ferunt primum omnium principium rerum aquam posuisse, ex ipsa cuncta esse, ac in ipsam demum deuenire arbitratur. Post eum Anaximandrum Thaletis sodalem ipsum infinitum rerum omnium generationis atque corruptionis causam dixisse. Nam ex ipso ait cælos segregatos cæterosque mundos numero infinitos, corruptionem uero & generationem multo prius ex infinitis arbitratur seculis in se ipsis reuolutis. Hic cylindri formæ esse terram asserit, tantæque profunditatis, ut ad latitudinem profunditas tertia pars inueniatur. Ait præterea spermaticas uires ex sempiterno calido ac frigido in origine huius mundi densas fuisse, ac aliqua ex flammea pila aere hoc circumuoluta, ut testa nucleus diruta, & in quosdam circulos explicata, Solem ac Stellas constituisse. Ad hæc hominem primo ab alijs animalibus natum, nam alia inquit uidemus cito posteaquam nata sunt ad propria pabula per se uenire, hominem uero diuturna egere lactatione. Quare nisi in primis inijs ab alijs natus, aliorum nomine secutus fuisset, nunquam educari potuisset. Hæc Anaximander. Anaximenes autem principium rerum aera opinatur, quem genere infinitum, qualitatibus finitum ait, cuius condensatione ac rarefactione cuncta gigni arbitratur. Motum uero ab æterno esse dicit, terram ex aere constipato, primum omnium factam latam magis, idcirco non absque ratione super aërem contineri. Solem uero ac Lunam cæterasque Stellas à terra ortum habere. Itaque Solem terram esse ait uelocitate motus caliditatem assecutum. Xenophanes Colophonius nouum quoddam iter, præter prædictos sibi fabricatus, nec generationem rerum, nec corruptionem ullam esse contendit, esse nanque simile quicquid est. Nam si aliquid inquit gigneretur, id non fuisse ante a necesse est, quod autem nõ est, id gigni non posse. Nam neq; non ens facere aliquid, neq; à nõ ente fieri quicquã posse. Asserit autem sensus omnes falsos esse, rationem quoque una cum sensibus uidetur abijcere, terram uero continue aquis delatam, paulatim in maria longo tempore abituram censet, Solem atq; alias stellas à nubibus gigni. Parmenides Eleata Xenophanis auditor atq; amicus, primum Xenophanem, deinde oppositam quandam uiam secutus est, sempiternum enim atq; immobile censet esse uniuersum, quod est Ens secundum ueritatem rerum. Solem enim esse simplex & intrepidum atq; ingenitum. Generationem uero eorum esse quæ falsa æstimatione uidentur esse, cum non sint. Nam sensus se mouendos à ueritate putat, affirmat enim siquid est præter ens id esse non ens. Non ens autem non esse in rebus, & sic ens ingenitum sibi relinquitur, terram uero densioris aeris defluxu factam arbitratur. Democritus Abderita infinitum dixit esse

uniuersum. quoniam à nullo creatum, immutabile etiam esse. Eorum uero quæ nunc **D**
gignuntur nullum habere principium, sed ex infinito tempore cuncta simpliciter quæ
sunt, quæ fuerunt, quæq; futura sunt, necessitate prædestinata fuisse. Solis ac Lunæ ge
nerationē propriam, separatamq; ab alijs esse dicit, naturamq; ipsorum, nec calidam
nec splendidam fuisse, sed contra generationis suæ naturæ similem. Sed postea cum
maior orbis solaris factus esset, ignem in ipso fuisse intrusum. Epicurus Neoclis Athe
nienfis filius, maiestati deorum detrahere conatur, nec aliquid ex non ente fieri asserit,
ac semper uniuersum sic se habuisse, neque aliquid noui fieri, præter id, quod tempo
re infinito iam factum est, corpusq; esse uniuersum non solum immutabile, uerum
etiam infinitum, finem bonorum uoluptatem statuit. Aristippus Cyrenaicus, uo
luptatem bonorum, dolorem malorum finem constituit. Cæteras scientias excludit,
illud solum esse utile putans, ut quæras, siquid domi mali, aut boni tibi contingit.
Empedocles Agrigentinus, elementa quatuor ponit, ignem, aquam, aera, terram.
quorum causam amicitiam & litem, ac à prima elementorum complexione segrega
tum, aera circumfusum fuisse contendit, post quem ignem erupisse, cumq; alium lo
cum non reperiret, sursum à frigore aeris repulsum. Circa terram autem duos circū
ferri dimidiatos orbis, alterum ex igne totum, alterum ex aere maxime, ac ex igne **E**
admodum exiguo, & illum diem, hunc noctem esse putat, initium uero noctis, à die
propter impetum ignis, solem natura non esse ignem, sed ignis repercussionem ei si
milem, quam ab aquis fieri cernimus, Lunam ex relicto ab igne aere congelato, sicut
grando congelatur per se factam lucem à sole recipere, mentem non in capite nec in
pectore, sed in sanguine disseminatam esse, ac illis partibus homines magis sentire,
quibus plus mentis inest. Metrodorus Chius, sempiternum esse uniuersum ait, nam si
factum esset à non ente. Infinitum etiam, quoniam sempiternum, cum non habeat
principium unde incipiat, nec exitum quo terminetur. Immobile quoq; asserit, quoni
am moueri non possit quod non transeat, transire autem necesse est, aut in plenum,
aut in uacuum, quorum alterum non est, in alterum transitus fieri nō potest. Ex æthe
re autem fieri nubes densatione, inde aquam quæ ad Solem decurrēs extinguit ipsum,
qui rarefactus rursus accenditur, Solem siccitate constipatum, ex aqua splendida stel
las efficere, diem etiam ac noctem inde fieri, quod Sol extinguitur, atque incenda
tur, Eclipsim quoque extinctione fieri. Diogenes Appolloniata, elementum aera po
nit, omnia moueri dicit, mundos infinitos asserit, quot factos esse arbitratur uniuersi
motu, quod huc atque illuc latum, ac alibi rarefactum, alibi constipatum, ubi forte **F**
constipatum fuit, ibi globum factum & mundum, in quo quæ leuiora sunt, superiora
petierunt. Hæc Plutarchus, quæ omnia Socrates quoque uir ille illustris furoris, atq;
insaniæ plena putat, siquidem fide dignus Xenophon testis est, qui sic de ipso in libro
de Socratis memorabilibus dictis scripsit. Nemo autem unquam Socratem impium
quiddam & irreligiosum, aut facere uidit, aut dicere audiuit. Non enim de natura rerum,
neq; de altioribus sublimioribusq; rebus, ut plurimi faciunt, disputabat, nec consi
derare unquam uoluit, quonam modo quæq; necessitatis serie, hæc moles quam
mundum Sophistæ appellant, aut singula cælestium corpora facta sunt, sed eos qui
assidua cura atq; studio hæc tractant, stolidos uanosq; homines esse ostendebat. Et
paulum post hæc. Valde autem mirabatur, quod non potuerunt intelligere non posse
homines hæc adinuenire, cuius non paruum signum est, quod qui maxime harum rerum
scientiā profitentur, quiq; cæteris sapientiores uidentur non eadē sed pugnantia
dicunt adinuicē. Sed hæc quidē Socrates (ut Xenophon testatur) quibus consona in li
bro de anima, ipsi Socrati orationem attribuens, Plato conscripsit. Nam ego (inquit)
o Cebes, cum iunior essem, quam mirabili exarsi cupiditate eius sapientiæ, quam na
turalē sapientiā appellant. Præclarū enim mihi uidebatur causas rerū scire, cur singu
la quoq; modo gignātur atq; corrūpantur, & cur sint atq; permaneāt, ac sæpenumero
me ipsum

A me ipsum huc & illuc uersabam, talia diligenter considerans. Num postea quam frigidum & calidum ad putredinem quandam (ut quidam aiunt) peruenerint, tunc animalia concreantur? Et utrum sanguis est, quo audiendi, uidendi, olfaciendiq; sensus, nobis præstantur, quibus quidem sensibus memoria conflatur atque opinio. Ex memoria porro atque opinione, cum tranquillitatem in his accæperint, originem scientiæ profilire, rursusq; horum ipsorum corruptiones excogitando, sic ad hanc considerationem nihil ipsi ineptior iussus sum, ut nihil supra, cuius rei signum tibi sufficiens afferam. nam ex hac consideratione, uel ipsa quæ prius plane sciebam, ut tam mihi, quam cæteris uidebar dididici, sic tardior uel cæcus omnino factus sum. Hæc Socrates, dicit apud omnes Græcos clarissimus. Quare si huic tanto, tamq; præstantissimo philosopho, amentia uisa est dictorum de natura uirorum doctrina, iure nos quoque impietatem illorum omnium recusamus, præsertim cum errores de multitudine deorum sui, ab his quæ de natura dixerit non sint alieni, quod loco suo ostendemus, ubi docebimus, Anaxagoram primum Græcorum intellectum rebus instituisse. Nunc uero ad Diodorum transeamus, ac ipsum de prima hominum Theologia scribentem audiamus.

B Diodori uerba, qui prisca homines Solem & Lunam colebant, & quod nec idola, nec dæmones nouerant. Cap. VI.

Egyptios ferunt primos omnium oculos, cum in cælum sustulissent motum, ordinem, & quãtitates cœlestium corporum admiratos, Solem & Lunam deos putasse, ac Solem quidem Osirim, Lunã Isim nuncupasse, à proprietate quadam inditis sibi nominibus. Nam si quis ad latinam linguam uerba transferat, multioculus Osiris dici potest, neq; id ab re, radios enim suos, quasi multos rebus immittit oculos, quibus omnia perspici, ut etiam Poeta dicit. Sol qui terrarum flammis opera omnia lustras, quamuis nonnulli Græcorum poetæ Dionysium esse Osirim confingant, Syrium quoq; ipsum tanquam nomen de nomine ductum sit, appellatũ existimant. Hinc Eumolpus in Bacchicis carminibus, ignioculum radijs Dionysium nuncupat, & Orpheus splendoris auctorem Dionysium. Isim uero latine, Priscã dicere possumus, Lunæ hoc nomine indito, quoniã sempiterna priscaq; sit, cui cornua depingunt, uel quia cū Alinoides sit, cornuta uideatur, uel quod bos ei apud Aegyptios sit dedicata, quibus, ut Porphyrius asserit in libro quẽ aduersus edetes carnes conscripsit, non sanguinẽ aut nidorem offerebant, sed fruges terræ, quas etiã ipsas quasi deos adorabant. Miserationẽ uero, lachrymas atq; fletum germinibus terræ deflorescentibus offerebant. Similiter primitiæ animalium, ex terra generationi ei, etiam quæ ex conuentu sexuũ est, morti quoq; animalium eodem modo, quod adorationis genus ex animi profectũ ignauia infirmitati eorũ erat, accommodatur. Sacra igitur regione Assulo habitata, ibi primũ ab hominibus sacra cœlestibus oblata sunt, nõ myrrhæ, non casia, aut croci primitiæ, nã hæc longe postea fuerunt inuenta, sed herbã uiridem quasi productiuarum terræ uirium primitias, manibus offerentes dijs offerebant arbores enim antea q̃ animalia terra produxit, herbas autem multo priusquam arbores. Ex herbis ergo integras quasdam fumentes cum folijs, radicibus, ac fructu partes simul cõcremabant, & hac exhalatione, ac fumo cœlestibus litabãt, ignẽ quoq; inextinctũ in tẽplis seruabant, tanq̃ cœlestibus simillimum. Ab hac autẽ exhalatione, q̃ græci thymiasin dicunt, thymia quoq; quã sacrificiũ latine appellamus, apud græcos antiquitus dicta est. Nunc uero non recte capimus thymiam illam cultum appellantes, qui sanguine celebratur, & post pauca. Multo autem postea iniquitate hominũ foedissimus sanguis, atq; hostiarum mos introductus est, crudelitatis plenus occisis animalibus, & eorum sanguine aris deorum imbutis. Hæc Porphyrius. Plato autem in Cratillo sic scribit ad uerbum. Videntur mihi primi græcorum eos solummodo deos putasse, quos etiam nunc multi ex Barbaris colunt, Solem uidelicet atq; Lunam, Tellurem, Stellag

Stellas, ac cœlum. Nam cum ipsa cernerent thein semper, hoc est, currere atq; reuolui, D
ab hac ipsius thein natura, id est, deos appellarunt. Hæc Plato. Verum quod primi at
que antiquissimi hominum, nec templorum molibus, nec simulachorum dedicationi
bus operam dabant, quippe qui neq; fingere, aut cœlare, sed nec ædificare, adhuc scie
bant, unusquisq; facile cogitatione per seipsum assequi potest. Quod etiam nulla deo
rum atq; heroum Iouis, Saturni, Neptuni, Apollonis, Mineruę, Iunonis, Dionysij, Her
culis mentio apud illos erat. sed nec aliorum quorum nomina modo Græcorum ac
Barbarorum aures multitudine obtundunt. Præterea quod nec dæmon quispiam,
probus aut improbus admiratione habebatur, sed sola cœlestia, ut dij non uictimas
rum cædibus, sed herbarum fumis colebantur. non argumentis nostris, sed suis testis
bus partim ex iam dictis, partim ex his quæ dicuntur: facile comprobatur, quod & sa
cræ scripturæ inuolabili patet autoritate, quæ à cæteris hominibus cœlestia corpo
ra dicit deorum nomine adorata fuisse. Solis uero Hebræis unius ac ueri dei & crea
toris omnium fidem, cultum, & pietatem attribuit, quibus om̄ibus apertissime liquet
non fuisse apud priscos uel Græcos uel Barbaros, simulachorum dedicationes, aut
deorum dearumue Genealogiam, aut dæmonum, ac spirituum inuocationes, aut tur
pem heroum theologiam. sed ad hæc omnia quoq; ipsa deorum, tam mariū quam E
sceminarum postea inuenta, hæc omnia nihil istius nugatoriæ, superstitionisq; gētes
omnes occupauit, antiquissimis temporibus fuisse ostendunt. Quare nemo dubitare
potest hominum esse hos deos, excogitationes & confictas mortalium fabulas. im
mo uero improborum ac scelestorū artificia, quibus cupiditates suas assequi possent,
ut sacratissimus etiam sermo apud nos dicit, Initium fornicationis idolorum inuen
tio, gentilium igitur omnium error, quo deorum multitudinem esse falso crediderūt
à Phœnicibus atq; Aegyptijs incipiens, & ab his cæteros homines, ac ipsos quoque
Græcos aggressus, multis seculis postea orbem inuadit, ut ipsorum Phœnicum testa
tur historia, quam Sachoniatho uir priscus, quem uel ante Troiana tempora floruis
se dicunt, Phœnicum lingua exquisitissime conscripsit, traduxit autem in græcum Phi
lo non Hebræus, sed Biblius, quos magnis laudibus Porphyrius in quarto eorū, quos
aduersus nos libros euomit, his uerbis decorauit. Narrat autem Iudæorū historiam
uerissime, quoniam & locorum, & uirorum nomina ita ponit, ut ipsi Sachoniatho
Berurius, qui earum rerum omnium monumenta, ab Hieromobalio dei leui asserit
habuisse, quam quidem historiam Belbalo Berutorum inscripsit regi, cui propter ue
ritatem historię, quam gratissimus fertur fuisse. Is Sachoniatho, Phœnicum etiam F
historiam, partim à singularium urbium annalibus, partim à libris sacris qui dedicari
solebant, solerti collegit ingenio, quem non multo post Mosem, Semiramidos fuisse
temporibus, scriptum est. Hunc uirum Philo Biblius in græcam linguam exactissima
cura traduxit. His uerbis Porphyrius ueritatem ac antiquitatem Sachoniathonis hi
storię testatur, in qua non creator omnium, nec cœlestia corpora, sed mortales uiri,
nec probi, quos saltem propter uirtutem admirentur, sed cœlesti nefandorumq; mo
rum Phœnicum Aegyptiorum dij fuisse narrantur. Isti uidelicet ipsi, qui etiam nunc
apud omnes gentes, quasi dij immortales honoribus coluntur diuinis. Sed tempus
est iam illos ipsos audire Philo Biblius in exordio statim totius negocij Sachoniatho
nis quod in nouem libros partitus est. Hęc de autore suo ad uerbum dicit. Sachonia
tho uir peritissimus atque curiosissimus fuit. Is cum nihil omnium quæ ab initio facta
sunt memoratu digna, ignorasse uideatur, diligentius tamen quam cætera ea quæ
sciuit, quæ Taautus excogitauit, non enim latebat ipsum, quod primus omnium mor
taliū Taautus literas adinuenit, & res memorabiles ausus est æternitati commenda
re, quem Aegyptij Thoyth, Alexandrenses Thot, Græci Mercurium appellarūt. Pau
lo deinde post hæc accusauit iuniores, quod ea quę de dijs fabulose dici uideantur, uel
allegorice ad naturam, uel tropologice ad mores studēt reducere non reducenda, his
uerbis

A uerbis. Iuniores sacrarum rerum interpretes, res gestas repellentes fabulas, fabularumq; allegorias excogitarunt, quas rebus naturalibus imponentes mysteria cum tanta obscuritate induxerunt, ut nemo facile ueritatem rerum possit perspicere. Verū priusci, ac præcipue Phœnicæ atq; Aegyptij, quos cæteri sunt imitati, si qui uitam aliâ qua re inuenta, excoluerunt eos benefactores, communesq; patronos putantes, quasi deos adorabant, quibus statuas ac simulachra, templa quoq; statuentes naturalium etiam deorum nomina imponebant. Naturales autem deos, Solem ac Lunam, cæteras tam erraticas, quam non erraticas stellas & elementa, una cum istis putabant. Ita deos, alios mortales, alios immortales dicebāt. His sic expositis, Phœnicum deinceps theologiam secundum Sachoniatonem, Biblius Philo sic exponit.

De Phœnicum theologia. Cap. VII.

Phœnicum theologia principium rerum omnium tenebrosum, ac spiritalem aerem esse affirmat, aut aeris tenebrosi spiritū, & præterea chaos turbidum omni luce priuatum, hæc infinita esse, atq; interminata. Verum quando spiritus sua principia concupiuit, facta est complexio atq; connexus, qui Cupido appellatur. quicq; creationis rerum omnium principium est. Spiritus autem suum

B non nouit creationem, sed ex eius connexu factum est moth, quod limum dicere latine possumus, aliq; aquosæ mixturæ putredinem, ex qua femina creaturarum omnium & generatio prodit, ac in primis animalia sensu carentia, ex quibus facta sunt animalia intellectualia, quæ nuncupantur theophasunin, id est, cœli cōspectores, in figuram cui confirmata. Moth autem effulsit Sol, & Luna, stellæ, ac astra magna. Huius mundi origo apud eos creditur, qua deorum aperte religio cōtemnitur, sed uideamus quomodo cætera mirabilis illa theologia constituit. Aere igitur inquit & mari, igneum uenti emittentes splendorem, simul cum terra, ac nubes facti, & maxime de cœlo effusiones. Segregatis itaq; cunctis, atq; à suo loco Solis calore depulsis, rursus in aere corruentia, suo conflictu tonitrua, & fulgura effecerunt, quo sonitu animalia ex limo, quasi ex somno profuuerunt, eruperuntq; tam ex terra, quam ex mari, mas & fœmina his addit. Hæc in libris Taauti, de origine mundi conscripta reperimus, quæ ille ingenio ac cura inuenit, nosque illuminauit. deinde uentorum nominibus, ordineque ante oculos posito, post pauca infert. Hi primum terræ fœtus, quibus & ipsi, & qui ante ipsos fuerunt, & post eos uitam trahebant, deos putantes adorabant, & infusiones ac fumigationes eis faciebant. qui adorationis modus, suæ infirmitati ac ignauitæ animi congruebat. Post hæc ait ex uēto Colpia nūcupato, & muliere Baau, quod

C noctem significare interpretatus, natos fuisse seculum ac primogenitum uiros mortales. ita nominatus, & à seculo primum ex arboribus alimenta hominibus esse reperta ex his uero natos genus ac generationem dictos, Phœnicum habitasse. æstu autem facto, palmas ad solem sustulisse. quem deum putabant: Beelsamen uocante, id est, cœli dominum, quem græci Iouem uocāt. Incusat deinde græcos, quasi erroribus ductos his uerbis. Non enim temere, multis hæc nominibus distincta sunt, sed secundum susceptas res, nomina indita fuerunt, quæ genus græcorum ignorans, longe aliter intellexit, ambiguitate interpretationis confusum. Addit deinde à genere seculi, & Protogoni mortales filios procreatos, quorū nomina lux, flāma ignis, ex cōstrictione lignorū ignē reperisse, ac usum eius docuisse, à quibus uasto corpore, natos filios asserit, quorum nomina montibus ubi habitauerūt imposita, Cassio scilicet Libano atq; Impudico hi quibuscunq; obuiā fierēt, cōmiscerantur. Tabernacula excogitata refert ab istis ex cannis, folijs, atq; papyro, factiose quoq; aduersus fratrem Vsonem eos uixisse, quibus corporibus tegmina primus ex pellibus ferinis cōfecit, magna uero imbrīū præcipitata flantibus uentis, atq; coruscantibus undiq; fulguribus, syluas apud Tyrum concrematas. Hunc Vsonem arboribus amputatis, amputatisq; primum cum his mare ingredi ausum fuisse, simulachraq; duo igni ac uēto erexisse, quæ adorabat sanguine ferarū perfundens

DE PRÆPARATIONE EVANGELICA.

fundens, his omnibus cum naturæ concessissent, uirgas ac statuas à posteris cōsecras
 tas, annuasq; celebritates statutas. Lōge autē post, genus alti cœlorū ueneratorem &
 piscatorē natos, piscationē & uenationē inuenisse, ex his natos duos alios, qui ferrum
 ferriq; usum inuenerūt, quorū alterum Chusora uocatum cantibus magicis & huius
 modi uerbis plurimum ualuisse. Hi domibus porticus addiderunt, & circuitus & ca
 meras, ex his, piscatores & uenatores, & qui Titanes appellantur fuisse. Ex his etiam
 Amynum atq; Magum, qui greges fecerunt, & magalia construxerūt. Ex his etiam
 Misora & Selech, id est, uita, tenuem atque iustum, isti salem usumq; eius inuenerūt, à
 Misore Taautum fuisse natum, qui primus elementa literarū conscripsit, quem Aegy
 ptij Thoor, Alexandrenses Thooth, Græci Mercurium uocāt. A fedech Dioscuros na
 tos, aut Gabiros, aut Cirbantes, aut Samotrachas, qui primi naues construxerūt, quo
 rum nati herbarum uires & cantus ad medicinam inuenerunt. Ea tempestate natum
 E
 Elium, qui altissimus fuit cognominatus, & mulierem Beruth uocitatā, hos in Biblio
 habitasse, hi genuerunt Terrenum, aut Indigenam, cui Cælus postea cognomen fuit, à
 cuius nomine, mira uarietate formosissimi supræmum corpus cœlum fuisse appella
 tum, huic ab eisdem tēporibus, nata soror, Terra appellata, cui etiā propter formam
 terra cognominis facta, hi patri altissimo, à bestijs dilaniato sacra & cæremonias, ut
 deo instituerunt. Ita patris regnum Cælus possidens terram, sororē in matrimonium
 duxit, quæ sibi quatuor filios peperit. Illum, quem & Saturnum dicunt, Bætulum, Do
 gana, qui & Frumētarius appellatur, ac postremo Athlanta. Habuit etiam alios libe
 ros Cælus, ex multis sibi uxoribus natos, quam rem adeo ægre tulit, ut Cœli diuor
 tio uti uoluerit. Cælus tamen ab ea abstinens, quodcunq; uolebat, uī ei appropinqua
 bat, & indignatione incensus, filios ab ea sibi procreatos, neci tradere conabatur, qua
 ex re coacta Terra, socios sibi ac adiutores, ad defendēdos natos conciuuit. Interea Sa
 turnus, cum in uirum euasisset Mercurij ter maximi, qui eius scriba fuit auxilio usus,
 ad defensionem matris, patrem ulciscitur. Saturni deinde, liberi fuerunt Proserpina et
 Minerua, quorum prima uirgo obiit. Mineruæ autem atq; Mercurij, nouis artibus
 hastam & falcem ferreas Saturnus fabricatus est. Demum Mercurius, artibus magis
 cis Saturnios milites instruxit, cōmissum aduersus Cœlum, pro Terra prælium, fuis
 fugatisq; copijs, regnum suscepit. Ea in pugna, inter alios quædam Cœli coniunx ei
 admodum dilecta, capta fuisse fertur, quam Euagoni Saturnus in matrimonium de
 dit, apud quem partu leuauit uentrem, & uocauit, quod peperit Demaroum. His ita
 gestis, ædes suas mœnibus Saturnus cinxit, urbemq; cōdidit primam Biblum, à Phœ
 nicibus nominatam. Atlanti uero fratri suspecto, Mercurij consilio in profundo de
 pulso, foueam aggeris superiniecit. His corporibus, Dioscurorum posteri nauigia fa
 F
 bricati nauigabant, tempestatibusq; ad Cassium montem eiekti, templum ibi condid
 derunt. Deinde non longo transacto tempore, Cælus exulans, filiam suam Ascarten
 forma & uirginitate florentem, cum duabus sororibus Rhæa & Dione, quasi suspec
 ctas, ad interficiendum dolo Saturnum emisit, sed uarijs modis allectas. Saturnus ma
 trimonio sibi sorores coniunxit. Ea re cognita, Cælus Fato Pulchritudine alijsq; so
 cijs auctus, in Saturnū insurgit, quas uidelicet Fatum & Pulchritudinem similiter alle
 ctas, ad se Saturnus attraxit. Recepit autem ab Ascarte Saturnus non paucos filios,
 quorum iunior continuo simulatq; in lucem editus fuit, in deos abiit. Clari uero fue
 runt Amor atq; Cupido. Dago autem frumenta inuenit atq; aratrum, ac ideo Iuppiter
 aratrius nuncupatus est. Selech autem, id est iusto, una Titanidum nupta, Aescula
 pium enixa est. Præterea Saturno interea tres filij nati. Saturnus patri cognominis,
 Iuppiter, Belus, & Apollo, tunc etiam nati sunt Pontus, Typho, Nereus. Ponti pater à
 ponto, Neptunus procreatus & Sido, cuius ab ore sonora suauissimaq; uox profue
 bat. Hæc prima hymnos carminibus composuit. A Demaroonte Melchratus, qui &
 Hercules uocatur, natus. Tunc Cælus Demaroonte sibi socio atq; amico Ponto, bel
 lum in

A lum infert, sed uictus à Ponto Demaroon, uouit pro fuga, uotumq; perfoluit. Post triginta duos autem annos regni sui, Saturnus insidijs Cœlum patrem prope fontes fluentaq; in ualle quadam insidijs locatis, cœpit, & uirilìa membra abrafit, unde sacer sanguis in fontes fluentaq; stillauit, qui locus ad hæc usq; tempora monstratur. Hęc sunt Saturni gesta, hæc à gentibus prædicata tempora, hæc aurea illa Saturnia regna, hæc beatificata illa prisorum felicitas. Sed redeamus ad nobilem istum Theologum, uideamus quid postea factum dicit. Ascarte autem inquit maxima, summaq; ac Iuppiter & Demaroon, & Adolus deorum princeps, Saturni iussu regnũ gubernabant. Imposuit autem Ascarte capiti suo regali insigne tauri caput. cumq; orbem terrarum circumiret, repperit forte Aeropetem, quem in Tyriam sacratã insulam adductum consecrauit, Saturno autem quatuor oculos insigne regale cõposuit, quorũ duos in anterioribus, duos in posterioribus partibus corporis collocauit, qui uicissim contracti quiescebant. Alas quoq; in humeris quatuor fixis, duas pertensas, quasi uolaret, duas remissas, quasi stare, significabatur autem ipsum dormientem uidere, & uigilantem dormire. Similiter quoq; Pallas quiescentem uolare, & uolantem quiescere. Cæteris etiam deis duas fecit alas in humeris, quasi Saturno conuolarent. Ipsi præterea Saturno, duas in capite alas locauit, unam propter principatum mētis, alteram propter sensum. Cum uero Saturnus austri regiones petiisset, uniuersam Aegyptum deo Taauto largitur, ipsum ibi regem constituit. Hęc omnia à septem dicit Sedech filijs Cabijs appellatis, & ab Octaui ipsorũ fratre Aesculapio, uti eis Taautus deus præcepit conscripta fuisse, quæ Thaionis filius omnium primus, apud Phœnices deorum interpres allegorice ad naturam accomodauit, tradiditq; posteris, quasi orgia quædam atq; mysteria. Taautus autem, quem ægyptij Thoth appellant, sapientia Phœnicum præfatus, primus religionem deorum ab ignorantia uulgari in dignitatem doctrinæ reduxit, quæ post multa tēpora deus Surmobolus ac Thurro, quæ dicta est Chysartis secuti, abditam Taauti Theologiam & allegorijs obtrusam, in lucem protraxerunt, & post aliqua dicit morem prisicis, in magnis calamitatibus atq; periculis fuisse, ut ciuitatis aut gentis princeps dilectissimum ex filijs ulciscenti dæmoni, quasi redemptionis præmium traderet. & sic traditum mystice iugularet. Cum itaque Saturnus rex regionis, quàm phœnices Israelem uocant, qui posteaquam hominem exiuit, ad Saturni stellam adductus est, ab Anobreth nympa unicum haberet atque charissimum filium Leud à re ipsa dictum, sic enim etiam nunc Phœnices unicum filium appellant, quia maximo atque periculosissimo bello ciuitas præmebatur, regio indutum ornatu, super constructam ad hæc præparatamq; aram immolauit. Hic iste Philo Biblius, uide quæ à Sachoniathonis traducta elementis, de serpentibus ac feris uenenosis dicit, quæ usum ad uitam nullum, pestem uero & interitum uenenoso morfu hominibus inferunt. Scribit igitur ad uerbum sic. Draconum naturam atq; serpentē, ipse Taautus diuinam putauit, & post ipsum etiam Phœnices atq; Aegyptij, spiritualissimum enim animal omnium est & igneum. Nam spiritu absque manuum aut pedum, & omnino alicuius organi exterioris argumento, ut cætera uidemus animalia ferri, existimiam celeritatē assequitur, uariasq; figuras & formas gradiens, inuoluto reuolutoq; ad quam uult celeritatem, gressu facillime præstat. Longeuum etiam est, nec solum senectam cum pelle deponens, re iuuenescit, sed crescit, etiam in adolescentia reductum. cumq; determinatos adimpleuerit terminos, in se ipsum reuolutum rursus reuirescit quauis semper minus, ita nisi percussum intereat, uix naturali nece cõficitur, sed Phœnices dæmonem felicem, Aegyptij uero eneth appellarunt, cui accipitris caput apponunt propter actiuitatem accipitris singularem. idcirco Epies, quem summũ deorum interpretem Aegyptij putarunt, sacrarum literarum scriba, cuius libros Arius in græcam linguam traduxit, allegorice hoc tradens ad uerbum, ait, Diuinissimum animal serpens, & accipitris habens caput, ualde iocundum est, id si palpebras erigebat, luce

B primogenis

primogenitam omnem suam regionem replebat. cum uero clausos retinebat oculos, D
 tenebræ fundebantur. Hinc significare uoluit Epies, igneam esse naturam eius à Phœ
 nicibus. Pherecides quoq; principia perdoctus, diuinitus de deo quem Ophonea græ
 ce uocauit, latine serpentem dicere possumus, & de Offionidibus mirum in modū dis
 seruit, de quibus alio loco dicemus. Verum Aegyptij uniuersum depingentes mun
 dum, hac ipsa inducti sententia, inter circulum aereum igneumque in superficie circū
 fufum, serpentis accipitri formis figuram extendunt, ut sit Theta græcæ literæ figura
 consimilis, magnitudinem mundi, ac formam per circulum significantes, per serpen
 tem uero, qui in circuli medio positus est, bonū demona conseruatore omnium, cui
 us uirtute mundus contineatur, ostendentes. Sed Zoroastres quoq; magus in libro
 sacro, in quo res Persicas collegit, hæc ad uerbum scribit. Deus caput accipitris habet,
 is incorruptibilium primus est sempiternus, ingenitus, expers partium, sibi ipsi simili
 mus, bonorum omnium auriga, munera non expectans, optimus, prudentissimus, pa
 ter iuris, sine doctrina iustitiam perdoctus, natura perfectus, sapiens, sacre naturæ u
 nicus inuentor. Ideo similiter serpentibus, ut cæteris dijs immolabant deos maximos,
 ac principes totius arbitantes.

EVSEBII PAMPHILI LI LIBER SECVNDVS

Ed Phœnicum theologiam iam per autores suos exposuimus, quam omnino ut pestiferam fugiendam, & sanitatem tantæ infa
 niæ quærendam salutare prædicat euangelium, quod autem nō
 fabulæ dictæ sunt, aut poetarum figmenta, altius quiddam quasi
 nucleum contigentia, sed sapientum priscorum & theologorum,
 ut gentes dicerent uera certaq; testimonia, cunctis antiquiora pos
 etis, inde patet, quod usq; ad nostram memoriam in Phœnicia is
 ti ipsi dij sic appellati, sic nati, sic educati, ut dicti theologi tradiderunt dicuntur. Qua
 re nihil agunt cum ad naturalia quædam turpitudinem occultantes refugiunt, cum
 res se ipsæ cæremoniæq; deorum una claraq; uoce Phœnicum omnium ipsos redar
 guunt, Sed de Phœnicum theologia satis. Nunc ad Aegyptiam transeamus, ut etiam
 hinc uideamus recte ne, an contra, gentilium nugas contempimus, & salutarem euā
 gelij doctrinam secuti sumus, quam maxime nunc neglectis suis sanctissime colit Ae
 gyptijs. Vniuersam autem Aegyptiorum historiam & theologiam ipsoꝝ, seorsum
 in libro quem sacrum inscripsit Manetus quidam Aegyptius, græca lingua exquisi
 tissime in medium edidit, sed Diodorus etiam Siculus, uir clarus, omnem, ut diximus,
 historiam gentium diligenter, breuiter ac ordinate congregatā conscribens, ab Ae
 gyptiorum theologia, totius negotij fecit initiū, à quo potius, quasi ab illustriore nos
 tioreq; græcis quam ab Aegyptio Maneto. Hæc ad uerbum scribenda duximus.

De Aegyptiorum Theologia.

Caput I.

Sserunt igitur Aegyptij, in rerum omnium originem homines primum in
 Aegypto, primum homines productos partim propter cæli temperantiam,
 partim etiam propter Nilum & nasci, & educari potuisse. Nam nec hibernis
 frigoribus, nec æstiu solis ardoribus, regionem premi, & solum irrigatio
 ne Nili sic esse fecundum, ut alimentorum in usu hominum nulla terra feratior sit.
 Deos uero mortales homines fuisse, sed uirtute ac beneficijs uitam communem exco
 luerunt, immortalitatē consecutos, quorum nōnulli reges fuere, nominaq; habuere,
 alij noua quædam, alij à cœlestibus translata esse, quæ maximos deos, Solem, Sa
 turnum, Cybelem, Iouem, quem hominem nonnulli nuncuparunt, Iunonem.
 Vulcanum, Vestam, ac postremo Mercurium. Solem aiunt, primum omnium apud
 Aegyptū

A Aegyptum regnasse. Soli cœlesti cognominem, quamuis nonnulli sacerdotum Vulcanum contendant, primum igne inuento, regnum obtinuisse. deinde Saturnum qui sorore Cybele in uxorem ducta, Osirim & Isim genuit. aut ut plurimi dicunt, Iouem & Iunonem. Hos uniuersum orbem imperio subiugasse, ac quinque deos procreasse aiunt Osirim, Isim, Typhona, Apollinem ac Venerem. Osirim Dionysium, Isim Cererem esse autumant. quos matrimonio coniunctos, quum regno successissent, plurimum generi hominum contulisse. Ita tractu Thebaico centum portarum urbem condidisse, quam alij Iouis urbem, alij Thebas appellant. Erexisse autem Osirim Ioui, ac Ceresis patentibus, cæterisque dijs aurea templa, quorum singulis certas cæremonias statuit. & sacerdotes qui earum curam haberent consecrauit. Ab hoc uitem inuentam & diuersis honoribus homines distinctos, ut alij colerent alij colerentur. Musicam adeo dilectam ut secum semper non paruum musicorum duceret, quibus nouem uirgines quarum Appollo dux erat, & alijs doctrinis & canendi arte non mediocriter excelluisse. Quumque omnes gētes propter eius merita, quasi deū susciperent, ubique monumenta reliquisse. In India multas urbes construxisse. Phrygiam domuisse, ac per Hellesponti angustias in Europam traiectum. Macedona filium Macedoniae regem constituisse. ab hoc Apyn & Mneuim cōsecratos, & apud Aegyptios loco deorum publice cultos. quoniam frumentorum inuentoribus ad committenda territorijs semina profuissent. Isim iureiurando nullius se præter Osiridis complexum petituram decreuisse, quam etiam postquam hominem exiit, immortales honores consecutam uideamus. Osiride uero insidijs Ianiato, alia quidem membra non mediocri labore ab Iside inuenta, diuinis honoribus sepulta, pennis uero in flumen Nilum à Typhone proiectus, constituto dolo sacra ac cæremonias maioris aliquanto cultus statutas fuisse, hinc Græcos accepisse & Dionysij orgia, & dies festi cum honore huius membri fierent, cuius simulachrum in mysterijs ferentes, Phallum appellant. Fingere autem aiunt ac commentiri omnes, qui apud Thebas Boetias, ex Semele ac Ioue hunc demū natum existimant. quod Orphea primum ausum fuisse illum Aegyptum petisse ac inde mysteria Osiridis doctum in Græciam retulisse. Et quoniam Cadmeis amicus esset, genus dei magnis affectus honoribus ad ipsos non inuitus transposuisse, multitudinemque alios ignorantia, nonnullos quia talem deum Græcum potius quam Aegyptium dici uellent, cultum & mysteria eius libenter suscepisse. At uero poetam Orpheum facile totam rem ea de causa, uerisimiliterque finxisse, quoniam Cadmus ex Thebis

C Aegyptijs in Boetiam profectus, Semelem, aliosque liberos genuisset, quam ab ignoto præssam septimo mense, sicut etiam de Osiride perhibent Aegyptij puerum peperisse. Hunc mortuum à Cadmo deauratum, & quasi deum ingenti cultu & sacrificijs decoratum fuisse, parentem quoque eius Iouem prædicasse, ut Semeles stuprum leniretur. Hinc apud Græcos celebratam fabulam, quod Semele Cadmi. Osirim ex Ioue concessisset, in lucemque edidisset. Quam poetæ adeo amplificauerunt atque auxerunt, ut iam resonantibus Theatris nemo Græcorum sit, qui hanc rem aliter gestam credat. Nec in hoc solum, sed in alijs quoque multis illustribus apud Aegyptios, uiris heroibusque ac deis id esse à Græcis factitatum. Herculem enim Aegyptium fuisse, cuius uirtute multas magnasque orbis terrarum partes perdomitas, hunc Græcos ut suum diuinis honoribus colere, qui suus non sit sed magnis temporibus postea adnatum ex Alcumena Herculem, iniuria res gestas Aegyptij Herculis traductas. Persea quoque in Aegypto natum, ui ipsius Isidis genus ab Aegypto ad Argiuos translatum, fictis deinde fabulis, Io ipsam esse, quæ in bouis fuit formam mutata, cuius honore factum, ut Aegyptij bouem adorent, quamuis alij antiquissimis temporibus animalium effigies ab Aegyptijs, ducibus atque imperatoribus, galeis insculptas ferri solitas, ut prælio dicant, eamque rem imperij signum ipsis fuisse. Parta deinde uictoria, eorum animalia quorum imaginem uictoriosi duces gestarunt, quasi offensionem belli ad hostes ipsi repu-

lissent in deos relata fuisse. Nonnulli usus, utilitatisq; causa multa ex animalibus in
 deorum numero apud Aegyptios suscepta contendunt. Bouem enim ipsam tam par
 tu suo, quam arandi opera conducere. Oues autem & parere, & tegmentorum mate
 riam praebere, & lacte ac caseo alere. Canem uero una cum hominibus uenari, & ad
 custodiendos homines natum esse. Quapropter deum qui apud eos Anubis appella
 tur, caninum habere caput. Ea enim re ostenditur, custodem ipsum Osiridos fuisse ta
 beluas, qui importune obuiam factos coercentem. Felem uero quoniam ad scuta fas
 cienda conducit. Ichneumona quoniam oua Crocodillorum conterat, & luto conuo
 lutus cum os aperiant, ita in uentres eorum insilire soleat. ut exesis intestinis, eos in
 terimat. Ex auibus Ibidem quidem utilem dicunt, ad serpentum, locustarum, erucarū
 interitum. Accipitrem uero ad Scorpiones atq; Ceraftas necandos. Et alia huiusmodi
 di uenosa animalia, eum etiam non nihil conferre arbitrantur. Aquilam uero qua
 regia sic colunt. Hircum in diuinis ea ratione dicunt susceptum, qua priapū apud Græ
 cos propter genitalia membra, cum illud animal ad coniunctionem sexuum maxi
 me omnium deferatur. Membra uero genitalia apud eos honorari, quoniam per ea
 instrumenta species animalium conferuntur, quæ tamen non apud Aegyptios solū,
 uerum etiam apud plerasque alias gentes, quoniam quæ ad generationem animalium
 necessaria sunt, apprime coluntur. Quapropter etiā antistites, qua partibus secūdum Ae
 gyptios successione sacerdotium acceperunt, huius dei mysterijs nunciantur. Ad hæc
 Pæanas etiam atque Satyros aiunt, huius rei causa, cūctis hominibus esse uenerabiles
 Cuius signum est, quia simulachra eorum in templis, membris in morem hircorum.
 quod animal traditur promptum semper esse ad coniunctionem tentigine affectis sta
 tuuntur. Soceros autem tauros Apin scilicet atque Mneuin diuinis coli honoribus.
 tum propter agriculturam, tum quia frugum inuentio ad deos refertur. Lupos quo
 niam canibus simillimi sunt, & quoniam Iside una cum Oro filio, certamen aduersus
 Typhonem susceptura. Osirim asserunt ab inferis filio & matri auxilium ferentē ad
 uenisse, eisq; in specie lupi apparuisse. Nonnulli autem dicunt lupos aduersum Aegy
 ptum irruentes Aethiopes distractos fuisse, unde regionem Lupariam appellatam.
 Crocodillum illis honori esse aiunt, quoniam eius terrore ab Arabia atq; Libya la
 trones in Aegyptum nare nequeant. Præterea quendam de priscis regibus, suorum ra
 biam canum fugientem ad paludem confugisse, qui præter opinionem hominū à Cro
 codillo susceptus, in alteram ripam traiectus fuerit. Sed culturæ animalium alias alij
 causas afferunt. Multitudine enim aiunt crebro in reges magno insurgente consensu,
 diuersorum animalium cultum, diuersis ciuitatibus à quodam rege statutum fuisse,
 ut dum singuli religionem reuerentur suam, & cæterorum contemnant, non possent
 uniuersi in unum Aegyptij conspirare. Hæc animalia linteamina post mortem plan
 gentes, & pectora cum gemitu cædentes, in sacris sepeliunt oculis, quorū si quod spō
 te aliquis interfecerit, mortis mulctatur supplicio. Felem autem aut Ibidem, siue spon
 te siue inuitus quisquam necauerit, morte punitur. Præterea in quacuncq; domo canis
 mortuus fuerit, omnes qui eam habitant, uniuerso corpore raso, magno luctu affici
 untur, nec uino aut tritico cæterisq; ad uictū necessarijs, q̄ in ea domo recōdita fuerūt
 uti amplius licet. Alunt autem Apin quidem Memphide, Mneuin in Eliupoli, Hircū
 in Medente, Crocodillum in palude, Miridos reliquasq; feras in locis atris, simillā aut
 pulstem lacte coctam afferentes bellaria & melle commixta, & anserinas carnes tam es
 lixas, quam tostas. Cum masculis autē animalibus fœminei quoq; sexus summa spes
 cie simul nutriūt, quæ pellices appellant. Cū uero Apis mortuus fuerit, magnificeq; se
 pultus quosque simillē inueniant, in perpetuo luctu sunt, quæ simul ac inuenerūt, ad ur
 bem Nili statim adducunt, quando solum mulieribus uidere ipsum licet. obuiam nam
 que factæ sublati uestibus genitales partes ei ostendunt, nec unquam postea hunc de
 um mulieribus aspicere licet, in quem asserunt animam Osiridos post mortem tradu
 ctam

A tam fuisse. Hæc illa est Aegyptiorum turpis impietas potius quam theologia, aduersus quam aliquid dicere cum per se iaceat, turpe duco, quam merito cõtempnimus, atque despuimus, à tantis malis non nisi à salutari & euangelica doctrina, quæ obsecatos mentis oculos, per fidem illuminauit, liberati uerum honestiores harum nugarum, & quasi naturales rationes paulopost simul cum Græcarum fabularum interpretatione facilius enodabimus. Hoc igitur modo, antiquissimæ temerariæq; Phœnicum & Aegyptiorum superstitionis, omnium gentium turpis theologia plena est. Verum de Græcorum quoque theologia, qui simul a chris & mysterijs simili quodam ut Aegyptij pacto utuntur, modo dicamus, quam qui uniuersam collegit historiam, in tertio & quarto uolumine diligentissime conscripsit, factò à Cadmi ætate initio. Cadmum autem post Mosem fuisse ab exquisitissimis gentium annalibus, loco suo demonstrabimus, ut aperte pateat Mosem maiorem natu, quam Græcorum deos fuisse. Si quidem post Cadmum dii emerferunt, quem non paucis annis Moses superauit. Sed iam Diodori uoces audias.

De Græcorum theologia.

Cap. II.

B **ADMVM** Agenoris filium ex Phœnicia dicunt, ad quærendam Europam quæ fuit à Ioue raptà, à rege missum fuisse, nec inuenientem in Boeotiam tandem deuenisse, ac Thebas ipsi ædificasse. Cumque Armoniam Veneris filiam in uxorem duxisset, Semelem & sorores eius ex ea genuisse. Amoribus autem Semeles Ioue capto ac exorato, tanquam ad Iunonem diuino ad eam modo accedere, non tulisse fulgura atq; tonitrua mulierem, sed ab ortu edito puero, igne ipsam flagrasse, à Ioue autem Mercurium accepisse puerum, eumq; ad speluncas Nises, quæ inter Phœniciam & Nilum sita est transmisisse. Hoc pacto à Nymphis educatum, Dionysium uini & uitis usum atq; plantationem homines docuisse. inuenisse quoq; coctionem ex ordeo confectam, quam cereuisiam appellant, hunc cum exercitu non uirorum solum, sed etiam mulierum orbem frustra, iniustis atq; impijs hominibus atrociter punitis. Fuisse tamen hastis Thyrso ornatis armatas mulieres, musas etiam omnes secutas fuisse uirginitate, omniq; doctrinæ genere florentes, quæ tripudijs & cantu Deum permulcebantur. Pedagogum ei Silenum fuisse, cuius consilijs uirtutem fuit complexus. Mitra uero caput ei ligari propter dolores, qui fumante uino, caput aggrediuntur. Bimatrem autem appellatum, quoniam ex uno patre & à duabus matribus procreatus fuisse uidetur. Ferulam ei in manu tradunt, quia cum non permixtum aqua uinum homines biberunt, ac in furorem uersi, alter alterum baculis cæderet, unde nonnulli moriebantur, pro lignis ferula uti persuasit. Bacchum à bacchis uocatum fuisse. Leneum, quoniam leneus græce, torcular latine appellatur. Bromium à bromo, id est ignis fonitu, qui cum ab ortu ederetur, insonuit. Satyri quoque eum dicuntur secuti fuisse, qui saltando & tragice canendo, uoluptatem ei afferabant. Ab hoc primo Theatrum & musicam fuisse harmoniam inuentam. Hæc de Dionysio traduntur. Musas uero Iouis, Cœli, & Terræ filias opinantur, quas pluri mi uirgines fuisse confingunt, & sic appellatas, quoniam Myn græce, honesta bonæque doctrina instituere significat. De Hercule autem hæc Græci asserunt. Acrisij filia Danæ, Ioui Persea genuit. Persea Androne Aleçtriona peperit, ex quo Alcumena est procreata, cui se Iuppiter triplicata nocte commiscuit, non cupiditate, ut plerisque alijs mulieribus, sed liberorum procreandorum gratia. Quamobrem cum Iuno Zelotypia exarsisset, Alcumenæ quidem partum retardauit. Euristea uero uel ante tempus in lucem edidit, quod fecit, quia prædixisse Iouem audiuerat illo die, ex Perfidarum genere regem nasciturum. Herculem uero Alcumene Iunonem formidans exposuit, cui Iuno Minerua suadente, mamillam præbuit, & à puero uehementius quàm ætas patiebatur attracta mamilla, Iuno cõmota, duos ad necem pueri misit dracones, ille

autem nullo modo territus, alterū altera manu dracones ex collo apprehensos inter- **D**
fecit. Aesculapium Apollinis atq; Phoronidos filium fuisse aiunt, adeoque medicinae
artibus excelluisse, ut ab incurabili morbo multos liberaret. Ea re Iouem commotū,
fulmine ipsum, interemisse, cuius morte irritatum Apollinem, Cyclopa à quibus ful-
men illud Ioui constructum fuerat, interfecisse. Vnde iratus Iuppiter, ad seruitium Ae-
doneti Apollinem impulit, & hoc modo delicti pœnas Apollinem persoluisse. Hoc
in quarto Bibliothecæ Diodorus posuit, qui reliquam theologiam ab alijs gentibus,
Græcos accepisse his uerbis in tertio scribit.

De Atlantorum Theologia

Caput III.

RIMVM inquit apud eos Cœlum regnasse Atlanti asserunt, is quæ-
draginta, ut dicunt, & quinque filios habuit, quorum duos de uiginti Ops
castissima quædam mulier sibi enixa est, quam propter uirtutem, in de-
os translata Terram nominari, filias quoque Cœlum habuisse, Basiliam
& Cybelem, quam etiam Pandoram uocant. Basiliam quoniam quasi
mater fratres enutrisset, matrem appellatam fuisse, & post Cœli mortem Hyperioni
fratri nuptam binos liberos, Solē atq; Lunā peperisse. Cybeles autē fratres futura for-
midantes, Hyperionā interemisse, Solem ac fluitium Eridanum præcipitasse. Hęc cum **E**
Luna sic facta percepisset ab alto seipsam loco deiecisse, matrem autem furore concis-
tam, crinibus solutis, tympanis & cymbalis bacchantem primo circumuagari, deinde
postquam inueniri nullibi poterat, in deos fuisse translata creditum, & aras ei ac tē-
pla fuisse constructa, cuius sacra cum tympanis ac cymbalis fiunt, Solem uero atque
Lunam, ad luminaria translatos fuisse.

De Phrygum Theologia

Cap. III.

PHRYGES uero Meona Phrygiæ, antiquissimum fuisse regem cons-
tēdunt, à quo nata Cybelem, fistulam quam Syringa græci uocant in-
uenisse, & Montanam matrem appellatam, cui magno & casto amore
Phrygius dicitur Marsias coniunctus, à quo Venerem cognitam fuisse
negant, & tibiam aiunt inuentam. Cybelem autem Attidi conuenientem, cum uentre
cognita res esset, interfecto Attide ac socijs eius, à patre commotam furore, per uniuersam
magnis ululatibus regionem uagatam fuisse, tympanis dolorem suum con-
solantem. Marsiæ uero primum cum ea erranti, deinde in musica contentione ab Ap-
polline superata pellem uiuo fuisse detractam. Ab Apolline deinde adamatam fuisse
Cybelem, & cum eo ad Hyperboreos usque errasse, cuius iussu & Attidos corpus sepul- **F**
tum, & Cybelem diuinos honores consecutam, unde ad hunc usque diem adolescens
tis mortem Phryges plangere, arisq; instructis, Attida Cybelemq; templo in Piscino
sibi Phrygiæ oppido magnifice constituto, ut deos colere. Post mortem autem Hyper-
ionis, Cœli filios regnū inter se partitos fuisse, quorum clarissimi Atlas & Saturnus
fuerunt, Atlanti uicinas Oceano partes contigisse, & multam Astrologiæ operam da-
tam, septemq; filias natas, quæ Atlantides appellantur, à quibus quàm plures dñj & he-
roes nati, & seniore ipsarum Maia Ioui coniuncta, Mercurium procreatum. Saturnū
quoque Atlantis filium, auaritia & impietate præditum, sororem Cybelem duxisse, à
qua Iouem suscepit, quamuis & alium Iouem Cœli fratrem, & Cretæ regem contē-
dunt fuisse, qui multo inferior posteriore Ioue fuit, qui totius orbis imperium primus
ac fere solus obtinuit, Cretæ autem regem decem filios genuisse, quos Curetas appel-
lant, eius sepulchrum usque ad hanc diem ostenditur. Saturnum uero in Lybiæ, Sicilia,
Italiaq; regnasse, à quo natus Iuppiter, oppositam patri uitam dicitur elegisse, regnum
que suscepisse. Alij patre concedente tradiderunt, alij odio patris à populis electum, at
que ideo Saturnum cum Titanibus bellum ei indixisse, quo uicto, uniuersum sibi or-
bem subiugasse. Plurimum autem & corporis robore, & animi uirtutibus ualuisse tra-
dunt, ac summo opere studuisse, ut & impij puniretur, & pbi summis afficeretur bñficijs

Vnde

A Vnde posteaquam hominem exiit, quoniam humanum ui ueret uitam, Iouem appellatam. De terrestribus autem dijs, cum multa uariisq; tam historicis quam poetis scribantur, & inter historicos Eumerus, qui historiam, Homerus, Hesiodus, Orpheusq;, monstruosa quædam finxerint, breuiter quæ uterque conscripserunt. explicare conabor. Deos igitur honorabant Eumerus ait, magnificentissimis sacrificijs, & muneribus argenteis atque aureis mirabili arte confectis, de quibus latius in superioribus conscriptum est. Est autem in ea Insula, quæ deo consecrata est, in quodam altissimo templo Iouis Triphilei templum. ab eo ipso quando totius orbis repugnabat constructum statua etiam in eo monte aurea est, in qua paucis literis Cœli, Saturni & Iouis, res gestæ summam conscriptæ sunt. & paulo post Cœlum ait iustum & benignum uirum & Astrologiæ non imperitum primum regem fuisse, à quo Cœlites deos sacrificijs primo cultos, unde Cœli cognomen habuisse, duosq; filios Pana & Saturnum, & filias similiter Rhæam & Cererem ab uxore Vesta suscepisse, Saturnum deinde regnasse, & à Rhæa quam in uxorem duxerat Iouem, Iunonem, & Neptunum suscepisse. Iouem autem qui Saturno in regnum successit Iunonem, Cererem & Themim in uxores duxisse. & filios à prima quidem Curetas habuisse, ab altera Persephonem, à tertia Mineruam, His dictis, Græcorum fabulas secundum Hesiodum, Homerumque subiicit.

De arcanis mysterijs erroris Gentilium

Cap. V.

ED de Græcorum, Atlantiorum, Phrygumq; theologia hætenus, quibus non absurdum est secreta mysteria, & cælatos addere cultus, ut facile unusquisque uidere possit, utrum sit aliquid in eis ueræ religionis signum, an à dæmoniaca superstitione, ac errore perfluxerūt, omni turpitudine atq; dedecore plena, & lachrymis potius quam risu dignissima, quæ demens ille in libro, quo gentiles ad fidem adhortatur, apertissime reuelauit. Vir magnarum rerum scientia præditus, & usu plurimorum negotiorum prudentissimus, qui patrias nugas salutaris, & euangelica doctrina monitus, cito contempsit. Pauca igitur ab eo sumpta, diligenter audias. Abdita inquit & inuisibilia sunt, ac ideo diligenti cura, non inquirenda Barathri ora monstrorum plenissima, Lebes, Thesprotius, Tripes, Cireus, Aena, Dondona, Cælo, in deserto atq; harenis honoratus, & quod ibi oraculum est. Hæc omnia senescentibus iam fabulis, deiecta penitus relinquuntur. Ultimo enim silentio Castalius & Colophonius, fontes, cæteraque fluentia, quæ diuinandi uim habere uidebantur, tradita extinctaq; cum suis fabulis defluerunt, totiusq; uinationis potius quam diuinationis nephanda mysteria ceciderunt. Silet Darius, Phytius, Didimeus, Amphiareus, Apollo, Amphiloachus. Tacet Auruspices, Augures, somniorum interpretes, & qui farina aut hordeo uaticinabantur, qui quod usq; ad hodiernum diem, quasi ab inferis mortuos reduxerint, cum dæmonibus collocantur. Perierunt Aegyptiorum penetrabilia, tenebris tradita sunt Necromantia Tyrrhenorum, capræ simul cum istis ad diuinationem præparatæ, & corui hominibus oracula reddentes deuolarunt. Quid dicam de Dionysio, quem Menolem græce, id est, latine totum furentem appellant, cui Bacchæ orgia coelebrant, & crudas carnes comedentes, sacro furore inicianur. Euan, euan, conclamantes, quæ uox aspirata secundum acquisitam Hebræorum linguam feminei sexus serpentem significat. Ceres autem & bona dea mysterium fuerunt, quarum mcerores, rapinam & luctum Eleucis docet. Quare mihi uidetur, si quis deriuati oni uerborum attendere uelit, ab orge id est, latine ira, quam aduersus Iouem Ceres suscepit orgia, mysteria uero Amyfos, quod latine scelus est, quod Dionysio accidit, appellata fuisse. Quod si etiam ab Attico illo Myente, qui uenando periit, ut Apollodorus scripsit, mysteria uocantur, non erunt certe gloriosa quædam hæc mysteria, funebri quodam honore tradita. Forte autem mysteria, id est, mytharia, quasi fabule quædam latine appellata sunt. Perdatue igitur, qui hæc primus hoibus tradidit, siue

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA.

Dardanus, qui deorum fabulas in mysteria deduxit, siue Aetio, qui orgia & caeremonias Thracibus adinuenit, siue Phrygius ille Myda, qui ab Odryso illo didicit, & subditis deinde artificiosum moerorem tradidit, siue Cynira Cyprius, qui mulierem quandam capere studens, turpissima Veneris orgia ex nocte in diem transferre ausus fuit. Quisdam autem aiunt, Melampodem Amythaonis filium ab Aegypto in Graeciam lucrum Cereris solenniter celebratum reportasse, quos omnes ego impiarum assero fabularum autores, & pernitosae superstitionis inuentores extitisse. Quid enim aliud quam dedecus & aptissima turpitudine sacra haec sunt? Sed multo turpiora uidebuntur, si quis quae sequuntur addiderit. Ceres peperit, educatur puella, Pherephattem nonnulli appellant, cui Iuppiter qui genuit, draco factus coniungitur, unde in Sauiarum mysterijs, draco in spiram inuolutus in sacrificijs ad factorum memoriam, immo uero in testimonium tantae turpitudinis, ut ego dixerim, adhibetur. Peperit & Pherephatte, tauriformem filium, unde Poetae quoque nonnulli taurum laudant, draconis patrem, & draconem rursus tauri patrem, & in montem arcana haec facta ducentes, pastoralem stimulum celebrant. Pastoralem ut puto stimulum ferulam, quod genus ligni bacchantes ferunt, appellantes. Nequeo latius huius Pherephattae sacra enarrare, quassilum, rapinam, Idoneram, terrae hiatus, sues, eubolei, quos eodem hiatu simul & duas deas absorptas aiunt fuisse. Vnde Megarenses in Thesmophorijs suis immittunt, quae sacra uarijs modis mulieres, quoniam haec fabula uarie narratur, per ciuitates Graeciae celebrant Thesmophoria, Scirophoria, Ineffabiliphoria uocantes, & multis modis Pherephatte rapinam complorantes. Dionisi uero mysteria penitus inhumana, quemadmodum puerum cum Curetibus salientem, dolo puerilibus donis Titanes decepti, ut & raptum dilaniauerint, ut Orpheus poeta cecinit. Munera uero quibus captus dicitur pinea & aurea poma hesperidum fuerunt, quorum sacrorum symbola non est utile audire pila, pinea, speculum, poma, uellus. Miueruam uero Dionysi iam discerpti corripuisse, Pallasque a motu cordis uocari dicitur. Titanes autem Dionysi membra in Lebetae prius elixabant. Deinde uerubus fixa, Vulcano torrebant. Sed Iuppiter Titanes quidem fulmine multauit, Dionisi uero membra Appollini sepelienda tradidit, qui in Parnaso ipsa deposuit. Vis & Coribantium audire orgia? Tertium ab his fratrem interemptum fuisse asserunt, cuius caput purpura tectum, & aereo scuto coronatum, ad radices Olimpij montis portarunt, ac sepelierunt, quibus nomina Bauboni, Dysaul, Triptolemo, Eumolpo, & Euboleo fuerunt. Triptolemus bubulcus, Eumolpus ouium pastor, suum uero Euboleus, a quibus Eumolpides & praconum sacrum genus descendit. Cererem uero a Baubone Coribantium nobili muliere hospitio susceptam tradunt, potionemque multis confectam, quam Cycrona uocant, Cereri allatam fuisse. Cumque Ceres lucrum oppressa, potum recusaret, quasi despecta Baubo doluit, itaque sublata ueste, genitalia membra deae ostendit, quae hoc spectaculo delectata Cycrona, suscepit ac bibit. Haec Atheniensium mysteria sunt, haec summus theologorum Orpheus, ut ipsi dicunt, carmine cecinit, a quo non est ab re carmina quaedam testimonij loco apponere. Dixit & obscenas cunctas in corpore partes Attollens uestem patefecit tum dea ridens. Suscepit paruum qui forte astatat Iacchum. Ingressitque sinu uellulae Baubonis, & inde. Pocula suscipiens, tandem Cycrona perhausit. Nocte certe ac tenebris ista mysteria digna sunt, & magnanimo illo, immo uero leuissimo Crichtidarum populo, aliisque graecis, quos mortuos, haec expectant. Qua enim spe temerarij homines nutriuntur, quibus oracula Ephesinus Eraclitus canit. Noctiuagis maleficis Bacchis iniiciatis, simulatque iniiciantibus, quibus ignis futura praedicit, quique apud caeteros mysteria putantur, sine antistite peragunt, ex quibus omnibus ficta, & inania & deceptionis plena cuncta probantur, quorum symbola, denudanda enim sacra ipsorum sunt, exta fumantia, polenta, saldraco, mala punica, trementia animalium corda, ferula, hederam, pultes, papauera. Haec ipsorum sacra sunt. Themidos autem haec sunt sacra

A sunt sacratissima symbola, organum, lucerna, gladius, pecten, mulieres. Sic enim mystice, membra genitalia appellantur. O manifestam impudentiam. Nam cum priscorum hominum petulantiam nox cogeret, sacra modo nox iniunctus predicatur, & fabricibus tenebrae uitae petulcos sacrorum mores ostendunt. Extingue pontifex ignem, urere faces, qui eas portas, hac luce turpitudine lacchi manifestatur, patere ut nocte mysteria colantur, uenustiora uidentur in tenebris, haec orgia nescit ignis simulare, ac periendo redarguendoq; omnia punit. Quis non merito impios huiusmodi appellauerit, qui deum uerum ignorantes puerum a Titanibus laceratum & lugentem mulierem, & membra turpitudinis turpissime colunt, duplici quadam impietate detenti. nam & deum uerum ignorant, & errore decepti, mortales atq; turpissimos homines deos existimant. Haec quidem Clemens.

Qui merito superstitionem gentium contemnimus.

CAPVT VI.

VARE non iniuria nos magna uoce ista omnia contempsisse fatemur a longissimo, ac prisco errore, gratia & misericordia dei omnipotentis, & ineffabili uirtute Saluatoris nostri, quasi ab incurabili morbo liberati. ratio nem enim secuti, nephandum atq; impium duximus, sanctissima dei appellatione, mortales & turpes uiros honorare, qui extremae petulantiae crudelitatis atq; furoris exempla posterioribus tradiderunt. Quam enim insaniam non superaremus, si modestiam, prudentiam, iustitiamq; laudantes, petulcis ac incontinentibus omni furore plenis, crudelibus quoq; ac inhumanis homicidio, simul ac parricidio maculatis, diuinos honores redderemus? Quis enim maior cumulus impietati addi poterit, quam si uiorum, mulierumq; membra & inexpertem terrarum rationis naturam, sanctissimam dei appellationem quis intrudat, eaq; turpia deo attribuat, quae si de hominum aliquo dicantur legibus & consuetudine ciuitatum, grauissimo supplicio punientur. Cur longior sum omnibus Graecis simul ac Barbaris, lucem effulsisse predicamus, quae a falsa & impia religione, ad ueram ac piam reducit. Multi enim iam, quasi a sopore & profundo somno expergefatti, oculis animi aliquantulum apertis, fabulas poetarum, religionem priscorum esse cognouerunt, in quam naturae quaedam secreta occultari, multi credentes decipiuntur. Quae quamuis nihil ueritatis habeant, tamen exponenda nobis uidentur. ut etiam eis quae honesta ipsi putarunt, non iniuria sprete, euangelicam Saluatoris praedicationem praetulisse merito approbemur.

Breuis supradictorum repetitio.

Cap. VII.

C

QUOD faciemus si altius haec primum repetierimus. Graecorum igitur popularis, ut ita dicam, & fabulosior theologia, & Phoenicum ac Aegyptiorum huiusmodi esse ostenditur, ut autoribus iam suis comprobatum est, quam non iniuria in principio praeparationis euangelicae collocamus, ut & nos in memoriam redigamus, & qui nesciunt, discere possint, qualis maiorum nostrorum erat religio, & quanta nos ipsi ueritatis ignoratione, quasi uolentia obruti emersumus per euangelicam praedicationem & apparentiam Saluatoris ueri dei Iesu Christi qui non in parte una orbis terrarum, nec apud gentem unam, sed ubique quasi animarum Sol proprios lucis radios immittens, a caligine & tenebris errorum, ad fulgentissimam ueritatis lucem omnes homines conuocauit. Apertissime nanque praenominati eorum autores, mortuorum simulachra, & turpissimorum hominum imagines cultas, nullamque mentionem dei ueri factam illis fuisse, diuinam iustitiam contemnentibus, & in omnia scelera sponte irruentibus ostenderunt. Nam cum nondum uita hominum legibus & moribus instituta esset, pecudum more ad nihil aliud multi, quam ad implendum uentre, mentem eleuabant, quos primum impietatis gradum tenuisse contenderim. Nonnulli naturali quodam instinctu paulisper commoti, deum deique salutarem esse mundo putarunt, ac eum quaerentes ad caelum aires crexerunt & caelestium pulchritudinem corpore

admis

admirati, deos ipsa arbitrati sunt. Alij depressi omnino in terris praestantiores, aut corporis robore, aut prudentia, aut facultatibus gigantes quosdam, uel tyrannos, uel magos ac maleficos uiros, qui auxilio alicuius eorum, quos à diuiniore statu decidisse credimus, miranda quaedam facere uidebantur, uel eos qui humanae uitae aliquo modo proferunt, cum uiuos tum maxime post mortem deorum honoribus coluerunt. Quare deorum etiam templa, sepulchra eorum fuisse multi testantur, ut Clæmens in exhortatione nonnullos Græcorum autores scripsisse commemorat. Quod si placet, rursus audiamus.

Quod templa deorum sepulchra hominum fuerunt. Cap. VIII.

VM enim inquit inanis superstitio initium cœperit, quasi malorum omnium fons multitudinem deorum constituit, quibus hostias immolare, solennia facere, simulachra statuere, & templa condere persuasit, quæ tamen deorum sepulchra prius fuerunt, & magnificentius condita templorum appellatione uocati sunt. Nam apud Larisæam ciuitatem Acrisij sepulchrum est, quod modo sacrarij loco uenerantur, & in arce Atheniensi, ut Antiochus in nouo historiarum conscripsit. Cecropos sepulchrum fuit. In templo uero Palladis, quàm ciuilem appellant, Erichthonius iacet. Ismarus autem Eumolphi atque Diaræ filius in Eleusine, una cum Celei filiabus sepultus est. Quid multa? non enim latet à gentilibus sepulchra hominum adorari. Hæc quidem Clæmens.

Qualis de dijs priscorum fuerit opinio. Cap. IX.

NOS autem rursus altius hæc repetentes, dicere non dubitamus natura, immo uero diuinitus omnibus esse hominibus insitum, non solum utiq; quid atq; conducibile de nomine significari, uerū etiam omnium rerum creatorem sic appellari, & uerbo quidem ita omnes natura duce conueniunt, re autem creaturas pro creatore coluerūt, præter unum aut admodum paucos, ut uerissimis Hebræorum libris ostenditur, qui rebus inuisibilibus ad intelligibilia mentis oculos sancte reducunt, non creaturæ alicui, sed ipsi rerum omnium creatori, cunctorumq; largitori bonorum dei appellationem attribuerunt. Cæteri autem omnes tenebris animi inuoluti, ad tantam impietatem deducti sunt, ut pecudum more honestum ac conducibile bonorumq; omnium extremum uoluptate corporis terminarent. Et hac ratione eos qui uoluptatum adinuerunt genera, uel auxerunt atq; amplificauerunt maleficos & mortales uiros, ut dictum est, quasi bonorum largitores, Saluatores, & deos appellarunt, piæ huius nominis notionem natura eis insitam ad eos transferentes, quos bonorum inuentores putabant, tantumq; mentis insaniam ualuit, ut nec peccare se arbitrarentur, nec erubescerent diuinis honoribus maleficos atq; potentes homines, propter regna tunc primum constituta, colere atq; admirari. Cumq; ut iam diximus, mores hominum legibus stabiliti non essent, nec supplicia peccatoribus imminerent, adulteria, nephanda matrimonia, maribus ereptam pudicitiam, homicidia, parricidia, confecta scelere bella, quasi res pulcherrime gestas, dijs suis attribuebant, & earū rerū memoriã, posterioribus quasi perutilē relinquere studebant.

Quod Plato priscorū fabulas & interpretationes fabularū contēpsit. Cap. X.

AEC theologia priscorum fuit, quàm iuniores naturalium rerum sciētia non parum iactantes, ad honestiora naturæ secreta interpretantur, ita nec omnino impietatem maiorum effugerunt, nec tantam rerum turpitudinem ferre potuerunt, sed priscorum peccata corrigere uolentes, uirtutesq; corporales, quibus generantur, aluntur, & crescunt, corpora per fabulas significari uolentes, & hinc ordine progressi, non solum principia & rerum elementa, ut Solem Lunam, Stellas, Præterea terram, aquam, ignem, uerum etiam composita & affectus eorum & fructus terræ, quos Cererem bonam deam, & Bacchum nominant per fabulas, uiolenta quadam interpretatione significari uoluerunt. Ita iuniores quidem

Adam maiorum theologiam erubescens, ac parui antiquitatem atq; consuetudinem facientes, quasi remedia turpitudinis deorum excogitarunt. Vetusissimi autem, etiam animalia bruta quæcunq; ad uitam conducere uideantur, in deorum numero collocare ausi sunt, & inmanibus beluis cærimonias statuere non erubuerunt. Ipsos igitur audias Græcos per unum, qui præstantissimus omnium fuerat, fabulas, nonnunquam suscipiendas, nonnūquam repellendas asserere. Mirabilis enim apud eos Plato, modo sententiam suam apertius explicando negat ea dicenda dijs esse, quæ ab antiquissimis dicta sunt, modo de legibus scribēs oportere affirmat fabulis, quæ de dijs traditæ sunt quoniam nihil falsi in eis contineatur, fidem adhibere. Postremo à priscorum theologia suam desperans, cum de Cælo, Sole, Luna, Stellis, & de uniuerso mūdo partibusq; suis physice more suo locutus sit. Demum de priscorum genealogia deorum, quasi particulariter sic in Thimæo differit. Sed de aliorum dæmonum atq; deorum generatione differere maius est opus q̄ humeris nostris ferre possumus. Quare his qui hæc tradiderunt, credere debemus, qui cum à dijs orti sunt, & parentes suos qui sint oportune teneant, nullo modo falluntur. Nam q̄uis neq; necessario, neque probabiliter dicant, tamen quia rem suam enarrant, æquum est, ut eis fidem adhibeamus. Quare

B secundum priscorum instituta, genealogia deorum terminetur, credanturq; Cæli ac Terræ filij, Oceanus & Thetis fuisse, ex Phorcis, Saturnus, Ops, & alij cōplures nati sunt. A Saturno autem & Ope, Iuppiter & Iuno. Hæc igitur Plato secundum ius & fas, quamuis nullo modo probari possint, credenda esse in Thimæo censuit. Attendere autem diligenter oportet, quia nihil altius in hac fabulosa genealogia contineri ostendit. Alio autem in loco hic ipse sententiam suam apertius explicans his uerbis utitur. Primū igitur ego dixi, maximū de maximis rebus mēdaciū efferre ausus ē, qui quæ Cælius fecisse ab Hesiodo dicitur, q̄q; à Saturno mulctatus sit, & Saturnus rursus à filio, improbe finxit. Nam etiam si uera essent, tacenda omnino putarem, nec ita facile ad omnes efferenda, sed maxime quidem celanda, quod si necessitatis quædam dicere cogeret, paucissimis tradenda fuisse, ardua enim sunt, nec prædicanda o Adimante in ciuitate nostra, nec enim iuueni persuadendum est, puniri parentes oportere, etiam si iniuriam inferant. Nec autem omnino credendum est, deos inter se ita dissidere, ut alius alij bella & pugnam ciat, nec enim uera hæc sunt, nec nobis credibilia, qui si rempublicam conseruare uolumus, intestina bella, odia, & simulationes turpissimas abijcere debemus, nec gigantum aduersus deos pugnas, & heroum in cognatos adolescentibus explicandas iudico. sed si aliquo modo possumus, nūquam ciuem ciui fuisse inimicum persuaderemus. Hæc enim maxime adolescentibus, hæc uiris senioribus prædicanda, quare poetæ cogendi etiam sunt hæc carminibus suis edere. Saturni autem uincula, & Vulcani à patre proiectio, cum auxilium pulsatae matri afferet, deorumq; pugnae, quas Homerus conscripsit, nullo modo audiendæ. Apertissime igitur Plato priscorum fabulas, & fabularum interpretationes contempnit. quod Romani intelligentes, fabularum fragmenta spreuerunt. Quod ab Halicarnasseo Dionysio cognoscere poteris, qui in secundo uetustæ Romanorum historię, res gestas Romuli enarrans, sententiam quoque illius uiri de dijs his uerbis ostendit. Non ignorauit, quia diligenter conditæ leges & de bonis rebus contentio, & militaris exercitatio optimam ciuitatem constituunt, quarum rerum magnam curam adhibuit, à cultu deorum incipiens. Tempia igitur, lucos, aras, simulachra, formas & symbola, uirtutes, beneficia, quæ à dijs hoibus collata sunt, cærimonias ac saluberrimas solennitates, quibus dii culti gaudent, iusticiam, & dies festos cæteraq; constituit, ut optime græcorum reipublicæ res Romana conferri possit. Fabulas autem quæ de dijs traduntur, turpes atq; inutiles existimant, nec solum dijs, sed neque probis hominibus, dignas cunctas eiecit ac persuasit, ut optime de dijs Romani & existiment, & loquantur, nullum enim opus immortalis naturę indignū illis attribuit. Ita nec Cælus à suis

lus à suis filijs uirilia amputatur, nec à Saturno liberi sui interficiuntur, nec Iuppiter in tartarum patrem conijcere, nec bella, nec uulnera, nec uincula, nec seruitus deorum apud eos ulla dicitur, sed nec solemnitas unquam dies lugubri habitu agitur, quemadmodum dum apud Græcos fletu & planctu Proserpinæ ac Dionysij passionibus celebrantur, nec inspicere apud eos aliquis poterit, quamuis inopes iam omnino corrupti sunt, furentes & bacchantes uiros simul, atque fœminas in templis deorum pernoctare. Nec aliud quicquam monstrum nephandum, sed religiose omnia, quæ ad deos pertinent & dicuntur & aguntur, adeo ut neque apud Græcos, neque apud Barbaros usquam honestius ista constituta sint, & quod ego maxime mirari soleo, quamuis ex uniuerso terrarum orbe, in urbem multi confluant, qui res sacras patrijs peragunt moribus, nihil tamen alienum publice ciuitas imitata inuenitur, quod multis alijs accidisse manifestum est. Verum etiam si deorum responsis, alienigena quædam sacra suscepta sunt, omnia eiectione fabularum garrulitate, Romanis moribus peraguntur. Sicut matri deorum sacra quotannis certaminibus, ex consuetudine Romanorum fuit, sacerdos autem utriusque sexus, uir & fœmina ex Phrygia consecratur, & urbem, ut solent, tibiarum & tympanorum sonitu perlustrant. Sic pie ac religiose Romana ciuitas, turpitudine fabularum omnino sprete, deorum cærimonias peragit. Non autem ignoro esse nonnullas fabulas apud Græcos hominibus utiles, quarum aliarum naturæ opus per mœrorem ostendit aliarum consolandi gratia fictæ, plenæ utilitatis sunt, quæ quamuis optimæ scientiæ, tamen Romanorum Theologiam multo præstantiorem duco, parua enim est illa fabularum utilitas, nec multis prodesse potest, sed illis duntaxat, qui causas rerum curiosius inuestigarunt, qui certe paucissimi sunt. Multitudo autem indoctior, ad peius solet huiusmodi orationem interpretari, & in horum alterum semper incurrit. Nam aut duplicabiles deos ducit, siquidem eorum multa in magnis miserijs oppræssi fuerunt, aut nihil turpe, aut iniquum deorum exemplis admonita putat. Quare illis solummodo relinquenda ista sunt, qui philosophiæ speculationibus insudarunt.

EVSEBII PAMPHILI LIBER TERTIVS.

De honestiore & naturali Theologia Græcorum.

Caput I.

ANE quidem philosophorum primi & uetustissimi Romanorum, de Græcorum theologia iudicarunt, qui physiologiæ fabularum apertissime reppulerunt. Nos autem quoniam ad redargutionem illorum producti sumus, age iam interpretationes ac allegorias suas, quàm friuolæ atque indignæ sint inspiciamus, nihil nostri afferentes, sed illorum ipsorum productis autoribus, ab ipsis sublimem hanc theologiam perdiscamus. Verum cum aliter alij dixerunt, & unusquisque inuenta sua uera esse contendat, satis erit, si quæ clarioribus Græcorum philosophis uisa sunt, proposuerimus. Primus igitur Cheronensis adducatur Plutarchus, qui fabulas peruertens, mysticam in eis theologiam latere contendit, quam ueluti à deorum inducens penetralibus, non mortalium aliquem, ut fabulæ uolunt, sed temulentiam per Dionysium significare ostendere conatur, Lunonem uero nuptialem uiri ac fœminæ coniunctionem, deinde quasi oblitus paulopost, terram per Lunonem ostendi uoluit, Latonam uero obliuionem ac noctem esse, & rursus Latonam ac Lunonem eandem esse putat, Iuppiter autem per æthera sibi uirtute accipitur. Quid hæc mihi perstringuntur, cum liceat ipsum audire, sicut ait in libro quem de Platrensi Dædalo inscripsit, arcana pandentem Theologiæ sacraria his uerbis. Prisca quidem tam apud Græcos

A Græcos, quàm apud barbaros theologia naturalis erat, ratio fabulis inuoluta, occulte ac mystice ueritatem doctis subaperiens, quod carminibus Orphei & Aegyptiorum sacris, & Phrygia doctrina comprobatur, maxime autem orgia & immolationes. & quæ symbolice in sacris geruntur, fabularum sensum aperiunt. Nam qui Iunoni sacrificant bilem in sacris non adhibent, sed iuxta aram infodiunt. Nam quoniam uiri ac mulieres coniunctam significant uitam, ea re ostenditur absque ira & odio, & amaritudine, matrimonium esse oportere. quod significatiuum docendi genus in omnibus fabulis est. Ita cum Iunonem adhuc uirginem ab Euboa insula, ubi educata fuit, furtim à Ioue ablatam ferunt, & huc deportatam opacum eis thalamum à Cithærone factum fuisse, ac Macridem Iunonis nutricem ab eo scrutari perhibitam, Quia Iuppiter in illis locis cum Latona quiesceret, unde postea grato animo Iuno easdem aras atque templa cum Latona uoluit habere. Itaque ut etiam Latona nocturna appelletur, aperte tamen rebus quàm Latonæ nocturnæque nominibus occultum, latens & tenebrosum diuinarum rerum significatur. Alij autem quia ibi Iatuit Iuno, nocturnam dicunt appellatam primum fuisse, deinde re iam aperta, nuptialem. Qui autem naturæ secreta subtilius per fabulas inuestigant, hoc pacto Iunonis atque Latonæ potestatem coniungunt. Iuno enim terra est, Latona uero nox. Obliuio enim, quam uerbum hoc græce significat, in nocte fit, propter somnum. Nox porro nihil aliud est, quàm terræ totius umbra, quæ radios solares eripiens, atrum atque obscurum aera reddit. Quod autem non alia est Iuno quam Latona, inde profecto patet, quia Dianam Latonæ filiam omnes asserunt, quam & Lucinam appellant. Nomina igitur hæc duo sunt uni deæ imposita. Præterea Appollinē, Latona, Martem Iuno peperit. Appollinis autem atque Martis, eandem esse uirtutem apertissimum est. Mars enim Ares græce appellatur, quod à regni auxiliium pugna oppressis, asserre significat. Appollo uero uocatur, quod à pallati, id est, ab ægrotationibus homines soluat atque liberet, quamobrem ardentissimas etiam stellas, Solem Appollini & nomine Martis appellatam, Marti accommodat. nec absque causa eandem deam nuptialem, & Lucinæ atque Solis matrem putarunt, matrimonij namque finis, procreatio est, qui nihil aliud est, quàm à tenebris ad Solis lumina progressio. Vnde poeta. Cum Lucina inquit, illum in lumen adduxit, tum Solis cernere quiuit fulgorem. Primum enim à dolore partus liberari per Lucinam, deinde solarē aspici Solē, qui generationis finis est, ostendere uoluit. Sed non est ab re, peruulgatissimam quoque fabulam enarrare. Dicitur enim Iunone irata, dissidenteque ab eo, moestus ea de causa nimium fuisse, quem Alalcomenes indigena docuit, ut alteram ducere simularet, ita consilio eius ex quercu, simulachro mulieris confecto, quod Dadalam appellant, nuptias preparare fingebant. Nymphæ igitur Tritonides, & uniuersa Boetia confluebat, quibus rebus Iunonē commotā, à Cithærone descendisse, & Platenſium multitudine mulierum sequente, ad Iouem peruenisse, simulationeque patefacta, summa cum lætitia reconciliatam fuisse, honorem autem simulachro tantum fecisse. ut Dedala nomine ipsius diem festum instituerit, quod tamen ex zelotypia, quamuis omni anima expers esset, cremauit. Huius fabulæ talis ratio est. Iunonis ac Iouis bella & dissidia nihil aliud, quàm elementorum intemperiem significant, quæ nisi certis proportionibus contemperentur natura rerum soluta, magnam perniciem afferunt. Si ergo Iuppiter, id est, calida uirtus ac ignea nimium excefferit ficcitate, omnia pereunt. Sin uero Iuno humida, scilicet & uentosa natura, Iouem aspernata superauerit, magna uis pluuiæ delata, diluuium cuncta uastauit. quod illis temporibus factum, Boetiam maxime regionem proluit, quæ multitudine aquarum tectam fuisse dicitur. Quare quamprimum tempestate transacta. terræ apparuerunt, deorum reconciliatio facta fingitur. Prima uero arborum omnium quercus effloruit, quæ non modo pijs hominibus, ut Hesiodus ait, uerum etiam diluuij reliquijs opitulata est. cum glandes ramalia ferant, & apes cum tegat truncus. His Plutarchus apertissime nos docuit mi-

rabilem etiam illam & mysticam Græcæ theologiæ rationem, nihil magni nec dignū philosophia continere. Audisti quippe per Lunonem modo matrimonium, modo terram, modo humidam significare substantiam. Didicisti Dionysium, nihil aliud quam temulentiam esse, Latonam noctem, Apollinem Solem, ipsum deniq; Iouem calidam uirtutem atq; igneam. Turpitudini ergo fabularum accessit, ut secretior hæc & mystica theologia, non ad diuinas quasdam & cœlestes uirtutes, nec ad rationales & incorporeales substantias conducat, sed rursus in temulentiam & nuptiarum opera, & ægritudines hominum deducat, & quod honestissimum in ea est, ad terram, ignem, solem, reliquasq; huiusmodi partes orbis terminetur, nec ultra hæc quicquam afferat, quod etiam Plato non ignorauit, qui in eo libro quem Cratillum inscripsit, nihil ultra uisibiles mundi partes priscos Græcorum cognouisse, & stellas dictos putasse asserit. Verba eius hæc sunt. Vetustissimos Græcorum, Cœlum, Stellas, Solem, & Lunam, quæ nunc etiam multi barbarorum colunt, deos putasse, manifestum est, huiusmodi quidem Græca sunt.

De mystica & naturali Theologia Aegyptiorum Cap. II.

VNC Aegyptiorum mysticam theologiam, quæ multo uetustior fuit uideamus. Osirim & Isim, & Solem, & Lunam, esse aiunt, Iouem spiritum, qui per omnia transeat. Vulcanum ignem. Terram Cererem, Oceanum humiditatem, ac Nilum fluuium asserunt, cui deorum generationem attribuant. Aerem Mineruam appellarunt, quos quandoq; deos aera dico aquam, ignem, terram & spiritum per uniuersum orbem transire contendunt, & in uanas formas hominū atq; animalium cōmutari, quorū cognomines apud se hoīes floruisse, Solem, Saturnum, Opim. Præterea Iouem, Lunonem, Vulcanum & Vestam, quæ omnia Manethus latius scripsit. Compendiosius autem Diodorus his uerbis. Osiris & Isis, Sol & Luna, secundum Aegyptios sunt, à quibus trinis temporibus, uere, æstate, ac hyeme, inuisibili modo circumductis, mundus gubernatur & omnia nascuntur, aluntur, & augentur. Tempora quamuis inter se aduersentur, mirabili tamen concordia annum conficere. Horum autem deorum, alter ignis & spiritus, alter humidus & sicci, uterq; uero aeris naturam producere dicitur, quibus omnia & oriuntur & conseruantur. ita totum quidem corpus naturæ omnium ex Sole ac Luna originem trahere. Partes autem uniuersi, quinque illas esse, spiritum uidelicet, ignem, siccum, humidū, Aegyptiorum lingua posuerunt, & spiritum quidem diligenti ad latinam aera, quorū singula deos putarunt, & nomina uetustissima, ac prima Aegyptiorum lingua posuerunt, & spiritum quidem diligenti ad latinam linguam interpretatione Iouem appellare possumus, qui cum in animalibus ipse, ut ita dicam, animalitatis causa sit, quasi parētem aliquam rerum animā omnium esse putarūt, quibus maximus poeta quoq; omnium attestatur de Ioue, dicens. Pater hominumq; deorumq;. Ignem uero Vulcanum appellarunt, magnum deum esse putantes, permultumq; ad generationem atq; cœmentum cōferre. Terram porro quasi uas aliquod atq; receptaculum eorum, quæ oriuntur existimantes, matrem nominauerunt. cui rei Orpheus consentit dicens. Terra mater cunctis diuesq; Ceres, Humidum autem Oceanum dixisse dicitur, quamuis uerbum expressum latine delitiarum, matrem significat. Oceanū autem nonnulli Græcorum designare putarunt. Vnde poeta quoq; cecinit. Oceanus generatio diuum. Aegyptij autem Nilum fluuium esse contendunt, cui & deorū generationē attribuūt. Plures enī urbes in solo Aegypto, quam in reliquo terrarum orbe fuisse aiunt à priscis dijs Ioue uidelicet. Sole, Mercurio, Apolline, Pane, Lucina, alijsq; quampluribus conditas. Aera Mineruam appellarunt, & filiam Iouis ac uirginem putarunt, nam & incorruptibilem aiunt esse natura, & extremū uniuersi locū obtinere cōtendūt. Quapropter à uertice Iouis fabulose nata fuisse Minerua traditur. Tritonā uero appellatā. qm̄ ter in annuo spacio, uere, æstate, hyeme cōmutatur, Glaucopin, id est, glauculā uocari cōtendunt

A tendunt, non quia, ut nonnulli græci putarunt, Glaucos habeat oculos, quod nomen ipsum denotare uideatur, insaniunt enim qui sic putant, sed quoniam aer uisum animabilibus præbeat. Afferunt autem hos quandoq; deos totum orbem peragrare, & hominibus in sacrorum animalium formis apparere, quod & poeta ab Aegyptiorum sacerdotibus acceptum uerum esse his uerbis attestatur. Peregrini inquit dii similes uirorum uerbes ingrediuntur, æquitatem ferentes. Equidem à cœlestibus dijs, quorum æterna generatio est, Aegyptum afferunt, alios deinde ab hominibus propter beneficia, quæ cõmuniter omnibus cõtulerunt, ad immortalitatem translatos, quorum aliqui cœlestibus dijs cognomines fuerunt, Sol scilicet, Saturnus, Iuppiter, quæ nonnulli Hammonem appellant, ad hæc Lunonem, Vulcanum, Vestam, & extremum Mercurium, primumq; omnium Solem in Aegypto regnasse. Hæc Diodorus. Plutarchus autem in libro, quæ de Iside inscripsit, his uerbis utitur. Sed quasi ab alio initio plurimorum atq; rudium sententiam consideremus, qui dicunt sic, Aegyptios Osirim Nilum fluuium esse putare, Isidi terræ matrimonio cõiunctum, Typhona uero mari, in quod incidens Nilus, submergitur, quæadmodum Græci Saturnum tempus, Lunonem aera, Vulcani uero generationem aeris mutationem in ignem esse arbitrantur. His dictis, rursus fabulas ad dæmones refert, & aliter atq; aliter interpretatur. Operæ precium autem est, ab his sciscitari, utrum simulachra hæc & simulachrorum figuræ dæmonum, an ignis, aeris, terræ, aquæ, aut uirorum & mulierum, brutorumq; animalium formas ostendant. Nam quoniam cœlestium cognomines mortales extiterunt, ut ipsi aiunt, quos in numerum deorum translatos existimant, cœlestium ne formas in simulachris imprimunt, an quod ipse uisus ostendit mortalium hominum? Quod si ipsi respondere recusent, res tamen per se magna uoce clamant, mortales fuisse se omnes, quorum simulachra constituuntur. Plutarchus enim in libro de Iside, uel qualitatem corporum describit sic dicens, Aegyptiorum historia, flauis corporis fuisse Typhona tradidit. Matrem alibi, subnigri Osirim. Hæc Plutarchus. Mortales ergo dii sui fuerunt & interpretatio fabularum perijt uniuersa. Quid enim necesse fuit hominum formas elementis accommodare, cum etiam absq; his colere ea potuerint? utris autem eæ appellationes inditæ primum fuerunt, Vtrum Vulcanus, Minerua, Iuppiter, Neptunus, uno nomina de elementis primo, deinde de hominibus æquiuoce, an e contra, hominibus primum imposta ad elementa nominarunt. Præterea hymni, cantus, & arcanæ deorum mysteria, utrum elementorum aut mortalium hominum symbolis peraguntur? errores autem, temulentiam, amores, mulieres raptas, & uiros infidijs conuolutos, milleq; huiusmodi dedecora, quomodo elementis accommodari potuerunt? Aperte igitur ex his omnibus mirabilis & generosa Physiologia, nihil ueritatis habere ostenditur. Sed audi quæso, quæ Porphyrius etiam in epistola ad Anebum quendam Aegyptium, de istis scripsit. Cheremo enim inquit & alij omnes, nihil aliud præter uisibilia putant, Aegyptiorum rationem ad unguem secuti, qui nullos alios deos præter erraticas stellas & signa, quæ orbem replent obliquum, fixasq; stellas, quæ oriri atque occidere cum his dicuntur, deos existimarunt, quarum partes alia, alijs erraticis attributæ sunt, ascendentem quoq; particulam ac dominos eius, quos ualidos appellant, quorum nomina & potestates, in libris almenichiæ scripta sunt, ubi ortus etiã & occasus, & futurorum diuinitio continetur. Vidit enim Cheremo Solem ab Aegyptijs, ut creatorem cultum, nec ignorauit omnia quæ de Osiride & Iside dicuntur, omnesq; fabulas sacras, aut ad Stellas, & ortus, & occasus earum. Præterea progressus atque regressus aut decrementa cresentaq; Lunæ, aut ad solarem cursum, aut ad nocturnum hemispherium, aut ad diurnum, aut ad fluuium Nilum, & omnino ad res causasq; naturales referri, nec ullam de incorporeis eos uiuisq; substantijs facere mentionem. Vnde nostra quoq; omnia, nescio quo insolubili uinculo, à motu stellarum necessario dependere arbitrantur, quàm necessitatem Fatum appellat. Si omnia stellis attribuunt, quos solos deos & fatorum dominos existimantes, sacris & simulachris, re

liquoq; deorum cultu, propitios sibi redere conantur. Sic præter illa quæ in cælo uis^D
 dentur, alios deos Porphyrio etiam teste, theologia Aegyptiorū nō nouit, creatorem
 uero rerū omnium non intellectū, non incorporeā quandam substantiam, non uirtutē
 quandā intellectiuam, sed uisibilem hunc Solē arbitratur. Ad stellas igitur omnia res
 fert, & cūcta fati, i. stellarū motui, & aspectibus attribuit, quæ opinio usq; ad hæc tē
 pora ab Aegyptijs tanq̄ uera defenditur. Quod si hæc uisibilia elementa mystica Aegy
 ptiorum Theologia deos putat, hæc autem omnia animæ atq; rationis expertia sunt
 nec à corruptione omnino aliena. Attēde diligenter ad quantā turpitudinē, sublimis
 eorum Theologia decidit, quæ ultra hæc nullum intellectū, nullam separatam sub
 stantiā pro causa rerum cognouit. Verum, quoniam ipsi quoq; concedunt, ab Aegy
 ptijs in Græcos Theologiam affluxisse, una cum Aegyptijs Græci etiam redarguunt
 tur. Sed de his rebus idem Porphyrius huiusmodi uerba eo scripsit in libro, quem de
 abstinendo à carnibus animalium edidit. Ab hac peritia inquit, Aegyptij ad cognitio
 nem dei profecti cognouerunt non ad hominem solummodo deum peruenisse, nec in
 hominibus animam solummodo habitasse, sed eandem animalia omnia continere.
 Qua de re, tam homines q̄ bēluas, serpentina simul atq; uolantia quædam in deos su
 sceperunt, & alius apud eos deus, hominis collum, faciem alius, aliudq; membrū aliud^E
 modi gerit. & rursus, aliud caput hominis, collum auis, cæteraq; membra diuerforū
 animalium conformia possidet, quibus significant deorum sententia, animalia cōplu
 ra, cum inter se, tum maxime nobiscum amice uiuere. Vnde leonī particula quædam
 Aegyptij dedicata leonina, alia uero quædam bouina, alia canina nominatur. Virtus
 tem enim, quæ in omnibus est, his animalibus, quæ à singulis deorum inuenta sunt, co
 lere statuerunt. Aquam uero atq; ignem apprime uenerantur, & in omnibus sacris ad
 hibent. quia maxima salutis humanæ causa hæc elementa sunt. Quare ad hunc usq;
 diem quum sanctissimum Serapidis templum aperitur uniuersus cultus, igne atq; a
 qua peragitur, nam qui dicat hymnos, aquam libat, & ignem tunc ostendit, quando in
 uestibulo fixus, Aegyptiorum lingua deum exuscitat. Ea uero animalia magis colūt
 quæ rebus sacris magis conueniunt. Nam & hominem apud Anabim oppidum ador
 rant. Quare quemadmodum ab humanis carnibus abstinendum est, sic ab aliorum
 etiam animalium. Hac illi cumulata sapientia & diuinarum rerum consuetudine, quæ
 dam animalium magis q̄ homines à dijs intellexerunt amari, quæ Soli maxime conse
 crata putant, quia natura eorum sanguine & spiritu copiosissimo constat. & post pau
 ca. Scarabeum uero animal ait, rerum diuinarum indocti abominabantur, quod Aeg
 yptij summopere uenerantur, animatam solis effigiem esse putātes. Scarabeus autē^F
 omnis, uirilem sexum habet, & spermate in sterco infuso, pila deinde cōfecta pedibus
 inuoluitur, ueluti Sol cælum & mensē lunarem expectat. Sic de ariete, de crocodil
 lo, de uulture, cæterisq; animalibus philosophātur. Ita ex sapiētia & religione ad cul
 tum animalium peruenerunt. Hæc de generosa Aegyptiorum Theologia, locupletis
 simus testis Porphyrius scripsit, quos aquam & ignem adorantes, & unam rationaliū
 atq; irrationabilium substantiam animæ dicētes, non iniuria in deorum numerū bru
 ta Aegyptios accepisse affirmant. Quomodo autē stultissimum non est, immanes bē
 uas ideo ut deos uenerari, quia similem hominibus animam habeāt? Nam si homines
 putant, humanos honores eis conferant, nunc autem feris, quas natura rationis exper
 tes fingit, quasq; homines appellare non dignamur, non hominum honores, sed pri
 mæ causæ & appellationem, & gloriam attribuūt. Ad hæc quare mirabilis Aegyptio
 rum sapientia lupos, canes, leones uenerantur, didicimus, nec Scarabæi miracula igno
 ramus. Non deridebimus ergo amplius hos deos, miserebimur autem humanum ge
 nus, gratiasq; largitori bonorum Christo reddemus, qui nos à uetustissima ista cæcis
 tate, per euāgelicam doctrinam suam liberauit. Iam enim ipsi etiā fere omnes Aegyptij
 ab hoc morbo liberati, uero militant deo. Habes iā absolutā Aegyptiorū, Græcorūq;
 Theologiam

A Theologiam, à quibus didicisti, nihil incorruptū coluisse. Cōcedatur autem eis, uerā fabularū esse Physiologiam, sitq; Soi, modo Apollo, modo Osiris, & Luna, nunc Isis, nunc Diana, & quæcunq; alia dicere uelint. Solem ergo ac Lunā. Stellās quoq; & reliquas mundi partes, quasi deos adorare debemus. Ita generosa Græcorū ac Aegyptiorum Theologia, ad sublimiora nos perducere fabularū allegorijs pollicita, ad corpora rursus deduxit, nec aliud q̄ ignem & aquam, & partes mundi colere adhortata est. Quomodo igitur Saluatoris nostri euangeliū mirabile non est, quo Solis & Lunæ totiusq; mundi creatorē dicenti fide colere, nec elementa corporum, nec uisibilia quædā, sed eum, qui per hæc inuisibiliter cognoscitur, creantem intellectū solum admirari, solumq; adorare didicimus, qui per omnia penetrans cum sit incorporalis, solo intellectu percipitur, immo uero ineffabilis & incomprehensibilis est. Panditur autem atq; perspicitur per ea, quæ facit, quæ producit, gubernat, conseruat omnibus inuisibiliter assistens, non cœlestibus solum, uerum etiam terrestribus magnificentiam operum suorum per hæc ostendens, quæ illi deos putarunt.

Qui iuniores noua quædam per fabulas excogitarunt. Caput III.

B Erum & fabulosa & mystica illorum Theologia rebus ipsis refutata, tēpus iam est horum etiā iuniorū cogitationes inspicere. Isti enim qui modo philosophantur, quæ magno tēpore post Platonem de intelligentijs & rerū creatore recte inuenta sunt, Theologiæ priscorum attribuere conati, maxima arrogantia fabulas laudāt, quorū Physiologiā his uerbis Porphyrius edidit. Explanabo quibus fas est, procul hinc abestote scelesti, quos etiā uetusti cælare uolentes, deū & dei uirtutes præsensibiles significarunt imagines, & ea quæ uisibilia sunt, inuisibilibus significantes, figuris ex simulachris, quasi sacris literis magna mysteria tradiderunt. Nō est autem mirandū, si ligna & lapides à fatuis simulacra putātur. Similiter enim etiā, qui literas nesciunt librorū uolumina, non aliud q̄ prætextū putant papyrū. Hoc exordio auditores præparauit. audias igitur quæ progrediens scribit. Cū igitur deus lux sit, & ignem æthereū habitet, nulloq; sensu capi possit lucida quidem materia, ut crystallo, parioque lapide, ad comprehendendū lumen ipsius exhortantur, auro autem ignis ille immaculataque natura intelligitur. Multi uero nigris lapidibus, inuisibile illius substantiæ significarunt, hominis autem formam dijs attribuerunt, quoniam deus ratio est, pulchros fingunt, propter immarcescibilem illam pulchritudinem, diuersis præterea figuris & ætatibus, & alios sedentes, alios stantes, mares alios, alias fœminas, & aut uirgines, aut matrimonio coniunctos, diuerso quoq; amictu simulachra constituunt, ut diuersitas deorum non lateat. Vnde factum est, ut omnia candida cœlestibus dijs attribuuntur, pila & rotunda omnia mundo præcipue Soli & Lunæ, quæ nonnunq; spei atq; etiā fortunæ. Circulus autem & quæ circularia sunt seculi motui cœlesti, & circulis quæ in Cœlo esse intelliguntur. Circuli autem partes diuisis Lunæ figuris, pyramides uero & obeliscos ignis substantiæ & dijs olympijs hac ipsa de causa, ita communi quoq; Soli, terræ, cylindrum, sationi & generationi penem, & propter muliebrem sexum, figuram triangularem. Hæc magnus ille philosophus. Quod autem turpius quam obscenitatem idolorum excusare? quid amentius quam auro & lapide, huiusmodiq; materia, diuinum lumē & cœlestem naturam significari putare? Quod autem à iunioribus eæ cauillationes excogitate sunt, quas præsci, ne somnijs quidem uiderunt, quibus ex auro & præciosa materia, imagines deorū fingere turpe uidebatur, uerba Plutarchi audias simulachrorū autē fictio, uetustissima quædam res est, quæ præsci ex ligno fingeabant. Siquidem lignum erat, quod in Delo primū ab Erisichthone Apollini fuit cōsecratū. Ligneū etiā Palladi ab indigenis constitutum, quod etiā nunc apud Athenienses inuenitur. Iunonis etiā simulachrum, ex ligno apud Samios erat, ut Callimachus asserit. Sic enim inquit, deos uetusti fingeabant. Peras etiam ille, qui primus Argolicæ templū condidit, & Callithiam

filiam suam antistitem consecrauit, ex piri trunco simulachrum Iunonis dicitur confir-
 maffe. Lapidem enim rem duram & inanem, in deorum effigiem cœlare nolebant. Au-
 rum uero atq; argentū, in fecundæ terræ atq; infelicis, morbos colores esse putabāt.
 Eboro uero propter uaritatē abusi sunt. Hæc Plutarchus. Plato uero magnis ante eū
 temporibus non decere ex auro & lapidibus, & ebore, aliāq; materia, inanimæ deorū
 effigies fingere putans, sic in legibus præcepit. Terra inquit & Vesta, sacra deorum est
 habitatio, ne igitur ex his, cæteris dijs simulachra constituat, aurum autem atque ar-
 gentum inuidiosa possessio est, ebur animam deposuit, ac ideo ad simulachra deorum
 ineptum est, æs & ferrum belli sunt instrumenta. His aperte refutatū esse Porphyri-
 um puto, sed tamen reliqua etiam inspiciamus. Admiranda inquit est Græcorum sa-
 pientia, qui Iouem mundi mentem arbitrantes, quæ in se ipsa mundum continens pro-
 duxit. Sic à Theologia Orphei profecti de eo tradiderunt.

Iuppiter altitonans, ante omnia secula primus.

Iuppiter extremus, longa est post secula mundi.

Iuppiter est summus uertex atq; infima planta.

Ipsæ æternum semper simul est, ac totus ubiq;.

Terra fundus.

Sydera q; domus rex est, & Iuppiter ipse

Principium atq; ortus rerum, uis una, deusq;

Vnus & omnipotens, regali in corpore cuius

Singula ponuntur, tellus, unda, ignis, & aer.

Nox simul atq; dies, sapientia primaq; origo.

Ac iocundus amor, magno hæc in corpore regis

Sunt Iouis excelsi, ceruicem namq; uidebis.

Cœli suspiciens renitentia magna q; tecta.

Hoc caput auricomum flauū de uertice crinis

Stellarum erutilant radij, dehinc aurea pandit

Cornua bina caput, capitisq; simillima tauri.

Vnum est ortus, occasus aliud.

Ast oculi fulgens, ingenti lumine Phœbus.

Lunaq; purpureo Phœbi redimita colore

Præscia uenturi mens constat regius æther.

Quam strepitus nullus, nec uis, nec fama, latere

Arcanum ue potest, penetratq; per omnia uictrix.

Præterea inuictum corpus sine fine modoq;

Panditur, ast humeri magni sunt pectora lata.

Est aer, alas quoq; uenti possidet ille.

His ad cuncta uolans Euro est uelocior ipso.

Tum sacæ antiqua matre ex tellure tumescit.

Venter, & ex altis confurgit montibus ingens.

Quem medio pontus succingit rite sonorus.

Vltima præterea terrarum lumina & ampli,

Fundamenta globi, furibundaq; tartara plantas

Esse pedum magni constat rectoris olympi.

Hic dum sub terris cœlasset cuncta deinde

Eximijs repetens in lucem protulit almam.

Vniuersus igitur mundus Iuppiter est, animal ex animalibus, deus ex dijs constitutus.

Iuppiter autē est, in quantum intellectus est, à quo uniuersa producuntur, & qui cuncta

creat intelligendo. Hoc igitur modo, Theologis de Ioue sentientibus impossibile est,

talē eius imaginē fingere, qualem carmina descripserunt. Iouem igitur esse credendum

est uirtutem

A est uirtutem prouidentem atq; uiuificam, q̄ pila & rotundis figuris significabatur, nominis uero simulachrū ei constituunt, qm̄ mens est, qua cuncta feminali ratione producit. Sedere autē fingitur, ut stabulis uirtus, atq; incōmutabilis exprimat. Nuda atq; aperta q; habet superiora, qm̄ conspicuus intelligentijs & superioribus est. Inferiora uero teguntur, q̄ occultatur inferioribus creaturis. Scepstrū leua tenet; q̄ in his corporis partibus, eorū spiritalissimum uitæ domiciliū inuenitur. Creatiuus em̄ intellectus, rex spiritusq; uiuificans mūdi est. Dexterō uero aut aquilā protendit, aut uictoriam, alterum quia cæterorum deorum dñs, quemadmodū aliarū auium aquila est, alterum, quia omnia sibi subiecta sunt. Hæc Porphyrius. Non est autē ab re diligenter considerare, quis nā Iuppiter esse his carminibus affirmatur. Mihi enim nō alius uidetur q̄ hic uisibilis mundus, qui cælo, æthere, aqua, terra, cæterisq; partibus cōstat. Aperte namq; in ipsis dicitur. Regali in corpore, cuius singula ponūtur, & quæ sint ista, declarat. Tellus, unda, ignis, & aer. Nox simul atq; dies, sapientia primaq; origo. Ac iocūdu amor. Ad hæc adncit mentē atq; intellectū Iouis æthera esse. quod Stoici postea secuti, substantiā igneam mentē esse mundi, & deū esse corpus, nec creatorē aliud esse, q̄ uirtutē igneam asseruerunt. Hæc em̄ à carminibus istis eos accepisse arbitror. Præscia uertur mens cōstat regius æther. His uerbis manifeste magnū quoddā mundus esse animal declaratur. Quod cū Iouem appellauerit, ætherē quidem mentē ipsius, corpus uero reliquas partes mundi putauit. Sed huiusmodi quidē carminum Iuppiter interpres autē iste carminū uniuersus mundus inqt. Iuppiter est animal ex animalibus, deus ex dijs cōstitutus. Ita nullū alium q̄ hunc uisibile mundū significari uoluit. Sic & Aegyptiorū ratio, à qbus Orpheus ista recepit, mundū & partes eius deus astruebat, alia deinde sententia à se adiecit, creatorem omniū deū, prouidentē quemdā intellectum esse affirmans, quomodo em̄ separatū intellectū in carminibus intelligi dicemus, quē poeta ille siue Orpheus siue alius, nunq̄ intellexit. Siue enim à priscis Græcis, siue ab Aegyptijs didicerat Theologiā, nihil intelligibile atq; incorporeū tradi ab eis poterat. Siquidē locupletissimus Plato testis est, q̄ in Cratillo clamat, ut diximus, priscos Græcos eos duntaxat deos putasse, quos modo Barbari Solē, Lunā, Stellas, & cælū. Sed Cherem quoq; paulo ante à Porphyrio citatus, testimoniū perhibeat, non aliud q̄ mundum & partes mundi deos ab Aegyptijs cultos, nec quicquā ipsos de intelligibilibus & uiuis substantijs intellexisse. unde igitur poeta ille deum, q̄ super omnia est uniuersi creatorem, p̄ ipsum uniuersum, & partes eius mentē solūmodo cognoscibile, cognoscere potuit? Rei uero incorporeæ cognitionē unde habuit? nec certe quicq̄ incorporeū ab eo præceptū carminibus ostenditur. Creatiua enim mens, nec à pluribus est cōstituta partibus, nec cælū sibi caput dici potest, nec ignis, aqua, & terra, corpus ei conficiūt, nec oculi eius Sol atq; luna possunt affirmari. Quomodo autē humores, pectora, terga & mentē creatrix mens omniū habebit? aut quomodo æther, mens creatoris dici aut fingi potest? Quod igit hęc caullat, carminis huius interpres neminē fugere potest? Ego uero in profundū impietatis incidisse arbitror eū, q̄ partes mūdi, partes dei putauit, & ausus est mundū & deū eundē affirmare, & ad hæc quasi aīam mūdi esse intellectū, q̄ omnia creauit. Nō enim piū est, coniunctū mundo creatorē, & animā corpori putare. Adesse autē ipsum, uniuerso mūdo prouidere ac gubernare scriptura diuina docet. An nō impleo inqt dñs ego cælū & terrā? Rursum, Deus supra & in cælo, & idē in terra est Et alibi. In ipso uiuimus, & mouemur, & sumus, non tamē ut partes, nec sicut in mente anima q; nostra, sed si oportet similitudinē uti, sacras literas audiamus. Cælū mihi sedes, terra uero scabellū pedū meorū clamātes. Cōsidera igitur quāto melius & expressius hæc dicta sunt. Nam q̄ cælū sedē appellat, terrāq; scabellū, & uniuersum mundum prouidentiae dei subiecit, & sup omnia deū esse significauit, quippe cū neq; scabellū, neque sedes corpus sedētis appellari possint, sed nec partes eius. Qui uero cælum caput dei, & mentem eius æthera, & partes mundi partes dei asserunt, nec creatorem, nec

deum cognouisse redarguuntur. Non enim ipse seipsum creabit, nec mens ipse poterit D
dici, cuius mens æther est. Quomodo enim deus erit, cuius terra & cætera corpora
partes sunt res corruptibiles & abiectæ. Si uero mēs Iouis nihil aliud quàm æther est,
& si aer subtilissimus atque igneus appellatur æther (id enim uocabulum idemq; ipsi
significare arbitrantur) suntq; ambo hæc corpora, aer dico & æther, animaduerte quo
mens Iouis iam cecidit, & cogita quis non mente captus deum appellabit eum, cui mēs
corpus quoddam insensatum est atque inanime. Quare merito Theologia nostra ne
gatiue omnia hæc appellat, quod scilicet neque cælum, neque æther, neq; Sol & Lu
na, nec stellarum fulgor, nec uniuersus ipse mundus deus sit, sed opera manuum eius.
Quæ omnia parua quædam & utilia reperiuntur, non dico creatori, sed intelligibili
bus creaturis comparata, quas immortales, & longe corporibus præstantiores, bea
te apud deum uiuere arbitrantur. Probe igitur de mundi partibus hoc modo à scri
ptura docentur. Videbo cælos opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quas tu fun
dasti, & opera manuum tuarum sunt cæli. Et rursus, Respicite in altitudinem oculis
uestris, & considerate quis omnia ista monstrauit. Sed age iam reliqua perspiciamus.
Impossibile est inquit, talem eius imaginem fingere, qualem carmina descriperunt,
& ideo ei simulachrum hominis constituerunt, quoniam mens est, qua cuncta semis
nali ratione producit, quomodo igitur si mundi, & spacium eius cæli, aeris, terræ, cæ
terarumq; huiusmodi imaginem, quam carmina descriperunt fingere impossibile
est, diuinæ mentis effigiem fabricati sunt? Quod enim corpus intellectui diuino simi
litudinem habebit, cum nec mentis humanæ imaginem habere posse cognoscatur?
humana enim mens incorporea est atq; simplex, corpus autem omne corruptibile at
que compositum. Quare iure, rationalis atque immortalis anima & intellectus e
ius, imaginem & similitudinem dei habere dicitur. Immaterialis enim & incorporea,
intellectualis rationalisq; per essentiam est uirtutis & sapientiæ capax. Qui si huma
næ animæ atque mentis formam & effigiem fingere impossibile est, quoniam nec sen
su percipitur, quis adeo stultus erit, ut ligneum simulachrum ac effigiem dei creatoris
omnium similitudinem habere arbitraretur? Natura enim diuina, omnem materiam
& omnia quæ percipimus excedit, mente solummodo ac sanctis animis intellecta, fi
gura uero Iouis, quæ in simulachro conspicitur, mortalis uiri effigies est, quæ non to
tum hominem, sed peiorem eius partem imitata, expressit, nullum enim uitæ atque a
nimæ uestigium ostendit. Quomodo igitur uniuersi deus, mensq; omnium creatura
ipse Iuppiter erit, qui aut in ære, aut in ebore cernitur? aut quomodo pater Herculis est F
qui ab Alcumena natus esse dicitur, reliquorumq; heroum, qui cum homines fuerint
mortales, suæ mortalitatis argumenta posterioribus non pauca reliquerunt? ut enim
in primo probauimus uetustissimi Phœnicum Theologi Saturni filium, mortalem
ex mortali, & ex Phœnicia originem traxisse affirmabant. Hæc eadem Aegyptij nun
quam negarunt, præterquam quod ab Aegypto fuisse oriundum contendunt. Creten
ses quoque suum fuisse Iouem asserentes, sepulchrum eius magnifice constructum, a
pud se ostendunt. Atlantij enim & cæteri omnes qui apud se Iouem natum fuisse asse
runt, mortalem nunquam negarunt, resq; ipsius gestas, mortales enarrāt, factaq; mul
ta turpia, omnis petulantia plena conscribunt. Fabularū uero priscis quidem illis ex
positoribus, modo calida quædam & ignea uirtus, modo spiritus quidam Iuppiter ui
debatur. Nunc autem nescio, quo modo his iunioribus, creatiua mens rerum Iuppiter
appellatur. Interrogandi ergo sunt, quem dicunt patrem, auum, atq; proauum istius
mentis esse, ut enim Theologia eorum prædicat, Saturni filius Iuppiter fuit, & Orphe
us in prædictis carminibus, id ipsum confirmabat. Saturnum autem Cæli filium fuis
se non negant. Si igitur deus omnium & intellectus, qui cuncta creauit Iuppiter est,
quemnam dicent esse Saturnum patrem Iouis? & Cælum rursus Saturni patrē. Quod
si primus Iuppiter omnium est, quasi creator, necesse est, secundos, & post eum cæteros
esse, qui

A esse, qui ab eo creati sunt. Saturnus enim, quem tempora esse uolunt, quoniam tempora motu Cœli conficiuntur, à Cœlo genitus dicitur. Cœli autem & temporis ipsius causa, est profecto mens illa creatrix, quam Iouem appellant. Quare non erit à Cœlo tertius Iuppiter. Quomodo igitur tam Aegyptijs & Phœnicibus, q̄ Græcis & primis omnibus philosophis, tertius à Cœlo, creatius iste intellectus in Theologica genealogia narratur: Patefacta est igitur huius philosophi astuta fictio. Patefiet autem ex his magis, quæ subijcit dicens. Coniugem Ioui Iunonem recte putarunt, ætheream enim atq; aereã uirtutem, Iunonem appellarunt. Nam æther est aer subtilissimus, Iouis certe mentem æthera esse carmina significarunt. Modo autem iste interpret diffiniendo aera, ipsum dicit esse subtilissimum, corpus autem aer, corpus igitur æther. Quare mens quoq; Iouis erit corpus omnium subtilissimum. Et quomodo corpus atq; mēs natura diuersissima, idem esse intelliguntur. Deinde, nescio quo pacto sui & carminū oblitus, quibus aperte dicitur, mentem Iouis æthera esse, præscia inquit uenturi mens constat regi, & æther Iunonem ætheream, & aeream uirtutem esse ait. Diuisione deinde utitur, dicens uniuersi aeris uirtutem Iunonem, inferioris autem, qui Iunari luce illustratur, Latonam nominari, Latonam enim à latendo dici, & obliuionem significare, quia cum animæ lunarem orbem descendendo transferint, diuinarum rerum obliuiscuntur, propterea etiam Apollinis & Dianæ dicitur mater, quibus noctis pelluntur tenebrę. Aer etiã hic inferior cum Lunæ, Solisq; mater fit, non iniuria per Latonã designatur. Ego uero non uideo, quomodo aer Solis & Lunæ mater appellari possit, cū ipse magis à luminaribus fiat & transmutetur, q̄ ab ipso luminaria. Paululum uero progressus, telluris uirtutē uestam appellat, cuius uirginale simulacrū, in foco ignis statuitur, quæ uirtus quoniam ferax est, mulieris eam specie designatarunt. Rhea uero, quam Opem Latine appellamus, lapidosa atq; montanæ terræ uirtutem designat. Ceres feracis & planæ, differt enim à Rhæa, quoniam bonam Ioui peperit deam, ac ideo imago eius spicis coronatur, & papauera quæ fertilitatis symbolum sunt, circa imaginem ponuntur. Hic diligenter animauerte, quomodo deorum ipsiusq; Iouis matrem, quæ Rhæa dicitur, ad terram & lapides detraxit, & eandem esse Cereri ait, quibus adiecit. Quoniam autem quedam uirtus etiam proiecti seminis in terram est, quam Sol in hyemali solstitio fouet, Bona quidem dea quam & Persephonem uocant, uirtus seminalis est. Pluto uero Sol, qui tempore hyemis remoti, omnem mundi partem perlustrat, idcirco raptam ab eo Proserpinam dicunt, quam Ceres sub terra latentem quaerit. Plantarum autem omnium uirtus Dionysus nuncupatur, & bonæ quidem deæ imago germina quædam quasi sui symbola protendit. Dionysus uero cornua habet, & muliebri formis est, promiscuam uirtutem generationis plantarum significans. Plutonis autem raptoris galea caput tegitur, quod occulti uerticis symbolum est. Scæptrum uero breue, quod tenet, inferioris regni symbolum est. Canis autem eius frugum à terra partium tripartito, in projectionem, orationem, germinationē diuidi notat. Atys porro atq; Adonis, ad fruges ac fructus pertinere uidentur. Sed Atys flores maxime designat, qui antequam ad fructum ueniant, defluunt. Quapropter pudenda ei fuisse incisa dicuntur, quoniam flores defluxi, semina non producerunt. Adonis perfectos fructus significat. Silenus uero spiritalis motus symbolum est, qui non parum uniuerso conducit, cuius caput candore fulgens, cœlestis motus. Cæsaries uero, quæ in inferioribus imaginis partibus apponitur, crassitudinem terrestris aeris significat. Venerum, quoniam uaticinandi etiam quædam uirtus est themis, id est, Latine carmenta uocitata est, eo quod statuta unicuiq; præcinat, quibus omnibus uirtus hæc inferior colitur, ut Vesta & uirgo sponte sua nascentium arborum ferax, ut parturiens nutrix, ut Rhæa lapidosa & montana, ut Ceres herbosa, uaticinatrix, ut themis. Vis autem seminalis, quæ in terram descendit, quasi priapus honoratur, cuius quod ad ficos pertinet fructus. Bona dea, quod ad plantaria Dionysus nuncupatur, ita bona dea à Plu-

rone, id est, à remotiore ac sub terra immorante Sole, sementis tempore rapitur. Dionysus uero exacta hyeme, quasi renouatis temporibus germinat, florendi uirtus Atys da, ut diximus, perficiendi, Adonim spiritalis Silenum præsidem possidet, motio autem eorum, & quasi quædam extensio per Bacchum denotatur. Satyri ueneream omnem uirtutem ostendunt, quibus omnibus, uniuersa terrestris uirtus perficitur. Hæc necessario tibi exposuit, ne pulchram horum philosophorum Theologiam ignorares. Cur autem hæc quasi dii honoranda sunt, quæ ad alimeta animalium deus produxit: aut cur nobis terrestris uirtus colenda est, quibus cælestis & immortalis anima inest perspicax, si à sordibus libera est, dei rerum omnium creatoris. Cur etiam si motus spiritalis Silenus est, & motiuam uirtutem significat, tum cælestem candore capitis, tum aeream & crassiores prolixitate ac densitate barbæ, non magno enim honorari cultu uidemus, quod omnibus erat præponendus, cum Adonim atque Dionysum, fruges uidelicet atque platas diligentissime honorari uideamus. Quis autem non mirabitur nisi insanus sit, cum turpissimi hominum morbi quasi Satyri & Bacchus colantur. Sed non est opus pluribus ea confutare, quæ sponte sua iacent exponenda potius cætera sunt, ne quid arcanum & sublime nos lateat. Aquarum inquit & effectiuam uirtutem oceanum, symbolum autem eius Thetym appellant, eius uero aquæ quam bibere possumus, uirtus Achelous dicitur, marinæ Neptunus, quam in quantum generare potest, Amphitritem uocant, & aquarum quidem dulcium, particulares uirtutes nymphæ, maris Nereides nuncupantur. Ignis uirtutem Vulcanum dicunt, & in forma hominis ei simulachrum constituunt in cuius capite pileus est cæruleus, cælestis symbolum uolutionis, ubi integer sincerusque ignis inuenitur, nam qui à cælo terram delapsus est, cum imbecillior sit, materiaque indigeat, claudicans fingitur, quam uirtutem in Sole Apollinem uocarunt, à radiorum uidelicet motu, quoniam pallyn græce mouere est, Nouem autem Apollinem circa musæ concinunt, septem uidelicet planetarum orbem, octaua sphaera, & hæc ultima, quæ Luna est. Laurum ei dedicarunt, quoniam hæc arbor ignea est, unde odio à dæmonibus maxime habetur, & quoniam si uritur, plurimum sonat, quod prædicendi uirtutem designat, hunc ipsum, quia ægrotationibus medeatur, & morbos pellat, Hierusalem uocant, & .xij. ei attribuunt certamina, quoniam per duodena signa pertranseat. Clauem & leonis pellem accomodant, alteram, ut inæquabilitatem motus significet, alteram, quoniam in leone maxime uires suas ostentat. Huius salutarem uirtutem Aesculapius designat, cui Bacillum traditur ægrotantium sustentaculum. Serpens inuoluitur animæ, atque corporis signum salutare. Naturales enim omnes cæteraque quidem reptilia a crassioris dicunt, & terrestrius esse substantiæ, Serpentem uero esse spirituosissimum animal aiunt, quod & imbecillitatem corporis exuat, & ad medicinam perspicacissimum esse uideatur, nam & ad acendum uisum herbam inuenisse, & reuiuiscendum quandam herbam cognoscere traditur. Ignea Solis uirtus, quæ fructus maturat, Dionysus nuncupatur. Qua uero ratione anni tempore circumuolutus conficit, horus dicitur. Virtus autem eius, quæ ex agricultura fructum percipimus, quia diuitiarum largitrix est, Pluto esse asseritur, quæ cum uirtutem etiam corruptiuam contineat, una cum Serapide dicitur habitare. Cerberum tricipitem dicunt, quia superioris Solis regiones tres sunt, ortus, occasus, meridies. Lunam etiam Dianam nuncuparunt, quæ quæ uirgo sit, Lucina tamen est, quoniam nouilunij uirtus ad pariendum non parum conferat. Quod autem Apollo in Sole est, id in Luna Minerua, quæ prudentia designatur. Rursus Luna Hecate dicitur, propter uarias eius corporis figuras, quas à distantia Solis sumere uidetur. Triformis enim uirtus eius est, nam nouilunij uirtutem, candidis & aureis uestibus, & ardente face significant. Cista uero cum iam media sit designatus, quoniam crescente lumine, fruges maturat. Plenilunij autem uirtutem, ferrugineo colore denotant, ramus ei laureus attribuitur, quoniam à Sole ignea sit, papauer propter fertilitatem & multitudinem animarum, quæ in ea tanquam in ciuitate inhabitant, ciuitatis

A uirtutis enim symbolum papauer est. Arcū habet ut Diana, quoniam partus dolores acuti sunt. Parcæ quoq; ad uirtutes Lunæ referuntur, Cloto ad generandum, Lacheſis ad nutriendum, Atropos quoniam inconvertibilis dea est, Trepin enim uertere græce significat, fructuum etiam generatiuam uirtutem, quam Cererem appellant, Lunæ cohabitare dicunt, ad exaugendam uirtutem eius, Continetur enim bona dea lunari potestate, Dionysum quoq; sibi accomodant, partim propter cornuum productionem, partim propter nubium locum, qui Lunæ subiacet. Saturni autem uirtutem quoniam tarda & frigida est, tempori attribuerunt, quem seniore[m] depingunt, quia tempore uniuersa fenescunt, occasiones autem Curetes significāt, & Saturni custodes sunt. Temporis enim obseruatio quædam occasio est. Quatuor uero anni tempora, alia Soli, quæ aeris ianu as aperite dicuntur, alia Cereri attribuimus, Cistas quæ ferūt duas, alteram florum, qua uer, alteram spicis, qua æstas significatur. Virtutem uero Martis, quoniam ignea est, atq; sanguinea, bellis præfecerunt, plurimumq; obesse atque prodesse putarunt. Venerem generandi uirtutem possidere dicunt, spermatis & cupiditatis causam ei mulierisq; formam accomodant, propter generationem, pulchram fingunt, quia uesper est, quæ pulcherrima in cælo stella esse uidetur, cui Cupido assistit propter cupiditatem. Vbera & partes genitales teguntur, quia spermatis & nutritionis hæc membra causa sunt, & ex mari esse perhibetur, quod elementum humidum calidumq; est, & motu crebro spumas eijcit, quæ res spermatis symbolum est. Orationis autem & interpretandi uirtutem Mercurium appellarunt, qui protensus atq; rectus fingitur, propter orationis uigorem, quam uis & Dionysi spermaticas uires quæ per omnia tendunt, significare confirmatur. Sed cum oratio composita sit, etiam in Solem ponunt, & Mercurium appellant, aliam in Lunam, quam nuncupant Hecatē, aliam in uniuerso, & appellant Hermopin, in omnibus em̄ seminalis uis est. Mercurij autem filium Cupidinem dicunt, quoniam amādi uirtus orationi quoq; attribuitur, Vniuersi symbolum Pana esse affirmant, cui cornua dederunt propter Solē & Lunam, uariam Pantheræ pellem propter uarietatem cælestium, sed hæc Græcorum sunt. Aegyptiorum autem ait deorum symbola talia sunt. Creatorem inquit Eneph Aegyptij appellant, cuius imaginem in forma hominis faciunt colore cæruleo, zonam tenentem, & sceptrum, cuius in capite pennam ponunt, significantes difficilem inuentu esse creatorem, & nemini conspicuum, uiuificum etiam & regem, & intelligibili motu circulatum. Hic deus inquit, ab ore ouum producit, à quo nascitur deus, quem Aegyptij (Phtha, Græci Vulcanum uocant. Significatur autem huiusmodi ouo mundus. Huic idcirco ouis dedicata est, quoniam prisca lactis potu degebant, uerum mundi quoq; ipsius simulachrum tale finxerunt, cōplicos habet pedes, uestem uariū usq; ad talos indutum, auream pilā capite sustinet, partim q̄a locū non mutat partim propter uariā stellarum naturā, partim quia mūdus ipse rotundus est. Solis imaginē in nauī collocāt, quæ Crocodillo fertur, ut per nauigium motus in humido, per Crocodillum autem potabilis aqua significetur, in qua Solem ferri continent. Cælestis aut atq; terrestris, telluris uirtutem Isin appellarunt. Ison enim Græcæ æquale est, unde iustitia oritur, cælestem tellurem Lunam esse asserunt, terrestrem uero hanc frugum procreatricem, quam habitamus. Quod ergo Ceres apud Græcos est, id est Isis apud Aegyptios, Et rursus bona dea, & Dionysius apud Græcos Isis, & Osiris apud Aegyptios. Fructuum enim procreatricē uirtutem Osirim putant, quam flestitibus placant, quoniam occasio[n]is tempore in terris occultetur. Designat autem etiam pluuiālē Nili uirtutem, uerū quandoquidē tellurē terrestrē per Osirim denotāt fecundā terrā intelligūt, qñ uero cælestē Nilū esse aiūt. Hūc em̄ Osirim. i. Nilū, à cælo defluere arbitrātur, quē etiā deflere solēt, lachrymis reuocari & tutē eius putātes, quæ ceteris temporibus definere uidetur. Isis autem quæ secundum fabulas Osiri coniungitur, terra Aegyptia est. Isidos em̄ maritus Osiris est, qui & frater & filius eius traditur.

In Elephantinopoli autem Aegyptia urbe simulachrū colitur cærulei coloris uiri cor-^D
pus. caput arietis habens, arietis igitur caput & facies & caprina cornua, quæ habet,
coniunctionem Solis & Lunæ in ariete significant. Cæruleus color ei attribuitur, quia
lunaris coniunctio humidior est. Secūda uero Lunæ lux in Apollinopoli urbe conse-
crata est, cuius symbolū homo accipitris habēs faciē, lancea Typhona interficiēs, hoc
simulachrum candidi coloris est, qui color ab alio Lunam accipere lumen significat.
Accipitris uero facies à Sole id fieri denotat, unde & spm̄ attrahit. Soli enim accipiter
dedicatur, qui lucis & spiritus symbolū apud eos est, alterū propter motus uelocita-
tem, alterum, quia in altiora uolat, quæ lucidiora inferioribus sint. In mysterijs autē,
apud Eleufina antistes, qui rerum sacrarum expositor est. imaginem fert creatoris. il-
le qui faces tenet Solis, qui stat in ara Lunæ, sacrorum preco Mercurij, Castellum au-
tem quoddam est Aegypti, quod Anamis appellatur, ubi homo colitur, qui quæ sibi
ad sacrificium præparantur, comedit. Quod autem animalia deos non arbitran-
tur, sed imagines & symbola deorum putant, inde patet, quia Soli & Lunæ boues sa-
crificant, & in Heliopoli maximus bos & nigerrimus, quem Niueuin appellant, ad im-
maginem Solis colitur, nam & Solis ardor, nigrior a humana corpora reddit. Habet
autem caudam ille bos, & totum corpus pilis ad contrariam partem, quam in alijs ^E
bobus inclinatis densissimam, quoniam & Sol contra totius motum mouetur, testis-
culos maximos habet, quoniam uenerea cupiditas caliditate uiget. Et Sol feminariū
naturæ appellatur. Lunæ taurum dedicarunt, quem Apin nuncupant, nigrum præ cæ-
teris, & signa Solis atq; Lunæ habentem. Habet enim ex Sole & Luna lumen. Solis
symbolum est coloris nigredo, & qui sub lingua est scarabeus. Lunæ uero coloris di-
uisio. Hæc breuiter à Porphyrij libro, ne quid mystice Græcorum ac Aegyptiorum
Theologia nos fugeret, conscribere placuit, quos errores nos fugimus, & transfu-
gas nos prædicare non pudet, non enim terrebit me arrogans illa oratio. Explicabo
quibus fas est, procul hinc abestote scælesti. Non enim nos scælesti sumus, qui hos erro-
res fugimus, sed qui turpes atque obscenas has fabulas, & scarabeū ac cæteras fabu-
las, ad summam Theologiæ sapientiam accipiunt, qui iuxta uocem apostolicam, cū
sapientes se dicant, fatui sunt inuenti, quoniam incorruptibilis dei gloriam in similitu-
dinem imaginis corruptibilis hominis, nec hominis solum, uerum etiam uolatilium,
quadrupedum, & serpentum commutarunt.

Refutatio mysticæ Theologiæ.

Caput III.

^FERVM quoniam mysticam & arcanam Theologiam, ad incorporeas
as reducit uirtutes, ne uideatur ad has uisibiles mundi partes diuinū cul-
tum referre. Consideremus ne omnia sibi rursus labantur, cum una diui-
na uirtus, non multæ colendæ sint, nam quem admodum quamuis multæ
partes & membra unius corporis sint, non tamen tot animæ, sed una
in homine uno anima est, sic & in uniuerso putandum unum quidem ex una mate-
ria esse mundum, plurimis partibus constantem, cuius non multæ sed una est creati-
ua uirtus ueri dei uirtus & sapientia. Illud autem ridiculum est, quod etiam Aegyptio-
rum nugæ, ad incorporeas transtulit uirtutes, oblitus Chæremona illum ab eo pro-
ductum, qui præter hæc uisibilia nullum alium ab Aegyptijs cultum fuisse deum tes-
tabatur. & omnia in res naturales, nihil in rem corpoream illos traduxisse. Cur igitur
cum ipsi Aegyptij incorporeas & uiuas substantias, nullo se modo colere clament
frivolæ has inuentiones excogitastis, & uniuersaliter quidem omnia sic refutantur.
Particularum autem non difficilis redargutio est. Nam ut Aegyptiacas nugæ præter-
ream, quis mentis compos non deridebit has Græcorum physiologias. Si enim Iuppi-
ter secundum eos, non ignea illa uirtus atq; ætherea, ut teste Plutarcho, prisca puta-
bāt, sed supremus ipse intellectus rerum omnium creator & uita est, quomodo Satur-
nus pater eius erit, per quem tempus significari uoluit. Ops autem quo pacto mater,
quam

A quam interpres iste lapidosam & montanam uirtutem esse asseruit: Lunonem uero aera esse dicens, nescio quomodo, & sororem & uxorem creatoris intellectusque uiuifici esse affirmat. Latona rursus si quasi quaedam obliuio fit, quæ animas ad inferiora hæc lapsas consequatur, quomodo hæc obliuio Solis & Lunæ mater erit? Apollinem quippe atque Dianam Latonæ liberos ad Solem & Lunam traduxit, cur autem Opem & Cererem, id est, secundum ipsum lapidosam atque montanæ telluris, & planæ ac æqualis symbola colendas esse putat? Cur Dionysium præterea & Atym & Adonim generatiuam scilicet plantarum uirtutem, aut immaturæ defluentium florum, aut perfecti fructus symbola, tanquam dii colendi sunt, cum humanum genus ad usum, cuius omnia hæc à creatore producuntur, multo atque multo illis honorabilius sit? Hoc modo & reliqua facile redargues, & si diligentius considerabis, mirandam impudentiam eorum duces, qui Solem modo Apollinem, modo Herculem, deinde Dionysium uero ac Aesculapium dicere non uerentur. Quomodo enim idem pater & filius simul, id est Aesculapius erit atque Apollo? Quomodo autem Sol Hercules est, cum Alcumenæ mortalis sceminae filius Hercules perhibeatur? Aut quomodo furore Sol exagitabatur, & liberos incitatus interimet suos, quod Herculem fecisse omnes fatentur? Sed, xij. inquit certamina, xij. cœlestia signa sunt. Quis igitur Euristheus excogitabitur, qui Soli hunc certandi laborem inuito imponat? Quomodo autem ad Solem quinquaginta festiades, & captiuarum reliqua multitudo, quibus omnibus Herculem conuenisse fabulantur? reduci poterunt, præsertim cum mortales liberos, ab illis Herculem suscepisse confirmant à quibus Herculeum genus tractum per longa tempora successione durauit, quem porro esse centaurum dicent, cuius sanguine cruentatam uestem Soli Deianira obtulit, unde succensus furore dicitur fuisse. Verum non Herculem, sed Dionysium esse Solem ponamus? Quæ igitur eum genuit, siue Semele quædam, siue Persephone? quomodo autem Dionysius iste & Sol simul erit & germinandi miranda uirtus? quam autem dicemus multitudinem mulierum fuisse, quæ cum Dionysio militauit? quæ uero Solis erit. Ariadne? Quare autem non omnium quæ à terra nascuntur, sed uini solummodo largitor Dionysius? quod si Aesculapius & Sol est, quomodo à Ioue turpissimi causa quæsus fulmine percutitur, iuxta Pindarum sic de ipso dicentem.

Aurum illi nimium præciosamque munera curæ.

Horrendum inde pater diuorum concitus ira

Contorsit fulmen, animamque e corpore uulsi.

C Aesclepiadum uero genus, quod multis seculis in Græcia floruit, unde nam ortum est e terris. Sit sane uerisque ac certis rationibus in Solem & Lunam, & reliquas partes mundi fabulæ transferantur, ergo rursus creatore relicto, falso creaturas coluerunt. Quod si non partes mundi, sed inuisibiles creatoris uirtutes, quibus omnia replet, omnibus adest, omnia gubernat & continet, colere se dicent, quare non proiectis fabulis, sicut impijs atque turpissimis ad ipsum uerum & unum deum conuertuntur? Hoc enim facere debent, non autem quasi mente capti uenerabilem dei appellationem creaturis ascribere, nec in profundis ita se ipsos tenebris claudere, ut intus se deum inuenturos confidere uideantur, nec in simulachris & inani materia diuinas honorari uirtutes putare, nec sanguine ac nidore quasi res gratas creatori offerre, à quibus omnibus liberatos oporteret, tanquam ueros philosophos magna uoce prædicare, non hæc se uisibilia, sed inuisibilem solummodo creatorem admirari, & inuisibiles atque incorporeas eius uirtutes inuisibiliter colere, non incendendo ignem neque arietem aut taurum sacrificando, non feris & simulachris, sed pio animo & recta de deo sententia & uirtute, quæ ut possibile homini est, ad dei nos adducit similitudinem. Sed nullus unquam Barbarus, nullus Græcus ante doctrinam Saluatoris nostri hanc ueritatem cognouit. Saluator autem noster solus omnes undique gentes Euangelica prædicatione, ad ueram religionem conuocauit. Sapientes autem huius seculi, omnia se scire iactantes, cum deum cognouissent,

D sent,

sent, non ut deum glorificarent, aut gratias egerunt, sicut Apostolus ait. sed obtenebratum est imprudens eorum cor, & dicentes se sapientes, stulti inuenti, creaturas non creatorem colentes, qui est benedictus in secula. Post enim longam philosophiam & mysticam, immo uero impiam theologiã à physiologia sua deieci, multitudinì conferuntur, & multorum errores simul aChris sacrificando adaugent. Quare patet pudore uictos, turpitudinem Theologiã suã physiologia cælare uoluisse, cum opere fabulas comprobent. Quod mihi mirum nequaquam esse uidetur, cum & ipsos deos uideo fabulas contemnere non posse. Quippe operæ precium est, Apollinem ipsum & Aesculapium audire, quid de seipsis dicant. Sic ergo Apollo, teste Porphyrio in libro quem de responsis scripsit, de se ipso edidit.

Cum Latona graui partus, oppressa dolore
Commotiq; essent gemini intra uiscera diui
Stabat terra, aer stabat, fixa insula, robur
Acceptit, fluctus etiam mitescere ponti
Cœpere, arcitenens uatesq; exiuit Apollo.
Aesculapius quoq; de se ipso sic edidit,
Natus ego ex sacra trica æui tota medendi
Ars, cui sese omnis pariter sapientia debet.
Quem mater peperit compressa ab Apolline magnum
Illum Aesculapium diuum numeroq; receptum.

Mercurius autem sic de se ipso clamat.

Sum Ioue Mercurius, Maiaq; Atlantide natus.

Formas etiam suas ipsi describunt, ut ex hoc Panos oraculo aperte monstratur.
Exoluo Pani mortalis uota bicorni.

Deliciasq; deo pariter bipedi capricruo.

Non ergo uniuersum ipsum Pan est, sed dæmon quispiam talis uidelicet, qualem seipsum hoc oraculo descripsit, non em̄ uniuersus mūdus hæc carmina edidit. Mercurius etiam quomodo interpretatiua oratio dici potest, cum Maiæ Atlantidos filium se fuisse fateatur, & Aesculapius quomodo Sol erit, qui se Tricensem fuisse affirmat, & à mortali se muliere natum non inficiatur? Quomodo autem cum sit Solis filius, Sol ipse erit? Solis autem & mortalis cuiusdam mulieris filium se appellans, quomodo non erit ridiculus? Apollo etiam si Sol est, quo pacto in Delo insula genitum, se à Latona prædicat? Hæc obijcienda eis tunc maxime censeo, quando imprudenter Saluatoris nostri uirgineum partum deridere audent, præsertim cum non à poetis ista, sed ab ipsis dijs dicta sint. Cum igitur & poetæ fabulose Theologiã tradiderint, philosophi Physiologicè fabulas intelligant, dii uero ipsi aperte, qui & unde fuerint, oraculis suis declararint, manifestum scilicet est, quia dijs credendum est, uel quia dii sint, uel quia unusquisque melius quam cæteri sua cognorit. Quod si ita est philosophorū physiologiæ falsæ omnino inueniuntur. Sin uero Philosophi ueritatem assequuntur ipsorum deorum, de seipsis testimonia falsa relinquentur. Sed illud forsan quispiam obijciet, quia responsum Apollinis philosophorum sententiæ conueniens hoc modo inuenitur.

Sol & Osiris item Dionysius Horus Apollo.

Rex & item retinet lucis, qui & noctis habenas.

Qui uentos, qui dat imbres, qui tempora mutat.

Stellarum summus rex immortalis & ignis.

Idem ergo dii, & poetarum fabulas, & philosophorum sententias, comprobantes, pugnantia de se ipsis confirmant. Nam si mortalem sibi matrem ascribit Apollo, & patriã unde oriendus fuit sponte fatetur, quomō sol erit? quod si sol est, quomodo Delos insula, patria, & mater Latona? hæc enim uera esse ipse Apollo respondit. Præterea si

Apollo

A Apollo Sol est, quomodo hæc de seipso cecinit: Vtrum Sol de cælo in aliquem hominem descendit, & hæc de se cecinit: Sed non est possibile talem tantamq; substantiã homini se subiicere. An intelligentia & uirtus illa, quæ in ipso est: Sed nec illã animã hominis unquam suscipere potuit. Eadem utemur ratione de Luna, quamuis potestati, quæ in Luna est, Hecatem appellantes, & malignorum spirituum originem putantes, cum ad amorum obscæna inuocent ministeria, concedendum eis fortasse uideatur. Quomodo autem & Pluto & Serapis in Solem referuntur, cum malignorum spirituum princeps esse Serapis prædicetur: ex quibus omnibus mystica philosophorũ Theologia, falsa & cauillatoria uniuersa uidetur. Oculorũ autem omnium authores demones esse malignos, qui nonnunquam fabulas, nonnunq; philosophorum sententiam ratam faciunt, ut & illos derideant, & hos maiore arrogantiã perdant quis non uiderit.

EVSEBII PAMPHILI DE PRAEPARATIONE EVANGELICA.

lica. Liber quartus.

B

IS itaq; dicitis, iam tempus est in hoc uolumine tertiam partem gentiliũ theologiæ percurrere, quam ciuilem appellant. Nam quoniam in tria genera theologiã partiuntur, in fabulosum, quod etiam historicum appellant, poetis maxime attributum, in naturale atq; mysticum, quod philosophi approbarunt, & in ciuile, quod in singulis ciuitatibus consuetudine ac legibus defendatur, estq; de duobus primis partibus in superioribus libris expositum.

Tempus iam est tertiam quoq; portionem quam ciuilem appellant, testimonio semper ipsorũ utentes redarguere. Cõtinentur igitur in hoc tertio genere oracula, res spõsa, curæ morborũ in hominibus pijs, & ecõtra, eiectiones uel aucti morbi, in impijs, quarum omnium rerũ periculũ fecisse, dicentes pie se deos colere, nos uero impie facere affirmant, qui tam manifestas uirtutes contemnamus, leges patrias transgredientes, quas oportet unumquẽq; seruare, ut nemo debeat res nouas temerariã cura scrutari, præsertim cum à legibus capitalis pœna aduersus eos decernatur, qui secundum leges & consuetudines patriæ deos non uenerantur, sed primum quidem & fabulosum Theologiæ genus, & secundum naturale scilicet ac allegoricum, unusquisq; sicuti placet inquirunt interpretetur ac reprobet. Tertiũ autem quod singularium legibus ciuitatum comprobatur, nec poeta quisquam, nec philosophus moueat, nisi uelit tanquam impius iure patrio puniri. Ad hæc igitur nobis dicendum, ratioq; reddenda, quare Saluatoris nostri Euangelica prædicatio omnium gentium huiusmodi legibus contemptis, ad uerum sui cultum non reuocat.

Quod hominum artificio responsa reddi quispiã non temere diceret. Cap. I.

Vales igitur eas uirtutes, quæ in simulachris habitant dicere oportet: Vtrũ bonas & uere diuinas, an econtra? Hoc enim modo mihi nunc placet eos interrogare, nam alius fortasse non ita faceret, sed nullam omnino uirtutem in simulachris esse contenderet, & hominum malitiã arteq; malefica omnia fieri probaret. Responsa enim ipsa ad decipiendos auditores ab astutis & cautis hominibus ambigue ad utrumlibet euentum esse acute composita. Miracula uero, quæ in simulachris attribuunt, natura rerum fieri, multa enim genera esse herbarum, multa lapidum, secreta quadam & multis ignota natura insita morbos quosdã pellentia, quosdã inducentia, alia enim contrahere atq; densare, alia distrahere & rarificare tendere, aut omnino mutare & saluare, nata esse. Quod alia breui tempore, alia longo efficiunt, & alia in longum durant, alia cito dissoluuntur. ita nonnulla conseruantia

D 2 seruantia

seruantia sanitatis inueniuntur, nonnulla econtra morbos inducunt. Multa etiam Iu-
 cem Lunæ ita sequuntur, ut simul cum ea crescant atque decrescant. Animalia igitur non-
 nulla, plantæ, lapides, aromata, magnas uirtutes insita sibi natura possident, ad quæ
 omnia positio quoque locorum multum conducit. Instrumenta etiam ipsis ad huiusces-
 modi artem multo ante præparata, & ministros eis esse multos diceret, qui per ciuitas
 tem uagantur inuestigantes, cuius rei quilibet egeat, ut intelligant quid petiturus à
 deo uenerit, propterea ex adytis & penetralibus & profundissimis plerumque speluncis
 responsa ferri, ut & tenebræ ipsæ non nihil conferant, & nonnulli lateant in cauernas
 rum secessibus nuncij atque ministri, ad quæ omnia uidelicet non parum superstitio & op-
 pinio faciat hominum. Præterea multitudinis inscitiam & eorum astutiã, qui hæc per-
 agunt non parum posse, qui uel uoluptate capiant interrogantes bona spe sibi propos-
 ita, uel si nonnulla coniectura quid euenturum sit consequi potuerunt aperte, ut in cæ-
 teris credantur, mala prænuncient. Sin uero nihil coniecturis inuenitur ambiguitate,
 ita falluntur, ut redargutionem effugere uideantur. Multa uero etiam contingere ac-
 tijs quibusdam caulationibus adhibitis, nam & cantando nonnunquam peragere quæ-
 dam uidentur, & inaudita quædam nomina inuocant, ut diuini uideantur. Maxime
 autem multos decipi, cum aliquantulum docti sint, quos ipsa responsorum mirabilis com-
 positio, & uerborum elegantia, & orationis grauitas simul & ambiguitas adeo trahit
 ut diuini esse facile credant. Ex illis autem responsis, quæ ambitione dicta non sunt, sed
 quadam futurorum coniectura clarius prolata multa, immo uero pene omnia falsa
 inuenta sunt, unde si quod etiam euentu rerum comprobatum fuerit, casu potius quam
 ratione id accidisse credendum. Quæ quamuis paucissima sint, feruntur tamen in pri-
 mis, & lapidibus insculpta permanent. Quæ autem falsa fuerunt, pene innumerabilia
 eorum nullus meminit, neque nihil animo uoluit bellorum & seditionum. Hæc responsa
 deorum causa fuisse plerumque, nec etiam eo tempore, quando Græcia florebat, &
 dæmonum superstitio in ea uigebat, clarum quid & utile facinus prædictione deorum
 factum unquam fuisse. In calamitatibus enim bellorum nihil providentes derelinge-
 runt eos, quos in summa bellorum pericula responsis impulerunt, quod loco suo pla-
 nius faciemus, probabimusque multos ab illis in bella iniectos, nec utiliter unquam
 responsum, sed ambiguitate, qua ignorantiam suam tegebant, delusos deceptosque
 fuisse quærentes. Multa enim etiam tu ipse ab historijs colligere potes, quibus sæpenu-
 mero salutem & uitam ægrotantibus promittentes, & quasi dij crediti, ac diuinæ præ-
 dictionis magna exacta mercedem, euentu ac morte languentium patefacti sunt, ma-
 lefici quidam uiri non dij fuisse. Quid autem oportet dicere, quod ciuibus suis isti fati-
 dici nunquam profuerunt, & eis, qui de longe ueniunt, ignoti que sunt, mirabilia pro-
 mittunt? cum certe oporteret ciuibus magis suis quam alienis deos propitios facere.
 Sed quia peregrinos ignorantes malitiam suam, facile decipiunt, ciues autem suos
 longi temporis periculo doctos decipere non possunt. Hoc ita fit, sic uniuersam rem
 istam humanæ inuentionis opus fuisse quispiam assereret. Vnde ab omnipotenti
 iam deo cum templis & simulachris deiecta, omnino putrescit. Vbi enim est oracu-
 lum Delphicum, quod magna religione ab hominibus colebatur? Vbi Apollo Py-
 thius aut Clarius? ubi Dodonæus Iuppiter? Delphicum quidem oraculum, ter à Thra-
 cibus concrematum fuisse traditur, nec unquam ab Apolline calamitas ille prædis-
 cta. Idem de Capitolino Ioue Ptolemæorum temporibus fuisse audiuius, quando
 Vestæ quoque templum exustum fuit. Magna uero illa effigies Iouis, quam decus quasi
 uniuersæ Græciæ dicunt fuisse temporibus Iulij Cæsaris, in olympicis certaminibus
 fulmine diuinitus icta flagrauit. Anterioribus etiam temporibus, Capitolinum arsisse
 templum fertur, & Pantheum fulmine disiectum atque dirutum narratur. Serapis
 quoque sacrarium in Alexandria similiter arsisse non ignoramus. Quæ omnia ab ipsis
 gentilibus conscripta tenemus. Quid igitur mirum est, si alijs potuisse non potuerunt qui
 ab extræ

A ab extremis seipfos periculis non defenfarunt? Illud autem quod maximo argumeto est ab hominibus hæc, non ab alia uirtute fieri non præmittam. Nam multi uatum atque aruspicum non solum priscis, sed etiam nostris temporibus tormentis in iudicio coacti, uniuersam rem suis inuentionibus fieri ediderunt, à quibus modos quoque artificij exquisitius patefactos non ignoramus, qui tanquam seductores & malefici uiri, ultimo supplicio secundum leges affecti sunt, quæ res adeo claræ sunt, ut neminem lateant. Non enim deiecti quidam & ignobiles, sed alij generosam istam philosophiam pallium induti, & supercilium eleuantes profitebantur. Alij primates Antiochenæ ciuitatis fuerunt, & illi maxime qui aduersus ueram Christi religionem multa conati sunt, Nec sumus nescij philosophum quoque illum & uatem similia in Mileto passum interiisse. Quibus omnibus in unum collectis, non dubitabit forsaneliquis dicere, nec deos nec dæmones hæc oracula constituisse, sed seductorum atque improborum hominum ad turpes quæstus excogitationem fuisse. Quam opinionem multis etiam Græcis, & illis maxime, qui nominatissimi Philosophi fuerunt, placuisse non ignoramus. Nam peripatetici hoies, Cynici, atq; Epicurei sic sentiunt, quos ego idcirco summopere admiror, quia nati & educati moribus corruptissimis, & à parentibus tam deos quàm oracula reuereri docti, sua sponte potuerunt ab erroribus illis emergere, adeo ut scribere quoque ausi sint, non modo falsa, uerum etiam inutilia, & multorum detrimentorum causam oracula esse. Quorum scripta cum pene infinita sint, unius testimonium mihi nunc sufficit, qui cum Chrysippus à prædicatione deorum fatalem uim confirmare uellet, sic aduersus eum conscribit redarguens, quia male responsis deorum, quæ ut plurimum falsa sunt, fatum esse ostendat. Audias igitur quid ipse ad uerbum scribit, ad hæc alia quoque ratione in his quæ de fato conscripsit Chrysippus utitur. Non enim possent, inquit, prædicationes uatum ueræ esse ac certæ, nisi fato fierent uniuersa quæ ratio multo uanior est quàm cæteræ. Quasi enim uerum atque concessum esset, ueritatem in responsis deorum contineri, quasi id manifestum sit, omnia fati fieri. Ex hoc intulit. Videmus autem omnino contrarium aperte, namque patet plurima ex oraculis mendacio ac fraude composita, uerum Chrysippus ex alterutris hæc comprobauit. Omnia enim fati fieri inde ostendit, quia uaticinatio fit. Uaticinationem uero esse inde probat, quia omnia fati fiunt, quo probationis modo nihil uanius excogitari potest. Quod si nonnulla responsa euentu rerum uera fuisse contendat, quia perpaucissima illa sunt, patet non uaticinij certitudine, sed casu sic accidisse, quod nullam esse uaticinij artem ostendit. Nec enim arcu aut funda artificiose uti eum dicemus, qui cum sæpius atque sæpius telum proiecerit, semel aut ad summum bis uel ter ad signum peruenit, cum pene infinities longissime à signo abfuerit, nec ille certe medicinam tenet, quæ cum multos interemerit, uix tandem unum à morbo liberauit. Nulla enim sciëntia uel ars dicitur, quæ omnia uel saltem plurima ad debitum finem non deducat. Quod autem omnia fere falso uates isti prædicant, uniuersa uita hominum testis est, & isti ipsi maxime, qui uaticinandi artem profitentur, quos manifeste uidemus, cum sibi aliquid agendum utile imminet, sententia & consilio eorum uti diligenter, qui rerum peritiam habere putantur. Verum, quod uaticinatio nulla sit, in alijs plenius approbabitur, ea etiam efferentes, quæ hac de re Epicurus conscripsit. Nunc autem illud, quod diximus confirmandum non esse, scilicet artis, sed casus ueritatē oraculorum. Cum enim non semper neque plerumque, sed rarissime aliquid assequimur, nec scientia, nec arte, sed casu & fortuna id factum dicimus, si uocabulorum potestates recte rebus accommodamus.

Inutilem esse diuinationem.

Caput II.

D hæc etiam si concederetur uera esse responsa, uaticinandi que artem non fictam, fatata quidem esse omnia probe sequeretur, utilem uero esse diuinationem hominibus nullo modo hinc demonstraretur. Summopere namque uaticinationes Chrysippus laudat, tanquam humanæ uitæ perutiles. Sed

D 3 quænam

quænam utilitas sequeretur, si futura omnino mala prædicas, cum nullo modo cauere possis? Nam quæ fatata sunt, nemo euitare potest, nulla igitur utilitas, immo uero & dolor inde sequitur. Mæror enim propter futura mala hominum, animos perturbat. Nec uero ecõtra, tanta ex prædictione bonorum læticia homines afficiuntur. Nõ enim tantum solent homines expectatione bonorum gaudere, quantum timore malorum exagitari. Præterea mala nobis imminere, nisi audiamus, nullo modo cogitamus, bona uero humanum genus expectare solet, propter naturæ mirabilem ad ea inclinationem. Ita fit, ut bonorum nuntiatione, non magnopere augeatur lætitia, immo autem nonnunquam etiam minuatur, si maiora sponte sperauimus, quæ uaticinio prædicuntur. Malorum autem prædictione, quoniam præter spem sæpenumero annunciantur, uehementer turbemur. Verum etiam, si hæc ita non se haberent, neminem tamen lateret, nullam esse in diuinatione utilitatẽ. Quod si quis dicat ideo ipsam conferre hominibus, quia futura mala prædicit, nisi caueamus, is fatorum uim abstulit, siquidẽ nostrarũ uirium est cauere, & non cauere. Quod si necessario id quod fieri quispiã contendat, ut fati necessitas uniuersa complectetur, sic diuinationis cõmoditas nulla erit. Fiet enim omnino quod fatatum est, etiam si omnibus oraculis prædiceretur. Oedipoda quidem & Alexandrum Priami filium, ipse quoq; Chrysippus asserit, non potuisse à parentibus interimiri, quamuis summopere id facere studuissent, ut malum quod ab illis sibi futurum erat, effugerent sic nec diuinatione nec studium eis suum profuit, propter fatorum necessitatem. Hæc ille. Tu autem illud semper probe teneas, Peripateticos, ut diximus, Cynicos atque etiam Epicureos, græcos homines atq; philosophos, & Græciæ moribus à pueritia educatos, & inquisitioni ueritatis maxime deditos, oraculorum responsa omnia tanquam inania cõtēpisse. quod certe nequaquã illi fecissent, nisi apertissime rem falsam omnino uiderent. Plurima huiuscemodi colligere in animo non est. Nam quamuis magna istorum copia sit, non tamen hoc pacto, quia scilicet hominum inuentione, ac acuta excogitatione oracula penitus cõstent. Sed sicut incœpi, aliqua uirtute fieri hæc non inficians, respondere constitui. Non enim parum huius loci refutatio euangelio cõducit. Nam si omnes simul Græci atq; Barbari ante aduentum Saluatoris nostri deum uerum ignorasse, & à malignis dæmonibus in morem cæcorum fuisse ducti ostenduntur, quomodo non magis euangelicæ dispensationis mysterium admirabimur, quo undiq; à seditione & oppræssione dæmonum liberati sumus? ex illo enim tempore ad hunc usque diem cum ipsis simulachris atque templis cuncta ubiq; oracula iacent, ac pro eis orandi & hymnis offerendi uerum deum & Saluatore[m] nostrum ecclesiæ in medijs urbibus euangelicæ doctrinæ uirtute in toto orbe conditæ sunt, ubi animis pijs & cultu uirtutis fulgentibus secundum salutaria & diuina præcepta quotidie ab omnibus gentibus, hostiæ quæ solæ deo placent, deo saluatori nostro offeruntur. Quibus cum simul etiam illud ostenditur, non temere nos uti multi putant superstitionem à parentibus traditam cõtēpisse, sed uero certoq; iudicio ueritatẽ euangelicam amplecti. Sed de his hæcenus. Tempus em̃ est iam, ut propositum negocium capiamus.

Diuersæ gentium Theologiæ.

Caput III.

Quatuor igitur genera exquisitissimi facultatis Theologi, nõ Theologiæ modum quendam, ut in superioribus, sed quasi subiectum ipsis partiuntur. In primis enim deum patrem oim atq; regẽ locandũ putant, deinde aliorũ deorũ multitudinẽ sequi contendunt, tertio loco dæmones, quarto heroes ponunt, quos omnes lucem esse & appellari autumant, præter malignos dæmones, qui tenebræ appellantur. Dæmones em̃ alios bonos, alios prauos arbitrantur, & hos ita primum locũ in malis obtinere, quẽ admodum deus in bonis, ita rebus diuisis de dijs quidem cœlestia, & usq; ad Lunam habitacula tribuerunt. Dæmonibus præcipiunt cœlestes, quos & æthereos deos appellant, summa esse religione

A gione colendos, post eos bonos dæmones, tertio heroum animas, extremo prauos dæmones placandos aiunt. Hæc uerbis partientes, opere malignas dæmonum uirtutes solummodo colere inueniuntur. Consideret em̄ unusquisq; quales iam putari oporteat eas uirtutes, quæ idolis coluntur, deos ne, an dæmones, & utrum bonos dæmones an proteruos? Quod facile facere poterit, si diligenter his libris attendet. Ignorare autem non oportet, nullū dæmonē à diuina scriptura bonum appellari, neq; deum alium esse uere atq; proprie, præter unū, qui omnia creauit. Virtutes autē bonas, quæ creaturis cōnumerantur, nec deos nec dæmones, sed dei angelos & spiritales ministros, potestates diuinas, archangelos, alijsq; nominibus pulchre accommodatis nuncupat. Dæmones autem si nominis potestatem dicere licet, non quia dæmones sint, quod latine scientes dicere possumus, sed quia dimenin soleant, pulcherrime appellauit. Id autem latine tum timere, tum terrere significat. Absurdū certe omnino est bonas & malas uirtutes, quæ nullam operationis similitudinem habeant, eadem appellatione confundere.

Porphyrius de Philosophia responsorum.

Caput III.

B uideamus igitur, quænam uirtutes oraculis & respōsis præfunt, ut impietas gētilitatis omnibus pateat, nec à me ipso quicq; afferre in animo est, ne criminandi ansas præbeā inimicis, sed testimonijs, quod adhuc feci eorū ipsorum in medium productis, totam rem peragam. Cum autē innumera rables sint, & philosophi, & historici, illum idoneū magis pposito meo iudico, qui & dæmonibus maxime amicus fuit, & multa nostris temporibus aduersus nos mendosissime conscripsit. Hic enim gentilium pene omnium deorum ac dæmonum naturam maxime inuestigasse, & summopere falsitatem defendisse uidetur. Hic igitur in libris, quos de responsorum Philosophia conscripsit. Apollinis ac reliquorum deorum & bonorum dæmonum illa responsa collegit, quibus putauit, & uirtutem suorum dæmonum ostendere, & cæteros homines ad uerum, ut ipse dicit, dæmonum cultum impellere posse. Ex istis igitur responsis, quæ ab ipsis electa sunt, quæq; quasi ueriora memoriæ tradita, opere præcium est totam hanc rem considerare atque cognoscere, quales nam sint eorum autores. Sed primum illud uideamus, quomodo in exordio librorum iureiurando affirmat, nihil se falsi allaturum, constantibus, inq; atq; firmis hominibus, quia bonitate deorum atq; dæmonum, spem salutis hauriunt, nihil addens, nihil auferens hæc tradere oportet. Nam & ego deos ipsos testor, nihil ad responsorum sensum aut addidisse, aut detraxisse, nisi forsan uerbum aliquod correxerim, magisq; impietatem timui, quàm futuram sacrilegij poenam. Collegemus autem in his libris multa, quæ ad ueritatem dogmatum pertinent, & diuinationis negocium non omnino contemnemus. Nam & ad speculationem harum rerum conducit, & ad bene uiuendum hortatur. Quam autem utilitatem hic labor asferet noster, illi maxime cognoscent, qui cum ueritatem magno labore quæfissent, uota sæpius fecerunt, oraruntq; ut autoritate docentium deorum uisione dignati, possent à dubitationis uexatione liberari. Huiusmodi usus exordijs obtestatur postea, ne ad multos libri efferantur his uerbis. Tu uero caueas ne lucri, aut inanis gloriæ gratia, scelestis & indignis hominibus hæc tradas, non enim paruum tam tibi qui edes, quàm mihi qui tibi credidi periculum imminet. His autem solummodo hæc communicanda sunt, qui uitam ad animæ salutem direxerunt. Nam & ipsi dij non aperte, sed enigmatice hominibus ista tradiderunt. Responsa deinde Apollinis colligit quibus non solum dæmonibus & infernis uirtutibus, uerum etiam cœlestibus animalia esse sacrificanda præcepit Apollo. Cum idem ipse in alijs dæmones non deos esse affirmet, quibus gentiles eade animalium sacrificabant, non enim fas esse animalia deorum gratia interficere. Sed primum Apollinem ipsum audiamus, qui de cultu & sacrificijs deorum sic per responsa homines instituit.

Hæc age, qui nutu diuorum ingressus amice es

D 4 Huius

Huius iter uitæ, mactanda est hostia cunctis
 Multa deis, seu qui terram, seu qui mare uastum,
 Aera seu qui habitant, latum seu qui æthera, seu qui
 Alta colunt cœli, seu qui infirma regna barathri,
 Quæ quibus obseruanda modis sint singula dicam
 Tu memori conscripta animo mea dicta teneto.
 Terna quidem diuis cœlestibus hostia, & ipsa
 Candida mactanda est, terna & terrestribus atq;
 Atra eadem, gaudent porro & capiuntur apertis
 Terrestris aris, foueas cum numina contra
 Exposcant atro imbutas inferna cruore,
 Nec placeat nisi quæ terræ mandetur humata
 Hostia, mel uero nymphæ atq; liquentia uina
 Offerri lætantur, ac ignem accendier aris,
 Quæ circunuolitant terram sibi numina quærunt.
 Imponiq; atrum corpus, tum thura simulq;
 Inijciet falsas fruges, & dulcia liba.
 Hæc facito, uerum quibus est data cura profundi
 His ipso semper fer sacra in littore, totum
 Projiceq; in fluctus animal, cœlestibus autem
 Extremas reddes partes atq; igne cremabis
 Quod super est propone tibi, dapibusq; reserua.
 Sudet odoratis crassisq; uaporibus aer.

Deinde hoc Apollinis oraculum exponit dicēs. Cum igitur & terrestres & inferni dii
 sint, omnibus istis atras quadrupes offerendas iubet. Modus autem differt, nam ter-
 retribus quidem super aras, infernis autem in foueis mactandas esse hostias præcipit
 Aeris autem uolatilia dicit offerēda corporibus holocaustis, & sanguine ad aram cir-
 cumducto, uolatilia etiam marinis, sed uiua in fluctus projicere mandat, ita omnibus
 dijs præterquam terrestribus uolatilia immolari possunt. Sed marinis solūmodo nig-
 gri coloris uolatilia, quare cæteris alba offerenda sunt. Cœlestibus uero & æthereis
 bestiarum, quas albas esse uult, extremitates ait conseruandas, reliquas autem partes
 comedēdas. Ex his enim solummodo comedere oportet, ex alijs uero minime, ita qua-
 drupes & terrestres terrestribus sacrificanda sunt, simili nanq; simile gaudet. Ouis
 porro terrestre animal est, & idcirco Cereri gratissimum, atra uero, quia & terra natu-
 raliter tenebrosa. Tres autem simul, quoniam terrestris corporis tria sunt symbola, &
 super aras terrestribus, quoniam super terram uersantur. Cæteris uero dijs idcirco uo-
 latilia sunt offerenda, quoniam uniuersi mouentur, in motu enim semper maris aqua
 est, cuius atræ sunt hostiæ, quoniam & cæruleus color aquarum. Alba uero aeris, lu-
 cis enim receptiuus aer est. Cœlestibus autem atq; æthereis extremitates dat consecrā-
 das, quoniam leuiores reliquo corpore sunt, quorum sacrificijs communicare oportet,
 quia cum alij dii arcere mala soleant, cœlestes bona nobis largiuntur. Hæc mira-
 bilis ille philosophus in libris Responsorum conscripsit.

Redargutio prædictorum ipsius Porphyrij.

Caput V.

GE iam uideamus quemadmodum contraria omnino in eo libro posuit,
 quem de abstinendo à carnibus animalium conscripsit. Ibi enim primum
 nihil sacrificandum, neq; incendendum censet, deinde opiniones aliorū re-
 probat, asserens non esse deos illos, qui cæde animalium gaudēt. Scelestis-
 simam enim esse brutorum etiā animalium cædem, & abominabile non solum deo pri-
 mo, uerū etiā cœlestibus & diuinis uirtutibus. Ita Apollinē suum redarguit, qui etiam
 cœlestibus animalia esse offerenda respōsis suis iussit. Theophrasti quoq; autoritate
 utitur

A utitur, cui placuisse ostendit nō dijs, sed dæmonibus duntaxat esse sacrificādum. Quare si quis Theophrasti & huius ratione acquiescit, Apollo etiā ipse non deus erit, sed dæmon, cæteriꝫ omnes, quos deos gentilitas dicit, quibus ubiq; animalia immolantur, dæmones erunt, & dæmones perniciosissimi. Nam si cædes & immolatio hæc animalium sceleris & abominationis secundum ipsum plenissima est, quomodo erunt boni, quæ hæc summopere gaudent? Quod si nō solum animalia, uerum etiam crudelitatis cumulo homines etiam mactari offerriꝫ sibi cupiunt, quomodo apertissime scelesti & inhumani non erunt, nihilꝫ aliud q̄ perniciosissimi dæmones? quomodo iure nos accusabimur, qui omnino impium esse putamus sanctissimam dei appellationē atq; uenerationē immūdis spiritibus attribuere? Solū enim creatorē illum oīm deum adorare dicimus, nihil terrenū & mortuū, sed integritatē animi, & castimoniā corporis, rectam scientiam & ardentissimā fidem afferētes, quā ad extremū usq; spiritum intemeratam auxilio Saluatoris seruabimus. Sed uideamus, quibus ostendit rationibus, nec deo, nec diuinis uirtutibus terrenum aliquid offerendū, aut incendendū esse. Aliena em̄ hæc ait ab omni sunt pietate, nihil em̄ materiale inueniri potest, quod immateriali deo nō sit obscœnum, idcirco neq; oratio ei, quæ uoce proferatur conuenit, sed nec interior oratio si animæ uitio contaminatur. Silentio autē sancto, & cogitationē integra, ab omniꝫ morbo remota eū colimus, sic illi & coniūgimur, & similes, ut possibile hoi est, efficiamur, mūdissimam ueritatem quasi sacrā hostiam ei offerentes, ita hymnis deū laudamus, ita salutem ac impossibilitatē animi requirimus. Sacrificium em̄ deo est alienę ab omni uitio mentis speculatio, uirtutibus autē quæ circa ipsum sunt, dijsꝫ intelligibilibus, hymnos oratione offerre possumus. Primitias em̄ offerre omnes solent, earū rerum quas acceperunt, & quibus alitur & continetur substantia nostra. Quemadmodum igitur agricola fructuum primitias offert, sic homines oportet mundæ inuentio nem mētis intelligentijs offerre, gratias agentes, quia hæc nobis tribuerint, & quæ nos mentemꝫ nostram speculatione sua contineant atq; nutriant, iuuantes, cōsulentēs, & ad salutem nos nostram reducentes. Hæc Porphyrius, quibus similia in libro de sacrificijs, de primo ac magno deo Thyaneus ille Apollonius conscripsit. Sic ergo inquit maxime decetē aliquis curam de rebus diuinis suscipiet, propitiumꝫ habebit deum si deo primo, quæ unus est & ab alijs omnibus seperatus, post quē longo interuallo reliq; cognoscuntur, nullo modo sacrificet, nec ignem incēdat, nec sensibilibus ei aliquid offerat, nullius ei rei eget, non dico à nobis, sed nec ab intelligentijs ipsis. Non est autem in terris, nec in aere quicq; cui nō insit aliqua obscœnitas. Meliorem igitur ac superiorē rationem atq; orationem ei offerre debemus. Sic autem appello eam, quæ nō ore profertur, quæ illi offerenda est. Nam ab optimo atq; pulcherrimo rerum omniū peroptimum similiter atq; pulcherrimum omnium bonorum nostrorum. Intellectus uero hic est organo non indigens, bona nobis petēda sunt. Sic Apollonius: sed Porphyrium rursus Theophrasti testimonio utentem audiamus. Gliscente paulisper, inquit, iniquitate animalium crudelis immolatio suscepta est, adeoꝫ creuit ut ad cacumen iam maledictionis peruentum sit, iugulatis hominibus & sanguine aris humano cruentatis. Ita dæmones concitati iustas pœnas sumpserunt. Alij nanque hominum omnino impij facti sunt, nullos deos colentes, alij malos deos uenerantur, quos humana meliores natura non putant. Non ergo animalia immolanda sunt, sed illa quæ immolata nihil omnino ulli officiant. Innocens enim immolatio atque sancta penitus esse debet. Si uero quispiam obijciat ita usui nostro animalia diuinitus esse concessa, quemadmodum & fruges terræ, sciat animalibus cæsis nonnihil noxæ committi. Priuantur enim anima uolenter non ergo sacrificanda, præsertim cum ut ipso nomine ostenditur, res sacra sit, sacer autem homo est, qui ex alieno gratias refert. Nec enim fruges, si aliunde per uim acceperis, offerre fas est. Nō enim aliorum iniuria deus placatur. Quod si ablatae fruges offerendæ nō sunt, multo minus animalia

ui anima inde ablata offerenda sunt præsertim cum anima multo nobilior frugibus D
 fit, qua qui animalia priuat, magnopere peccat. Præterea si primitias quasdam ex ani-
 malibus dijs offerimus, cuius rei gratia id facimus? utrum honoris? quisnam honor
 hic potest esse, qui ab iniuria originem trahit? an potius dedecoris & uituperationis?
 Non possumus quippe negare non iniuste agere, cum animalia nihil iniuriantia inter-
 ficimus. Sed neq; hac uia gratiæ dijs referendæ sunt. Qui enim beneficij gratiam retri-
 buit, non maleficio id peragit. Non enim magis tribuere uidebitur, quàm si rem à uici-
 nis raptam, in gratiam & honorem retribuere. Sed neque gratia impetrandi cuius-
 dam boni. Nam qui alterum lædendo exorare deum putat, is ingratum se futurum
 ostendit. Quare nec spe futuri beneficij animalia immolanda sunt, præsertim cū non
 sit possibile ita hæc agere, ut deum lateant. Si ergo re alicuius causa immolandum est
 nullius autem rei gratia id faciendum ostenditur, relinquitur profecto nequaquam
 immolandum esse, & maxime cum nulla re dii indigeant, sed animum hominis respici-
 ant, illudq; sibi sanctissimum sacrificium sit, rectam de his ipsis, & de reliquis re-
 bus habere sententiam. Mens igitur sancta & anima omnis passionis expers, optimæ
 primitiæ deo sunt. Aperte igitur omnibus his iuxta summos Græcorū philosophos pa-
 tet, nullo animantium litari posse, iniustumq; ac obscœnum esse cæde animalium de- E
 um credere fore propitium. Quare non deus nec dæmon quidem bonus, sed seductor
 & mendax fuit, qui nidorem carniū & libationem sanguinis petijt. Et in eodē libro
 ipse Porphyrius. Non ignorat inquit, cui curæ pietas est, nihil animatum dijs offerri,
 sed dæmonibus, aut bonis aut malignis.

Quod omnes dæmones mali sunt.

Caput VI.

Voniam igitur alios bonos, alios malos dæmones putat, age iā uideamus
 certisq; rationibus approbemus malignos esse omnes demones, quamuis
 gentilitas loco deorum eos ueneretur. Quod quidem hoc modo demon-
 strare conabimur. Omne quod bonum est non prodesse non potest, & econ-
 tra, quod malum est. Dæmones autem & dii gentilium Saturnus, Iuppiter, Iuno, Mi-
 nerua & similes, ac inuisibiles uirtutes, quæ in simulachris & per simulachra operantur
 non solum brutorum immolationibus animalium, quod iniustum & abominabile
 Theophrasto & Porphyrio esse uidetur, uerum etiam cæde ac sanguine hominum
 summopere gaudent, quomodo igitur boni dæmones isti erunt, & non scelesti atque
 perniciosi spiritus.

Quod homines sacrificabantur dæmonibus usq; ad tempora
 Saluatoris.

Caput VII.

Ncipiamus igitur latius ostendere, quantus error, quantaq; impietatis
 putredo humanum genus ante Saluatoris nostri tēpora detinebat, quæ
 postq; incœpit euangeliū in orbe terrarū prædicari, minui sic cœpit, ut
 Adriani tēporibus in morē Solis euangelica iam coruscante doctrina as-
 pertissime dissoluta sit. Gentiliū ergo ipsorū, ut adhuc fecimus uocibus
 ad declarandā priscorū temporum pestē utemur, quæ à deo animos hominum inuas-
 serat, ut quasi dæmoniāci & à perniciosis profecto spiritibus agitati, liberorū sanguine
 scelestas placarent uirtutes. Ita pater unicū filiū, dilecta mater filiā dæmoni, tanq; ouē
 sacrificabant. Ita genus hominū, quod humanū esse natura cognoscitur, ad furiosam
 immanemq; crudelitātē à dæmonibus impellebatur, quæ ita se habere non modo apud
 Barbaros, uerū etiam apud Græcos omnis historia plena est. Nam & Rhodiū ho-
 minem Saturno sacrificabant, quàm rem magis temporibus postea mitigare uolētes,
 mortis supplicio aliquem damnatum ad Saturnia usq; conseruabant, quem in ipso fe-
 sto uino grauato immolabant. In Salamine uero insula, quam antiquissimis tempori-
 bus Corroneam uocabant, usque ad Diomedis tempora Agraulæ Cecropis filiæ ho-
 mo cædebatur. Postea uero in templo Palladis Agraulæ ac Diomedis (unum enim F
 trium

Atrium fuit) Diomedes homo immolabatur, qui ab adolescentibus ter circum aram ductus tandem à sacerdote hasta percussus, & in rogo impositus cremabatur. Quam rem Diphilus rex Cypri Seleuci temporibus abominatus, non hominem sed bouem Diomedes sacrificari statuit. Dæmon autem ille quicumque fuerit, non inuitus bouem pro homine suscipiebat. Ita non multum interesse inter immolationem hominis atque bestiae uisetur. Manethus autem historicus, apud Aegyptios in Heliopoli homines immolatos fuisse in libris de pietate testatur, quem morem Amosis improbauit. Sacrificabantur uero Iunoni tres in die, quos inquirebant, si mundi essent, quemadmodum postea uituli. Cereos autem offerri pro illis tres Amosis iussit. Dionysio etiam Omadio apud Chios appellato, homo crudeliter discerptus sacrificabatur. Lacedaemonios etiam Apollodorus scribit, hominem Marti sacrificare solitos, & Phoenices bellorum aut pestilentiae calamitatibus amicissimos Saturno solebant immolare, quod omnes qui eorum historiam scripserunt testantur, maxime autem Sachoniatho à Philone bibliopola in graecam linguam, ut in superioribus dictum est, traductus. Histrus quoque, qui Cretensem historiam collegit, Curetas scribit Saturno antiquitus pueros sacrificasse. Sed Pallas qui optime omnium mitrae mysteria edidit, sic hac de re scripsit. Immolationes autem hominum imperatoris Adriani temporibus ubique fere cessarunt. Immolabatur enim prius in Laodicea Syriae Palladi uirgo, nunc autem cerua, & Arabes singulis annis puerum immolantes sub ara sepeliebant, omnesque Graeci communiter antequam in bella exirent, ut Philarchus historicus tradidit, hominem immolabant. Praeterea Thracas & Scythas caeteraque prisca. Verum etiam nunc quis ignorat in magna urbe Latini, Iouis solennitate hominem immolari? & usque ad hunc diem non in Archadia solum Pani Liceo, nec in Carthagine Saturno, sed omnes communiter homines cum dies statutus aduenerit, quo sacrificare hominem solebant, aram sanguine hominis spargunt. Philo etiam, qui Phoenicum historiam conscripsit, his uerbis in primo utitur libro. Morem, inquit, prisca in magnis calamitatibus atque periculis fuisse, ut ciuitatis aut gentis princeps, dilectissimum ex liberis ulciscendi daemoni quasi redemptionis praemium traderet, & sic traditum mystice iugularet. Sic igitur Saturnus rex regionis, quem Phoenices Israelem uocant, qui posteaque hominem exiit, ad Saturni stellam adductus est, cum ab Anobret nympha unicum haberet atque charissimum filium Leut, à re ipsa dictum (sic enim etiam nunc Phoenices unicum filium appellant) quia maximo atque periculosissimo bello ciuitas praemebatur, regio indutum ornatu super constructam, ad haec praeparatamque aram immolauit. Non iniuria ergo eximium dicemus illum Clementem in libro, quo ad ueritatem gentiles adhortatur, his uerbis ista deplorasse. Crudeles immanesque hominum hostes dii uestri sunt, qui non solum amentia laetantur nostra, uerum etiam modo per contumeliam certaminis, modo per cupiditatem uictoriae animis uestris concitatis ad uoluptatem suam immolationes hominum postulant, qui multis nonnunquam ciuitatibus atque gentibus, tanquam communes pestes & fulmina incidentes non cessarunt atrociter homines uexare, quousque sanguine hominum placati sunt. Aristomenes enim Mesenius Ioui, quem illi appellant Ithometem, trecentos simul sacrificauit, in quibus Theopompus etiam Lacedaemoniorum rex fuit nobilis scilicet ac regia hostia, Tauroscythae autem quoscumque aduenas ceperint capiunt autem multos, qui fluctibus & tempestate ad eos depelluntur) Dianae statim immolare solent, quae sacrificia tragice in scaena Euripides decantauit. Monuimus uero in libro miraculorum collectionis in Pellae ciuitate Thessalica hominem Achium Peleo & Chironi singulis annis immolatum fuisse narrat. Lycii etiam. Cretenses autem isti sunt. Ioui hominem immolabant, ut Anticlidus scripsit. Lesbi quoque Dionysio, & Phocenses Dianae, alteros Doscida alteros Phitocules historici hominem immolare solitos conscripserunt. Herechtheus uero Atticus & Macharius Romanus filias suas alter Proserpinae, ut Demaratus in primo tradidit, alter defensori daemoni, ut Dorotheus in quarto

quarto italicarum rerum exposuit, immolare non dubitarunt. Per humani uero dæmones, quomodo enim non scelestissimi sunt, & illi qui tanquam Saluatores inuocantur, & isti qui salutem ab infidiatoribus petunt, litareq; putant deis hominum iugulo: nec enim homicidij crimen effugiunt, etiam si Ioui hominem offerāt. Cur igitur o prudentissimi bæluas fugimus? & si forte ursam aut leonem aut serpentē uidimus, statim resiliimus, ut poeta omnium maximus ait. Retroq; pedem cum uoce repressit.

Improuisum aspris ueluti qui sentibus anguem

Præssit humi nitens trepidusq; repente refugit

Attollentem iras, & cærule colla tumentem

Perniciosos autem dæmonas fraudulentos & pestes hominum manifeste uidentes, à quibus liberi etiam uestri ad cædem petuntur non fugitis? Hæc ille. Ego autem etiam Dionysium Halicarnasseum uirum Romanæ historiæ ac Italicæ peritissimum, huius sceleris testem adducam, qui in primo de Antiquitate Italica, Iouem & Apollinē quoniam decima hominum immolata nō fuerat, magnas Italis calamitates induxisse his uerbis scribit. Nullus in arboribus fructus inquit ad maturitatem usq; permanfit, sed immaturi omnes defluebant, nec spicæ semine replebantur, nec herbæ pecori sufficientes germinabant, fontes quoq; ipsi alij bibi non poterant, alij æstatis tempore deficiebant, & aut mulieres abortum patiebantur, aut nati pueri manci & discerpti erant. Cetera quoq; hominum multitudo ægrotatione ac morte crebrius quam solebant uexabantur, sciscitantibusq; ipsis quid in deos commiserunt, quidq; facturi, ut ab his pestibus liberarentur, responsum fuerat, quia cum impetrassent quæ petierant, nō reddiderunt omnia quæ uouerunt. Sed maiora adhuc debēt, quæ si reddiderint, cōquiescēt. Pelasgi em̄ & Aborigines nihil sibi terra producente uouerunt Ioui atq; Apollini, ex nascituris decimā se partem immolatuos. Cessauit igitur postea talis calamitas, & illi fecundissimo rerum usi prouentu, decimam nascentium omnium partem sacrificabant. Hæc Mirfinus Lesbicus nō Pelasgos aut Aborigenes, sed Thyrrenos passos fuisse se narrat. Responsum igitur recitatum, magna omnes ambiguitate tenebatur. Senior deinde quidam aliarum rerum primitias dixit recte dijs consecratas fuisse, nullam autem ex hominibus partem, quam dii maxime diligunt esse immolatam. Quare calamitatibus semper inquit uexabimur, nisi ut ceterorū animalium, sic hominū primitias sacrificabimus. Hanc senis orationem cum alij pbarent, alij plenam infidiarum putarent, sciscitari rursus per oracula placuit, si hominum decimam sacrificare dijs gratum esset. Deo autem annuente, magna seditione uexati sunt, & tunc primum primates ciuitatū & reliqua multitudo atroci suspitione, ne dolo ista primates facerēt commota, scissi atq; diuisi sunt, migrabantq; multi, immo uero quasi amentia furentes pellebantur, & pellebant, multaq; ciuitates destitutæ pene fuerunt. Sequebantur enim fugientes filios qui genuerunt, & fratres cognati, & propinqui propinquos, ita ex Italia fugientes, Græciam & Barbariam repleuerunt, quod malum non paucis annis Italiam uexauit. Nam & ciuitatum principes tum seditionem timentes, tum religioni satisfaciendum putantes ab adolescentibus, qui ad iuuentam in annos proueniebant, primitias diligebant. Et paulo post. Afferūt autem Saturno in Italia, priscis temporibus ita sacrificatum fuisse, quemadmodum apud Carthaginenses antequam urbs eorum dirueretur. Celti uero ad hæc usq; tempora & occidentaliores fere omnes homicidio sacrificant. Hercules autem fertur primus in Saturnino ara ædificata intemeratas hostias immolasse, ac legem qua homines sacrificabantur reuocasse, & ne quasi, patrio ritu neglecto, superstitione inani incolæ turbarentur, simulachra pro uiuis hominibus, quos in fluenta Tyberis proijciebant hostiarum ornata, modo in Tyberim immittere docuit, quæ res à Romanis temporibus quoq; nostris idibus Maijs diligenter fieri solet. Ea enim die pontifices animalibus primo secundum leges immolatis, uirginesq; uestales, prætores, alijq; ciues quos sacris adesse fas est. xxx. simulachra hominū, quæ argiuos

A Argiuos apellant, à ponte sacro in Tyberim demittunt. Hæc Dionysius. Diodorus uero consentanea istis in uigesimo historiæ uolumine Carthaginensibus ac Agatocle Tyranno Siciliæ post mortem Alexandri Magni primi Ptolemæi temporibus obsessis his uerbis conscripsit. Dicebant autem Saturnum illis iratum fuisse, quoniam prius ipsi excellentiores ex filiis suis sacrificabant. Postea uero clam emptis infantibus atq; educatis, liberorum loco immolabant. Cumq; diligenti facta inquisitione, multi ex suppositis inuenirentur sacrificari, facile animis induxerunt, ut crederent ad obsessio- nem urbis hostes idcirco diuinitus missos fuisse, quoniam priscos deorum honores non seruarent. Itaque deos placare studentes, ducentos ex nobilissimis adolescentibus publice sacrificarunt. Trecenti uero alij, quoniam suspectos se esse uidebant, sponte se tradiderunt. Erat autem apud eos ænea Saturni statua magnitudine mirabilis, cuius manus in terram extensæ ita erant in gyrum, ut qui ad eum prouenire adolescentes cogebantur, ingentem foueam ignis repletam inciderent. Iure igitur Hebræorum scri- ptura reprehendit eos, qui moribus patrijs contemptis, hæc imitati sunt, dicens. Im- molabantq; filios atq; filias suas dæmonibus, infectaq; terra est in sanguinibus, & con- taminata in operibus eorum. Arbitror iam per ea quæ dicta sunt satis patere, non bo- norum dæmonum inuentionem fuisse priscam illam, & primam simulachrorum in- stitutionem & uniuersam religionem gentilium, sed perniciosorum omnino atq; sce- lestorum. Itaq; uerus profecto inuenitur propheticus ille sermo. Omnes dij gentium dæmonia Apostolicum etiam illud quo dicitur, quia quæ gentes sacrificant, dæmoni- bus non deo sacrificant. Et certe si quid boni in dei gentilium esset amatores profecto iustitiæ salutare & benefactores hominibus essent, nec humano sanguine gauderent. Sed responsis & omnibus modis à cæde humanum genus repellerent.

Quod mali dæmones ad omnia flagitia & facinora homines
impellebant.

Caput VIII.

Vod uero maligni ad ista dæmones humanum genus intruserunt, quamuis per seipsum pateat, tamen inde quoq; apertius uidebis, si adulteria & forni- cationes gentilium, quæ usq; ad hunc diem in Heliopoli Phœnicæ, multisq; alijs in locis peraguntur, in mentem tibi ueniât, quasi enim primitias quas- dam dij debitas turpissimas huiusmodi operationes in templis offerunt. Nam si nec homines quidem modesti ac mites cædibus & stupris lætantur, quanto magis dij aut boni dæmones ab his rebus erunt alieni? Si uero quispiam obijciat malignos quidem esse dæmones eos, qui hæc petunt, alios autem illos bonos, quos maxime tanquã Sal- uatores uenerantur, querendum ubi nam isti Saluatores sui, quos colunt sint, & non possunt malorum uim ab huiusmodi facinoribus atq; flagitijs auertere. Quomodo autem boni sunt, si malos dæmones non depellunt? si cultoribus non auxiliâtur? Aut cur humanum piûmq; hominum genus atrocitate malorum dæmonum uexari per- mittunt? Cur etiam nõ admonuerunt homines non ut deum honorare, sed ut pernicio- sum dæmonem odisse illum, cui hæc iniqua & turpia placerent? Quomodo ergo uer- rum isti deum colunt, qui nec Rhodijs, nec Salaminis, nec Heliopolitanis fugiendos esse prauos dæmones significauit? nec malignum Iunonis spiritum, cui tres quotidie homines sacrificari solitum ab historia didicimus, contemnendum esse unq; dixit, nec Chios docuit, ne mēbratim crudelissime discerptū hominē Dionysio immolarent, nec Tenedos similiter? nec prohibuit Mauorti hominē ubiq; offerri? Cur igitur eum co- lunt, qui uel liberos prauis dæmonibus iugulantes nequaquam defendit, nec dixit in Laodicea Syriæ, ubi singulis annis uirgine litabatur, perniciosum dæmonem habitare, nec in Lybia atq; Arabia, ubi adolescentem sacrificantes, sub ara sepeliebant. Hæc omnia uerus deus quem colunt, quomodo non admonuit facienda non esse. Incestus etiam & adulteria uerus ille ac bonus Deus quomodo non docuit uero Deo & bonis dæmonibus placere non posse? quod nullus unquã præterquam uerus profecto deus

E noster

noſter qui ſolus deus eſt, feciſſe inuenitur, Is enim per Moſem uniuerſos præmonuit D
 homines, non eſſe colenda dæmonia, econtra uero repellenda contemnendaq; tanq̃
 pernicioſiſſimos ſpiritus, templaq; ipſorum ac cærimonias quibus honorantur, ſic eſſe
 delenda, ut nulla eorum extet memoria, qui adeo maleficiſe humanum genus in-
 uaſerunt, tantamq; uictoriam amentia hominum conſecuti ſunt, ut ſi colligere in unū,
 quæ ab hiſtoricis ſuis dicuntur uolueris, uniuerſum iſtis ſceleſtibus orbem ſpiritus
 ſubiectum fuiſſe inuenies, Græciam, Africam, Thraciam, Scythiam, prudentiſſimorū
 Athenienſium gentem, ipſam quoq; magnam urbem, ſiquidem etiam ibi dialibus ho-
 mines iugulabantur. Rhodum præterea, Salamina, inſulas omnes, Chium, Tenedum,
 Arcadiam, Lacedæmona, Aegyptum, Phœniciam, Libyam, Syriã, Arabiam, ubiq; uſq;
 ad tempora Saluatoris noſtri, tam animalium, q̃ hominum cæde, & turpiſſimis pollu-
 tionibus pernicioſiſſimos dæmones placabant, neq; prius uitam hominum hæc mala
 reliquerunt, q̃ Saluatoris noſtri doctrinæ fulgor orbem illuſtrauerit. Hiſtoricos enim
 ſuos iam audiuiſmus ad Adriani uſq; tempora, facinora & flagitia illa fuiſſe protenſa.
 Eius uero imperatoris temporibus turpitudinem hanc omnem intellectam atq; con-
 temptam fuiſſe. Illo uero maxime tempore ſalutaris euangelij prædicatio per orbem
 in modum fulguris coruſcabat. Mentiuntur autem, quando rebus uicti prauis, ſe dæ- E
 monibus ſacrificariſſe negant. Illos enim adorabant, illis homines cædebant, ad hono-
 rem illorum turpiſſima admittebant flagitia, quos deos maximos & putabant & ap-
 pellabant. Saturnum enim, Iouem, Martem, Dionyſium, Iunonem, Mineruam, Venere-
 rem, & ſapientiſſimum atq; pulcherrimum Apollinem, optimos & maximos deos, ac
 deniq; Saluatores eſſe prædicant. Iſti ergo pernicioſiſſimi, illi dæmones ſunt. Nam ſi
 huiusmodi ſunt, qui cæde hominum gaudēt, gaudēt autē iſti, quibus niſi homines im-
 molētur, ferre non poſſunt ſceleſtiſſimi certe ſpiritus eſſe cōuincuntur, ſiue ipſi talibus
 gaudeant, quod dubitari non poteſt, ſiue alijs hæc offerri permittant. Cur enim ſi bo-
 ni ſunt ſpiritus, hiſ ſcleribus malignos placari dæmones iubentur? cur adeo errare
 homines patiuntur, ut ad colendos prauos dæmones ignorãtia deductos deſpiciãtur?
 Cur huiusmodi humanum genus ſeruire ſpiritus non dedignantur, cum oporteat
 ſi boni dij ſunt, longiſſime ab hominibus omnem falſam religionem diuina ſua uirtu-
 te, prædicationeq; integra pellere? An pater bonus non negliget filium à prauis homi-
 nibus circumuentum, nec humanus dominus ſeruum, nec dux belli ad captiuitatem
 ſuos milites duci patietur, ſi aliquo eis poterit modo prouidere, nec paſtor lupis pecu-
 des tradet. Dij autem boni, qui miſeros ut dicunt homines tutãtur, qui paſtores & Sal- F
 uatores, reges, patres, & domini nuncupantur, inimicis dæmonibus quaſi atrociffimis
 bæluis homines, à quibus pie coluntur, crudeliter trucidandos tradent, nec propugna-
 bunt & protegent imbecillū genus hominum, nec hoſtes & prauos ſpiritus tanquam
 immanes beſtias longe à grege hominum fugabunt, nec docebunt homines, qui ſe,
 remq; ſuam illis commendant, non colendos, ſed fugiendos eſſe prauos ſpiritus? Quã-
 do igitur hoc nec faciunt, nec unquam fecerunt, immo uero e contra, oraculis atque
 reſponſis ſuis hoīes immolari ſibi petebant, & turpiſſima flagitia in templis offerri, re
 ipſa patet peſſimos & iniquiſſimos eſſe natura. Ad hæc quomodo deus aut bonus aliq;
 dæmon à gentibus unquam adorabitur, ſi bonum malo nunquam conuenire poteſt,
 niſi lucem ac tenebras ad idem concurrere poſſe cōtendat. Quomodo autem dij ſunt,
 aut omnino boni dæmones, qui bonitate ab hominibus ſuperantur? Iniquum enim
 Porphyrius ſcripſit, non dico homines ſolum, ſed etiam quod multo minus eſt, ani-
 malia bruta occidere. Quare immolationes huiusmodi modeſto atque prudenti ui-
 ro fugiendas, nec placandos ſpiritus ſanguine, ſed animi uirtute repellendos conſule-
 bat. Mundum enim animum non inuadunt, quoniam eis diſſimilis eſt.

Quod omnibus contentis, deo inhærendum eſt.

C A P V T IX.

Si uero

A **S**I uero ciuitatibus necesse est hos etiam placare, nihil ad nos. Ciuitates enim etiam res externas, ut diuitias, & omnia quæ corporis sunt, ut formam bona esse confirmat, & horum contraria mala. Pauci enim sunt in ipsis, qui animæ curam habeant. Nos autem quātum nobis possibile est, istis non indigemus, sed omni studio atq; opera deo similes fieri conamur. Quod fieri solet perfectiore uirtute, & uera de rebus opinione. E contra uero, prauis tam dæmonibus quam hominibus, & omnibus qui caducis atq; materialibus rebus gaudent, dissimiles esse studemus. Non iniuria igitur philosophus & dæmones contēnere debet, & diuinationes negligere. Ea enim, quæ homines uaticinationibus petunt, negligit. Non ergo de matrimonio, non de mercibus, non de seruo, nō de furto, nō de alijs inanibus rebus, quas falsa opinione homines capiunt, ab extis animalium quæret, sed ipse per seipsum deo accedens, æternam solummodo uitam quæret, quam toto animo desiderat. His uerbis Porphyrius auguria & auspicatus & uniuersam diuinationem, quàm multi admirantur, falsa opinione hominum constare aperte ostēdit, quibus philosophum nullo modo indigere dicit. Si ergo modestus prudensq; uir ea fugit, quibus dæmones placantur, quæ sunt gentilium sacra sanguine animalium confecta, nemo priscorum prudens ac modestus inuenitur. Omnes enim ut diximus, ante Saluatoris nostri aduētum, uel hominum sanguinem dæmonibus offerebant. Nemo ergo secundum Porphyrium, prudens modestusq; gentilium fuit. Præterea ipse rationem sequens, sacra dæmonum refutat, & mundo animo esse hortatur, quem dæmones inuadere nequeunt, quoniā dissimiles sunt. Apollo uero deus suus rursus enim homini comparatus, inferior reperitur perniciosissimo dæmoni, quia uidelicet ei amicus sit, pernicioso enim perniciosus amicus est, sacrificandum consulit, quod ipse in libro de responsis conscripsit. Cum enim uates festinaret quod querebat inspicere, Apollo ei respondit, munera prius dæmoni offerenda esse dicens. Ratio autem humana duce natura his contraria facienda probat, mundiciam scilicet animæ adhibendam, & sacrificandum nō esse dæmonibus quoniam purum mūdumq; aggredi non possunt, cum dii similes sint. Quod si prudens & modestus uir est, q dæmonibus non sacrificat, qui suis responsis sacrificandū consulit, qualisnam sit, per teipsum considera. Pessimi ergo atq; perniciosissimi sunt, qui cæde ac sanguine hominum gaudent, quem morem si quis laudat, is omnes homines qui modo uiuunt, uituperat. Quod si prudenter nostram tempore huiusmodi rem contempserunt, prisci omnes stultissime id faciebant.

C Quod omnibus contemptis, deo inhærendum est. Caput X.

HIS omnibus hac luce clarius patet, non dii, non boni dæmones, sed lōge ab omni bonitate remoti, hostes ueri dei perniciosi atq; impij gētilium esse deos, à quibus nemo præter dominum nostrum Iesum Christum, humanum genus eripuit, qui euāgelio suo uniuersis Barbaris, simul & Græcis huic morbo medetur, & à durissima antiquissimaq; seruitute liberat, ac ad uerā conuocat libertatem, ad quam curriculo tendere magna uoce omnibus prædicat clamans. Spiritus domini super me, propter quod misit me euangelizare pauperibus, misit me sanare cōtritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cæcis uisum. Et rursus. Educere ligatos e uinculis, & e domo carceris sedentes in tenebris. Hæc enim ab antiquissimis temporibus uera Hebræorum oracula redemptionem nostram, & cæcæ mentis illuminationem prædicentia confirmabant futuram, unde nos Saluatoris nostri gratia & patrocínio confirmati, à flagitijs ad modestiam, & ad prudentiam ex amentia liberi iam à dæmonum seruitute, nec sacrificabimus unquam, nec seruiemus dijs gentilium, à quibus (proh dolor) oppressi tenebamur, nunc quia liberati, euangelica doctrina ad Saluatorem nostrum dominum, & benefactorem creatorem & regem uniuersi adducti sumus, quæ pie adoramus, non ut dæmonibus uideatur, sed ut ab euangelica doctrina didicimus, qua nutriti, prauos dæmones atq; perniciosos facile fundemus. Nam castis

tate & bonis moribus nixi, eamq; uitæ munditiam adhibentes, quam nobis Saluator **D** tradidit, nequaquam illos timebimus, qui mundum aggredi animum, quoniam dissimiles sunt, nequeunt, ut philosophus concedebat. Sed neq; diuinationis indigebimus, neq; aruspices interrogabimus, nec quicquam penitus dæmoniacum perscrutabimur. Quorum enim gratia hæc petuntur, ea nos cōtemnere Christus docuit, illaq; solummodo desiderare iussit, de quibus nemo aruspex, nullius hostiæ exta significare aliquid poterunt, quæ solus Saluator noster uerbum dei, quod semper cum deo patre est, omnibus significauit, qui animum atq; mentem suam domiciliū illi constituerunt, de quibus ipse dicit, Habitabo in ipsis, & ero sibi deus, & ipsi erunt mihi populus. Hæc de prauitate dæmonum, quos & deos appellant, dicta sufficiant.

De transmutatione prauorum dæmonum & operatione. Caput XI.

Nunc uideamus quemadmodum cum esum carniū Porphyrius exterminet, apertissime prauos istos dæmones in multas figuras & formas ut homines seducant, transmutari, bonorumq; ut cupiditatum inflāmatione multitudinem alliciant, persuadeantq; deos esse cū non sint, effigie assumere confirmet, quos tantum ait potuisse, ut sapiētissimos poetas & Philosophos complures deceperint, quorum eloquentia multitudinē euerterunt. Præ **E** terea omnes maleficas artes ab ipsis dæmonibus inuentas fuisse, ad uoluptatemq; homines impulsos, ut titilatione obcæcati, primum eorum spiritum summum deum putarent. Sed uerba eius ascribamus. Quæcunq; inquit animæ uitijis subiectæ appetitu feruntur iræ concupiscentiæq; seruientes, in naturam dæmonum conuertuntur, ac perniciosa sicut illi fiunt. Sunt autem sicut & dæmones inuisibiles atq; insensibiles humano sensui. Non enim habent corpus, quod soliditate sua sentiri possit, nec formam omnines unam, sed multis atq; uarijs transmutati figuris, modo apparent, modo inuisibiles sunt. Spiritus autem, quia quidem corporalis, & passibilis, & corruptibilis est, quia uero animæ colligatus est, longo temporis spacio perdurat. Aeternus autem esse non potest, quoniam mutatur & defluit. Proportionati autem sunt bonorum spiritus, sicut & corpora fuerunt, malorum autem improportionati. Dæmones igitur uitijis dediti, quicquid male excogitare ac efficere possunt, libenter aggrediuntur, uiolenti enim omnino atq; simulatores cum sint, priuatiq; luce meliore insidiosè aggrediuntur, nunc occulte adulescentes, modo manifestius cogentes. Et paulo post hæc inquit. Ac similia faciunt à uera opinione de cultu deorum ad se ipsos transferre cupientes, omnibus em̄ **F** gaudent malis, & deorū assumpta persona temeritate nostra fruuntur. Alliciant enim multitudinem ardore cupiditatum, diuitiarum, potentiæ, uoluptatum, inanis præterea gloriæ appetitione, unde seditiones, rixæ, bellaq; nascuntur, quodq; omnium pessimū est, deos etiam ipsos, & primum uniuersi deum similibus seruire uitijis persuadent, ita omnia sursum deorsumq; perturbant, Credunt enim eis non solum uulgi, sed multi etiam philosophorum alteri alteris causam præbentes. Qui enim philosophi communes opiniones non contēperunt, ad impietate uulgi delapsi sunt, multitudo etiā uicissim consentanea impietatis suæ à philophis uerba percipiens, in falsa de dijs opinione confirmata est. Nam poesis, quoniam in uerbis sonantibus & cōpositione magnificauit, persuasit, immo uero inflammauit homines ad impietate, ita seducti non possunt perspicere, nec bonitati nocere, nec prauitatem iuuare unq; posse. Nam nō potest caliditas, ut Plato ait, frigiditatem inducere, nec frigiditas caliditatem, sic nec iustitia nocere potest, iustissimus autem omnium deus est, non esset enim deus, nisi esset iustus. Quare alia quædam est uirtus bonorum dæmonum, alia malorum. Qui enim ad nocendum nati sunt, & istud omnibus peragunt uiribus bonis contrarij sunt, cōtraria uero in eodem esse non possunt. Ab istis autem maleficæ quoque artes constitutæ sunt, hos enim summopere & præidentem istorum malefici omnes uenerantur. Hi pleni sunt omni falsa phantasticaq; uisione, qua facile decipiunt, monstra quædam & prodigia

A prodigia sensui & imaginationi præponentes, unde amatoria & incentiua libidinum præparantur, quibus omnis luxuria, & diuitiarum copia, & inanis gloriæ cumulus comparari atq; acquiri creditur, ac falsitate homines decipiunt. Dij enim esse uolunt, cum ridore carniū & fumis gaudeant. His enim uaporibus confirmari & roborari uidentur, hæc omnia eius sunt, qui exactissime ista sciebat. Prænominatus enim philosophus qui maxime omnium ista scrutatus est, prauos dæmones omnes, qui sanguine gaudent, appellauit, & multitudinē à poetis & nonnullis philosophis persuasisse falso bonos uideri asseruit.

Qui principes dæmonum secundum Porphyrium. Caput XII.

L Dem declarat malignorum dæmonū principes Serapin & Proserpinā esse, diuina uero scriptura Beelzebub prauitatis principē appellat. Sunt autē uerba eius hæc in libro Responsorū conscripta. Malignos oēs dæmones non temere Serapidi subiicimus. Non enim sacrarū eius symbolis solummodo persuasi sumus, uerum etiam, quia quæcunq; alliciunt & quæcunq; repellunt, Plutoni attribuuntur, ut in primo libro monstrauimus. Serapis autē apud Aegyptios is deus est, qui apud græcos Pluto nuncupatur, idcirco prauis dæmonibus iste princeps est. Nam iste symbola quoq; dedit hominibus, quibus dæmones expelluntur, iste supplices docuit, quomodo brutorum assumpta figura, dæmones hominibus insiliunt. Vnde apud Aegyptios & cæteros omnes, qui prudentes in agendis cærimonijs deorum esse uidentur, corrigiæ in templis irrumpuntur, & animalia ante inuocationem deorum expulsa, multitudine cæduntur, ita domo cæteris rebus uacua, & munda spiritu, & sanguine animalium deus inuocatur. Sunt autem corpora hominū istis plena, & maxime illorum, qui delicatis cibus uiuunt. Comedentibus enim nobis adueniunt, & inhærent corpori, idcirco ieiunium & castitas maxime laudantur, non quia principaliter deus bonus istis placetur, sed ut recedant illi, qui sanguine & immundicia gaudentes, ut his fruantur, in utentium corpora ingrediuntur. Certum enim est, quia uehemens caducarum rerum cupiditas, & appetiui spiritus impetus non aliunde quàm ex præsentia istorum maxime crescit. Quare cū appetitio nimium inflàmata est, & uoluptatis ardor animum ita exagitat, ut omnis cogitatio ad exteriora uagetur, tunc huiusmodi dæmonum præsentium esse cognoscas, quorum præsentia facit, ut appetitius in corpore nostro multiplicetur. Et paulo post. Nunquid ait isti sunt illi dæmones, quorum princeps Serapis est? Symbolum enim etiam horum triceps canis est, ille scilicet qui in aqua, terra, & aere tribus his elementis uersatur perniciosissimus dæmon. Is enim cæteros dæmones tanquam princeps expellit. Sed Proserpina etiam dæmonū princeps est, quia in tribus his elementis plurimū potest. Et post pauca. Vnum inquit, Proserpine responsum si apposuero, uolumen istud concludam.

Naturæ triplicis ego sum lucina puella.

Taurea itemq; triceps missa e cœlo aurea phœbe

Quam multæ uariant formæq; trinaq; signa

Quæ terna & simulachra fero terræ, aeris, ignis,

Quippe meis atris terrarum est cura molossis.

EVSEBII PAMPHILI LIBER QVINTVS.

Quod potentia dæmonum per aduentum Saluatoris est
abiecta. Caput I.

E 3 Deinde

Einde, Quinam sint canes atrici clare interpretatur, dicēs pernicio-
 sos demones sic appellari. Verum & si satis à superioribus pateat
 non bonos, sed perniciosos demones, quasi deos à gētilibus cul-
 tos, non tamen erit ab re, quoniā multi adhuc imbecillitate qua-
 dam animi seducuntur, religionem patrum laudantes, cumula-
 tius eandem rem ostendere, à qua non ab alio q̄ à prædicatione
 Christi liberati sumus. Ipsi enim fatētur tēporibus Saluatoris nos-
 tri oracula sua cessasse, & mortem nonnullorum demōnum ac-
 cidisse, & ad hæc, ut in superioribus patuit, post euangelicā doctrinam dijs offerri ho-
 mines improbatū esse. Adijciendum autē est non solum superstitionem demōnū ruis-
 se, uerū etiam multos atq; uarios principatus cessasse. Fere enim per oēs ciuitates & ca-
 stella, reges & tyranni antiquitus erant, ita ut non pauciores principatus essent, q̄ ciui-
 tates, facileq; à demōnibus impulsī, alteri in alteros insurgēbāt. Sic depopulationes re-
 gionū, obsidiones urbium, & seruitus maxima uigebat in morem iumentorū captiuis
 seruientibus. Vnde facile cōsideratū est, q̄ ingens ante Saluatoris nostri tēpora huma-
 nū genus calamitas præmeret. Quæ omnia diligenter in unū collecta, si non ante ces-
 sasse considerātur, nec per successionē unum post alterū defecisse, sed omnia simul quasi
 terremotu factō, post dñi nostri resurrectionem ruerunt, quomodo nō oportebit euā-
 gelicæ ac ueræ salutaris doctrinæ mysteriū admirari, cuius prædicatione factum est,
 ut creatori & soli uero deo per uniuersum orbem ædes constitutæ sint, ubi tam uetus
 q̄ noua scriptura ita publice legitur, ut ab omnibus audiatur. Vnde audientes discunt
 summa uirtute & uera pietate ac religione uiri simul & mulieres uiuere. Perierunt au-
 tem responsa demōnum, & auguria & aruspicia hominum, nec quis adeo nunc insani-
 uit, ut postea quam nomen Christi in orbe claruit, audeat clarissimorū sanguine, aut
 cæde hominis immanissimos demones placare, quàm rem prius non rudes aut priua-
 ti solummodo, uerum etiam sapientes & reges factitabant. Quod autem post tempus
 ra Saluatoris nostri, potentia demōnum fracta iaceat, ipse Porphyrius Christiani no-
 minis hostis in libro, quem aduersus religionem nostram conscripsit, hoc modo testa-
 tur. Nunc uero mirātur, inquit, si tam multis annis peste ciuitas uexatur, quum & Aes-
 culapius & alij dij longe absint ab ea. Postea enim quam Iesus colitur, nihil utilitatis
 à dijs consequi possumus. Hæc uerba illius sunt. Quod si dij sunt o Porphyri, quare ui-
 ribus suis Iesu uirtutem non deprimunt? Siquidem ut uos dicitis, mortalis homo Iesus
 & seductor fuit, demones uero uestri & dij & Saluatores, cur igitur omnes simul cum
 Aesculapio terga ueterunt? uniuersumq; humanum genus fusi atq; fugati Iesum tradi-
 derunt? qui etiam post mortem apud omnes gentes indies crescit manifestissima uiue-
 re signa, & infinitas ut deus uires habere omnibus ostendens, qui aliquantisper uolunt
 aduertere, tantum unus solus & ipse mortuus potest, ut innumeros deos expulerit, &
 honoribus eorum destructis, cultum ad se transtulerit. Illi autem & multi & uiui, ut
 dicitis, nec apparent usquam iam, nec operantur. Cur igitur ita sit? quia non dij, sed
 prauī demones dij uestri sunt. Iesus autem & qui eum misit pater, deus uerus est, ac is
 deo gloria sua crescit indies, sed humanum genus ad maiorem quotidie uirtutem pro-
 greditur. Cumq; oporteret si dij essent, & humanarum rerum curam haberent religio-
 nem Christi deponere, & cultum suum corroborare, nihil efficiunt, sed conati quidem
 sepius sunt, & reges ac principes, uniuersumq; Rhomanorum imperium aduersus Sal-
 uatoris nostri euangelium concitarunt, iacent tamen superati, nec totius orbis uires,
 quamuis ipsorum suggestionibus conspirassent, contra pauculos homines ac pauper-
 rimos euangelij nuncios quicquam efficere potuerunt. Iesu enim mortui, diuinæ uir-
 res, pulsīs demōnibus ac falsis deis, qui terrestrem hunc aerem, & cauernasterræ ha-
 bitare condemnati in sepulchris hominum, omniq; immunda materia uagantur, san-
 guine ac uaporibus gaudentes, ad ueram humanum genus pietatem attraxerunt.

Quibus

A

Quibus rationibus homines dæmonibus decepti sunt. Caput II.

Rincipes certe dæmonum siue aerei siue inferni, postquam uiderunt ab hominibus, nonnullos mortales, quasi deos sanguine ac nidore sibi gratissimis honorari motibus, quibusdam simulachrorū, quæ homines in memoriam mortuorum fecerunt, facile a mentes decipiebant. Præterea diuinationibus, quas dæmoniaca operatione prædicare uidebantur, & uoluptate corporis omnes alliciebant, adeo ut modo cœlestes uirtutes ac dei, modo heroum animas, quæ post mortem in cœlum ascendissent, ab hominibus crederentur. Vnde opinio de multitudine deorum, cū à simulachris ad inuisibiles spiritus, qui per simulachra operabantur, & in eis habitabant, cogitatio raperetur, quasi uera uehementer creuit, ita terrestres & aerei dæmones malignitatis spiritus dñi maximi putati sunt. Priscorum etiam heroum, qui maxime colebantur memoria, in maius errorem extollebat, quorum figuras per singulas ciuitates imaginibus atq; statuis exprimere conabantur. Animas uero prodigiose aut incorporeas uirtutes, statuis plerumq; adesse dæmones simulababant. Sic maleficis artibus & inuocatione animarum omnia perturbabant. Isti ergo terrestres dæmones aerei atq; inferni spiritus, quos huius mūdi principes diuinæ literæ nuncupant, modo bonos se dæmones, modo deos cœlestes, & nūc heroum animas, nunc alios atq; alios fingētes, in uarios humanum genus errores iniecerunt, ut alij deos, alij heroum, alij dæmones esse cōtenderent. & hos alij bonos, alij malos, quos tamen ne noceant, placandos sacrificijs censebant. Ita factum est, ut multitudo, immo uero innumerabilitas deorum credita sit.

Quomodo multitudo deorum credita.

Caput III.

Rimum enim fulgentia in cœlo corpora, tum propter perpetuum motum, tum quoniam cuncta hæc inferiora perspiciant atq; moueant, deos appellarunt. Deinde quoniam heroes uitæ hominum communiter profuerunt, in deorum numero accepti sunt, quorū turpissima facta theologiæ suæ partem putantes, fabulosam appellarūt, quam postea detestati, quamuis & uera & prisca sit, ad naturalia tamen reducentes fabulas negant, nec finem hic fecerunt, sed proprijs quoq; passionibus adorabile nomen dei attribuerunt, quod theologiæ genus ita per se ipsum iacet, ut oratione confutatoria non egeat. Quid enim turpius q̄ Venerē, Cupidinem, & priapum deos nuncupare? Res quoq; humanas deos fecerunt, orationis enim uim Mercurium, excogitationis Palladem nominarunt. Ad hæc opera & artes, alias Marti & Mineruæ ut bellicas, alias Vulcano ut omnes, quæ per ignem fiunt, accōmodarūt. Extremo malignos quosdam dæmones, uarios certe atq; multiplices, quos modo deos, modo animas mortuorum esse credunt, in Theologiam suam susceperunt. Hæc cum ita se habeant, cæteris, quia manifeste friuola sunt, prætermisissis, de operatione dæmonum, quāuis in superioribus dictum sit, tamen quia fere omnes occuparunt, nunc quoq; dicamus.

Quod dæmones, quos inter hominum deorumq; naturam collocabant, responsa dare credebantur.

Caput III.

Rimum autem Plutarchi uerba in testimonium adducam, quæ in eo libro, qui inscribitur, quod oracula defecerunt, conscripta sunt. Probe inquit asserunt multi, cum à Platone quod qualitatibus subiicitur, elementum inuentum sit, quam materiam uocant, à multis magnisq; dubitationibus philosophos esse liberatos. Mihi autem uidentur pluribus atq; maioribus satisfecisse dubitationibus, qui genus dæmonum inter deos & homines posuerunt. Modū enim excogitarunt, quo humanum genus diuino coniungitur. Laudandus ergo est, qui primo inuenit, siue Zoroaster, ut dicit, siue Orpheus, siue quidā Phryx, aut Aegyptius, ut ab utroq; cærimonijs conijcere possumus. E græcis autē Homerus p̄miscue his noibus uti uidet eosdē modo deos, modo dæmonas nūcupans, Hesiodus primus hoīm distinctius

E 4 quatuor

quatuor genera rationalis naturæ ordine posuit, deos primum, deinde dæmonas, postea heroas, postremo homines e quibus mutationem atq; progressum in melius facere uidetur, aurei quidem genus homines in bonos dæmonas transferens, semideos autem uiros in heroas reducens. Nec necesse est de spacio temporis cum Demetrio contendere. Nam siue longo quodam tempore, siue breui, siue certo, siue incerto dæmonis anima & herois uita commutetur, nihil ad rem cum priscorum hominum atq; sapientum testimonio pateat, naturas esse quasdam inter deos & homines, quæ suscipiunt mortalium passiones, quos dæmonas appellantes & honorantes, leges patrias conseruabimus. Et post pauca, Recte mihi dici uidentur non deos, qui longe à terris semoti sunt, sed dæmonas deorum ministros, oraculis præesse. Qui uero his dæmonibus peccata & errores attribuunt secundum Empedoclem, & ad hæc mortem atq; luctum, in mihi parum prudentes solent uideri. Et paulo post. Est enim ut in hominibus uirtutis diuersitas, & appetitiuæ atq; irrationalis partis, sic in ipsis quoq; dæmonibus, sed in alijs irrationalis hæc pars tenuis est atq; imbecilla, in alijs uehementis atq; impetuosa, cuius rei uestigia testimoniaq; sunt sacra, & cærimoniarum fabulosa multis ad hunc usq; diem in locis peracta. Nefastos enim dies & tristes in quibus & ieiunia & planctus in sacris adhibentur, ad pellendos prauos dæmonas constitutos esse crediderim, cuius rei argumentum est, quæ antiquitus fiebat hominum immolatio, quæ nec diuinitus introductam fuisse credendum est, nec reges, neq; principes temere charissimos sibi liberos iugulasse, sed perniciosorum dæmonum iram & impetum retrudentes fecisse. Nam dæmones cum non possint aut nolint animæ per corpus coniungi, quæ admodum Hercules Oetæliam amore uirginis commotus obsidebat, sic animam hominis corpore detentam petentes, bella, pestes, aliasq; calamitates urbibus inuexerunt, nec ante cessarunt qui habuerint quod cupiebant. His apertissime Plutarchus præcipuus apud gentiles philosophus, ostendit perniciosissimis dæmonibus homines immolatos fuisse. Quorum si alii qui boni sunt, cur ita prauis placabatur, cum possent facile boni exorari ut prauos pellerent? Nunc autem cum nunquam id fecerint, sed turpissima semper uita & obscænis uerbis, & sanguine brutorum atq; hominum malignos dæmones placarint, quomodo hæc facientes quæ prauis gratissima sunt deo, & bonis uirtutibus placere putabatur? Neminem enim fugit non posse bonorum esse amicum, eum qui sic uiuit, ut malis gratissimus sit. Non ergo deos sed neq; bonos dæmonas gentiles, sed perniciosos solummodo uenerantur. Quam rem magis idem Plutarchus confirmat, dicens: fabulosas de dijs rationes res quasdam significare à dæmonibus antiquissimis gestas temporibus, & ea quæ de Gigantibus, ac de Titanibus decantantur, dæmonum fuisse operationes. Unde mihi suspitio nonnunquam incidit, ne ista illa sint, quæ ante diluuium à gigantibus facta diuina scriptura tetigit, de quibus dicitur. Cum autem uidissent angeli dei filias hominum quia essent speciosæ, elegerunt sibi ex illis uxores, ex quibus procreati sunt famosissimi gigantes à seculo. Suspicabatur enim fortasse quispiam illos, & illorum spiritus esse, qui ab hominibus postea dii putati sunt, pugnasq; illorum tumultus & bella esse, quæ fabulose de dijs conscribebantur. Plutarchus etiam in libro ubi de Iis de ac Aegyptiorum dijs conscripsit, his uerbis utitur. Multo melius autem dicunt, qui quæ de Typhone, Osiride, & Isis conscribunt, nec deorum, nec hominum, sed magnorum dæmonum calamitates affirmant fuisse, quos etiam Plato, Pythagoras, Xenocrates, & Chrysippus priscos secuti theologos excellentiores quam homines fuisse affirmant. Sed naturam suam quamuis homine superiorem, anima tamen & corpore coniunctam dixerunt. Quare uoluptate quoque atque dolore alios magis, alios minus affici. Ut enim in hominibus, ita etiam in dæmonibus uirtutis & uitij diuersitas inuenitur. Nam quæ de Gigantibus & Titanibus Græci decantant, & Apollinis aduersus Pythonem bella, Dionysij præterea fuga & Cereris peregrinatio, nihil ab illis differunt, quæ de Osiride & Typhone apud Aegyptios narrantur. Empedocles

A pedocles autem pœnas etiam dare dæmonas peccatorum cōfirmat. Aether enim eos inquit, & pontus expellit, terra nullo modo suscipit. Sic ab alio in aliud elementum depulsi, atrociter uexantur quousque purgati primum ad locum redeant. Similia uero de Typhone ferunt Aegyptij, quem aiunt inuidia commotum, terra simul atque mare turbasse. Deinde graues pœnas perfoluisse. His similia idem Plutarchus in libro quoque de Casu oraculorū explicuit. Ille inquit dæmonibus diuinationem attribuens, multa de Delphis, & de Dionysio dicebat, Nec erat nescius eorum sacrorum, quæ apud Græcos celebrantur, sed dicebat eis magnas istorum dæmonum fuisse calamitates significari, Apolliniq; cum Typhonem interfecisset, non annorum nouem, neq; ad tempus fugere necessarium fuisse, sed in alium mundum impulsio, post nouem magnos annos pœnis purgato contigisse, ut ad oraculum, quod interim Themis custodiebat, rediret. Sic se habuerunt quæ de Typhone & de Titanibus narrantur. Dæmonum enim aduersus dæmonas pugnae fuerunt, & exilia eorum, qui uicti fuerant atq; supplicia, qualia Typhon, quoniam in Osirim, & Saturnus, quoniam in cœlum peccauit, passus est. Quorum honores aut omnino apud nos defecerunt, aut minores sunt, cum in alio ipsi exulent mundo. Audio enim etiam Solymos Liciorum uicinos Saturnum maxime ueneratos fuisse. Sed postquam Archalum & Arithon & Tosibim principes suos interfecit, fugisse inde ipsum testantur, ac ideo neglectum fuisse. His autem similia multa possumus à fabulis accipere. Si uero nominibus deorum nonnullos dæmonas appellamus, minime mirum uideri debet, cui enim deorum unusquisque subiicitur, cuius uirtute sustentatur, eius nomine solet nuncupari. Nam & nostrum alius Iouialis, alius Martialis, alius Mercurialis est, & multi forte ita nuncupati sunt, ut nomine rem ostendant. Multi contrarias etiam denominationes habuerunt. Hæc Plutarchus.

De operatione bonorum dæmonum secundū Porphyrium. Caput V.

Nunc rursus de bonorum dæmonum uirtute, atq; operatiōe à Porphyrio nonnulla colligamus. Iure namq; testimonio ipsius crebrius utimur, qui & nostræ religionis maxime hostis fuit, & exactissime Theologiam gentilium sciuisse putatur. Is igitur in libro de respōsis, Pana Dionysij famulum enarrat fuisse, quem cum in numero bonorum dæmonum collocet, agricolis quibusdam apparuisse confirmat, quos & repente postea mortuos asserit sic dicens, Pana Dionysij famulum fuisse Apollo isto responso significauit. Nam cum no-
Cuem simul homines in quadam Branchidarum agro mortui essent, interrogantibus quænam necis eorum causa fuerat, sic Apollo respondit.

Toruuus Dionysij famulus Pana auriq; cornis

Per nemora obscura gradiens, montesq; per altos

Pinum una atq; alia resonam syringa tenebat.

Gestabatq; manu, multos in corpore uasto.

Prostrauit, mortiq; uiros dedit horridus ille.

Audis homicidia? Vides figuram? Perspicis res gestas Panos, quas Apollo exposuit? Quomodo igitur bonus est dæmon, qui talia faciebat? Sed cōsidera etiam aliorū magnifice facta, quorum gratia cœlo relicto, in terra conuersantur. Non enim modestiam aut iustitiam exemplo docuerunt, sed alij obscænis uoluptatibus, alij pugnis, alij uenationibus gaudent. Cum enim ab Apolline quæreretur, si iurandum est, sic responsum fuisse ait.

Sunt calami matri diuum, sunt tympona curæ

Femineiq; chori, dura atq; horrentia bella

Pallas amat, nemora & saltus uenatibus apti,

Dianam capiunt. Iunoniq; humidus aer

Debetur, Cereriq; seges, perquirat Osirim

In latis Nili ripis fidissima coniunx.

Si ergo fistulae atque tympana talesque sonitus & turba muliebris matri deorum gratissima sunt omni uirtute neglecta, haec adhibenda esse uidentur. Mineruae quoque pugnae atque bella, non pax nec quies hominum, & Dianae uariae canes tanquam uenatrici nimium placent. Cur igitur relictis caeteris, quae ad beatam uitam conducunt, haec quae grata dijs sunt, non amplectuntur.

Quod daemones coguntur ab hominibus.

Caput VI.

Agnam uero naturam demonum ea, quae istis subiecit, maxime ostendunt. Recte inquit, a Pythagora dictum est, non sponte inuocatos deos, sed necessitate quadam impulsos accedere, quamuis alios maiore, alios minore impelli necessitate non ignoramus. Nonnulli autem quadam accedendi consuetudine & maxime si natura boni sunt, facilius accedunt. Nonnulli cum inuocati aduenerint, nocere conentur, praesertim si negligenter quispiam in ea re se habuerint. Haec enim omnia uera esse ac necessitate omnes inuocatos uenire a responsis eorum discere possumus, non autem simpliciter dicta necessitate, sed persuasione quadam perfusa coguntur.

Exorata tuis ueni sermonibus istuc

Mortales quos consilio inuenere deorum.

Et in alio multo clarius

De caelis Hecate cur huc compulsa uenire es?

Et paulo post respondetur.

Victa hominum praecibus caelestia numina terram

Coguntur petere, & casus aperire futuros.

Apollo quoque, inquit, cogi se hoc responso declarauit

Carminibus domitus Phoebus fulgor ab alto

Defluxit tacitus, purumque per aera uectus

Afflatu spirans, labensque in corda sonoro.

Et subiit mentem innocuam, sanctique capacem

Numinis, & peperit mortali ex gutture uocem.

Istis ipsis subiicit dicens, nihil his clarius, nihil diuinius, nihil uerius excogitari potest. Spiritus enim a caelesti defluxus uirtute animatum & organicum corpus ingreditur, & anima tanquam basi usus per instrumenta corporis uocem reddit. Hinc igitur patet coactos accedere, ab his autem quae sequentur, nec posse quidem cum uelint recedere perdiscemus.

Cessa nunc tandem & uerbis iam pace, uitaeque

Da requiem soluens priscas caedensque figuras

Et remoue a membris ac lintea dura resolue.

Soluite ferta pedes, liquidis & spargite lymphis

Equo manu rimum laurus auferte uirentis,

Linea sitque omnis deleta, omnisque character.

Et in alio.

Quibus addit philosophus, lineas ergo dicit delendas ut recedere possit. Ista enim & habitus corporis atque uestitus, quoniam inuocatorum habent deorum effigiem, ne recedat, facile faciunt. Quam ergo diuinitatem habent, qui ad tantam miseriam deiectioni sunt, ut ab hominibus detineantur, neque uirtute aut sapientia cogantur, sed arte quadam malefica impellantur? Nec ergo Pythagoras, nec tu Porphyri, nec quicumque illos appellat, recte unquam dicere poterit, sed nec bonos quidem appellare daemones licet, eos, qui a mortalibus, praesertim maleficis atque magis ita illigantur, ut neque recedere quidem possint cum uelint. Nam si diuina impassibilis omnino natura est, quomodo dii erunt qui uestitu, lineis, figuris, coronis, herbarum floribus, & uerbis quibusdam ineptis ac barbaris, quasi uinculis ab hominibus uinciuntur? Quomodo autem boni saltem daemones erunt, qui coacti hominibus adsunt? Nam si ad benefaciendum uocantur, oportet certe si boni sunt, sponte absque ulla necessitate accedere. Sin autem ad malefaciendum

Aciendum, quomodo boni erunt, qui mala peragunt: & quomodo adoratione atq; cultu digni sunt, qui maleficis hominibus seruiunt, & mala coacti & præter uoluntatē suscipiunt, nō uirtutis aut alicuius boni gratia, sed perniciosissimo magorum artificio: quod idem Porphyrius in epistola ad Anebonum Aegyptium latius exposuit, petijtq; ab eo tanquam in ea re perfectissimo, quare tantam illud artificium uim habeat per doceri. Sic enim dubitando interrogat. Magnam uere mihi dubitationem illud affert quia ut meliores rogant, & ut peioribus imperant. Deinde cur cum ipsi dii iubeant ceteros esse iustos, iussi multa iniqua cōmittūt? Nam cū nullo modo uelint exaudire hominem, qui multis se diebus ab operatione uenera non abstinuit, ipsi uocati ad iniustam uenerem, multos impellunt. Præterea nolunt ab esu carniū ad inuocādum uatem accedere, ne scilicet animalium cæde inquinētur, ipsi uero nidore ac sanguine maxime ducuntur. Ad hæc qui mortuum tetigit, ei ad uisionem accedere non licet, mortuis autem & cadaueribus animalium, omnes fere diuinæ res peragūtur. Illud autem nullam mihi rationem habere uidetur, quod non dico dæmoni aut animæ, sed ipsi regi atque reginæ, Soli dico ac Lunæ, aut alicui cœlestium deorum famuli nonnunquā & scelesti homines terrorem inferunt, & multa falso dicentes, ad manifestandam ueritatem illos compellunt. Falsa enim profecto dicunt atque impossibilia, cum cœlum se scissuros, & arcana lidos edicturos, & membra Oliridos Typhoni tradituros minantur, nisi dii respondeant. Quomodo enim deiecti atq; formidolosi nō sunt, qui ficto huiuscemodi terrore tanquam infantes mouentur? Moueri autem eos istis Chæremōn etiam sacer scriba testatur, & hæc illa dicit esse, quibus maxime dæmones coguntur. Ipse uero quibus utuntur rationes ac preces, qua ratione ualeant non uideo. Tu uero inquit, qui e limo emeristi, qui sedes in loco, qui nauigio nauigas, qui singulis horis formam commutas, & in singulis zodiaci signis commutaris. His enim orationibus atq; hymnis uisui hominis dicunt deum se subicere, nescientes, quia imaginationis suæ passionem illi attribuunt. Si uero hæc symbolice dicuntur, quia uirtutum signa suarum sunt, expositionem nobis horum signorum afferant. Non enim passio certe solaris aliquo modo credi potest. Nam si Solis esset quemadmodum eclipſis, sic ab uniuersis hominibus uideretur. Barbara uero uerba, & quæ nihil significant, quod sibi uolunt? Nam si ad uerborum significationem deus respicit, quæcunq; uoce eadem res significatur, mouebitur, non enim Aegyptius erat deus, si autem Aegyptius fuit, sed tamen non Aegyptia lingua, immo uero nec humana omnino utitur. Quare autem magorum malignitate hæc omnia sunt excogitata, qui nostras passiones deo attribuere ausi sunt, aut aliter homines de deo cogitant, quam rei ueritas habeat. Et post pauca. Falsum ergo omnino esse uidetur, quomodo necessitas deo possit inferri, nec enim per mulcet nec cogitur deus. Ita frustra per hanc, ut ipsi dicūt sapientiam, de inueniendo fugitiuo seruo, de præ dijs emendis, de uxore ducenda, diuinum intellectum perturbant. Hæc ab epistola Porphiri sumpta sufficiant.

Quod dii gentium magicas artes docuerunt. Caput VII.

Agicæ autem artis ipsi dii gentilium & inuentores & doctores fuerunt. Vnde nanq; homines, quibus dæmones coguntur q̄ ab ipsis dæmonibus discere potuissent? Neq; putes id ita à nobis dici. Nihil enim nos harum rerum scimus, nescire uolumus. Sed ad redarguendum errorem gentilium, & ad defensionem nostram idem ipse Porphyrius testis citetur, qui in libro de Responsis, his uerbis utitur. Non autem solum felicem conuersationem suam, uerum etiam quibus rebus gaudeant, & quibus illigentur dii hominibus significarunt. Et ad hæc quibus rebus cogantur, & quæ sibi offerenda sunt, & quos dies uitare oporteat, figuras quoq; ipsas simulachrorū quales esse debeāt, & in quibus locis ipsi uersentur, & omnino nihil est, quod ab ipsis dijs homines nō didicerint. Quam rem cum multis approbare possumus

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

possumus, paucis tamen erimus contenti. Primum enim Proserpinæ responsa de simu-
lacrhis, quomodo & ex qua materia facienda sint, his uerbis Hecate declarat.

Quale mihi facias simulachrum aduerte docebo.
Siluestri cape nata loco atq; absinthia circum
Ponito, tum totum cælato & pingito mures
Qui soleant habitare domos, pulcherrime sunt
Hæc ornamenta, atq; animo gratissima nostro,
Tum myrrham, thus, styracem, ipsorumq; cruorem
Conterito pariter murum, sacra desuper inde
Verba cane, tot uero adhibe muresq; repone,
Quot mihi tu esse uides formas, tum sumito laurum
Exq; eius trunco uaginam aptato, piaseq;
Tunc effunde preces simulachro, & debita solue
Vota, hæc si facies per somnum meq; uidebis.

His alijsq; huiusmodi magnus apud gentes philosophus, theologusq; mirabilis, secre-
ta deorum mysteria, sublimia atq; arcana ostendit, quibus dæmonum uirtus & malis-
gnitas profecto manifestatur. Quid enim profunt maleficæ istæ artes, aut quam uti-
litate inanimata nobis simulachra afferunt? Quid autem oportet magicas artes in-
sequi, si uirtus & philosophia ad felicitatem sufficiat? sed uideamus qualia sint quæ
subiecit, characteres & inquit figuras non parum à deis diligi Proserpina his uerbis
significauit.

Quisnam hominum formas aeris neglexerit unquam,
Aut auri flaua, aut argenti candida dona?

Quis non miratur? quis non hæc ipsa deorum?

Non autem solum figuras à dijs peramari, sed ipsos etiam circumscribi docuit. Conti-
neri enim eos ait in consecrata imagine, quasi in sacra quadam terra. Sacra enim est
terra quæ dei habet imaginem, qua sublata, illud statim soluitur, quo deus cõtinetur.
His omnibus optime astruitur terrestres atq; passibiles dæmones à gentibus colî, quos
non iniuria nos penitus contempsimus. Vides enim à theologis eorum, & ab illis ipsis
concedi figuris, & characteribus eos detineri, cum oporteret non alibi, quàm in animo,
nec in omni animo, sed ab omni macula remotissimo, & omni uirtute præditos eos ha-
bitare. Merito em̄ certe ad talẽ animum diuinus aduenit spiritus, nec nobis uirtute ac
pietate præparatis, ad suspiciendum deum magicis artibus opus erit. Sed de his satis.

Quod oracula defecerunt.

Caput VIII.

Vnc autem audias, quæ responsa deorum de deficientibus oraculis in eo-
dem libro Porphyrius recitat.

Ablata est Pythij uox haud reuocabilis ulli
Temporibus longis, etenim iam cessit Apollo
Clauibus oclufus filet, ergo rite peractis.

Discedas patria, & redeas ad limina sacris.

Oportune istis adijciam illa, quæ Plutarchus de deficientibus conscripsit oraculis.
Cum igitur ait Amonius tacuisset, tunc ego ad Cleumbrotum dixi. Narra nobis o
mice si placet de oraculis, de quibus apud uos præclara dicebantur. Nunc autem om-
nia extincta esse uidentur. Hæc ego. Tacente autem Cleumbroto, & quasi rubore con-
fuso, ac in terram respiciente. Quid oportet inquit, Demetrius de illis quærere, cum om-
nia fere hic præter unum uel ad summum alterum defecisse perspiciamus. Quare
communiter inter nos consideremus, quanam de causa oracula deorum sic debilitata
immo uero extincta sunt. Non enim ignoramus Boetiam multiuocam propter mul-
titudinem oraculorum appellatam fuisse, quæ omnia quasi aquarum fluentia defic-
cata sunt. Nullibi enim nunc quam in Lebadia Boetiæ oraculum in illis partibus in-
uenitur.

A nitur. Cætera uero uniuersa uel silent, uel penitus desolata ruerunt.

Quod gentilium dæmones mortales sunt.

Caput IX.

D hæc alia quoq; subiicit Plutarchus, quibus gentiliū dæmonas mortales esse ostēdit. Non enim inquit male mihi dici uidetur nō deos, sed ministros deorum dæmonas oraculis præesse. His autem dæmonibus errores & calamitates attribuere, ac deniq; mortales esse opinari barbarice dictum arbitror. Interrogauit igitur Cleumbrotus Philippum, quis & unde adolescens esset. Cūq; audisset, neq; nos ignoramus, inquit o Eracleo in absurba uerba nos incidisse. Sed nō possumus, cum de magnis rebus dicatur audacter magis quam uere subiectis principis recte ad ulteriora procedere, nec credo te fugere datum esse abs te quod negaueras. Concedis enim dæmones esse ministros deorum. Quid autem inter hos & deos intererit, si utrisq; incorruptibilitas & impassibilitas essentialiter inest? Ad hæc cum Eracleo silentio cogitaret, malos quidem dæmonas esse ait Philippus, non solum Empedocles, uerum etiam Plato & Zenocrates & Chrysippus scripserunt. Democritus autem cum deprecetur bona sibi apparere dæmonia, ostendit non ignorasse proterua quædam etiam esse profecto. De morte uero dæmonum audiui ego ab Aemiliano

B rhetore uiro prudente simul atq; modesto, quem credo multos uestrum cognouisse, quod cum in Italiam pater suus nauigaret circa insulas, quas Echinadas appellant, flatu uentorum deficiente, noctu prope Paxas deuenisse. Cūq; omnes pene qui simul nauigabant, attentiores uigilarent, repente à Paxis insula uocem magnam auditam fuisse, qua Thramnus quidam uocabatur, quæ uox nouitate rei omnes magno pertulit miraculo. Thramnus enim ille, qui uocabatur homo, erat Aegyptius, eius ipsius nauis gubernator, quibus uocatus nihil respondit, tertio uero uocatus, morem gessit uocanti atq; respondit. Illum uero multo maiore uoce sic exclamasse. Quādo iuxta paludem fueris, annuncia tunc Pana magnum mortuum esse. Qua re audita, magno dicebat Epitherfes (sic enim Aemiliani pater appellabatur) omnes terrore perculsos fuisse. Cumq; dubitarent utrum obtemperandum esset illi uoci, an non hoc Thramni gubernatoris consilium ab omnibus comprobatum fuisse. Si secundi quidem spirarent uenti nihil esse dicendum, sin uero tranquillitas maris esset, & uentorum flatus, cum in eo loco essent omnino deficerent, non esse retinenda quæ audiuerunt. Cum igitur iuxta paludem essent, quia nullus erat flatus uentorum, tunc Thramnum in mare pronum respicientem, magna uoce dixisse quæ audiuit. Magnus Pan mortuus est, qua re nunciata, magnus multorum gemitus, immo uero innumerabilium miraculo quodam commixtus, subito auditus fuerat, & quoniam multi fuerant, qui ea in nauī nauigabant, cito ac facile cum Rhomam uenissent, huiusmodi rei rumores uniuersam urbem repleuerunt, & à Tyberio Cæsare qui tunc gubernacula reipublice gerebat, Thramnum accersitum fuisse, cui rei tantam fidem Tyberius præbuit, ut philosophis, qui tunc Rhomæ reperti erant accitis, diligenter quisnam esset ille Pan, accuriose scrutaretur. Omnes autem illos quibusdam in idem conuenisse coniecturis, ac dixisse de illo sibi uideri nunciatum fuisse, qui à Mercurio & Penelope natus fuit. Cum hæc Philippus dixisset, nonnulli eorum qui aderant, eadem ipsa ab Aemiliano sene audisse testabantur. Tunc Demetrius ultra Britanniam inquit, multas esse insulas desolatas, quarum aliquæ dæmonibus, ac heroibus sunt dedicata. Nauigauit autem ipse inquit auxilio regis uidendi gratia ad proximā Britanniae insulam, ubi pauci quidem incolæ, omnes uero sacrosancti à Britannis habentur. Cumq; ibi essem, magna tempesta in aere commota, nimbis & fulminibus omnes exterruit. Quam rem incidisse insulares dicebant, quia ex dæmonibus uel heroibus aliquis defecerit. Sicut enim lucerna dum ardeat nemini noceat, extincta uero multis, sic magnas animas aiebant propitias esse dum uiuunt, dum uero extinguuntur, aut corrumpuntur, aut nimbis & grandine, ut modo pestifero cuncta replent ueneno, esseq; ibi narrabant insulam, ubi Saturnus

F somno

Somn ouinctus, à Briareo custodiretur. Somnum enim quasi nexum ipsi esse iniectum **D**
 multosq; cum ipso esse daemones cultores atq; ministros. Hæc Plutarchus. Animadu-
 uertendum autem arbitror diligenter, quo tempore daemonis mortem fuisse dicit.
 Quippe Tyberij tempore Saluator & dominus noster cum hominibus conuersatus,
 omne daemonum genus ab humana depulit uita. Habes igitur etiam à summis apud
 gentiles uiros non alio tempore unquam quam temporibus Saluatoris nostri dae-
 monas extinctos fuisse.

De uetustorum fallacitate oraculorum ex Tenemeo.

Caput X.

Erunt quoniam hæc cunctis nota sunt, ad ea transgredi animus est, quæ
 neminem e studiosis fugere possunt. Vetusissima enim deorum respon-
 sa, omnes Græcorum populi, & uniuersa solent gymnasia decantare. Ea
 responsis delphici Apollinis delusus Oenomaus uir apud Græcos tam
 philosophia quam eloquētia nobilis, curiose collegit & refutauit. Vtar
 igitur uerbis eius, ut uideas gentium deos ab ipsorum gentium philosophis derisos, or-
 aculacq; deorum figmenta hominum putata fuisse. Sic igitur Oenomaus in libro de
 falsitate oraculorum conscripsit. Cum fame inquit Athenienses propter Androgei cę-
 dem agitantur, & ad auxilia deorum confugerēt, non ut iustitia & humanitate, aut **E**
 saltem pœnitentia mentis, quæ contritione placandos deos Apollo respōdit, sed mors-
 tem morti, pestem pesti, crudelitatem crudelitati addidit. Iussit enim singulis annis
 septem mares, totidemq; fœminas in Cretam sacrificandos mitterent, cuius rei memo-
 ria, immo quædam uestigia uel usq; ad tempora Socratis quingentis annis postea du-
 rauere. Id quippe fuit, quo mors Socratis remorata fuisse dicitur.

Diligite ex omni septem uos corpora sexu,

Atq; ea Minoi regi mandate quotannis.

Per mala sic hæc uestra, dei placabitis iram.

Cur autē deorum optime si iustissimum fuisse Minoia sciebas, qui primus leges san-
 xisse fertur, & apud inferos iudex esse propter iustitiã creditur cōstitutus, tantã ad eũ
 moriturã iuuetutem destinasti: an ut fame illius officeres? Interfectores enim Andro-
 gei nõ innocētes si iustus ille fuit, petisset. Cur autē si deus ex ambiguis homines ora-
 culis in perniciem deceptos, crudeliter & iniquiter intrudis? Cræsus enim imperiũ Li-
 diæ à maioribus successione susceptum pietate, in deos maiores suos statuens superas-
 re, ut eorũ patrociniũ tutior esset, te Apollo maxime coluit, templumq; tuũ Delphice
 auro atq; argento ita ornauit, ut ditissimum templorum omnium & sit & uideatur. Vnde **F**
 de iure tua beneuolentia fretus, aduersus Persas arma mouere statuit, neq; id absque
 consilio tuo. Tu enim ea de re interroganti sic respondisti.

Intrepidus si Cræsus Alym transmiserit amnem,

Imperium perdet magnum, regnumq; superbum.

Hic responsi ambiguitate tui numinis cultorem, qui te suis operibus ditauit euertisti,
 & regnum Lidie, quod longissima successione ferie in eum deuenerat, in Persas tran-
 sultisti, non sponte opinor. Non enim tam pium religiosumq; regem, & præcipue tui
 amicum decipere unquam uoluisses, sed futurorum ignorantia id factũ arbitror. Nã
 si tanquã deus futura cognosceres, non latuisset te non intellecturũ oraculi ambigua
 Cræsum. Miser igitur tu, qui Delphos habitans inde ad uniuersum orbem inania fun-
 dis respōsa. Insani autē omnes homines, qui ad te quasi ad uiridicum deum accurrunt,
 nec me ipsum insanũ fuisse inficior, qui & bis ambiguitate, ne ignorãtia tua dicam, de-
 ceptus, tertio etiam nõ diuitijs aut uana re quapiam, sed quomodo facilius atq; tutius
 philosophari possem abs te quæsiui. Sed mea omittēda forsitan sunt, alienaq; simul, quę
 temporibus nostris efficiens, omnia confundis. Antiquissima uero, quæ uniuersis pa-
 tent omnino prædicanda. Magno Xerxes terrestribus copijs atq; naualibus in Græ-
 ciam impetu ferebatur. Quare Atheniēses, quibus maxime infensus erat turbati, cum

null?

A nulla salutis spes sibi aliunde restaret, ad te Delphice confugerunt. Quid autem tu, num amicos atq; cultores tuos defendisti, minime? sed ligneo muro munitos, derelicta urbe fugere consuluisti.

Effugite externas mundi, & penetrare sub oras

Ne miseri tardate, feret fuga sola salutem.

Non saluum caput ullius, non pesue, manusue

Vlla nec in reliquo pars deniq; corpore salua

Curribus ecce furit uectus de gente Syrorum

Mitis erit nulli, rapiet ferus omnia Mauors.

Non templis diuum parcat, non mœnibus urbis,

Cuncta igni consumet, an ipsa exterrita magno

Sudore aspicitis superum simulachra madere?

Hæc ne diuinatio est? Nemo profecto conditionem illorū temporum perspiciens hoc ignorasset. Sed quid deinde sequitur.

Post multas tandem prostratas Iuppiter urbes

Lignea mœnia dat Pallas, quam condidit urbi,

B Vnde optata salus f. lix & palma sequetur,

Si tantum pugnam non expectarit equestrem.

Tu uero Salamis, uel cum successerit æstas,

Vel cum tristis hyems, proprijs priuabere gnatis.

Quo pacto si Apollo futura quasi præsentia præuidere potest, amissuram sciebat filios Salamina, utrum uero hyeme quando Cere alia semina iaciuntur, an æstate, quando metuntur ignorabat? quia uidelicet certum erat non potuisse illos in gēti Persarum exercitui resistere. Quo autem tempore aggredierentur, maleficus ille, qui hæc omnia responsa fingebat, minime scire poterat. Simili ratione ruinam urbis Atheniensium præuiderat, ac ideo fugere illis nauibus, quasi ligneo munitos muro consulebat, quod etiam Themistocles humani uiribus ingenij præuiderat. Sed antequam tu authoritate tua populum mouisses, persuadere non poterat. Nunc quid hac de re quærentibus Lacedæmonijs responsum fuit, uideamus.

Qui sartam antiquam colitis uel mœnia uestra

Aspersis deuicta cadent, uel regis adepti

Herculidis mortem grauius plangetis amaram.

C Hæc certe si quieto tempore cecinisses, omnibus friuola uisa fuissent, sed terrore factū est, ut ignorantia tua lateret. Non enim solum uaticinia, uerum etiam aruspicia, & auium uolatus atq; cantus in talibus solent temporibus facile credi. Cōsiderasti enim urbe prostrata regem quoq; non euasurum. Sin autem rex egrederetur casurū illum nemo dubitasset, qui & multitudinem hostium & uirtutem Lacedæmoniorum non ignoraret. Ita fieri posse coniecisti, ut perterriti hostes, admiratiq; animos hominum consilium aggrediendæ urbis relinquerent, quam si tamen cæpissent ac diruissent, rex etiam euadere non poterat. Rege interempto, posse urbem euadere sperasti, ac ideo ita ex ignorantia disunxisti, ut quoq; res se uerteret, ueridicus uidereris. Prætereo multa, quorum ambiguitate magnas urbes plerumq; scimus euerfas fuisse. Nihil enim unquam hominibus hæc deorum responsa contulerunt, offuerunt uero sæpius, alios in alios cupiditate ac spe uictoriæ Apollinis authoritate concitantia. Sed audiamus quid Lycurgo respondit.

Chare Ioui magno qui templa ad nostra Lycurge

Venisti, chare & cunctis dilecteq; diuis

Te ne hominem appellem ne deum? sed quando sacrarum

Cura tibi tanta est documenta exquirere legum

Te potius natum cœlesti ex stirpe putarim.

Has autem concedo libens cognoscere binas
 Prima uias opus est, bina & uestigia uitæ
 Humanæ, quarum una fouet, lætaq; fouetur
 Libertate homines, semper contra altera tristi
 Seruitio & turpi premit, hanc ignauia uecors
 Seditioq; parit, pax illam dulcis amorq;
 Hanc igitur fugiet, illam sed quisq; sequetur.

Quæris an deus sit, & deum potius fore putas, etiam ne conijciens illum propter uirtutem futurum memoriæ? Leges autem illi eas cōcedis, quas aniculæ quoq; medijs fidius & mancipia non ignorant. Quis enim uirtute atq; concordia ciuitates crescere, contrarijs libertatem amitti ambigeret? Sed doce, quomodo fortes, quomodo concordēs ciues erunt, nec mortales homines uelis hæc uidere, quæ tu nescias. Non autem de rebus publicis atq; grandibus solum, sed priuatis etiam ac leuioribus inutilia dabant responsa. De ducenda enim uxore interrogatus respondit. Arguiam eligito puellam, de filijs autem Neue Labdacides uxor pariet tibi perniciosum, demigratione, ad aures os migrate uiros, de inani gloria.

Excedit cunctas exulta Pelasgica tellus,
 Thraces equis præstant, uirtus sed maior eorum
 Est hominum, qui pulchræ Arethusæ e gurgite potant.

Non uidetis certe o Apollo aruspibus & auguribus melior. Multo enim te Socrates præstantior, qui cum ab eo quidam quæreret, duxeret ne uxorem, utrum facies inquit pœnitebit. Ille uero q; filios desiderabat, dixisse fertur, nõ recte ipsum facere, quod de habendis cogitet liberis, cum potius cogitandum sit, quomodo si dabuntur, debent gubernari. Ei uero qui patriam deserere uolebat, quoniam infeliciter in ea degeret, non proba ipsum agitare respondit consilia, patriam enim relinquebat, sed suam morosita tem quæ faciet, ut apud alios quoq; nõ prospere uiuat, secum afferebat. Tu autem o Apollo non modo uocatus, sed etiam sponte nonnullis consuluisti. Nam Atheniensibus nihil petentibus uiginti ante uigintiq; post caniculares dies opaca in domo Dionysio uti medico consuluisti, nec præclarum quid, sed quod uel mediocriter peritus medicus sciret protulisti. Quod uero seni cuidam si liberos procreare uellet, iuniorē ducendam uxorem respondisti, quid libet, id qui naturæ uires ac ætatum considerauit, non peius te ipso uideret.

Quod malefici uates partem quæstus petebant.

Caput XI.

VR autem ei sapientissime deorum Charialo ac Archelao Lacedæmoniorum regibus multo utilius fore respondisti, si agri quem bello acquisuerint mediã Apollini partem attribuerūt. Cui porro alteri Apollini tribuerent? Non enim tibi petebas, neq; ita ego te imprudētem audeo dicere. Sine hæc.

Quod Poetæ responsis laudabantur quasi diuini.

Caput XII.

Archilochum autē poetam omnium poetarū petulantissimum, qui de mulieribus ea scripsit, quæ nemo frugi æquo animo audiret, & Euripidem à Socratica philosophia improbatū, & Homerū, quem Plato tanq̃ inutile à ciuitate sua reppulit, laudibus ad astra tulisti. Archilochi enim patri de filio quærenti dixisti. Præclarus hic inter homines erit o Thelesicles. Similiter fere de Euripide. Nascetur tibi filius Mnesarchides optimus atq; gloriosus. Homerum autem & felicissimum quasi deum, & miserū, quoniam in agenda uita non paruos tulit labores pronūciasti. Quid igitur erat, quo immortalitas tibi Archilochus dignus uidebatur? Dic quæso absq; inuidia, ut mirabile eius uirtutem etiam nos imitati, ad cælum similiter cōscendamus. At uituperandas omnes mulieres putas, quæ nobis nubere nolint, ut Archilochus fecit? Sed ppter carmina uidelicet tibi placuit, dij em̃ & uiri diuini carmine nutur, nec domus, nec ciuitas aliqua, nec nationes sine carmine pbe gubernant, Quare qui cum

A qui eum occidit Archias à templo, quasi scelestus exire abs te iussus est, Musarū enim occidit amicum. Qua uero uirtute dii Euripidem admirati sunt nescio, nisi coronas ac plaudentia theatra soleant admirari, an quia publice in arce Atheniensium cœnaret? an quia Macedonum populi eum laudabant, cœlo dignum iudicasti? Homerum uero cur deum, cur felicem fore putabas? cui de morte interroganti respondisti, patriam quære. Nam hanc mater tibi, non pater dedit. Sed non procul à Minois tellure insula est, in qua tibi erunt ultima fata, cum adolescentium abditum sermonem audies. Graue nanq; o sapientissimi uirorum, deorum uolui dicere, graue inquam est, si neque ubi natus est, neq; ubi morietur sciet Homerus. Simileq; mihi uidetur ac sic Scarabeus uehementia uentorum à stercore ubi natus est, ad alia stercorea latus Delphicum Apollinem interrogaret, quonam e stercore natus esset, & in quo deniq; moreretur. Sed de Poetis hæcenus.

Quod Athletæ diuinis honoribus autoritate Apollinis afficiebantur.

Caput XIII.

B Vero non Poetas solummodo, sed pugiles etiam atque Athletas in deorum tuis oraculis honores conduxisti. Vtinam cum mare metiri possis, & arenarum numerum non ignores, surdos intelligas, & mutos audias, hæc omnia nescires, & illud probe teneres, quia pugiles à calcitrantibus nihil differunt. Sic enim aut asinos quoq; deos putares, aut Diomedem pugilem, non quasi deum honorares. Vltimus heroum Diomedes, quē uenerator sacris. Cur enim o Græcorum interpret, ut Plato dicit, ad cœlum illum hominem rapuisti? An quia uno ictu in olympico certamine aduersarium deiecit, apertisq; pectoribus eius, manu pulmonem abstraxit? O rem mirabilem. An quia quatuor talentis damnatus non tulit, sed mœrore ac ira commotus, columnam qua domus sustentabatur ubi iudicum filij docebantur, subtraxit, miseraq; omnes morte confecit? Sed illud forsan admiraris, quia in loculum persequentes fugiens, sacrum ingressus, tegmen loculi sic apposuit atque tenuit, ut inde non potuerit abstrahi. Ideo ergo deus & non mortalis, ideo uirtutem eius dii admirati in cœlum ipsum sicut Ganymedem rapuerunt. Sed illum pulchritudine persuasi, hunc robore corporis, & quia uiribus bene usus est. Cur non de asinis quoque bene calcitrantibus, ut de pugilibus oracula reddis? Præcipuus deorum Siluester asinus non Diomedes, quem uenerator sacris. Quippe & Diomedem & multos alios, si calcibus secum certaret, omnino superaret, ipsum etiam pugilem Thasium ad barathrum de cœlo calcibus facile deiceret. Credamus enim deo, quod etiam Thasius ambrosia nectareq; deorum in cœlo utatur. Nunc demum intelligo diuinum quid esse cœlestibus uti. Quod si philosophi omnes intellexissent, omni uirtutis genere spreto, Thasium pugilem imitati fuissent, cui immortalitatem quidem, ut Diomedem dii non concesserunt. Sic autem honorarunt, ut cum enea statua eius, quasi animata super pulsanter hostem ceciderit, cumq; Thasij quasi diuinarum rerum ignari scelus illud putassent, in mareq; statuam idcirco proiecerint, dii commoti, ingenti annonæ penuria eos uexabant. Tu autem Apollo quasi deorum humanissimus ambiguum, ut soles, auxilium eis præbuidisti sic dicens. Reductis in patriam exulibus, Cererem metetis. Thasij uero quasi maiori curæ deorum humanitati exules quam statuæ forent, restituerunt eos in patriam, & nullam utilitatem consecuti sunt, donec quidam uidelicet sapiens pugilis demersam statuam intelligi per oraculum exposuerit, qua restituta, fecunditas agrorum Thasij restituta est. Simile quid Loris accidisse fertur, qui cum Eutyculum quasi prodicionis conscium in carcerem intrussissent, & post mortem eius statuas dehonestarunt, fame laborantes oraculum acceperunt, ut dehonestatum honorarent, si agros non frustra uellent arare. Non minus igitur Athletas dii uidetur diligere q̄ boues faginati ab hominibus diliguntur, quibus sacrificatis, tu Apollo placari soles.

Quod etiam Tytannibus Apollo adulabatur.

Caput XIII.

F ij Quid

Vid autem dicam, quod crudelissimis etiam Tytānibus sic adularis, ut summos viros putare uidearis? Quid enim ais de Cypselo. Felix hic uir Cypselus Aeacida. Quomodo autē si Cypselus felix, Phalaridem, cuius ille similis fuit, beatum fuisse negabimus, immo uero uideo qua ratione Phalaris etiam tibi ac Ioui placuit. Sic enim ipsi quoque respondisti. Apollo Iuppiterque pater uis tam Phalaridi prorogauit, quia Caritona & Menalippum humanissime tractauit. Nam cum illos insidentes sibi cepisset, patientiam quam dum torquerentur ostenderunt admiratus, dimisit.

Quod signa & lapides adorandos Apollo consulebat. Caput XV.

Ethymnensibus autē perutile fore asseruisti, si ligneū Dionysi caput colerent, colunt enim certe Methymnēses ligneū Dionysi caput tibi hortanti persuasi, alij uero lapideis, alij æneis, nonnulli aureis multi argenteis simul lachris sacrificāt. Triginta deorum milia in terra esse cēset Hesiodus. Ego autem multo plures lapideos atque ligneos hominū creatores ac dominos esse uideo. Sed tibi o Apollo mirabile uisum est, quod ligneum humani capitis simulachrum dum iactum traherent Methymnenses extraxerunt colendumque illud diuinis honoribus esse respondisti. O rem mirabilem, ex profundo maris ita repente re-
tibus annexum Dionysi caput profiluit. Hæc Oenomaus.

EVSEBII PAMPHILI LIBER SEXTVS.

NUNC in hoc sexto euangelicæ præparationis uolumine falsitatem oraculorum à falsa de fati opinione profluxisse, neque aliunde quam cœlestium motu corporum diuinationem illorum coniectura collectam fuisse ostendemus.

Quod quæcunque dij gentium præuidebant, cœlestium motu præuidebant. Caput I.

Disit ergo rursus magnus apud gentes Porphyrius, qui in libro de oraculis manifeste hoc his uerbis aperit. Quæcunque inquit dij fatata prædicunt, Stellarum motus ita futura significant, quod omnes & maxime Apollo multis responsis aperuit. Cum enim ab eo quæreretur, mare ne an scēminam in utero habens mulier pareret, scēminā respondit, idque à conceptionis tēpore per cepisse declarat dicēs. Non sperato mare Phœbe cū Arares Cypriæ radijs tenebratur. Aegrotationes etiā stellarū cursu prædicabant. Malis enim pulmonē agitari humoribus respondit, quia salebris Saturnus præmeretur, & in alio responso, Fatatus tibi adest dies, quē Saturnus Mauorsque simul statuerunt. His abunde intellectum puto, non diuina quadā uirtute, sed cœlestium motus obseruatione, hac ratione mathematica gentiū deos futura cognouisse. Ita nihil diuinius quàm homines afferebant.

Quod uoluntates hominum fati agi arbitrabantur, liberum negantes arbitrium, idque deorum consilijs persuasi. Caput II.

Vare modo attente considera, quod non solum exteriora, & quæ in potestate non sunt, uerum etiam uoluntates hominum fatatas arbitrabantur. Sic enim ipse Apollo cum de milite quodam interrogatus esset, quare tam periculosa rei studeret, respondit dicens. Mars eum genethliacus concitat, adeo autem generosi quidem illi dij fatatum extulerunt, ut nec templa sua defendere se posse à fulminibus confiteretur. Qua igitur spe uota illis redduntur, aut cur pie colendi adorandique sunt, qui sibi ipsis sufficere nequeunt? Quæ omnia oraculo suo his uerbis edito Apollo confirmauit.

Vos ab

A Vos ab Erichtonij generati sanguine magni
 Qui quando structura cadet pulcherrima templi.
 Percupidi scire hæc oracula nostra petistis,
 Cum ualidi magno uenti cum frigore surgent
 Compressus cum fulminibus ruet undiq; crebris
 Exilietq; æther, quæ templa excelsa deorum
 Sub medijsq; undis naues multasq; cremabunt,
 Atq; altos ferient montes, ipsosq; fugabunt
 Pastores trepidos, speleaq; poscere cogent.
 Tunc quoq; terrifico percussum hoc fulmine templum
 Ardebit, sic stat fatorum immobilis ordo.
 Ferre autem longe præstat, quodcunq; seueræ
 Et fixa & stabili statuerunt lege sorores.
 Esse etenim certum, stabile, inuiolabile semper
 Quicquid nent fufis Parcæ rex iussit olympi.

B Si ergo nec templa sua defendere dii possunt, sed uenire necesse est, quæ Parcarū fufis sunt euoluta, quid oportet deos aut colere, aut de futuris interrogare, si tam bonorū q̄ contrariorū causa necessitas erit fatalis? Erit igitur hæc necessitas dijs omnibus spretis sola ueneranda. Quod si parcarū dominus Iuppiter est, qui quodcunq; fufis Parcæ cō uoluent, immobile fore statuit, cur non cæteris omnibus relictis, solum illum deum, & solum bonorum largitorem magna prædicas uoce? præsertim cum ipse solus consilia Parcarum, ut alibi dicis, mutare facile possit. Vera igitur ratio illum esse deum, illum sequendum atq; colendum solummodo astruit.

Quod facta magica ui solui posse Apollo respondit.

Caput III.

Contra uero Pithius Apollo maleficis artibus fata solui contendit. Cum enim quæreret quidam, cur ineptus ad rem quampiam ab Apolline iudicatus esset, quidq; faciendū esset, ut quasi aptus susciperetur, fatorū impediti ui eum respondit, quam magicis artibus effugere poterat. Vnde aperte patet magicam diuinitus autem hominibus concessam, ut aliquo modo fatum repellerent. Hæc Porphyrij non mea sunt. Qui autem re magica fata hominibus soluenda consuluit, quomodo ipse qui deus est, fatatum templi non reppulit incendium? Nobis autem illud etiam considerandum est, quàm dignus dei appellatione ille sit, qui non ad philosophiam, sed ad malas artes homines hortatur.

Quod Apollo nonnunquam mentiri se fatebatur.

Caput III.

Porphyrius autem mentiri quoq; deos fatetur, exquisitam futurorum cognitionem dicens nō hominibus solum, sed multis etiam deorum incōprehensibilem esse, unde interrogati, non sponte mentiuntur inq;. Quare prædicere solent nō posse uere se respondere; homines autē ex amentia perseverantis cogunt ut respondeant. Apollo igitur Delphicus cū huiusmodi cœli ac continentis affectio esset: ut uerū præuidere nō posset: retine dicebat per uatem uim istā, & potentia uerba hæc non proferas, falsa dicam si coges. Et in alio responso. Nihil hodie inquit stellarum mihi uia dicendum præstat. Deinde concludēs ait. Manifestum iam fecimus unde falsitas ad deorum oracula subrepat. Hæc Porphyrius. Nos autem dicimus, hinc patere nihil in deorum oraculis diuinū fuisse. Quomodo enim deus, qui natura ueritas est, mētiatur? aut quomō boni dæmones falsitate quærentes fraudabunt? quomodo etiam homine superior erit, qui stellarum motu impeditur? Sed mortalem quidem hominem, cui aliqua cura uirtutis sit, nulla ratione cogi posse ut mētiatur nō dubitamus. Nam si etiam uerbera & cædē minaberis, nō dubitabit exclamare, ensem acue, ignem afferas, corpus meum incidas, totum cremato, stellæ in terram ante descendent, & terra in cœlum ascendet, quàm falsum à me quicquā audias. Deum autem aut

F iij bonos

bonos dæmonas ad continentis cœli necessitatem ignorantiam suam referentes credemus? minime.

Quod falsa est opinio de fato.

Caput V.

NON enim dii aut boni, sed perniciosi ac nequam dæmones sunt, qui libertatem nostram destruxerunt, & stellis non exteriora solum, uerum etiam uoluntates nostras cogi nobis persuaserunt. Quod si esset, iaceret omnis philosophia, iaceret pietas, nulla esset laus uirtutis, nullus fructus laborum, nec puniendi essent improbi, nec admirandi studiosi, si non libera uoluntate & nostra sponte susceptis laboribus, sed necessitate factorum hæc fierent. Ita uniuersam hominum uitam hæc euerit opinio. Nam si euentura omnino sunt prospera uel aduersa unicuique hominū, estque necesse hæc me agere, & te illa, quid oportet cura laborēque confici? Nam si qui militiā ire cupit, non sponte, sed fatis coactus id cupit, & latrones similiter ac adulteri cæteri que nequissimi homines, & e contra modesti & iusti fatis compelluntur. Quomodo igitur hoc dogmate imbutus quisquam monenti ac præcipienti mentē adhibebitur? aut quomodo non exclamabit, non sunt potestatis hæc mea? o doctor, ac ideo quid oportet sollicitum esse, nisi etiam fatis hæc mihi sollicitudo destinata sit? Quod si docendi præcipiendique tibi necessitas instat, frustra tamē doces ac præcipis, faciem enim si fata uolunt, immo uero laborandū mihi non est. Ad erit enim mihi necessario quod fatatum est, & profecto, qui hortatur & docet, qui peccantes castigat, & probos commendat, is re ipsa liberum nobis arbitrium inesse ostendens solo factorum utitur nomine, similiterque facit, ut si quis bonitatem naturæ, qua uniuersa gubernantur nequitie appellet, uocabulo, eodē enim certo pacto cum manifeste omnes non aliunde, sed à libera nostra uoluntate admonendos filios, castigandosque seruos inducamur, & sponte nos aliud uelle, aliud nolle cognoscamus. Vehementer errat, qui hæc necessitate factorū fieri contendit, & studia hoim retrudit. Exortatione namque atque doctrina bene uitā agi humanā uidemus, quæ omnia una cū legibus hæc opinio si sibi constet, radicitus euellit, non enim erit opus aut peccantes castigare, siquidē coacti fecerunt, aut honores p̄bis uiris retribuere, quæ utraq; profecto uidemus magnā uim alterū ad improbitatē reprehendendā, alterū ad probitatē amplexandā retinere. Pietas enim in deū nonne funditus euertitur, si nec ipse deus nobis, nec piæ orationes & cultus eius necessitate iunctis hominibus potest p̄desse? Quomodo autē cū sentiamus nostra nos appetitione moueri, nō omnino amentissimū erit, ab exteriorē quadam uel quasi animi expertes moueri nos credere? Sic enim libera uolūtate, alia fugimus alia sequimur, ut quēadmodū dolere, gaudere, uidere, audire, non ratiocinando, sed re ipsa cōprehendimus, ita à nostrum ipsorum cōsilio, aut fugiendū aut sequendū moueri nos profecto sentimus. Quas ob res rationalis naturæ libertas iure negari nō potest. Si autē multa præter uoluntatē eueniunt, quibus nōnulli turbantur, distinguenda res elegantius est, considerandūque diligentius, qua ratione fiant, uidebimus enim nō factorū, sed alia quadam atque sublimiori prouidentie ratione ita fieri. Age igitur altius rem consideremus. Vniuersa igitur diuina prouidentia existere ac gubernari, uera pietatis prædicant iura; propria uero ratione singula secundū formas suas, quædam habitu, quædam natura, quædam sensu, alia ratione ac iudicio & uoluntate mouentur, & alia quidē antecedente ratione facta, alia uero cōsequente ad ea quæ per antecedentē producta sunt, uarium totius atque diuersum constituunt ornatum. Cumque singula rerum genera propriam naturæ determinatamque fabricā à prima causa consecuta sint, hinc libertatisque naturæ rationem facile perspiciet? cum enim non simplex quædam res homo existat, sed à duobus contrariis animo atque corpore cōstet, cumque corpus ex consequenti, ut organum animo attributū sit, anima uero de intellectus substantia prædicente sit ratione creata, & illud quidem irrationale ac mortale, hæc autem irrationalis incorporea atque immortalis, cūque corpore bæluis, animo rationali immortalique nature coniungamur

Libri subitum.

A iungamur, iure ita compositū hoc animal cum simplex natura fit, dupliciter diuersaq; uia uiuendi rationem cōplectitur. Nam & naturæ corporis seruit, & diuiniorem partem, si se ipsum cognouit, non spernit libertatis suæ cupidum, ita idem et seruit & liberum est; talem enim à deo corporis atq; animæ, quibus ipse sciuit rationibus, coniuncti onem homo cōsecutus est. Si ergo quispiam quæ corporis aut animi naturæ sunt, fati uocabulo abusus necessitati subiicit, uehementer errat. Si enim necessitas, quæ impediri non potest, fatum esse intelligitur, multa uero animæ & corporis naturam consequētia impediuntur, infinitaq; forinsecus præter naturam & animæ & corpori accidunt, quō fatum & natura idem atq; unum erit? Fiunt enim in nobis multa uoluntate, quæ in nobis est, cuiusmodi sunt, quæ secundum naturam animæ appetimus. Multa etiam corporis natura fiunt, alia istis animo dico & corpori accidunt, quæ alijs natura cōueniunt, sed neq; animi libertatem, neq; corporis naturam, neq; quicquid forinsecus accidunt, iure quispiam à causa subtrahat. Causa uero oīm, & quæ libertatis nostræ sunt, & quæ naturæ corporis sunt, & quæ accidunt extrinsecus, deus est, à quo uniuersa quæ sunt producuntur. De oībus omnium quæ sunt, scriptura id dicit. Quoniam ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Si ergo cum alia uolumus, alia præter opinionem accidunt nostrā; meminisse tunc debemus cōiunctionis huius nostræ, quæ corpore atq; animo cōstat; unde rationalis atq; intellectiua anima in infantis corpore præter naturam suā irrationalis esse uidetur, & intellectus ægrotatiōe corporis uersus insanit, & senectute instrumentis oībus intellectis, ne, intellectiue animæ uirtus hebetat. Dolores rursus præter naturam uehementius corpus urgentes, libertatē animi deiciunt, quæ doloribus uicta, corpus consequitur. Ita patet ineuitabilia quædam uincula libertati animæ, partim a natura corporis, partim ab exterioribus imminere. Sed uolūtas hominis ad tantum uirtutis interdum peruenit, ut & naturæ corporis & exterioribus cunctis resistat. Corpus enim plerumq; ad uenerem fertur, & anima habens utens rationis subigit corporis impetum atq; domat, fame, siti ac frigore corpus cōficitur, & remedia querit. At uoluntas e contra, ea ipsa nonnunquam eligit, & ieiunio cæterisq; laboribus appetitum carnis frænata. Præterea natura corporis titillatione gaudet uoluptatum, & uoluntas laborem plerumq; amat. Multi autem peiora secuti, naturalem usum ad eum, qui præter naturam est, conuertunt, masculi & masculos turpitudinem operantes. Ita non in omnibus ratio uincitur, sed interdum ipsa ducit, interdum autem ducitur, adeo ut nonnunquam mori melius quam uiuere iudicauerit, proprijs hominis manibus seipsum interimat.

C Si ergo solummodo ad corpus uniuersa sibi esset concertatio, non magna beneuolendi esset difficultas. Nunc cum hanc uitam deus inter multa cōstituerit, inter homines, inter bæluas, inter ignem etiam atq; aquam, continentemq; aera, non est sibi solummodo pugnandum aduersus coniunctam corporis naturam, uerum etiam ad infinita pene exteriora. Crebro enim etiam ciborum & cōtinentis temperies, aut e contra, æstus aliaq; huiusmodi complura natura quidem facta, nobis autem per accidens ingruentia non parum propter corporis naturam, quæ facile potest exteriores sufferre, uoluntatē hominis perturbant. Ad hæc illi, quibus cum uiuimus uoluntatem plerūq; nostrā rationibus, aut quouis alio modo ad suā conuertunt, & alias meliorem, alias peiorem efficiunt. Solet enim conuersatio praua nocere, sicut e contra bona prodesse, Bonos quippe mores conuersatio mala corrumpit, ueluti etiam prauis mores proba cōuersatione corrigunt. Sic igitur rationalis animæ uirtus huc atq; illuc ab exterioribus fertur. Rursus autem uiribus suis diuinis aliquando superat cuncta, & inuicto robore philosophatur. Quid dicam, quod quibusdā sæculis excelsa magnoq; animo homines & robustissimis corporibus abundarunt, nonnulli e contra quæ oīa gubernationi totius aptissime cōgruentia quæ maximum ornatum uarietate rerum faciunt. Omnibus autem simpliciter tam his, quorum nos sumus causa, quam his, quæ aut natura fiunt, aut extrinsecus accidunt, una omnipotens atq; omnia penetrans prouidentia dei presidet, quæ uniuersa ineffa

ineffabilibus gubernans rationibus, multa etiam eorum, quæ natura fiunt / commu-^D
 rat, auxiliūq; affert, ut ea quorum nos sumus causa & elegamus, & operemur. His
 omnibus tripartito, ut diximus, diuisis, in ea, quæ in nobis sunt, in ea, quæ secundum na-
 turam, & in ea, quæ per accidens fiunt, omnibusq; istis ad uoluntatem dei reductis, nul-
 lum locum / fatorum possidet ratio. Hinc etiam / unde malorū scaturiat fons / aperitur,
 qui nullum locum habet in his, quæ / secundū naturā, aut corpore, aut animo fiunt, sed
 nec in his / quæ forinsecus accidunt. Solummodo autem in libro animi motu, quando
 non secundum naturam, neq; recte mouetur, sed à regia exiens uia, sponte (dominus
 enim sibi ipsi / animus est) præter naturam fertur. Cumq; præcipuum honorem à deo
 acceperit, ut liber sit, & sui motus iudex, diuina quædā lex / iniuncta sibi naturaliter est,
 quæ / in ipso anteriore recessu exclamat, Via regia proficiscaris, noli ad dexterā aut sinis-
 tram declinare. Via ergo regia / recta est, quam / unicuiq; animæ / quasi natura insitam
 legem auxiliatricem ad opus creator nobis instituit. Sic per legem / rectam ostendit
 uiam, per potestatem uero / liberam effecit, ut in ipsa essent uirtutis præmia / sine ui ali-
 qua eligere, cum possit etiam contraria male. Ita si proprio motu naturalem despex-
 erit legem, fons uitiorum / sponte, non aliunde, neq; ulla necessitate, sed libera uoluntate
 atq; iudicio / facta est. Eligentis igitur / culpa est, deus uero / inculpabilis est, nec cū pra-^E
 uam deus, aut naturam, aut substantiam animæ / creauit. Cū / enim ipse / bonus sit, bona
 sunt omnia / quæ ab eo creata sunt. Bona igitur sunt omnia, quæ natura insunt. V-
 nicuiq; / rationali animæ / liberum arbitrium natura inest. Bonum ergo est id / ad eligen-
 da bona creatum, ideo / quando male agit / non est natura culpanda, non enim natura,
 sed præter naturam / malum agitur, cū sit / electionis deprauata, nō naturæ / opus. Cum
 enim uirtus ad eligenda bona / inest, si ea non elegit, sed sponte melioribus spretis, ma-
 la imitatus sequitur, quis potest eum dicere / morbi sui causam non fuisse, præsertim cū
 insitam atq; salutarem legem / uolens contempserit? Qui ergo istis omnibus reiectis, à
 necessitate motuq; Stellarum / omnia deprehendere putat, nec nobis, sed uirtuti qua om-
 nia mouentur, peccandi causam tribuit, is / quomodo non impius atq; amens erit?
 Nam si fortuna & casu / absq; aliqua prouidentia / ferri omnia opinatur impietatis cri-
 mine reus mente captus quoq; uidebitur, quoniā pulcherrimum rerū omniū ordinē
 non perspiciat. Sin uero / prouidentia dei & optima ratione / cuncta gubernari fatetur,
 quoniā tamē non peccare ui fatorū delinquētes / cōcedat necesse est, causamq; dictorū
 diuinæ attribuat prouidentia, mutato uocabulo / necessitatem & fatum ipsam appel-^F
 lans, impius profecto iudicabitur, immo uero pessimus oīm, qā creatore uniuersi, alios
 ad adulteria, alios ad rapinas, alios ad alia uitia impelli arbitretur. Vnde sequitur,
 aut hæc peccata non esse, aut peccādi causam in creatorē referri. Nā siue cū uideat unis-
 uersa, cunctisq; adsit, peccare hoīes cogit, siue Stellarum motui uim cogēdi concessit, is
 ipse certe / aut per seipsum, aut per orbis cœlestes, quasi per organū / nolentes hoīes ad
 uitia immittit. Quare / nō iure homo, sed creator eius / peccator erit, quo dogmate nihil
 scelestius excogitari potest. Ita / qui fatorū necessitatē esse credit, is aperte / deum & pro-
 uidentia negat, ueluti e contra, q̄ deum uniuersis præesse putat, uim fatorū omnino des-
 truit. Aut enim idem est deus, quod fatum, aut diuersum. Idem certe non erit. Nam si
 seriem causarum inuitabilem cœlestium motu effectam / factum esse opinantur, quomodo
 elementa corporea, unde cœlestia etiam constant, priora fato non erunt? &
 quomodo / quod elementis & cœlo posterius est, idem erit quod prima causa? Quod si
 elementa & rationis & animæ expertia sunt, deus autem / incorporeus, & uita & sapi-
 entia est, rebus omnibus, & ut sint, & ut bene sint, bonitate sua largiens, non erit pro-
 fecto unum ac idem / deus & fatum; quod cum cœlestia corpora consequantur, eorum
 accidens est. Si ergo diuersum, quærendum, utrum melius deo est, an non. Sed nihil
 deo melius, nihil potentius excogitari potest. Vincet ergo deus, superabit, exterminas-
 bitq; omnino fatum, aut si patietur ipsum extare, cum possit uim eius malignam com-
 pescere

- A** pescere, ipse ad seipsum malignitatis causam attrahet, immo uero siquidem creator omniū deus est, fatum quoq; ab ipso productum est. Ita nullæ uidebitur sibi curæ uniuersum esse, cum tamen ab ordine rerum & alterius ad alteram affectionem, & ab his quæ a libera potestate animi fiunt, a parte prouidentix pateant affectus. Nam etsi nullæ quædam partim corporis, partim externarum rerum, animum plerumq; a uirtute repellant, ad omnia tamen resistit, & inuicta diuino auxilio, libertas humana euadit, quæ res certamine martyrum, qui pro euāgelica doctrina cuncta libere subierunt pericula, comprobatur. Infiniti pene homines, nō solum Græci & Barbari, uerum etiam mulieres, teneræque puellæ intrepidæ cruciatu omni superato, libetè a corpore abierunt. Nec quisque poterit fatorum necessitati hæc accommodare. Quādo enim alias talia cælestiū motus effecit certamina? aut quādo uita hominum ante Saluatoris nostri doctrinam tales luctationes proposuit? Vbi autem doctrina huiusmodi unq; fuit, quæ prauā superstitionem deiceret, & cognitionē ueri dei omnibus immitteret? Quis autem sapiens unquā potuit doctrinā suam ad uniuersum orbem dispergere, & deus uel ab omnibus uel a pluribus credi? Quod si hæc nunq; fuerunt, nō est certe causarum series & fatalis necessitas omnium horū causa. Nā si esset profecto alius quoq; eandē aut similem stellarum necessitatem nascens habuisset, Quibus porro fati, Saluator noster deus uerus per uniuersum orbē prædicatur, & qui apud Græcos, uel apud Barbaros dii putabantur, non alia re q̄ prædicatione nostri Saluatoris deiciuntur. Quod uero fatum uniuersi creatorem ipsum esse confirmauit, qui nullam esse fatorum uim docuit, atq; docet, quomodo igitur ipsum fatum non esse se ipsum prædicat? Qui autē prædicationis euangelicæ gratia uel certarunt iam multis annis, uel etiam nūc certāt, quomodo ad unam uoluntatem & fidem, & ad eandem uirtutē animi uiuendiq; rationem diuersis temporibus, & tam multi nostra memoria compulsi sunt? Quis mentis compos, credere unq; poterit iuuenes simul ac senes, uiros & fœminas, seruos & liberos, doctos atq; indoctos, nō in uno climate orbis, nec in eadem hora natos, sed ubiq; terrarum & diuersis temporibus factis coactos, unam & eandem, nouā atq; inauditā doctrinam, & quidem cum periculo mortis patrijs ritibus anteposuisse, & ueræ philosophiæ dogmata duriciemq; uiuēdi, q̄ delicias maluisse. Cæcus profecto de his, ut trito prouerbio dicitur, recte iudicaret, non necessitate, sed libero hæc fieri arbitrio.

Ipsorum gentiliū philosophorum uerba contra eos, qui fatum esse opinantur.

Caput VI.

Oenomaus pbs.

- C** Lura dicere possem, sed quoniam suis testibus gentes non argumentis nostris confundere instituiamus. Oenomaum rursus audiamus, qui magno animo in libro de maleficis artificibus his aduersus Apollinē uerbis utitur. Sed eas igitur in Delphis tu, neq; possis tacere cū uelis, sic Iouis filius Apollo uult modo, nō quia uult, sed quia necessitas uelle ipsum compellit. Videtur autem mihi, quoniam in hūc sermonē deductus sum de potestate nostra, quam fundamentū humanæ uitæ multi appellant, diligentius quærere, hanc potestatem nos libertatē nunc cupamus. Democritus autem, si bene memini, atq; Chrysippus, alter seruam, alter seruā pulcherrimā omnium humanorū rem cognatur ostendere, de quibus tamen non multū curandū est. Quod si deus etiā aduersus nos est, quid faciemus? Sed non est æquum uel Apolline repugnāte, ueritatē prodere. Christo enim Chirois sic respondit. Patria relicta, Euboeam pete, ubi fatatum tibi est urbem ædificare. Quid ais o Apollo? An non est potestatis meę patriam relinquere? quod si mihi fatatum est ibi urbem ædificare, siue tu consulas siue non, & siue ipse uelim siue nolim, omnino faciam, eritq; mihi necesse etiam si nolim. Sed forte melius est tibi, q̄ ratioibus credere. Aliud igitur afferas, nuncia Parijs o Thestides in Aeria urbem sibi condendam fore. Nūciarem inquam etiam si tu non præciperes, quoniam fatatū est. Aeriā autem Thasum insulam Archilochus

De libero arbitrio.

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

Archilochus Thelesidis filius prius appellatam fuisse docuit, & Paris/coloniam illo D
mittere persuasit, qui uidelicet nunquam id fecisset, nisi tu iussisses. Cur igitur fatatum
erat? Sed quoniam ociosi sumus, age nunc mihi responde. Sumus ne ego ac tu aliquid?
Sumus certe respondebis. Qua ratione id ita iudicabis? Non aliunde uidelicet quam
sensu, perceptioneque quadam nostra. Quod porro quomodo cognouimus animalia
nos & ex animalibus esse? Vt ego quidem dico, homines ex hominibus, alter malefici-
cus, alter malefici redargutor. Vt uero tu diceres, alter homo, alter deus, & alter diui-
nator, alter sycophanta. Quod tibi facile concedam, si rationibus ita mihi esse ostens-
des. Quid ais? An non recte iudicauimus sensu ac perceptione nostra illud intellexisse
se? Nam si non ita se habeat, quomodo aliquis ad Delphicum oraculum ueniat, nisi
sentiat intelligatque alicuius se rei indigere? Quomodo autem Chrysippus, qui se in fer-
uitutem induxit, id quod dicebat intelligebat? aut quomodo uel cum praesente Arche-
filao disputat, uel absenti Epicuro respondet, si nec quid sit Archefilaus, nec quid sit
Epicurus omnino percipit, nec percipere potest, immo uero nec quid ipse sit? Si haec
aduersus uos quispiam diceret, nullo modo ferre possentis. Quare o Democrite, & o
Chrysippe, & tu o caelestis diuinator, si molestum uobis uidetur, cum quis intelligen-
tiam atque sensum eripere a uobis conatur, nonne nos quoque moleste ferre debemus, E
si magni sensum & mentem uestram putatis, nobis autem fati necessitatem, nescio quomodo
incutiatis, quum alius uestrum a deo esse asserit, alius ab atomis deorsum latis, ac inde
de sursum repercussis, quae modo coniunguntur, modo resoluuntur fieri contendit?
cum aperte eo sensu ac mente, quo nos aliquid percipimus, nec fugit nos quantum in-
terest inter ambulare ac ferri, aut inter uelle atque cogi. Quorsum haec? quia haec nesci-
re uidearis o Apollo, quae nam sint ea, quorum domini sumus, quae a nostra uolunta-
te deperdent. Haec certe uoluntas nostra non paucarum rerum principium est. Tu au-
tem cum omnia scias, hoc principium mita te latet, ut quae hinc sequuntur, nullo modo
scire iudicaris. Nonne igitur imprudens es, qui Laio respondisti, quia interim eum a
filio fatatum esset? Ignorasti quippe, quia uoluntatis suae dominus nasciturus filius
foret. Illud porro ridiculum est, coniunctionem nescio quam esse causarum & seriem.
Utuntur autem sapientiores ratione quadam Euripidis. Laium enim aiunt dominum
sui fuisse, siue uellet filium procreare, siue nolle; filio uero nato, necesse fuisse ab eo in-
terfici; quare potuisse id recte Apollinis prouidentia percipi; uerum filius quoque sicuti
& pater suae uoluntatis erat. Et quemadmodum ille dare operam liberis, & non dare, sic
iste interficere, & non interficere poterat. Huiusmodi sunt omnia responsa Apollinis, quae etiam F
apud Euripidem ad Laium dicit. Vniuersa tua sanguine corruet domus. Series igitur cau-
salarum quae nam fuit? Cedet patris antecessit, & enigmatis solutione matris nuptias con-
secutus est filius. Ad haec alter nepotum regnum rapuit, alter profugus Adraasti filiam
in uxorem duxit. Vnde septem duces ridiculose mouentur, quae series ista conglutina-
uit? Nam si Oedipus regnare uoluisset, aut Locastes nuptias repulisset, quomodo ma-
ledictionem illam Euripideam in filios edixisset? Praeterea si Oedipodis filij conuenis-
sent simul, uel uicissim regnare, uel si qui profugit, non ad Argos, sed in extremas ter-
rarum horas abiisset, uel si cum in Agros uenisset, Adraustus ei filiam non dedisset,
uel si uxore ducta in patriam reduci non curasset, aut si cuperet quidem ipse, Adraustus
uero & ceteri duces contempsissent, aut si cum parati ad pugnam Thebas petissent, ti-
more percussus frater cum fratre conuenisset, quomodo uniuersa domus corruisset?
Sed facta omnia sunt ista dices, fateor. Non enim rem, sed seriem istam rerum necessa-
riam pernego, quamcunque enim rem mihi obtuleris, simili quodam pacto eam incide-
re poteris; ac ita ostendam nullam esse in rebus necessariam seriem. Quippe cum sin-
gula principia & causas rerum agitabilium libere homines mutare possint, an non in-
telligis, quia & asinus & canis & pulex proprio appetitu mouentur? Quae omnia tu
nullo modo sentire uideris Apollo. Tibi Iuppiter dedit, Locro respondisti, dabitque ma-
la. Non

A Ia. Non recte o Apollo, non iniuriantem hominem tam male dii tractant. Cur enim Iuppiter huius necessitatis autor nos ac seipsum non punit. Ipse quippe necessitate agendi nobis imposuit. Cur ergo nos plectimur, quod huic seriei resistere nullo modo possumus? Tu quoque ipse uaticinandi inanem artem depone. Erit enim quod fatatum est, etiam si non praedixeris. Lycurgum autem illum, qua ratione laudasti o Apollo? Nam si bonus erat, non illi hoc, sed fatis tribuendum. Si enim omnia necessitate agimus, ut tu praedicas, non sponte, sed uide bonus erat. Quasi quispiam mente captus formosos laudet, & deformes uituperet, lure namque neque homines dicere possunt. Noluit nos o Iuppiter bonos esse, immo uero etiam coegisti prauitatem amplecti. Tibi autem o Chrysispe atque Cleanthes nulla laus attribuenda est, si boni fuistis; ita uirtutem quidem laudabo, uos autem minime. Quare Epicurum quoque non dignum fuisse assero, quem obprobrijs peteres. Mollem atque iniustum appellas eum o Chrysispe, qui iuris sui non fuit? Haec quomodo dicebas, si sponte ipsum peccare non credebas? Haec Oenomaus, qui tibi si non satisfacit, reliquos philosophos perlegere non graueris. Multi enim atque insignes aduersus huiusmodi dogma scripserunt. Inde igitur aliqua, quoniam multi tam docti quam indocti falsa opinione tenentur, sumere statui.

B Idem ipsorum gentilium philosophorum uerba contra eos qui fatum esse opinantur.

Caput VII.

Rimum igitur Diogenianum aduersus Chrysippum audias, Chrysippus enim, & nos causam esse agibilem, & omnia fieri fato contendens, Homeri testimonio utebatur, quod parum fuisse ab eo intellectum Diogenianus ostendit. Sed Chrysippi quaedam prius ponemus, qui in primo de fatis libro, necessitate omnia fieri, autoritate multorum arguit, & demum Homerum inducit dicentem.

Quae data forte mihi est nato fors me inuida praesit.

Quae nato inuoluit filis sibi Parca seueris

Quum mater peperit illum. Et alibi.

Non est qui fixas Parcarum auertere leges,

Effugere aut possit.

Non recordabatur enim inquit, contraria istis alibi Homerum cecinisse, quibus & ipse Chrysippus in secundo libro tunc usus fuit, cum multa etiam a nobis fieri ostendere uolebat, quid enim clarius atque acrius illis? Ut caderent, tribuit sua certe amentia causam.

C Et rursus.

Quam falso accusant superos, stultique quaeruntur,

Mortales etenim nostrorum causa malorum

Nos sumus, & sua quemque magis uerba laedit.

His enim, & horum similibus, non esse cuncta necessario & fatis faciunda nobis probatur; quamuis etiam ab illis carminibus parum ab Homero Chrysippi dogma confirmatur. Non enim omnia, sed nonnulla fato fieri uerbis suis Homerus significat. Cum enim dicit, Quae data forte mihi est nato, fors me inuida praesit. Non omnia profecto, sed mortem fatis ac necessario euenire ostendit. hoc ipsum etiam illud uult.

Quae nato, inuoluit filis sibi Parca seueris. Non enim omnia, sed quaedam fato destinato necessario sibi euentura confirmat. Illud quoque ab Homero optime dictum est. Non est qui fixas Parcarum auertere leges, Effugere aut possit. Quis enim potest quem necessario impendent, effugere? Non ergo suffragatur Homerus Chrysippo, uerum etiam refragatur. Ille namque apertissime a nobis multa fieri praedicat, necessario autem cuncta fieri nunquam ab eo dictum est. Chrysippus uero necessitate fatorum cuncta fieri conatur ostendere. Et ille quidem cum poeta sit, non pollicetur ueritatem rerum docere, sed uarias hominum opiniones plerumque ponit; unde non est alienum ab eo, contraria nonnunquam dicere. Philosophis autem & contradicere ipsis, turpe est, &

G poetarum

Noty sepe sibi nota
ij

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA.

poetarum uti testimonio magis quam ratione, turpissimum. Putat autem insolubilibus **D**
uti argumentis expositione nominum. Fatum enim dicit, dictum quoddam determinatumque
diuinitus esse, Parcas autem contrario, quoniam nemini parcant. Sortes, quia ita for
tium unicuique sit, ac ideo tres esse Parcas arbitrantur, quia tria sunt tempora in quibus
omnia inuoluuntur. Lachesisque dictam esse, quia Lanchanim graece, euenire per sorte
designat. Atropon, quia uerti non possit. Cloton, quoniam contorta & coordinata om
nia teneat; hoc enim nomina ipsa graeca lingua ostendunt. His nugis fatalem putas
uit necessitatem demonstrasse. Ego autem satis mirari non possum, quomodo nihil
se penitus afferre non sensit. Significant enim nomina quemadmodum exposuit, posita
taque ab hominibus sint ea de causa, cur igitur o Chrysippe uulgares ubique opinione ses
queris? An forte, quia omnes uulgo ueritatis perspicaces tibi uidentur? Quomodo igitur
scripsisti neminem esse hominem, qui non aequae ac Orestes & Aemeon infaniam,
praeter solum sapientem. Deinde addis, unum uel duos aut admodum paucos sapien
tes fuisse, opinionesque multorum de gloria, de diuitiis, de regno, de uoluptate, quae om
nes pene bona arbitrantur, tanquam uulgares refutandas ducis? Aut quomodo om
nes pene leges male positas a rebus publicis putas? Cur autem tam multos etiam li
bros conscripsisti? Non enim docendi sunt, qui falsas opiniones non habent, nisi forte **E**
recte tunc omnes opinari dicas, quando tecum conueniunt. Cum uero diuersa quae tu pu
tant, tunc furiosos appelles. Nam cum te sapientem non nomines, non erit nobis ar
gumento recte illos sapere, qui tecum conueniunt. Deinde quare omnes furere dixisti,
cum laudare quasi sapientes, quia te sequuntur, debuisses? Ad haec etiam si non furere
illos ego asseram, cum tamen a sapientia longe absint, ridiculosum est propter positi
onem nominum eorum uti testimonio, quos non praestantiores te ipso, neque sapien
tiores arbitraris, nisi forte eos, qui ab initio haec nomina excogitarunt sapientes fuisse
contendas, quod ostendere nullo pacto poteris. Sed sit ita, quomodo ergo nominibus
significatur, omnia simpliciter satis fieri, & non ea solum quae fatata sunt? Nam &
Parcarum numerus, & nomina ipsarum, & fusus, & glomeratum in eo filum, caeteraque
huiusmodi ineuitabilem a seculo determinationem causam ostendunt. Quae ta
men necessitates earum rerum solummodo est, quae necessario euentura sunt, quaeque ali
ter accidere non possunt. Quae uero non quas infinitas esse scimus, earum alias dijs
homines attribuerunt, alias uoluntati nostrae subiecerunt, alijs natura praestitit, alijs fortu
na, quae mutabilem atque ineffabilem esse uolentes prisca homines significare in pila sedente
depingunt. An haec omnibus ita esse non uidentur? Ita quaecumque fato aut fortuna fi
unt, omnia diuinitus fieri arbitrantur, quaecumque autem nos agimus, nostrae uo
luntati attribuunt. **F**
Quare uides, non attestari tibi uulgarem hominum opinionem,
sed potius repugnare. Paulo post deinde ait. Sed in primo quidem libro huius
modi demonstrationibus utitur Chrysippus, in secundo uero repugnantia opinioni
suae soluere conatur, quae nos incipientes conscripsimus, ut puta studia hominum re
tunduntur, nec laus aut uituperatio mouere hominem poterit. Quare in secundo li
bro ait, manifestum esse, multa fieri a nobis, quae tamen ad gubernationem totius refe
rantur, ea fatata esse. Utitur autem huiusmodi exemplis. Non inquit simpliciter fata
tum fuit uestre te non posse amittere, sed si eam diligenter custodieris; ab hostibus quo
que non capi te, fatatum est, si hostes caueris; liberos quoque habere fatatum, si uxo
rem uolueris cognoscere. Nam ut si quis diceret Milonem inquit pugilem intactum fa
to certamine abiturum, non recte arbitraris, si luctaturum cum putares; sic & in alijs
res se habet. Multa enim sunt, quae fieri non possunt, nisi nos quoque studium conferas
mus. Ita enim fatata sunt, si nos uoluerimus. Miranda profecto est huius sermonis in
constantia. Nam quemadmodum dulce amaro, & nigrum albo, & calidum frigidum, contra
rium est, sic & fatum libertati nostrae contrarium. Nam quae fatata sunt, siue nolis siue ue
lis, oino fiunt. Quae uero in nostra potestate sunt, ea sicut uolumus, diligentia nostra dis
ponuntur

A ponuntur. Si ergo diligenti obseruatione in ea factum est, ne uestem amiserim, & liberi nati, quia uxorem cognoscere uolui, nec captus ab hostibus, quia fugi, & intactus e gymnasio recessi, quia certare nolui, quomodo fatata hæc erant? Nam si fatata erant, nihil uoluntas mea contulit; & si contulit, non fatata. Non possunt enim hæc simul cõuenire. Fatata inquit, hæc sunt, nam uoluntas nostra fatis continetur. Quomodo inquam fatata sunt, si meæ potestatis est pugnare & non pugnare? Sed non contineri fati uoluntatem nostram, uerbis quoque suis aperitur. Habebis enim filios, inquit, si uxorem cognoscere nolueris, si uolueris igitur, non habebo. Hæc ita dicere in rebus fatatis non possumus. Non enim morituros omnes homines, aut non morituros, si hoc uel illud fecerint, sed simpliciter morituros dicimus, susceptibilesq; doloris esse simpliciter dicimus, siue uelint, siue non. Quare patet, quando aliquid fit, quia nos operam dederimus, à nulla causa contineri, sed nostræ id esse potestatis, quod si ita est, nulla serie causarum à seculo continebatur, nisi forsã ipsum quoque uelle ac nolle fatatum in nobis sit, ut necesse sit uelle aut nolle uxorem cognoscere. Nulla igitur in nobis potestas esset, nisi diligentia mea uestis saluaretur; & si amitteretur, omnis ego culpæ profecto expers, quemadmodum nulla dignus laude, si saluaretur. Hęc Diogenianus. Nunc Aphrodisium audiamus Alexandrum præclarum in philosophia uirum, qui in libro, quem de fato ad Antonium edidit, his uerbis Chrysippi dogma refutat. Omnium quæ fiunt inquit, quatuor sunt causæ, ut diuinus Aristoteles demonstrauit. Causarum enim quædam efficientes, quædam ad materiam reducuntur, quædam ad formam, quædam finales sunt. Finale autem causam dicimus cuius gratia aliqd fit, quæ enim non omnia quæ fiunt quatuor his causis egeant, nulla tamen res quaternarium causarum numerum excedit, uerum ut res apertior fiat, in re aliqua ista consideremus. Statuæ igitur causa efficiens artifex est, quem statuarium appellamus. Aes uero aut lapis, ut materia. Species uero aut forma, quæ huic subiecto ab artifice imponitur, etiam causa est. Nec istæ tres solummodo causæ sunt, uerũ etiam non minus finis, cuius gratia facta statua est, ut uerbi gratia ad quendam hominem honorandum. Nam absque aliqua huiusmodi causa non esset facta profecto statua. Cum igitur istæ causæ rerum sint, ac inter se manifestissime differant, quamuis in nonnullis concidere uideantur, factum ad efficientem causam, non iniuria reducimus. Nam ad ea quæ fato fiunt, ita se habent sicut ars ad statuam. Quare si aperte uidere uolumus, utrum cuncta, an quædam fatata sint, efficiens nobis causa diligentius est consideranda. Omnium igitur quæ fiunt, quædam alicuius gratia fiunt, cum efficiens ad finem aliquẽ tendens ea faciat, quædam nullius, ut barbæ tactus, manus nonnunquam extensio, & similia, quæ quoniam sine aliqua intentione temere fiunt, omnino relinquenda sunt. Quæ autem alicuius gratia fiunt, alia natura, alia ratione fiunt. Nam & natura certo quodam ordine ad finem peruenit, nisi impedita fuerit. Cum autem finem consecuta sit, cessat motus, ratio etiam nihil frustra facit, sed ad determinatum semper mouetur finem. Ratione autem fieri dicimus, quando qui facit, cogitatione quæ facturus est prosequitur, quæ sunt, quæ artificio, & quæ uoluntate fiunt. Inter hæc, & ea que natura producantur, id interest, quod naturalia in seipsis principium atque causas generationis habent, & fiunt quidem ordine, sed natura faciens nulla utitur ratiocinatione. Quæ uero arte ac uoluntate fiunt, foris habent motus principium, & facientem causam, non in ipsis productioniq; suæ facientis præest cogitatio. Fortunam autem & casum ad ea reducimus, quæ alicuius gratia fiunt. Differunt autem ab his quæ præcedenter alicuius gratia fiunt, quoniam in illis quæ finem antecedunt, ipsius finis gratia fiunt. In casu autem atque fortuna, quæ ante finem sunt, alterius gratia fiunt. Accidit autem eis, cum alterius gratia fiunt quasi finis, quod à casu & fortuna factum est. Hęc cum ita se habeant, considerandum est, ad quasnam efficientes causas connumerare fatum debemus, an ad eas reducendum est, quæ nullius gratia, sed fatum ad finem

DE PRÆPARATIONE EVANGELICA

aliquem tendere omnes dicimus, quãobrem in his quę alicuius gratia fiunt, collocan-
 dum est. Hęc cum primum ita partitus sit Alexander, multis deinde argumentis ostē-
 dit, nihil aliud esse fatum, aut fatatum, quam quod natura fit. Nullo enim modo, in-
 quit, ad rationem & uoluntatem nostram, reduci fata possunt. Præter naturam etiam
 fieri nonnulla ostendit, cum interdum accidat impedimento quodam naturam detine-
 ri. Si ergo præter naturam quædam fiunt, profecto si natura fieri, est fato fieri, fient et-
 iam præter fatum. Videmus enim inquit, corpora humana ægrotationibus alijs al-
 iud secundum particularem eorum naturam esse subiecta, nec sumus nescij, huiusmo-
 di naturalem corporum dispositionem, diligenti norma uiuendi, & medicorum arte,
 & deorum consilio, in melius uerti, quod similiter animo quoque accidit. Nam præ-
 ter naturalem inclinationem eius quam complexione corporis habet, exercitio atque
 doctrina melior sæpe fit. Vnde cum Phisiognomo Zopyrus turpia quædam de Socra-
 te & à uirtute aliena ipsius dixisset, ac à multis idcirco derideretur. Non erat, Socrates
 respondit Zopyrus, huiusmodi enim natura essem, nisi naturam philosophia super-
 assem. Huiusmodi ergo ait esse, quibus natura præest, quæ naturalia nihil à fatis differ-
 re ostendit. A fortuna uero ea fieri ait, quæ nullo modo intenduntur, quando alteris
 us gratia quædam fiunt, & aliud accidit quod ab initio nec sperabatur quidem, ut si E
 quis fodiens thesaurum inuenerit, cum huius gratia non foderet, & equus casu saluus,
 quando non huius gratia, sed alimenti cupiditate hostes fugiens, domum redierit, quę
 omnia fato non fiunt. Sunt autem inquit, causæ quædam hominibus penitus ignotę.
 Nonnulla enim suspensa morbos aliquos curare dicuntur, in quibus nullam certam
 habemus causam. Incantationes etiam maleficęq; artes, quam causam habeant, in-
 certum est. Sed præter hæc sunt quædam, quæ ad utrumlibet contingentia dicuntur,
 quæ fato fieri omnino negamus, ut mouere pedem, lauare supercilia, tacere, loqui, cæ-
 teraq; huiusmodi innumerabilia, quæ fati fieri nullo modo dici possunt. Non enim
 quod fatatum est, contrarium suscipit. Præterea consilium hominis frustra non est; es-
 set autem frustra, si homo necessario ageret quæ agit. Aperte autem id præter anima-
 lia cætera homo possidet, ut non similiter illis phantasia sequatur, sed rationem ha-
 beat qua faciunda iudicet, cuius quidem usu ea quæ in phantasia inciderunt, exami-
 nans, si quidem examinabo probat, concedit phantasiæ, & ad agendum mouetur. Sin
 uero improbat, enicit, expellitq; ipsa rationi obtemperans; unde solūmodo de his quę
 agere possumus, deliberare solemus. Et si aliquando nimia cupiditate nõ maturo q̄ F
 quam consilio egerimus, temeritatis atque sprete consilij crimine postea nos ipsos ac-
 cusamus; omnes temere aliquid agentes uituperamus, hortamurq; consilio uti, quasi
 agendi potestas in nobis sit. Quod autem opinio quę de fato habetur, falsa penitus est,
 inde patet, quia etiam eius opinionis autores & docent, & hortantur, & discunt, & cō-
 sulunt. Increpant etiam, castigantq; suos, quasi propria uoluntate peccantes. Plurima
 quoq; conscribunt, quibus ad rectos iuuenes adhortantur mores, ueniaq; dignum pu-
 tant, si quis inuitus peccat, sponte autem delinquentes, puniendos non negant. Qua-
 re uel secundum ipsos hæc necessitas fati nulla penitus est, libertas igitur nostra na-
 tura inest omnibus. Plura tamen non esse nostræ potestatis concedimus, ut omnia,
 quæ natura uel fortuna fiunt, quæ nullus fati subiecta dicere audebit. His ita nobis
 compendiose à summis philosophorum sumptis, quæ diuinis nostrisq; scripturis affi-
 pulantur, opinionem uero de fato simpliciter redarguunt, non est alienum aduersus
 etiam malignam Chaldæorum astrologiam, quam ueluti disciplinam aliquam pro-
 fitentur nonnihil afferre.

Bardesanes de eodem.

Caput VIII.

Dicamus igitur nõ mea, sed ea quæ Bardesanes uir genere quidē Syrus, doctri-
 na uero cœlestium corporum omnium Chaldæorum excellentissimus, in
 dialogo, quem sciscitantibus amicis composuisse ait, hoc modo scribit.

Natura

- A** Natura homo nascitur inquit, alitur, crescit, comedit, bibit, dormit, senescit, moritur, quæ omnia sibi cum cæteris animalibus communia sunt. Sed bruta quidem cum animalia sint, coniunctione procreata, natura omnino feruntur. Leo carnes est, salutis suæ propugnat, si quis iniuriam infert. Oves scænum edunt, carnes non tangunt, nec ab iniuria se defendunt. Scorpio aggerem comedit, & pestifero non iniuriantes stimulo petit. Formica natura duce hyemem suspicatur, idcirco summis laboribus futura sibi alimenta in æstate recondit. Apes mel operantur, & melle nutriuntur. Plura mirabiliora quæ possem narrare, sed hæc sufficere arbitror ad intelligendum natura ferri expertia rationis animalia, & secundum eam iucunde uiuere. Soli autem homines cum & natura ducantur, ut dictum est, mentem etiam & orationem quæ à mente profertur, quasi præcipuum quoddam donum possident, quo non natura feruntur. Non enim unus cibus omnibus est, sed alij sicut leones nutriuntur, alij sicut oues. Non est unus uniuersis uestitus, non mos, non lex, non unus uiuendi modus, non simplex rerum cupiditas, singuli enim hominum propria uoluntate uitam sibi eligunt, nec uicinos, nisi quantum uolunt imitantur. Libertas enim hominis seruituti subiecta non est. Nam etiam si sponte seruiat, libertatis suæ id quoque est, ut possit cum uelit seruire.
- B** Multi hominum, ac maxime Alaneorum gentis, quasi atroces bestiarum carnibus aluntur, panem non comedunt, non quia non habent, sed quia nolunt. Nonnulli carnes omnino fastidiunt, alij pisces solummodo edunt, nonnulli etiam si fame morerentur, pisces non essent, alij aquam, alij uinum, alij ceruisiam bibunt. A deo multiplex atque diuersa cibi & potus in hominibus est differentia, ut in oleribus quoque comedendis conuenire non uideantur. Sunt etiam qui ueluti scorpiones aut aspides non læsi iniuriantur, & qui non iniuriantur quidem, sed læsi propulsant iniuriam, nonnulli tanquam lupi rapiunt, & sicut catæ furantur, alij tanquam oues sic omnia ferunt, ut etiam iniuria uexati perpetiantur. Vnde alios iustos, alios iniustos appellamus. His rebus apertum est, non natura in hominibus hominem ferri, una enim in omnibus natura est, hæc uero diuersa, sed quibusdam naturam, in quibusdam uoluntate. Quare in his laudem uel uituperationem meretur, in illis autem iure inculpabilis est. Post pauca deinde de subiecta diuersitas hominibus leges scriptas, & non scriptas in diuersis regionibus laetas esse, e quibus inquit narrabo, quanto melius possum. Apud Seras lex est, nec occidere, nec fornicari, nec adorare simulachra, unde in illa regione nullum templum conspicitur, nulla mulier meretrix, nulla adultera, nemo fur, nemo homicida, nec uoluntatem alicuius illorum ardentissima stella Martis in medio cæli constituta ad cædem hominis coegit, nec Venus Marti coniuncta, ut alienam quispiam sollicitaret uxorem potuit efficere. At qui singulis etiam apud eos diebus, in medium cæli Martem peruenire necesse est, & in tanta regione singulis horis nasci homines negandum. Apud Indos autem & Bactros multa millia hominum sunt, qui Brachmanes appellantur. Ii tamen traditione patrum quibus legibus, nec simulachra colunt, nec animatum aliquid comedunt, uinum aut ceruisiam nunquam bibunt, ab omni demum malignitate absunt soli deo attendentes. At uero cæteri omnes Indi in eadem ipsa regione, adulterijs, cæde, temulentijs, simulachrorum cultu inuoluuntur, inueniunturque ibi nonnulli, immo uero gens quædam Indorum est in eodem climate habitans, qui homines uenantes atque sacrificantes deuorant, nec ulli planetarum, quos felices ac bonos appellent, à cæde ac sceleribus istis prohibent, nec maligni Brachmanas pellere ad malefaciendum potuerunt. Apud Persas lex erat, filias, sorores, matres quoque ipsas in matrimonium ducere, nec in Perside solum, uerum etiam quicumque Persarum ad alia climata orbis e patria exiuerunt, nephanda hæc diligenter matrimonia celebrarunt, quos aliæ gentes hoc scelus abominatæ Magusseos appellant. Sunt quoque usque ad hodiernum diem in media Aegypto, Phrygia, Gallatiisque plurimi Magussæi successionem patrum, eisdem sceleribus contaminati. Nec dicere possumus in terminis, & domo Saturni cum Saturno ipso, in natiuitatibus

Heri scripta ex Chronico
nono Alu. Insignis
Insignis apud Seras
Insignis

Brachmanum Insignis

Persarum Insignis

DE PRÆPARATIONE EVANGELICA

Scilicet in hoc
mulier operatur
opera uiri sui.

Leges partium

Leges Arabum

Britanni mulierum
sunt uirorum

Saraceni

omnium, Marte aspiciente Venerem fuisse, Apud Getulos lex ista, à mulieribus agros **D**
 colli, & des ædificari, huiusmodiq; cætera opera fieri; & ad hæc ut quibuscunq; uelint, con
 ueniant; nec à maritis accusantur, nec adulteræ appellatur; cū passim oibus misceatur,
 ac p̄cipue aduenis. Aspernatur quoq; apud eos fœminæ; uniuersos odores, nec tinctis
 uestibus induuntur, & nudis oēs pedibus degunt, cū uiri apud eos econtra, & uestibus &
 odoribus & coloribus uarijs gaudeant, nec id mollicie faciunt, Fortes enim & bellicosissi
 mi præter cæteras gētes sunt, nec oēs apud eos nata fœminæ in Capricorno, aut Aqua
 rio, male affectam Venerē habuerūt, nec uiri oēs in Ariete cū Marte cōstituta Venerē
 nati sunt, qđ fortes simul & delicatos efficere uiros; Chaldæorū nugæ cōclamant. Mu
 lieres in Bactris; præstati ornatu atq; unguētis utuntur, & ab ancillis & seruis multo ma
 gis q̄ earum mariti cultæ singulari quadā pōpa equitantes exeunt; auro atq; lapidibus
 phaleris equorū ornatis, nec caste uiuunt, sed tam seruis q̄ conuenis permiscetur, nec à
 uiris accusantur, quippe cum eorum dñari uideatur. Nec Bactrianæ; omnium natiui
 tas, Venerem cū Ioue ac Marte in medio cœli & terminis Veneris habuit. Apud Ara
 bes adulteræ omnes interimuntur, & suspectæ solummodo puniuntur. In Parthia uero
 atq; Armenia interdum à iudicibus iudices, interdum occisi à cognatis homicidæ ne
 cantur. Qui autem uxorem aut filium aut filiam, aut cælibem fratrem; aut inuuptam **E**
 sororem inter fecerit, nec accusatur qđem, lege namq; ita sancitum est, cum apud Græ
 cos & Rhomanos uideamus; maiori supplicio parricidia expiari. In Atrijs; qui aliquid
 uel minimum furatus est, lapidibus obruitur. In Bactris; qui pauca furatur, sputis dede
 coratur, Romanorum legibus uulneribus cæditur. Ab Euphrate fluuiō usque ad ori
 entalem oceanum, cui cædes uel furtū obijcitur, non magno mœrore torquetur, Qui
 uero pudorem masculi eripuit, si res in lucē uenerit, magnitudine ignominia seipsum
 interficere cogitur. Græcorum etiam sapientes; speciosos sequi pueros non uerentur.
 In eadem orientis plaga; parentes atq; cognati, si cognouerint filios aut agnatos turpi
 tudini se subiecisse, & interficiunt, & sepulturæ tradere non dignantur. Apud Gallos
 autem pueri publice nubunt, nulloque dedecore propter legem notantur, Nec est pro
 fecto possibile, omnes, qui apud Gallos produnt florem ætatis, Venerem & Mercuriū
 in domo Saturni & Martis terminos occidentes habere. Multi apud Britannos; unam **X**
 uxorem habent; apud Parthos; contra; multæ fœminæ unum maritum, casteq; omnes
 uiuunt, legibus obtemperantes. Amazones; uiros non habent, sed tempore ueris fines
 suos egredientes; cum uicinis conueniunt. Vnde omnes; naturali lege eodem tempore
 pariunt, masculisq; interfectis solas fœminas alunt, bellicosæq; omnes similiter sunt, **F**
 magnam exercitationis bellicæ curam gerentes. Mercurius in domo sua cum Venera;
 à Chaldæis efficere dicitur homines numularios, & qui fingere atq; pingere sciunt.
 In domo uero Veneris; unguentarios, uocē exercentes, histriones actoresq; fabularum.
 At apud Saracenos; & Mauros, in superiore quoq; Lybia; & exteriori Germania; & a
 pud Sarmatas, & Scythas; cæterasq; gentes, quæ septentrionales ponti partes habitāt,
 in Alania quoq; atq; in Albania, Othene, Saunia aq; Aurea, nullus numularius, nul
 lus pictor, non architectus, non geometra, nemo exercens uocem, nemo fabularum
 actor inuenitur, sed inanis omnino in tot tantisq; orbis terrarū partibus Mercurij atq;
 Veneris huiusmodi coniunctio inuenitur. Omnes Medicanes non parua alunt cura,
 quibus; morientes homines adhuc spirantes; proijciunt, neq; omnes in natiuitate diurnā
 Lunam cum Marte sub terra in cancro habuerunt. Indi mortuos cremant, quibus
 cum; sponte uxores concremantur, nec omnes quæ sponte rogum mariti ascendūt, mu
 lieres; natiuitate nocturna, Solem cum Marte in termino Martis in Leone habuerūt.
 Plurimi Germanorum; laqueo gulam frangunt, nec est possibile, omnes, qui ita se sus
 pendunt, interceptam à Saturno atq; Marte Lunam habuisse. Quid plura; singulis
 horis; apud omnes gentes homines nascuntur, Vbiq; autem; leges atq; mores propter
 liberam hominis potestatem præualere uidemus, nec natiuitas aliqua nolentes Seras
 ad homici

A ad homicidium compellit, aut Brachmanas ad esum carniū, nec Persæ à sceleratis nuptiis remouentur, nec Indi à rogo, nec Medi à canibus, nec Parthi ne multas ducāt uxores, nec à castitate Mesopotamienses fœminæ, nec Græcia gymnasijs, ubi nudis corporibus exercentur, nec Rhomani ab imperando, nec Galli ne muliebria patiantur, nec gentes omnes, quas Barbaras appellamus, musarum cognitionem approbandam ducunt. Singulæ namq; gentes, ut uolunt, & quando uolunt, libertate sua utuntur, legibus moribusq; obediētes. Naturam quoq; ipsam, quæ corpus homini tribuit sequentes interdum sponte, sæpius etiam coacti, suntq; ubiq; diuites atque pauperes, principes & subditi, sani & ægroti, nemoq; ipsorum necessaria natiuitatis sorte hæc cōsecutus est. Hæc o Bardesane, quamuis satis nos mouent, astrologi tamen terrarum orbem in septem climata partiuntur, & alius in alio climate planetarum dominari dicitur, diuersasq; leges hominum à principibus positas, quos non aliena à legibus quas tulerunt, loca stellarum habuisse nō est impossibile. Non est o Philippe uera inquam hæc ratio. Nam & si terrarum orbis septem partibus diuidatur, in singulis tamen partibus multas, nec septem solummodo septem planetarum instar, nec .xij. ad .xij. numerum signorum, nec facierum numero .xxx. & .vi. sed innumerabiles legum differentias inueniemus. Repetere igitur debetis uobiscum crebro quæ dixi. In uno enim Indorum climate atq; regione sunt, qui à carnibus omnino abstinent, & qui uel humanas carnes deuorant. Et Maguslei non in Perside solum, sed ubicunq; habitant, filiaribus matrimonij me iure connectuntur, multaq; Barbaræ gentes, aliæ meridiem, aliæ occasum, aliæ ortum, aliæ septentrionales partes, diuersas & regiones & climata habitantes, nulla mercuriali scientia participant. Quot sapientes putatis malas leges sanxisse? quot leges necessitate solutas? quot uictores leges uictis dedisse? nec tamen stellarum aliqua proprium clima mutauit. Nostra memoria in Arabia Romani uincētes irruerunt, & Barbarorum expulsis legibus suas seruari iusserunt. Sed exponam uobis, quod omnes facile ad hanc ueritatem adducere potest. Omnes Iudæi Mosaica lege in octaua die pueros circuncidunt, nec alicuius stellæ ui coguntur, nec regionis tempore impelluntur, nec alienis moribus, ut aliter faciant, inducuntur. Nam siue apud Syros siue apud Galatas, siue in Italia, siue in Græcia, siue in Parthia, ubicunq; sint, legem suam seruant, quod necessitatis fieri nullo pacto potest. Non enim possibile est eandē habere natiuitatem omnes Iudæos. Præterea una semper. vii. dierum ubicunq; fuerint ab omni opere cessant, nec iter agunt, nec igne utuntur, nec genethliaca quædam ratio coærcet Iudæum ædificare uel diruere domum, uendere aut emere illo die, atqui multorum eo die nascuntur, multi ægrotant aut sanantur, multi deniq; eo die moriuntur. Hæc enim liberi arbitrij non sunt. In Syria & Osroene sunt etiam Galli, & Phrygia matris deorum multi abscindebantur, deinde rex Abagarus omnium quoq; manus, qui id agebant, abscindi iussit, nec quisquam postea in Osroene uirilia sibi amputauit. Quid autem dicemus de Christianorum secta, qui in omni parte orbis, immo uero in omni ciuitate inueniuntur? nec multas Parthi Christiani ducunt uxores, nec canibus mortuos obijciunt Medi, nec Persæ filias ducunt, nec Bactriani & Galli matrimonia corrumpunt, nec Aegyptij Apin, aut canem, aut hircum, aut fœlem colunt, sed ubicunq; sunt, alienis legibus & moribus uiuere, nec cogi possunt, nec genethliaca ratione, aut sua, aut principijs alicuius impelluntur unquam, ut quæ nephanda magister eorum duxit, faciēda putent, sed paupertatem, labores, ignominiam, cruciatus intolerabiles sufferunt. Nam quemadmodum libertas nostra cogi non potest, sic corpus nostrum nō facile potest pericula effugere. Et certe si omnia potestatis essent nostræ, nos essemus, uniuersa, sin uero nihil possemus, aliorum essemus organa, nihil nostra uoluntate producentes. Deo autem uolente, nihil impediri potest, illius enim potestati cuncta subijciuntur, qui unicuiq; naturæ præcipuum aliquid largitus est. Homini autem illud dedit exitium, ut libertate uoluntatis atq; iudicij uteretur. Hæc Syrus ille.

Erum quoniam ab exterioribus multa iam ad hanc rem collegimus, nõ
 erit ab re non nihil à sacris afferre literis, ut undiq; falsitate obruta, ueris
 tas facilius emergat. Sed quoniam nudas intelligere sacras uoces per se
 ctorum est, ab excellenti earum interprete expositione petamus. Audisti
 quippe quãtus fuit ille Origenes, quẽ nõ negauerim, laboribus suis per
 suasus, ineffabili æternæ gloriæ uti gaudio, quem exteriores etiã propter mirabilem in
 omni genere rerũ doctrinam, minime ignorãt. Audi ergo quid de proposita quæstio
 ne sentit, & quomodo totam hãc rem in commẽtarijs super Genesim complexus est.
 Valde nec necessarium est inquit, diligentius exponere in signa facta esse luminaria,
 Solem scilicet atq; Lunam & reliquas stellas. Nõ enim solum gẽtiles stellarum cons
 iunctione atq; aspectu, quæ in terris sunt necessario accidere credũt, quam uim fatum
 apellãt, uerum etiam multi ex fidelibus cõturbantur, impossibile aliter fieri credentes
 q̃ stellarum cursus effecerit. Vnde sequitur, nullã in nobis esse libertatẽ, nullã operatio
 nem nostram laudari aut uituperari iure posse, ita prædictum à scripturis dei iudiciũ,
 quo alij ad æterna supplicia, alij ad æternam beatitudinẽ destinãtur, falso fore prædis
 carẽtur. Quid plura? ipsa quoq; fides, & Saluatoris nostri aduẽtus, & omnis propheta
 rum labor, ac apostolorum in constituẽdis ecclesijs prædicatio, inania erũt, nisi forte
 Christum quoq; quis audeat dicere cœlestium corporum uiciniã fecisse quæ fecit,
 passumq; fuisse q̃ passus est, nec suæ deitatis, sed stellarũ cuncta uirtute euenisse, His im
 pijs uerbis etiã illud conficitur, ut fideles fato ducti, in Christũ credãt, quos libenter in
 terrogabimus, quam obrem deus huiusmodi mũdum produxit. An ut in eo alij absq;
 ulla culpa muliebria paterentur, alij immanes bestias crudelitate uincerent, homici
 dio & rapina gaudentes? Quid oportet hæc innumerabilia dicere? in quibus non ho
 minibus, sed deo culpam attribuunt, quem nullo modo iustum esse ostẽdere poterũt?
 Quomodo enim qui tot tantaq; mala produxit iustus esse dicetur? Præterea interro
 gandi sunt, utrum etiam ipsi, qui hæc dicunt, stellis subiecti sunt, an soli miseriam effus
 gerunt. Si primum manifestum est, quia à Stellis etiam hanc opinionem cõsecuti sunt,
 quæ si uera est, cur omnibus insita similiter non est. Sin alterum, cur non omnes sim
 pliciter ab huiusmodi necessitate liberamur? Ad hæc si fato res humanæ aguntur? cur
 orant? cur fouent? cur temere aliquid à deo petunt? Quid plura? abũde namq; his pau
 cis patet temere susceptam à multis opinionem de fato. Quare autem cum illud cons
 sideremus, sint in signa luminaria in hũc sermonem incidimus, nunc explicemus. Qui
 ueram alicuius scientiam ab alijs acceperunt, aut ab his, qui interfuerunt passiq; sunt,
 aut ab his, qui uiderunt, aut ab his qui nullo modo interfuerunt, sed auditu didicerunt
 docentur. Si ergo ab alio quis audit factum esse, aut facturum aliquid, cuius tamen
 ille nec fuit nec erit causa. Si hic idcirco quoniam ab illo didicerit causam ipsius fuisse
 se illum, uel futurum esse arbitratur, non parum profecto errat, ueluti si quis proph
 etæ librum euoluat, in quo de prodicione Iudæ scribitur, & cum iam paratam rem uideat,
 quoniam à libro futurum id didicit, librum causam putet, aut si non librũ, ipsum
 autorem libri, uel hũc quidem minime, sed deum qui inspirauit. Nam quemadmodũ
 prophetiæ de Iuda diligentius uerba examinata, non fuisse deum causam prodicionis
 ostendunt, sed solum significasse quod prouiderat ex malignitate illius futurum, sic si
 quis altius uoluerit præscientiæ dei uniuersaliter rationem scrutari, & quod in quib
 busdam futura non impressit, nec eum qui præsciuit omnium quæ præsciuit, nec eas
 res, quibus præscita impressa sunt, causam esse profecto intelliget. Deum igitur om
 nia futura præscire, quanquam etiam per communem de deo conceptum clarissimum
 sit, tamen & à scriptura nõ nihil afferamus. Susannam ergo audiamus dicentem. Deus
 æternæ qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia antequam fiunt, tu scis quod
 falsum testimoniũ tulerũt aduersum me, Dilucide autem in tertio Regum nõ solũ res
 gesta

A gesta, sed ipsum quoque nomen regis complures annos propheticè sic conscribuntur. Et constituit Hieroboam diem solennem in mense octauo quintodecimo die mensis, in similitudinè solennitatis, quæ celebrabatur in terra Iudæ, & ascendit in altare quod erat in Bethel ut immolaret uitulis, quos fabricatus fuerat. Et post pauca. Et ecce uir dei uenit de Iuda in sermone domini in Bethel, Hieroboam stante super altare, & thus iacente, & exclamauit contra altare in sermone domini, & ait. Altare altare, hæc dicit dominus, ecce filius nascetur domui Dauid Iosias nomine, & immolabit in te sacerdotes excelsoꝝ, qui nunc in te thura succendunt, & ossa hominum incendet super te deditque in die illa signum dicens, hoc erit signum quod locutus est dominus. Ecce altare scindetur, & effundetur pinguedo quæ in eo est. Deinde significatur repente altare scissum ac effusam pinguedinem fuisse secundum signum, quod homo dei dederat in uerbo domini. Apud Esaiam autem, qui multo ante captiuitatis tēpora fuerat, nominatim de Cyro mentio fit, qui captiuitati finem attulit. Hæc dicit autem dominus deus. Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, ut subiiciam ante faciē eius gentes, & uires regum fundam aperiā ante eum ianuas, & urbes non cludentur. Ergo anteibo & montes humiliabo, portas æreas conteram, & uestes ferreos confringā, &

B dabo tibi thesauros absconditos, ut scias quia ego dominus, qui uoco nomē tuum deus Israel, propter seruum meum Iacob, & Israel electū meum. Quibus dilucide significatur propter beneficia, quæ populo cōtulit, multarū sibi gentiū regna diuinitus fuisse concessa. Apud Daniele quoque Nabuchodonosor per imaginem futura regna cōspexit. Aurum namque Assyriorum, argentum Persarum, æs Macedonum, ferrum Romanorum imperium prætendebat. In eodem propheta de Dario ac Alexandro, & de quatuor Alexandri successoribus, de Ptolomæo quoque rege Aegypti, qui cognominatus est Lagus, his uerbis scribitur. Ecce autem hircus caprarum ueniebat ab occidente super faciē totius terræ, & habebat cornu inter oculos suos, & uenit usque ad arietem illum cornutum, quem uideram stantem coram Vbal, & cucurrit ad eum in impetu fortitudinis suæ. Cumque appropinquasset prope arietem, efferatus est in eum, & percussit arietem, & contriuit duo cornua eius, nec poterat aries resistere ei. Cumque misisset eum in terram conculcauit, & nemo quibat liberare arietem de manu eius. Hircus autem caprarum magnus factus est nimis, cumque creuisset, factum est cornu eius, & orta sunt quatuor cornua subter illud per quatuor uentos cœli. De uno autem ex his egressum est cornu unum, & factum est magnū contra meridiē. De Christo uero etiam minutissima prædicta fuisse nō ignoramus, locum ubi natus, ubi educatus est, recessum in Aegyptum, miracula etiam quæ fecit, & quomodo Iudas eum tradidit. Hæc enim omnia argumento sunt, deum ab æterno cuncta præscire. Ipse quoque Saluator euerisionem Hierosolymorum prædixit. Quorsum hæc? ut facilius enodare possimus, quomodo stellæ in signa factæ sunt. Sic igitur sitas esse in cœlo stellas non ignoramus, ut & contrario motu, qui uniuersum, & alias tardius, alias uelocius ferantur, ut hoc modo per uarios earum aspectus atque coniunctiones tam uniuersa quæ singula, non quidem homines (excedit enim omnino exquisitissima motus stellarum ratio mentem hominum) sed uirtutes, quibus ut postea ostendemus, hæc scire necesse est, percipiant. Dum autem homines aut quibusdam obseruationibus, aut aliquorum spirituum & doctrina, qui ordinem suum transgressi, multa hominibus suggererunt, nonnulla stellarum motu confusius præiuderint, putarunt eas à quibus capiuntur, causas earum esse rerum, quas non efficiunt, sed significant, de quibus omnibus breuiter ac exquisite secundum uires nostras dicemus. Proponantur igitur hæc ordine consideranda, quo pacto cum à seculo futura deus omnia præsciat, libero nos arbitrio fruamur, & quomodo stellæ non sint humanarum rerum causa, sed solummodo signa, & quod homines exactam de his cognitionem habere nequeant, sed uirtutibus, quæ superiore homine sunt, hæc signa diuinitus depicta sunt. Postremo, quæ nā causa fuerit,

ut deus

ut deus signa futurorum ad cognitionē uirtutū expresserit. Primum igitur aggrediamur, quod Gentilium sapientes in magnos intrusit errores. Cum enim præscire deum uniuersa minime negaret, necessario nos agere quicquid agimus crediderunt. Nam si ab æterno inquirunt, iniustum aliquid futuræ deus præuidit, nec sciētia diuina falli potest, erit omnino ille iniustus, nec possibile est iniustum eum non fore, cum non possit aliter agere quæ deus præsciat, ex quo ad sequentia etiam nonnulli descendentes frustra culpari iniustos cōtendunt. Similiterque de cæteris delictis & de uirtutibus opinantur. Vnde sequitur liberam non esse hominis uoluntatem, si deus frustra præsciat. Aduersus quos dicendum, quod omnia deus ab æterno uideat, antecedentia, sequentia, causas rerum atque affectus, nec tamen omnium est causa. Nam quemadmodum si quis temeritatem hominis alicuius perspexerit, quia ignorantem eum cognouerit, & propter temeritatem eius non dubitet periculosa eum ac lubrica aggressurum itinera, in quibus lapsus misere iacebit, non effecit hunc ipse temerarium illi homini lapsum, sic deus cum uniuersiusque uoluntatem præuideat, hunc perperam, illum recte acturum non ignorat. Non ergo præcognitio futurorum causa, nec enim ullo pacto ad peccandum deus quemque impellit, aut mouet, sed e contra, dicam enim etiam si absurdum multis forsan uideatur id quod futurum est, causa est, ut deus euenturum illud præuideat, non ergo ideo fit, quia præscitur, sed quia futurum erat præscitur. Distinctione autem hæc res indiget. Nam si quis quando futurum aliquid dicimus, sic accipit quasi necesse sit omnino fore, minime id ei dabimus. Non enim dicimus quia proditor Iudas præsciebat, necesse fuisse ipsum prodere, si sic enim esset, non uituperaretur ab his, qui proditurum præuiderunt. uituperatur autem nimium, quoniam potuisset etiam non prodere. Audi quid Propheta de ipso dicit. Nec fit qui misereatur pupillis eius, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam, & persecutus est hominem inopem, & mendicum & compunctum corde mortificare, & dilexit maledictionem & uenit ei, & noluit benedictionem, & elongabitur ab eo. Si quis autem ita futurum accipit quasi euenturum sit, posset autem etiam aliter fieri, hoc ipsum est quod dicimus, præscientiam enim dei uerā non esse, impossibile simpliciter est. Quæ uero cōtingentia sunt, quæque accidere & non accidere possunt, ea uel uentura uel non euentura deus certe præuidit. Sed liquidius forsan hoc modo dicitur, Si continget Iudam prodere, præsciuit hoc deus, si non continget, similiter deus præsciuit. Cum ergo duo hæc contingentia sint, & potestas in Iuda sit, deus præscientia sua præuidit quod a Iuda eligeretur, nec præscientia dei ex cōtingenti, necessario fiet proditio. Si enim ponamus deum secum loqui, possibile est Iudam proditorem fore, sed contrarium quoque possibile est. Quamuis ergo contingens utrumque sit, ego tamen uideo proditurum. Non enim similiter istud accipiendum est, quemadmodum si diceres præuidere deum hunc hominem nunquam uolaturum, nulla enim uolendi potentia inest homini, sed delinquendi & non delinquendi potentia inest. Cum ergo utrumque possibile sit, qui rationi non obtemperat, is peiora sequitur. Qui uero ratione cuncta idcirco inquirat, ut rationi pareat, is uirtuti adhæret. Ille uoluptate delinquit, nihil de honestate curat, hic communi conceptioni persuasus, rationem anteponebat. Sic alter uoluptati resistere non potest, qui laborem sufferre nolit, alter spernit atque repellit uoluptatem omnem, quia dedecus eius formidat. Quod uero præscientia dei nullam necessitatem nobis imponit, inde quoque affirmari potest, quia sepius in scriptura, penitentiam per prophetas mādasse inuenitur, nec cognouisse simulauit, utrum conuerterentur delinquentes an non, ut apud Hieremiam scribitur. Forsan audient & agent penitentiam. Sed æqualiter utrumque contingens à dictis esse ostendit, ne præscientia sua palam facta audientes dericiat, quasi necessario aliquid eorum futurum sit, nec in delinquentibus conuerti & non conuerti potestas inest, & hæc res peccandi causa foret. Et e contra, si conuersionem eorum omnino futuram prædixisset, huiusmodi prædictio dissolutionis causa fuisset, faceretque ne uiriliter in uoluptate insurgeret, quasi emendatio

A datio uelint nolintue futura sit. Sic enim prædicto impedimento futuri boni esse uideatur. Cum igitur perutiliter deus mundum gubernet, merito futura celauit, quorū cognitio minime hominibus conducit. Si enim malos futuros se præuiderent, desperatione sui bonos dissolutione ac eneruatione distraherentur. Cuius rei gratia dictū esse in Exodo arbitror. Quis fecit surdastrum & surdum, & uidentem ac cæcum, an non ego dominus deus? Eundem enim cæcum atq; uidentem fecit, alterum ad præsentia, alterum ad futura. De surdaastro uero ac surdo dicere, alienum ab hoc proposito est. Nō autem ambigimus ea, quæ in nobis non sunt, causam esse interdū eorum, quæ in nobis sunt. Facimus enim aliqua plerumq; libenter, aut non facimus, quia nonnulla quæ uoluntatis humanæ non sunt præcesserūt. Si uero quispiam absolutam esse nostram uoluntatem putat, ut nulla re præcedente, uoluntas nostra hoc aut illud amplectatur, is mundi se particulam esse contineriq; ab uniuerso oblitus est. Sed de præscientia diuina, quod nullam necessitatem agendi hominibus afferat, breuiter ita dictum sit. Nunc ostendamus nihil humanarum rerum à stellis effici, sed tantummodo significari. Primum igitur illud patet, si quid à stellarum sextili ponamus aspectu, qui hodie fiat, efficeretur, nullo posse illud pacto præteritum esse, prius enim efficiens effectum est. Non ignoramus autem eos, qui hanc scientiam profitentur, multa præterita hodierna stellarum propositione prædicere. Nam cū positionem Zodiaci diligēter in duodenas sedes diuiserint, gradusq; ac minuta singulis conuenientia domibus perspexerint, ac erraticas stellas cæteraq; ut solent apte collocauerint, & ortus atq; occasus, aspectus & coniunctiones considerauerint, non solum futura, uerum etiam ea quæ natiuitatē hominis & conceptionem præcesserunt, dicere conātur. Patris enim fortunas & corporis eius prosperas, aut econtra dispositiones similiter matris atq; fratrum ab hodierna positione percipi posse putant. Verum de gradibus domorum alijsq; huiusmodi postea dicemus. Nunc quasi exquisitissime omnia possint inuenire interrogentur, si res humanas necessitate agi stellarum putatis, quomodo talis hodiernus aspectus, ea quæ præcesserunt potuit efficere? Quod si hoc impossibile simpliciter est, inuenitur uere dixisse astrologus de præteritis, patet nō à stellis illud effectum fuisse. Si quis igitur nō nihil ueri eam rem putat continere, certe necesse est, ut concedat non fecisse id stellas, sed solummodo significasse. Quod si quispiam obijciat præterita quidem significari, futura uero à stellis effici, differentiam ostendat, causam discriminis afferat. Quare quæ ad patrem, matrem, fratresq; pertinent, præteritaq; sunt, hæc positio significat, futura uero quasi efficiens causa producit. Sed nullam huius rei causam afferre unquam uerisimilem poterūt. Quare nisi pertinaces sint, nihil humanarum rerum à stellis effici, sed forsitan significari concedent, tāquam si non à stellis tam præterita quam futura, sed ab ipso deo per prophetica orationem quandam quispiam perciperet. Nam quemadmodum potestas humana, ut diximus, minime tollitur, quamuis deus quæcunque facturi sumus præuideat, sic etiam signa, quæ ad significandum diuinitus ordinata sunt, liberati nostræ nequaquam officiant, sed est uniuersum cælum quasi liber quidam apertus, omnia futura in se conscripta continens. Idcirco in oratione Ioseph, quod à Iacob dicitur, sic intelligi potest. Legi enim inquit in tabulis cæli quæcunq; contingent uobis & filijs uestris. Forsan autem etiam illud complicabuntur cæli, ut liber significatiuas futurorum rationes consumatas, & ut ita dixerim, adimpletas fore ostendit, sicut prophetias etiam adimpletas dicimus, cū iam euenerint. Hoc modo in signa secundum scripturæ uocem stellas factas arbitratur. Hieremias autem ut homines ad seipsum couertat, utq; formidinem quæ à signis impēdet auferat, ac ut omnem forsitan huiusmodi opinionem ab hominum animo eijciat. A signis inquit cæli non timeatis. Sed rursus alia ratione non efficientes stellas esse ostendamus. Concedentes igitur interim posse ab hominibus hanc scientiam comprehendī, quærimus quomodo à multis natiuitatibus eādē rem contineri cōtendunt? Nā si patibulo moriturū aliquem

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA.

aliquem dixerint, nō a natiuitate sua id solummodo, uerum etiam fratrum, filiorum, aliorumq; attinentium, immo uero etiam interfectorum posse intelligi credunt. Stultum mihi certe uidetur, in unaquaq; tam multarū natiuitatum mortem unius esse cōtentam. Nescio autem quomodo respondere poterunt, si quis eos interroget, in una ne uniuersi positiōe. Iudēi omēs in lucē aduē, ut necesse sit in octauo die oēs circumcidi, & statim in hanc uitā ingressi, male uulneribus affecti, medico egeant: Ismaelem autē qui in Arabia degunt, tredecennes cunctos circūcidi: Ita em̄ de ipsis traditum est. Quō em̄ hęc in quibusdā gētibus stellę ppetuo faciunt, in quibusdā nunq; & nulla profecto ratio uerisimilis, ut mihi quidē uidetur, afferri potest. Verū cum multarū puidendi uia ab hōibus excogitatae sint, ut auguriū, aruspiciū, somniorum interpretatio, nescio cur alias oēs uias significare, tantū genethliologiam uero efficere putarunt, Si em̄ futura cognosci possunt, ut hoc sibi gratis cōcedamus, fiūt autē inde unde cognoscunt. Quare à stellis potius q̄ ab extis, aut auibus, aut somnijs, aut fulguribus, & tonitruis pducuntur: His satis demonstratū esse puto, stellas non esse causas humanarū rerū. Inpræfentiarum pscrutemur, an ueq; sit exquisita loca stellarū & domorū, posse ab hōibus inueniri, quod superius (nihil em̄ oberat) dedimus. Afferunt igitur Genethliologici, Planetarū loca exactissime inueniēda, ut & gradus & minuta, & minutorū minuta nō ignorantur. Similiter nō signum solummō, uerū etiā gradum, & gradus minuta primæ domus, quam ascendente appellant, recte teneri oportere. Quō igitur cum una hora largō modo mediā signi occupet partē, ascendente minutum inuenies, cū tam minutā diuisionē temporis habere nequeas: Opus em̄ esset scire quota hora & minutis, minutorūq; minutis, ex utero puer effusus sit. Alia em̄ atq; alia posse significare uolunt, minimo tēporis discrimine habito. In Piscibus uero atq; Ariete per obliquā istorū ascensionem signorū (hora em̄ & tertia horarū parte ascendere pene uidentur) minimā tēporis partem, magnā mutationē facere non ignoramus, ut uel uigesima hora unius pars gradum ascendente immutet. Sed hoc etiam eis cōcedatur. Demonstratū autem esse scimus, quemadmodū erraticæ ab occasu ad ortū ferunt, Sic & fixas centū annis uno gradu moueri, & in hoc spacio tēporis positionē signorū mutari, cum aliud sit intelligibile illud signum, aliud quod q̄si figura quædā est. At nō ad figurā, sed ad intelligibile aiunt, oīa signa esse referenda, Quod nescio quō cōprehendere queāt. Sed hoc etiā sibi condonemus, ut aut intelligibile signū cōprehēdere, aut à sensibili ueritas haberi possit. Quæ autē commixtione, cōpositione, ac cum tēperie diuersorū aspectu uim fieri asserunt, profecto cōcedent nullo mō sciri posse. Quomodo em̄ quantū diminuatur à læsione maligni propter inspectionē benigni percipies? Et utrum auferat malignus quod à benigno conceditur, qm̄ locum eius aspexerit, aut mutet, aut imminuat, aut mixtura quædam inde fiat quis percipiet? Quæ omnia si quis altius inspiciat, facile credat non posse ista humano ingenio penitus percipi. Vnde si quis harū rerū periculum fecerit, uidebit in pluribus errare, q̄ ueritatē cōsequi genethliologicos. Quamobrē Esaias etiam quasi hęc oībus impossibilia sint, ad filiam Chaldæorum, qui maxime ista profitent, ait. Adfint, & saluam te faciant astrologi, cœli annūcient tibi quid tibi accidat. His em̄ uerbis docemur uel diligentissimos in hac re Chaldæos, nō posse prædicere quæ uelit unicui que genti deus attribuere. Hęc Origenes. Demonstratum iam esse puto nec deos, nec bonos dæmonas gentilium deos esse. Sed econtra, seductores quosdam atque maleficos nulli magis rei studentes, quàm ueritatis euerfioni. Ita cum magnos in genere hominū errores pspexerint, fatorum etiā necessitate falsa, oēs pene gentes decipiunt, a quibus erroribus nemo à sæculo q̄ dominus & Saluator noster Iesus Christ⁹ liberauit. Quæ oīa idcirco in hac Euangelica præparatione priora collocamus, ut rebus ipsis uideas, qua fraude maiores nostri opprimebantur, & unde nos per solum euangelij doctrinam emerfimus.

A **EVSEBII PAMPHI**
LI LIBER SEPTIMVS.

Repetitio Gentilium Theologiæ.

Caput I.

HIS ergo ita dictis atq; ita dispositis, iam tēpus est de Philosophia Hebræorum ac pietate uitæq; moribus differere. Nam quoniam falsam religionem gentium non absq; ratione spreuisse iam demonstrauimus, reddenda modo ratio est, quare sapientiam Hebraicæ scripturæ delegimus. Quod autem nulla sit culpa à Barbaris ueritatem uelle cognoscere, alio tempore omnem philosophiam, omnemq; disciplinam à Barbaris Græcos accepisse ostendemus. Nunc uero aperire proposuimus ab Hebræis solummodo ueræ pietatis fundamenta iacta fuisse. Cæteri enim homines cætereq; gentes uniuersæ præter Hebræos, nihil fere de immortale animi sentientes, nec aliquid præter hæc uisibilia cogitantes, corporum uoluptate felicitatem terminarunt, adeo ut quasi maxima deorum uoluptas ab eis coleretur, ac propter uoluptatem uitam optabilem ducerent. Quare alij Solem & Lunam & reliquas stellas, à quibus hanc uitam dari putabant, alij terræ fruges, & reliquas mundi partes, unde non paruam se uoluptatem capere uidebant, deos & autores omnium rerum esse prædicarunt, alij non ueriti sunt titillationem sensuum Cupidinè & Venerem non sibi solum, uerum etiam cæteris dijs proposuisse, alij principes ac Tyrannos, qui eis uoluptati fuerunt, & uiuos adorarunt, & post mortem in cælum ascendisse crediderunt, alij malignos quosdam spiritus, qui cupiditates eorum incendebāt, & culti uoluptatibus explebant, uenerati sunt, alij huius religionis falsitatem perspicientes, non esse deos omnino arbitrati sunt, alij multo impudentius cæteris, summū bonorum omnium, summamq; beatitudinem ipsam uoluptatem esse crediderunt, cui quasi supræmæ deæ seruire perpetuo non erubescabant. Nam & eorum mulieres, ut sacer Apostolus dicit, mutarunt naturalem scēminę usum in eum, qui est præter naturā. Mares autem etiam similiter spreto naturali usu, alter in alterum exarserunt, masculi in masculos turpitudinem operantes, & erroris eorum mercedem in seipsis capientes. Ita Græci simul & Barbari, docti omnes atq; indocti laudibus & hymnis tam in deorum solennitatibus, q̄ in publicis spectaculis uoluptatem efferebant. Fornicationis enim uitium est idolorum exquisitio. Tanto enim errore impliciti, mala malis addebant. In nephandis nuptijs parentes cum liberis, ac mares cum maribus sceleratissime uitam trahentes, ac ipsas immanes bestias turpitudinis cumulo longe superātes. Quæ omnia à philosophis & historicis suis confirmata sunt.

Quo I solum Hebræorum genus ueram sequebatur pietatem. Caput II.

Solum autem Hebræorum genus inter tot tantosq; errores ab uno uoluptatis collo, tanquam hydra in diuersa capita profusos, ueram pietatem secutū est. Hebræi enim soli pia sanctaq; consideratione primum elementa, & quæ ab elementis composita sunt, Solem similiter & Lunam, & cæteras stellas, & cælum ipsum non solum deos non esse, uerum etiam animæ penitus expertia iudicauerunt. Deinde quoniam neq; à lapidibus casu unquam sine artifice domus ædificari, nec pānus absq; texente fieri, nec nauis sine gubernatore nauigare pōt, cū animalibus, atq; irrationabilibus & substantijs aīatis atq; inanimatis plenū hūc mūdū uiderēt, nō absq; sapiētia dei hæc oīa facta putātes, à magnitudine atq; pulchritudine creaturarū puritate mentis, creatorem omnium immortalem ipsum atq; inuisibilem cognouerūt. Cum autem non contemnendam totius partem hominem esse uiderunt, partem eius præcipuum, animam uidelicet uerum hominem, corpus uero quasi hominis indus

H mentum

mentum esse affirmarunt. Quare maiorem curam cultui animæ afferre nõ dubitarunt **D** creatori hoc deo placere arbitrantes, quia genere hominum non corporis robore, sed animi ratione omnia, quæ in terris sunt, gubernari constituit. His fundamentis iactis, corpus quidem & quæ corporis suauia sunt, non maioris quàm reliqua pecora fecerunt. Animum autem, qui rationalis atque intellectiuus est, quique ad similitudinem dei creatus est, summo studio excoluerunt, nec quicquam uerum bonum præter bonorum omnium largitorem deum credentes, extremum finem summamque beatitudinem in cognitione atque coniunctione dei posuerunt, qui solus humanæ uitæ rerumque omnium causa est. Quare illum solum deum cognoscere, illi se soli uitæ puritate coniungere studuerunt, ac pietate ueraciter in deum religione altissimi sacerdotes genus electum atque regium, & gens sancta aliisque similibus appellationibus digni uisi sunt. Cur igitur reprehendendi nos sumus, qui hæc Græcorum, Aegyptiorum, Phœnicum, cæterarumque gentium nugis præposuimus? In tantum autem uirtutis multi ex genere ipsorum peruenerunt, ut angelorum uisione, diuinisque oraculis non syllogismis neque coniecturis instituerentur, ut quæ futura erant, plerumque gratia dei repleti, quasi præsentia uiderent. Hæc antequam Græcorum nomen esset, immo uero etiam ante Mosem, & ante Iudæorum genus præscis Hebræis innotuerunt. Post enim Mosem à Iuda Iudæi appellati sunt. Hebræi uero ab **E** Hebere, à quo Habraam originem traxit. Multis ante Mosem seculis absque lege aliqua scripta, pie sancteque uiuebant, absque doctrina legum oraculis ueritatem diuinis & mentis acumine magnitudineque animi consecuti. Primus uero apud eos eximius ille Theologus Moses scripta reliquit, qui diuinitus antequam leges poneret, maiorum uitas animis hominum impressit. Ita bonorum præmijs, & impiorum supplicijs ad amplexandam uirtutem, & fugiendam impietatem exhortatus, leges tandem in medium proposuit. Iudicauit etiam ne forte difficillima legis præcepta Iudæi ducerent, atque ab illis resiliunt præscorum exempla esse præponenda, ut omnibus pateret absque legum mandatis, sola ratione nixos, optime maiores Iudæorum uiuissse, atque ideo non esse sibi difficile uitas illorum imitari, si paria diuinitus consequi præmia desiderarent.

Compendiose nonnullorum Hebræorum uitæ narrantur. Caput III.

NON est autem ab re compendio, uitas illorum à Mosaica scriptura excerptas percurrere. Nam quemadmodum ab Aegyptijs Aegyptiã, à Phœnicibus Phœniciam Theologiam, & à Græcis Græcam. Sic & ea, quæ ab Hebræis dicuntur, ab illis ipsis petenda sunt. Non enim aliunde quam à Philosophis opiniones philosophorum narrantur, nec medicina ab alijs **F** quam à medicis perdiscenda est. Ut igitur Hebræorum scriptura docet, ante diluuium post primam originem hominum, multi iusti deoque amici homines fuerunt, quorum primus nomen domini dei sperauit inuocare: Quibus uerbis ostenditur, quod nihil aliud ille quam creatorem dominum & deum secutus fuit, quem credebatur, non solum uirtute sua à non simpliciter ante cuncta produxisse, uerum etiam tanquam magnæ ciuitatis dominum uniuersa regere atque gubernare, atque ideo cæteris omnibus contemptis, sperauit inuocare nomen domini dei. His duabus appellationibus, creatoris atque gubernatoris totius uirtutem amplexus. Quare primus homo uerus apud Hebræos conscribitur. Enos enim uocatus est, quod latine uerus homo interpretatur. Neminem enim putant uerum esse hominem præter eum, qui uerum deum & cognoscit, & pie colit, alios uero nihil à pecoribus differre arbitrantur, quia uidelicet ueluti bestię ad terram proni, uentri & Veneri obediant, quorum alios lupos, alios canes, alios porcos, alios serpentes, uaria quedam uitioꝝ similitudine scriptura Iudæos appellare consueuit. Quæ admodum si quando comuniter genus hominum appellandum est, commodissima similiter uocis appellatione Adam significauit, quo nomine à terra natus designatur. Primus igitur iustorum Enos, qui primus nomen domini Dei sperauit inuocare, & certe semper atque continue domini dei nomine inuocare, id profecto est summa extremaque beatitudo illum

A Illud nos uirum non fallaces gentiliū heroas imitandum arbitrantes optamus, illud nobis auxilio Saluatoris nostri contingere, ut nomē eius firma spe perpetuoq; inuocare queamus. Post istum quidam alius ambulabat cum deo, & non iuueniebatur, quia propter uirtutem eius transposuit eum deus. Is certe perfectus homo in Deo est, qui periculosa multorum colloquia fugit. Si enim forum, curiam, theatraq; aliquis sequitur, in ipso malignitatis profundo submergitur. Is autem hominibus inuisibilis est neq; ab ipsis facile inuenitur, qui deo charitate coniūctus, ab eo solo cognoscitur. Hūc Hebræi Enoch appellāt, quod nomen latine gratiam dei significat, cuius solius mutationem diuinitus mihi concedi magis opto, quā omnium simul, qui uirtutis cultores apud gentes narrantur fuisse. Tertius uir iustitia eximius in seculo suo Noe fuisse perhibetur, cuius quanta fuit uirtus & pietas hinc cognoscitur. Nephanda malignitas uniuersum genus hominum tunc occupauit. Nam & Gigantes illi, qui per ora omnium uolitant impijs factis, quod adhuc usq; prædicatur, deo pugnam, id est uirtuti & pietati non erubuerunt inferre. Et qui eos produxerunt, siue immortales quidam, siue mortales malefica quædam artificia, & magicam prauitatem primi excogitasse dicuntur. Quas ob res, cum deus eodem omnes diluuiō perdere statuerit, unus cum suis in illo genere hominum Noe iustus repertus est, qui omnibus uis aquarum submersus, cū filiis suis simul ac uiribus mirabili quodammodo, quasi semē humani generis conseruatus est, quem utinam quasi uiuam quandam imaginem imitari nobis contingat. Et ij qui dem ante diluuium fuerunt. Post diluuium autem alij, quorum unus altissimi dei sacerdos, iustitiæ ac pietatis miraculo rex iustus lingua Hebræorum appellatus est, apud quos nec circuncisionis, nec Mosaicæ legis ulla mentio erat. Quare nec Iudæos (posteris enim hoc nomen fuit) neq; gentiles, quoniā non ut gētes pluralitatem deorum inducebant, sed Hebræos proprie nominamus, aut ab Hebere ut dictum est, aut quia id nomen transitiuos significat. Soli quippe à creaturis naturali ratione & lege innata, non scripta, ad cognitionem ueri dei transire, & uoluptate corporis contempta, ad rectam uitam peruenisse scribuntur. Cū quibus omnibus præclarus ille totius generis origo Habraam numerāndus est, cui scriptura mirabilē iustitiā, q̄ non à Mosaica lege (septima enī post Habraam generatione Moses nascitur) sed naturali fuit ratione cōsecutus, summa cū laude attestatur. Credidit enī Habraam deo, & reputatum est ei in iustitiā. Quare multarū quoq; gentium patrē diuina oracula futurum, ac in ipso benedicendas oēs gentes, hoc uidelicet ipsum, quod iam nos uidemus, aperte prædictum est, cuius ille iustitiæ perfectionē non Mosaica lege, sed fide cōsecutus est, qui post multas dei uisiones, legitimū genuit filium, quem primū omnium diuino persuasus oraculo circūcidit, & cæteris, qui ab eo nascerentur tradidit, uel ad manifestum multitudinis eorum futuræ signum, uel ut hoc quasi paternæ uirtutis insigne filij retinentes, maiores suos imitari conaretur, aut quibuscunq; alijs de causis. Non enim id scrutandum modo nobis est. Post Habraā filius eius Isaac in pietate successit, felice hac hæreditate à parentibus accepta, qui uni uxori coniunctus, cum geminos genuisset castitatis amore ab uxore postea dicitur abstinuisse. Ab isto natus est Iacob, qui propter cumulatam uirtutis prouentum Israel etiam appellatus est, duobus nominibus, propter duplicem uirtutis usum. Iacob enim athletam & exercētem se latine dicere possumus, quam appellationem primum habuit, cum practicis operationibus, multos pro pietate labores ferebat. Cum autem iam uictor luctando euasit, & speculationibus fruebatur bonis, tunc Israelem ipse deus appellauit æterna præmia beatitudinemq; ultimam, quæ in uisione dei consistit ei largiens, hominem enim qui deum uideat, Israel nomen significat. Ab hoc. xij. Iudæorum tribus profectæ sunt. Innumerabilia de uita istorum uiuorum fortitudine, prudentia, pietateq; dici possunt, quorum alia secundū scripturæ uerba historice considerantur, alia tropologice ac allegorice interpretantur, de quibus multi conscripserunt, & nos in libro, quem inscripsimus de doctrina priscorū uirorū.

Præter hos Iob iustum, uerum, piū, innocuum, ab omniq; malignitate alienū fuis- **D**
 se inuenimus, qui quibus Iudæo generi non fuit affinis, pietatis tamē laude uel inprimis
 effertur. Verum Iacob liberi religione ac pietate communiti Hebræorum famam fas-
 cile ad maius à deo produxerūt, ut totius Aegypti principatus ab uno eorum Ioseph
 dependeret, qui castimonie præmijs coronatus, gubernatione tot tantarumq; ciuita-
 tum suscepta, uirtutem Hebræorum manifestauit. Is suorū insidijs ad seruitutem res-
 ductus, tanto cumulo uirtutis refulsit, ut nemo possit rem oratione assequi. Aderat es-
 nim ei libertas animi, maxime robur inuictū, pudor eximius, iustitia, modestia, pru-
 dentia summa, sed pietate in uerum deū maxime præstabat, cūq; domini sui uxor (er-
 rat enim mirabili corporis præditus formositate, qua adolescentia uirtutibus ornata
 insignis uidebatur) furore Cupidinis acta, uerbis ac precibus psuadere non potuisset
 manusq; in iustum iniicere non dubitasset, præcepta parentum non oblitus, reque ipsa
 Hebræū se esse ostendens, mulierem quidē magna ui reppulit, quasi autem à rabida fe-
 ra euaserit, fuga salutē quæsiuit: cogitabat enim atq; dicebat. Si dñs meus domui fug-
 me proposuit, quomodo ergo huiuscemodi rem turpissimam cotam deo faciam? His
 ille uirtutibus, ad Aegypti gubernacula diuinitus peruenit, quem utinam cæterosq;
 omnes, de quibus diximus, imitari possimus. Fuit autem etiam hic Hebræus, nō Iudæ- **E**
 us, nondum enim Iudæi fuerunt in multitudinem, deinde magnum genus creuit, pau-
 latimq; diligentissima norma uiuendi labebatur, & parentū pietas obtūdebatur. Ita
 post aliqua secula Aegyptiorum conuersatione deprauati adeo fuerunt, ut nihil ab
 Aegyptijs differre uiderētur. Tunc deus patrum suorum Mosē ad eos mittit, ac per
 eum inauditis factis miraculis, conuenientē Iudæorū moribus legem imposuit. Nam
 cum iam corrupti uirtutē mutare non possent, alia manifeste mādauit, alia occultius
 suggessit, symbola umbramq; nō nudā ueritatē conseruare ipsis præcipiens. Hoc pa-
 cto Iudæorū disciplina à temporibus Mosi ccepta, usq; ad Saluatoris nostri aduentū,
 secundū uoces prophetarū durauit. Sic enim à Mose alijsq; prophetis dictum, inueni-
 tur Mosaicam legem usq; ad Christi tempora duraturam.

De Iudæorum Theologia. Caput III. **H**ocno

Erum quoniam breui Hebræorum, qui ante Mosē fuerunt uitas teti- **F**
 gimus, & pietatis eorum adumbrationem ædidimus, nunc Theologica
 eorū dogmata à Mose, alijsq; prophetis fundata consideremus. Primus
 igitur omnium eximius ille Theologus, qui diuinas leges conscripsit,
 cū pietati conuenientem disciplinam tradere uoluisset, nō communibus
 atq; tritis exordijs usus est, sed nihil potius ducens q̄ priscorū generis sui Theologiā
 ac recte uiuendi normā pertinere, à deo secundum Hebræorum Theologiam incepit
 nec ut Aegyptij, aut Phœnices aut certe omnes gentes multitudinem deorum falso
 induxit, sed à prima uisibilium omnium atq; inuisibilium causa exorsus, illum docet
 creatorem esse uniuersi regem atq; dominum, non solum quas ipse scripturus erat le-
 gum, uerum etiam naturæ ipsius, cuius solo nutu à non ente simpliciter cuncta fuisse
 se producta ostendit, cuius uirtute omnia, quæ producta sunt, gubernari docet. Pri-
 mumq; omnium cælum uerbo dei fuisse firmatum, & pondus soliditatemque terræ
 præter naturam suam super aquas suspensam asserit, uerbo etiam dei, solis, stellarumq;
 motu, diem ac noctem sibi uicissim succedere, legeq; diuina uicissitudines, mu-
 tationesq; temporum, anniq; uolutiones fieri, lege dei atque instituto in locis suis flu-
 ctuantia reuolui, maria minime statutos audentia terminos pertransire. Instituto si-
 militer diuino innumerabilia plantarum atque arborum genera e terris germinare,
 ac ut breuiter dicam, naturam omnium matrem instituto dei seruientem diuinæ legi
 semper parere. Non enim casu aut fortuna neque irrationali latione orbem circū
 uolui, neq; temere mundum, tantam, tamq; pulcherrimam rem esse productū, sed dei
 esse creaturā, & ab eo gubernari, ita legibus hoīm naturæ leges anteposuit, maxime
 deo uocare

A deo uocare exhortatus. Nam si uniuersus mundus, cœlum, Sol, Luna, stellæ omnes, terra, & quæcunq; ipsa sunt, cuncta naturæ opera, naturaq; ipsa creatori deo seruit, quanto magis homines ratione ac libero decoratos arbitrio obtemperari creatori decet? Germinet terra uirentem herbam & lignum pomiferum, faciens fructum, & habens unumquodq; sementem secundum speciem suam, & statim non modo tunc, sed usque ad hunc diem paruit terra, parebitq; semper in posterum. Producant aquæ reptilia animæ uiuentis, & uolatilia uiuentia sub firmamento cœli, & una cum uerbo nutuq; diuino opus effectum est, & eo instituto, semper ita factitatur. Sint Sol & Luna, ceteraq; stellæ in signa & tempora, in dies & annos, neq; unquam hoc præceptum stellæ neglexerunt, sed incessabili mirabiliq; suo cursu, dies & noctes, tempora & annos cōficiunt. Quam igitur ueniam homines consequentur, diuina negligentes mandata? Hæc illis Theologia nos cœpit. Nihil enim huiusmodi apud cæteras gentes inuenire potuimus sed post hanc primam Theologiam ad eam, quæ secunda est ordine procedit, deoque cognito, necessarium putauit homini esse cognoscere seipsum. Quare deinceps quid homo sit, quidq; ipsum in cognitionem & pietatem dei adducat, & qualis principaliter hominis uita esse debeat docet. In animam enim & corpus hominem diuidit, uerumq; hominem anima terminat, quæ in corpore intellectualisq; substantiæ est, tanquam ad imaginem dei creata, corpus uero terrenum & indumentum animæ esse cōfirmat, quibus tertiam partem addidit, spiritum scilicet uitæ, qui uirtus quædam est, qua terrenum corpus, & quæ ad imaginem dei creata est anima, coniunguntur atque uniuntur. Nunc hominem à deo creatum in felicissimo paradisi loco bonis immortalibus pleno constitutum, legeq; dei munitum adfirmat, transgressione autē diuini præcepti, ad hanc miseram uitam peruenisse, Hac ille philosophiæ ueritate antequam ponendarum seriem legum aggredieretur, auditores instruit. Non enim fas est imaginē dei unde immortalitatem consecuti sumus, uitiose uiuendo despiciere. Primitiua uero ueraq; dei imago uerbum suum est, sapientia, uita, lux, & ueritas, per seipsum existens, cuius imaginis mens humana imago est, propter quam ad imaginem dei facti esse dicimur. Ita necessarium duxit hæc legibus esse prægustāda. Recordari em̄ profecto debemus, quid nostri à terra sumptum, in terrā reuerteretur, & quid melius, deoq; simile, ut cognoscamus quid sumus, nec uitis eam partem nostri maculemus, quæ ad imaginem dei facta est, utq; à perpetuo desiderio primæ illius beatitudinis pendeamus, & redire omnibus uiribus diligenter conemur, præparemusq; nos ad iter, quo illuc peruenitur, unde diuini mandati negligentia decidimus. Ad hæc rerum diuinarum atque humanarū ille non humana doctrina, sed dei uisione peritissimus nequam quendam dæmonem inuidum atq; uersutum unicuiq; hominum inhærere docet, quem serpentem ueneni plenum, atrum tenebrosuq; appellat, qui salutis nostræ inuidus, ad hūc usq; diem multos infidijs suis decepit, cuius fraude parentes quoq; nostri beatitudinē illam amiserunt. Quare uigilandum est, semperq; aduersus malitiam eius insurgendum. Sed quid oportet hæc ita conscribere, cum ipsum audire liceat non syllogismis neq; hominum callidis argumētis, sed spiritus sancti gratia, cum magna uenustate atque grauitate cuncta scribentem? In principio, inquit, fecit deus cœlū & terrā, & dixit deus. Fiat lux, & facta est lux. Et rursus dixit deus. Fiat firmamentum, & factum est. Et paulopost dixit deus. Germinet terra, & germinauit. Et iterum dixit deus. Fiant luminaria in firmamento cœli, & diuidant diem & noctem, & sint in signa & tēpora, & dies & annos, & luceant super terram. Præterea dixit deus. Producant aquæ reptilia & uolatilia, & factum est. Item producat terra quadrupedes, & reptilia, & bestias terræ secundum species suas, & factum est ita. In his igitur omnibus cum à scriptura dixisse deum dicitur, nutum & uoluntatem diuinam non uocem syllabis prolatam ostendere uoluit, deinde uniuersum hunc repetens sermonem. Hic inquit liber cœli & terræ, qua fecit Deus cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt. Huiusmodi He-

DE PRÆPARATIONE EVANGELICA

bræorum Theologia est, quæ uerbo dei creante uniuersa esse producta uerissime sola **D**
 docuit, ad hæc non esse relictum mundum à deo, gubernatione illius priuatū, sed pro-
 uidentia eius rei asserit. Non enim solum creauit cuncta, uerum etiam Saluator rex,
 dux, omnibus præfidens, omnia disponens dicitur omnia eum uidere, omnibus adesse
 Vniuersa inde gubernari docet. Similiter & qui post eum fuerunt prophetæ, nonnun-
 quam à persona ipsius dei exclamant, Deus appropinquans ego sum dicit dominus,
 & deus de longe. Quid faciet occulte homo, quod non cognoscam? nonne cælum &
 terram ego impleo. Nonnunquam à seipsis hoc pacto interrogantes. Quis aquam
 mensurauit? quis montes pondere, ac ualles iugo firmauit? quis cognouit mentem do-
 mini? aut quis consiliarius eius fuit? ut rursus. Quis constituit cælum, & extendit tan-
 quam scænam? Et alibi. Eleuate oculos uestros ad alta, & uidete quis ostendit hæc om-
 nia. Et deinceps. Dominus deus qui fecit cælum & fixit illud, qui formauit terram
 & quæ in ea sunt, qui dat spiraculum populis, qui degunt in ipsa, & spiritum eis qui cal-
 cant ipsam. Et rursus. Ego dominus deus solus extendi cælum, & firmaui terram, &
 non est alius præter me. Et alibi. Sic dicetis ipsis, dii qui cælum & terram non fecerunt
 perdantur à facie terræ, dominus qui fecit terram in fortitudine sua, erexit habitabi- **E**
 lem in sapientia sua, & in prudentia sua extendit cælum, & adduxit nubes ab extremis
 terrarum, fulgura fecit in pluuiam, & adduxit uetos ex thesauris suis. Et rursus. Quo-
 ibo à spiritu tuo, & ubi à facie tua me occultabo? Si ascendero in cælum tu illic es, si
 descendero ad infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in ex-
 tremis maris, etenim illuc manus tua deducet me. Hæc posteriores conuenientia pris-
 cis diuinitus prædicabant. Sed eos etiam audias, qui ante Mosen fuerunt. Dixit autem
 Habraam ad regem Sodomorum. Extendam manum meam ad altissimum deum,
 qui fecit cælum & terram. Melchisedech quoq; dei sacerdos Habraam his uerbis be-
 nedixit. Benedictus Habraam deo altissimo, & benedictus deus, qui fecit cælum & ter-
 ram. Et Habraam rursus, pone manum tuam sub femore meo, & adiurem te per do-
 minum cæli, Et subiicit. Dominus deus cæli & deus terræ, qui cœpit me à domo pa-
 tris mei, & à terra in qua natus sum. Postremo in ipsa uisione Mosi deus interrogatus
 quis esset, diuino respondet oraculo. Ego sum q̄ sum, sic dices filiis Israel, q̄ est misit me
 ad uos, hæc breuiter ab innumerabilibus excerpta sunt. Est ne igitur dignum gentis
 um Theologiam, immo uero impietatem cum istis ullo modo conferre, quorum alij
 nullum esse deum, alij cœlestia corpora crediderunt, & stellas ignem in cælo fixas di-
 centes, aut ignem uia & arte circumlatum loco dei adorarunt. Alij nulla dei providen- **F**
 tia mundum, sed irrationali quadam natura gubernari. Alij cœlestia solummodo di-
 uinitus regi, non autem etiam terrestria, mundumq; sine ortu, neq; ullo modo à deo
 productum, sed casu & fortuna cōstitutum esse. Nonnulli ex atomis & inanimatis cor-
 pusculis esse conglutinatum asseruerunt.

De Verbo.

Caput V.

S IS ita dictis, alteram quoq; personam à prima persona genitā non creatam
 Hebræorū scripturæ significāt, q̄ uerbum, sapientiā, uirtutem dei appellāt, un-
 de inq̄t Iob. Inuēta est sapiētia. Quis autē locus eius est? Nemo mortalis uia
 eius nouit. Et Dauid in Psalmis. Verbo dñi cæli firmati sunt. Et Salomō ex
 persona ipsius sapientiæ. Ego inquit sapientiam & cōsiliū & cogitationem cōstitui.
 Et dominus possedit me in initio uia: suarū ad opera sua. In principio anteq̄ terra fa-
 cta est, anteq̄ abyssi producti anteq̄ montes firmati, ante omnes colles genuit me. Et
 alibi. Quid autem est sapientia, & unde nata sit, dicam & non occultabo. Spiritus ipsa
 est intellectualis, sanctus, unigenitus, oīpotens, oīa penetrans, uapor enim est uirtutis
 diuinæ, & fluxus gloriæ omnipotentis, uerissimus fulgor æterni luminis, & immacula-
 tum speculū uirtutis diuinæ, ac bonitatis eius imago, ab extremo ad extremū omnia
 transiens, ac omnia recte gubernans, quod quidem diuinū uerbum à patre ad homi-
 num sa-

A num salutem missum scriptura confirmat. Quod deum & dñm, id est creatorem & gubernatorem à Mose prophetisq; appellari conspiciamus. Venit autem ad homines homine assumpto, à patre missum propter salutē nostrā. Misit enim uerbum suum inq; & sanauit eos. Vnde doctrina etiā euangelica, prophetica & paternam Hebræorum renouās Theologiam hoc pacto incipit. In principio erat uerbū, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum. Hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso uita erat, & uita erat lux hominum. Merito igitur eodē spiritu Moses plenus factō celo & terra, quasi cum filio suo uerba conferētem, sic deum patrē introduxit dicentē. Et dixit deus. Faciamus hominem ad imaginē & similitudinem nostrā. Quod plasma sti etiā occultius signiuit dicens. Ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Aperte namq; patris ad filiū ordinem atq; mandatū more humano (nec enim aliter poterat) expressit. Nemo enim negabit omnē qui aliquid dicit, ad alium dicere, & q; mandat ac præcipit alij, præter ipsum mandare atq; præcipere. Manifestius autē Moses duorū dñorum, patris uidelicet atq; filij mentionē fecit dicens. Pluit dñs à deo sulphur & ignē. Et Dauid similiter. Dixit dñs dño meo, sede à dextris meis. Donec ponam inimicos tuos, scabellum pedū tuorū. Et paulo post æternam illam & ineffabilem generationē uerbi designare desiderans ait. Ex utero ante luciferum genui te. Hæc ita se habere non solum uetus scriptura occultius (non em̄ omnes tunc ferre poterant) uerum etiam noua ipsis quoq; solarijs radijs dilucidius prædicat, quam uis nonnulli ludæorum sancti gratia spiritus carentes aliter interpretati sunt, à quibus nonnulla ponam idcirco non iutilia, quoniā non effusum in aera uerbum dicunt, nec spiritum non subsistentem, sed diuerfas personas probe sicut & nos. Male autem quia diuerfas quoq; naturas opinantur. Philonē ergo audias scripturæ uoces interpretatione sua explicantē. Quamobrem inquit, quasi de altero deo dicitur, in imagine dei feci hominē. Perpulchre id diuinitus scriptori fuit inspiratum. Nullū enim mortale ad supremum patrē tanq; imago conferri potest sed confertur ad secundum deum, qui primi uerbum est. Necessē enim erat rationalem uim à deo uerbo anima hominis imprimi. Deus enim qui supra uerbum est, ita supremus est, ut nulla rationalis natura similitudinem eius possit recipere. Hęc in primo quæstionum libro Philonis dicta sunt, qui in primo de agricultura uerbum dei filium quoq; dei appellare his uerbis non dubitauit. Hęc uniuersa pastor ille & rex deus iure gubernat, legemq; statuit, rectum eius uerbum & primogenitum filium, qui curam totius gregis quasi maximi regis lux diligenter suscepit. Idem in secundo. Qui dubitandi ruborem effugere uelit, audacter dicat nulla re materiali machinam mundi cōseruari, sed uerbo æterni dei sempiterno, quod à medijs ad extrema, & ab extremis ad media protensum, inuictum naturæ sustinet cursum, fouens ipsum atque conseruans, quasi uinculum quoddam pater qui genuit ipsum constituit. Merito igitur nec terra unquam aquis summergetur, nec ignis extinguetur, nec cætera peribunt, cum uerbum dei uocale inter muta elementa constitutum, omnia conseruet. Hęc Philo. Nonne igitur uera hæc nostra sunt, qui uerbo ac sapientia dei omnia producta esse prædicamus, falsa uero illa, quæ nec ueri similitudinem ullam habent, & inter se contraria sunt. Thales enim Milesius aquam originem rerum dicit, Anaximenes aerem, Heraclitus ignem, Pythagoras numeros, Epicurus atq; Democritus indiuidua quædā corpuscula, Empedocles quatuor elementa, hoc dei uerbum magni consilij angelum lucem ueram iustitiæ Solem etiam nominant. Tertio spiritus additur sanctus à scriptura, quem sicuti patrem & uerbum suū eadem dignitate atq; honore honorari præcipit. Tertius igitur à patre spiritus esse ostenditur, tanq; à patre per sapientiam elucēs. Post hanc æternam dei substantiam rationales uirtutes, nec numero, nec specie nobis notas, sed solum uisibilium proportione, alia enim gloria Solis est, alia Lunę, alia stellarum, scriptura ludæorum, nō ut deos, sed ut ministros honorādos ostēdit. Et mortali

quidem naturæ stellarum numerus omnino ignotus est. Deus uero multitudinem etiam intelligentiarum & nomina non ignorat. Scribitur enim, qui stellarum multitudinem numerat, & omnibus ipsis nomina imponit, innumerabilia enim genera profecto & intelligentiarum & stellarum sunt, deo autem omnia numerata sunt, de ipso enim dicitur. Mille milia ministrabāt ei, & decies milies cetera milia coram eo adfitebant. Cum enim numerū uideatur aliquē nominare, numeratas illas ostendit esse uirtutes à deo. Cum uero tantam numerari quantitatem dixerit, ignotū nobis illum numerum propter innumerabilitatem suam esse ostendit. Sed de substantia earum sic Psalmista scriptum reliquit. Domine deus meus, quē uehementer magnificatus es, confessionē & decorem uidisti amictus luminæ sicut testamento, extendens cœlum sicut pellem, quæ facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignis flammam, Noli credere de hoc corruptibili igni dicere, nec de irrationali aere atque spiritu, sed altius quidam atque sublimius, necesse enim est cum à sensu nostro uerba prodeant translatiue, non proprie de intellectualibus dici, unde ipsum quoque deum spiritum, & ignem, & lucem, & huiuscemodi nominibus significamus. Virtutes autem illas, Angelos, Archangelos, spiritus, cœlestem exercitum, principatus, potestates, thronos, dominationesque nūcupamus. Quarū omnium iustitiæ Solem & sanctum spiritum ei annexum una cum deo ac patre creatorem atque gubernatorem scriptura confirmat, quem unum deum ab uniuersis, sicuti patrem ac dominum hymnis glorificandum propheta præcipit dicens. Laudate dominum de cœlis, laudate eum in excelsis. Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes uirtutes eius. Laudate eum Sol & Luna, laudate eum omnes stellæ & lumen. Laudate eum cœli cœlorum & aquæ quæ super cœlum sunt, laudent nomen domini. Quia ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Statuit ea in æternum & in seculum seculi, præceptum posuit & non præteribit. Hæc Hebræorum dogmata merito erroribus gentium sprete complectimur, uirtutes cœlorum ut dei ministros honorantes. Solum autem deum, & uerbum ac spiritum eius, qui cœlum & terram, ac omnia quæ in ipsis sunt creauit, & à nihilo simpliciter produxit, ut Hebræorum doctrina occultius & euangelica expressius præcipit, colimus atque adoramus.

De Contraria.

Caput VI.

Vnc consequens esse uidetur, ut qualem Hebræi de contraria uirtute doctrinā tradiderunt, perspicemus. Virtutes igitur ministrantes, & spiritus, quæ ad ministeriū mittuntur propter eos, quæ æternæ cōsecuturi uitæ sunt hæreditatē, sanctos dico angelos dei diuina luce frui, ac idcirco luminaribus cœli cōferri, docti à scriptura credidimus, à quibus peruersi quidam spiritus, cum sua nequitia diuinā lucem suscipere nequiuerint, tenebræ factæ sunt. Quorū primum, qui etiā alijs defectiois causa fuit, quoniam penitus propter impietatem suam in terram decidit, qui quoque totius uenenosæ prauitatis autor est, sponte à lumine ad tenebras lapsus draconem serpentemque lætiferi ueneni productorem atrocem bæluam, & leonem humanis carnibus uiuentem, ac denique basiliscum scriptura solet appellare, Causa uero qua lapsus est furor mentis & arrogantia hoc pacto dicitur fuisse. Quomodo decidit de cœlo lucifer, quæ mane oritur, contritus est terram, qui mittit ad omnes gentes; tu autem dixisti in mente tua, in cœlum ascendam, super astra ponam sedem meam, & ero altissimo similis. Et rursus. Hæc dicit dominus, quoniam exaltatum est cor tuum: dixisti deus, ego sum, & domiciliū dei habito. Et iterum. In monte dei natus es inter igneos lapides immaculatus in diebus tuis, ex quo die creatus es donec iniustitiæ inueteræ in te sunt. Exaltatum est cor tuum in pulchritudine tua, corrupta est scientia tua cum pulchritudine tua, propter multitudinem delictorum tuorum in terram dei ceci te. His uerbis apertissime cum superioribus illis uirtutibus conuersatum fuisse docemur. Et quoniam ceruices extulit propter arrogantiam decidisse, sub quo innumerabiles quidam sunt spiritus, simili impietatis errore pro lucida diuina regia beataque habitatione ad conuenientiam sibi ac omnibus impijs loca tartari sententia dei de-

A dei depulsi. Quæ loco abyssum diuina scriptura & tenebras, non has, sed quas diuina uerba intelligunt, solet appellare. Ex numero quorum multi exercitationis hominū gratia in terra & regione, quæ sublimis est, derelicti erroris humani, & impietatis gē-
tium concausa simul fuerunt, quibus interdum nomina indit scriptura malignos spi-
ritus & dæmones, potestates & principatus mundi huius appellans. Interdū symboli-
ce cum piū atq; religiosum uirum ne multitudinem dæmonum formidet, hortetur.
Super aspidem enim ait ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. Signum au-
tem est deum ab ipsis odio haberi, eiusq; uoluntati repugnare, quoniam se ipsos deos
putari cupiunt, & dei cultum in se transferre conantur, diuinationibus atq; oraculis
tanquam incentiuis stultos allicientes, quos à deo rapientes, ad profundum impieta-
tis detrudant. Solis autem Hebræis malitia illorum à præscis fuit intellecta. temporibus
apertissime damnantibus omnes deos gentium dæmonas esse. Nunc autem dei
gratia per Saluatoris nostri euangelicam doctrinam uniuersus orbis uinculis dæmo-
num solutus, Deum uerum glorificat.

De hominum natura. Caput VII.

B **S**ED Phœnicum quidē ac Aegyptiorum Theologia, casu hominū cetero-
rumq; animalū productionē factam e terra dicebat, nullū inter rationa-
lem animā & irrationalē substantiam discrimen arbitrata, quibus ab iectis
Hebræos laudamus, q pulcherrime, ac sapientissime, ac ideo uerissime de
prima hominū productione docuerūt, duplici quadā natura constitutū esse hominem
asserentes, cuius altera pars cum incorporea & immortalis sit, uerus homo existit ad
imaginē & similitudinē dei, non fortuna & casu, sed à deo ipso creatus. Voluit enim su-
prema oīm causa non carere rationabilibus terrā animalibus, ut non solū à cœlesti-
bus, uerumeritā à degentibus in terra maiestas sua laudaretur. Itaq; dixisse deū scriptū
ra testatur. Faciamus hoīem ad imaginē & similitudinem nostram. Et fecit deus ho-
minē ad imaginē & similitudinē suā fecit eum. Et rursus. Formauit igitur deus homi-
nem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculū uitæ, & factus homo in aiā
uiuentem. Quem textū Iudæus Phylō exponens, his uerbis utitur. Cæteri quidem ab
ætherea natura mentem nostrā constare dicentes, ætheri affinem esse hominem uolue-
runt. Moses autē ille nulli creaturarū rationalē animā similem, sed numisma de uerbo
suo insignitū esse uoluit. Inspirauit enim deus inquit in faciem eius spiraculum uitæ, &
factus est homo in animam uiuentem. Et quoniam necesse est mittenti, missū simi-
lem esse, idcirco ad imaginem dei homo, non ad imaginem creaturarum alicui factus
esse asseritur. Anima igitur hominis uerbo dei designata, necesse fuit corpus quoq; ad
fulgentissimas partes mundi uisum erigere. Hæc Phylō. Non ergo absq; causa cætera
quidem animalia nutu diuino uel à terra uel aquis prorupisse. Solus autem homo ad
imaginē & similitudinē dei factus asseritur. Quare solus omniū, quæ sunt in terra, ra-
tionis particeps principari ac regere leges fere artesq; inuenire potest. Sola enim ho-
minis intellectualis anima ac rationalis est, reliqua omnino mortalia ad seruiendū ho-
mini facta sunt. Præest em̄ uniuersis quasi dñs, atq; dux homo rationis uiribus robur-
tiora corpore domans, idcirco prudētia, iustitia, aliarūq; uirtutū capax est, & ad cœle-
stia seipsum extollens. Stellarū cursum orbūq; uolutiones ita quærit, ut cœlestem se
esse argumentum præbeat. Quod autem sibi circumiacet terrenū corpus, opus ipsum
dei est de terra sumptū, & in terrā reuertēs. Quapropter oportet sicut pecoris cuiusdā,
ita corporis hoīem curam habere, alereq; colere ipsum seruum, ut ad huius uitæ mini-
sterium perutilem, dñm uero interiorem, quasi dei affinem uehementius amare ac ho-
norare, qm̄ & à prima causa honoratus est. Homini igitur sic diuinitus ornato, ido-
neum deus largitus domiciliū fuit. Ipse autē sua spōte diuini cōtemptu præcepti in do-
miciliū mortale decidit, propterea pietatem esse adhibendam censemus, & uirtuti dā-
dam operā, ut delictū nostrum deleamus, & ad primū redeamus statū. Nō em̄ in terris
finem

finem homini esse constitutum, sed illic unde resilijt restitutione imaginis, quàm de-
 prauauimus. Huiusmodi sunt quæ de natura hominis Hebræorum doctrina antea q̄
 Græci omnino essent, philosophata est. Græci uero heri uel nudius tertius nati, nōnula
 la e Barbaris, multa ab Hebræis, ut progredientes monstrabimus, furati sunt.

Quod natura non est genita.

Caput VIII.

Erunt quoniam Hebræorū ueritas unum creatore omnium deum cognos-
 cit, ipsius quoq; subiectæ corporibus substantiæ, quã Hylen appellare so-
 lent. Innumerabiles uero tam Barbari q̄ Græci contra opinantur. Alij ma-
 lignitatis fonte esse Hylen, nec genitã, nec corruptibile dicentes. Alij natu-
 ra sui absq; qualitate figuraq; asserentes, uirtute diuina mundum ab ipsa
 formatū affertunt. Rationibus demonstrandum est, solam Hebræorū opinionē nō fals-
 sam esse. Vtar autē, ut soleo, non meis sed alienis. Dionysius igitur in primo aduersus
 Sabellium, hæc de proposita quæstione reliquit. Nō sunt absq; scelere illi, q materiam
 primã ad fictionem totius deo subiecerunt, quã dicunt cū passibilis mutabilisq; natura
 fit diuinitus ad generationē omnium alterari. Sed ostendat nobis unde similitudo ac dis-
 similitudo materiæ primæ ad deū est; necesse enim est si positionē sanã uolunt sustēta-
 re, superiorem quendã deo excogitare, quod nephandissimum est. Præterea cū nō gen-
 titum esse similiter de utroq; dicatur, & aliud alterū ab altero fit, unde id ipsis aduenit?
 Nam si nō genitus deus per se est, & ipsum non genitū esse, ut quispiã diceret, substantia
 sua est, nō erit non genita Hyle. Nō enim idē est deus & Hyle. Quod si utriq; est quod-
 cunq; est, id est, deus quidē deus, materia uero prima materia, inest autē utrisq; non ge-
 nitum esse, patet aliud esse ab utroq; & utrisq; prius atq; superius. Ad hæc causam red-
 di postulabimus, quã obrem cū utrumq; non genitum sit, Deus quidē impassibilis, im-
 mutabilis, immobilis atq; actiuus est, materia uero prima ecōtra, passibilis, mutabilis,
 mobilis, omnis alterationis receptiua, quomodo autem etiã apte cōueniunt? utrū ad
 materiæ primam naturã adaptauit se deus, cū ab ea mundū fabricatus est, an ecōtra?
 Sed hoc ultimū impossibile. Non enim potest res insensibilis accommodare se ad artifi-
 cem. Primū autem penitus nephandū, si quis putet sicut artificem ad materiæ aptitudi-
 nem primã causam se accommodasse. Relinquitur ergo, ut à dei sapientia uaria, & ut is-
 ta dicã, multiformis formæ scilicet omnium receptiua Hyle producta sit. Multa dici
 possunt, sed modo nō est nobis hæc quæstio proposita, meliores tamen sunt, qui hæc
 dicunt, q̄ qui innumerabiles deus aliū aliud creasse contendunt. Hæc à Dionysio sumpta
 sufficiant, nūc Origenē audias. Si quis autē putat non posse deū absq; subiecta, inquit,
 materia quicq; efficere, quoniã nec statuarius absq; lapide statuã, nec lignarius faber
 sine lignis, rogandus est si arbitratur deū posse quicqd uelit. Eo enim pacto quod sicu-
 ti uult ad totius ornatū ineffabili uirtute absq; sapientia qualitates nō entes producit,
 quod omnes, qui prouidentia fatentur concedunt, substantiã quoq; quanq; uult produ-
 cere potest. Mihi autē uidentur, qui hæc dicunt, fortunam quoq; deo annectere, qui nisi
 si materiã primam forte reperisset, non esset autor, nec pater, nec creator & dominus
 uniuersi. Præterea unde factum est, ut sufficiens ad uniuersa fingenda, nec superfluës
 aut deficiens materia subiecta sit, sequitur enim necessario à prouidentia quadam deo
 superiore, ne scilicet ars dei perderetur si nō haberet materiã artificij susceptibilem,
 deo materiã esse subiectam. Vnde autem omnium quæ deus uult receptiua materia
 esset, nisi eam deus talem qualem uoluit produxisset. Sed non genitam esse materiã
 supponentes sic aduersus eos insurgemus. Si nulla prouidentia Deo materiã non
 subiecit, quæ tamen ei subiecta est, quã per prouidentiam esset subiecta, qui præstan-
 tius factum est quam ea quæ casu fiunt? Quod si non est à deo producta materia, cur
 mundum ab eo formatum dicunt, an quia tantam mundi fabricam nisi à sapientiss-
 mo artifice non potuisse fieri credunt? Sed materiã quoq; tantam atq; talem, ut cor-
 poralium rerum formas omnes possit suscipere, non nisi ab omnipotente, sapienteq;
 artifice

A artifice fuisse credendum. Cum autem obijciant, neminem posse artificem absq; materia quicq; facere sciant se multo dissimilia dicere. Providentia enim semp hominū artibus materiam subijcit. Hæc aduersus illos dicta sufficiant, qui quoniam inuisibilis terra informisq; dicitur, idcirco materiā primam non genitam existimarunt. Hæc Origenes, Phylo autem Iudæus de hac quæstione sic scripsit, De quantitate autem substantiæ utrum facta sit, dicendum est ad formationem uniuersi tantā materiam deū creasse, ut nec superflueret, nec deficeret; absurdum enim est, hunc uel illum artificem diligentissime de quantitate materiæ sufficientis præcipue in preciosa materia providere, deū uero qui numeros & mensuram omnium nouit, minime de hoc prouidisse. Ausim igitur exclamare, nec pluri, nec pauciori materia ad creationem mundi opus fuisse. Non enim integer ex omnibus partibus mundus esset, si non à sufficienti materia esset formatus. Sed cum prudētis propriū artificis sit anteq̄ incepit sufficientiā materiæ prospicere, homo quidem mortalis errare potest, ut nonnunq̄ deficienti materiæ addimenta quærat, nonnunquam ablationem à superfluente. Deus uero cui nihil deest, quicq; omnia potest, ad unguem sufficientem produxit Hylen. Sed qui cauillari uolunt, argumenta multiplicant, qui uero philosophari ueritate rerum contenti sunt, Hęc etiam Phylo.

B Maximo uero insigni apud Christianos uiro liber quidam de materia scriptus est, unde uonnulla mihi sumenda esse uideo ad exquisitam quæstionis decisionem. Credo inquit te quoq; ipsum uidere, duo non genita simul esse non posse, quamuis illud addidisti, alterum ex duobus necessarium uideri, aut separatum esse deum à materia, aut coniunctum. Si igitur coniunctum esse quidam uoluerit dicere, unum non genitum dicet. Nam si coniuncta simul sunt duo, non genita esse possunt. Sed sicut consequenter dicimus, unam rem genitam hominem esse multis partibus constitutum, sic necesse est, si non est separatus à materia deus, unum non genitum dicere. Sin uero separatum quis dicet, necesse erit aliquod inter eos esse discrimen, quo dissiparentur, Non enim potest aliud ab alio distare, nisi tertium quoddam sit, quo distare dicuntur. Illud autem ulterius progreditur. Nam si tria dabuntur ingentia, similiter de ipsis quæra, & si coniuncta quis dicet, superiorē referam rationē. Sin uero separata, quarū necessario introducet, quæ separatio efficitur. Sed illud forsā quispiā cogitabit, nec separatum esse deum à materia, nec rursus coniunctum, sed esse in materia uelut in loco, & materiam in deo tanquam continens. Erit ergo à materia circumscriptus deus, cumq; ipsa in stabilitate sua huc atq; illuc feratur ipse quoq; mutabilis erit. Præ-

C terea si materia informis fuit, ornata uero formis, ad melius à deo mutata, deus quoque erit in re, locoq; informi. Ad hæc interrogandum est, utrum deus replebat materiam, an in parte aliqua materiæ fuit: nam si in parte fuit minor multo quam materia est, si totam replebat, quomodo eam transmutando formauit? necesse enim est aut contractum illud formasse, quod sui contractione uacuum fuit relictum, aut se quoq; ipsum una cum materia transformasse. Quod si materiam esse in deo quispiam dicat. Similiter quærendum est, utrum quasi separata, ut uolucres in aere, an ut in loco. Si enim separatam, ut uolucres in aere dixerit, partibus ergo deus, immo re ipsa scissus, scindi enim dissipariq; necesse est ad receptionem aliorum. Sin uero, ut in loco cum deformis materia per se sit, nec à prauitate aliena erit, deus deformitatis & prauitatis locus, quod cogitare nephandissimum est. Ita cum Hylen ingenitam putes, ne malorū causa deus esse uideatur, malignitatis receptaculum deum dicere cogeris.

Quod materia non est causa malorum.

Caput IX.

S Ergo materiam non genitam principaliter diceres multis rationibus impossibile id esse demonstrare, uerum quoniā malorū ipsam causam esse opinaris, & ex hoc etiā induceris, ut non genitā credas, ad hoc uertēda mihi oratio est. Si enī adaperiā quo pacto mala fiāt, ostendāq; non esse possibile, quoniam malorum

malorum autor deus fit, si materia ei aliunde ad creandū subijcitur, opinio hæc funditus evertitur. Sine qualitatibus ergo coæternā deo fuisse materiam, unde mundum istum creauit opinaris, Sic prorsus. Si ergo sine qualitatibus materia fuit, sunt autem in mūdo qualitates, quia à materia diuinitus factus est, qualitātū profecto deus productor est. Ita mihi uiderur. Qualitates porro nō a subiectis qualitatibus factas esse, & aliud à substantijs dicit. Ita opinor. Si ergo nec à subiectis qlitatibuseductæ a deo qualitates, nec a substāijs, quoniā substantiæ non erant, à non ente simpliciter creatas diuinitus fateri necesse est. Falso ergo abs te in superioribus dicebatur, impossibile esse à nō ente simpliciter fieri quicquā à deo, quod tāto absurdius uidebitur, quāto si diligentius quispiam consideret, uel homines, qui maxime ex aliquo facere uidentur à non ente quædā producere. Architectus em̄ urbem facit ex non urbe, & templa ex non templis. Quod si quia substantia subiecta est architecto, idcirco ex ente ipsum facere opinaris, non parum erras, non est em̄ substātia, quæ urbem facit, aut templa, sed ars, quæ circa substātiā est. Hæc autem quamuis ex arte fiat, quæ in homine est, non est tamen in lapidibus. Sed forsā dices ideo nō esse ex nō ente artem, qua urbs constat, quia sit ab artificio quod in artifice est. Ego uero tibi respondeo, artem illā quæ in homine est, nō ab alia quadam arte, sed à non ente in homine fieri. Accidētia enim omnia in substantijs & sunt & fiunt. Homo em̄ sine ullo artificio existit, ars uero nulla erit, nisi prius hominem esse intelligamus. Quare ars à non ente in hoīe facta necessario est. Quod si hominibus hoc modo se habet, quomodo non oportebit deum non solum qualitates, uerum etiam substantias à non ente simpliciter arbitrari posse creare? Si em̄ aliquid ex non ente simpliciter posse fieri à deo fateris, substantias etiam à non ente simpliciter ab eo posse fieri concedas necesse est. Verum quā appime audire desideras, unde mala oriantur, quæro abs te utrum substantias, aut qlitates substantiarum mala opinaris? Qualitates substantiæ arbitror. Materiā autē absq; qualitate ac deformē fateris: Dictū memini, Si ergo substantiæ qualitates mala sunt, & materia sine qlitate est, deusq; omniū qlitatū creator cōceditur, erit malorū omnium autor deus. Quare si abs te materia nō genita ponebat, ut malorū causam deum dicere non cogeres. cogeres aut hoc facere. multo magis materiam ei ad creandum subijcens, frustra id certe opinaris. Hæc sufficere mihi uident, nisi tu aliquid habear, ego si contētionis non ueritatis cupiditate uerba hæc faceremus, nihil amplius quererem. Verum quā charitas est, quæ nos mouet, & utilitatis proximi causa disputamus, altius de his differendū arbitror. Et quoniā nihil aliud q̄ ueritas queritur, quomodo putas facilius atq; dilucidius id fieri posse. Sic oratione utaris, ut nō tibi solū, uerum etiam mihi magnū cōferas fructum. Sed quoniam qualitates esse mala superioris diximus, nunc substātiā potius quasdam mala esse arbitror. Quid tu substātiā dicis? nonne illā quæ ita per se existit, ut nullo modo indigeat ut existat? Sic omnino. Malum autē actum alicuius esse opinaris? an quomodo? Actum profecto. Nōne igit actus agentis est? Est prorsus. Cum autē nihil agens sit, putas tu actum esse posse? minime. Si ergo substantia nulla re alia indiget ut existat, mala uero actus sunt, & oēs actus cum alicuius sint, agente aliquo sunt, & nō agente nō sunt, non erunt profecto mala substantiæ. Quod si ea quæ agunt substantiam putes, uerum id quidē est, ut homicida ea ratione, qua homo est, substantia est. Cædes autē ipsa nō est substantia, sed substantiæ opus, ac ideo interdū bonū hoīem, interdum malū uocamus, dicunturq; ambo hæc nōia de hoīe propter bonos & malos actus, qui sunt accidētia. Cædes em̄ non est substantia, sed ne liberalitas, nam quæadmodum à grāmatica grāmaticus, à medicina medicus dicit, cum substātia, nec medicina, nec grāmatica sit, sed ab his accidētibus appellationē accipiat. Similit̄ à malis malus homo dicit, & à bonis bonus, cum neutrum eorū sit. Quare si quē alium præter homines causam esse malorū putas, simili modo in quantum hoībus suggerit mala, ab actu suo ipse quoq; malus erit. Sic enim

A enim & homo malus dicitur, quia mala agit. Quæ autem aguntur mala, non est ipse qui agit, sed actus eius, à quibus appellationem accipit. Nam si agentem ea dicemus quæ agit, agit autem eadem, erit homo cædes. Et sic quoniam quæ aguntur, cum aguntur, solummodo sunt, facta uero esse desinunt, erunt homines cum agunt, & cum non agunt, non erunt, quæ falsa atq; impossibilia sunt. Sunt ergo mala hois actus, appellaturq; homo malus non ex ea quod substantia est, sed ex eo quod mala agit. Malum enim dici ab accidentibus substantiæ, quæ non sunt substantia, ideo concessimus, ut à grammatica grāmaticus dicitur. Quod si quæ aguntur, tunc incipiunt, quando actus incipitur, certe is etiam qui male agit tunc inceptus malus esse, quando male agere cœpit. Non est ergo malum absq; principio, nec non genita mala sunt, sed ab eo genita atq; profecta, à quo aguntur. Recte o amice e præsuppositis enim probe intulisti. Nam si absq; qualitatibus materia prima est, estq; qualitatum autor deus, mala uero qualitates sunt, mala essent à deo. Sed contra rationem istam, hæc quæ dixisti sufficiunt. Mihi uero in mentem nunc uenit falso absq; qualitatibus Hylem affirmari. Nulla enim substantia uere absq; qualitatibus dicitur, cum enim absque qualitatibus dicitur, qualitas eius profecto significatur. Qualis enim quædam materia certe prima dicitur cum huiusmodi esse dicatur, ut aliquid in se non possideat, quæ res certe qualitatis quædam species est. Ad hanc igitur rationem oro respõdeas. Nam cū non genita Hyle mihi uideatur, qualitates etiam innatas habere uidetur, & sic ab ea desuere omnia, quæ mala sunt. Ita deus malorum causa nõ erit. Magna te puto laude dignum, quod absque ulla pertinacia ueritatem quæras, causamq; nobis præbeas, ut aut à uerbis tuis facilius tibi persuadeamus, aut rationibus acquiescentes, ueritatem discamus. Sed si innatas habet materia qualitates, cuius rei autor erit deus? cum neq; substantias, nec qualitates produxerit, quippe cum tam substantia quam accidens serui huiusmodi rationis uim à principio fuerint. Dic igitur quæso, quo pacto deum creatorem appellas. Vtrum quia substantias in alias substantias mutauit, an quia substantias quidem non mutauit, qualitates autem eorum mutauit. Absurdum mihi uidetur mutatam fuisse substantiam dicere. Qualitatum igitur mutatione creatorem appellari Deum assero. Nam quemadmodum cum e lapidibus domus fit, non est dicendum lapides in domum esse mutatos, sed quali quadam deorum compositione domum factam esse, cum qualitas ista compositionis lapidum alia sit ab ea, quam prius habebat. Sic mihi uidetur permanente substantia, qualitatum mutatione hunc mundum factum esse diuinitus.

C Quoniam ergo qualitates quodammodo quasdam à deo factas ais, responderè mihi non dedigneris, mala substantiarum ne qualitates sunt, & qualitates inhærent materiæ semper, an impressæ fuerunt. In se dico absq; principio. Hac igitur qualitates à deo mutatas fuisse asseris. Ita prorsus. Vtrum igitur ad melius, aut ad peius? Ad melius scilicet. Si ergo qualitates in materia inhærent, quæ in melius mutatae sunt, quærendum adhuc restat, Vnde mala orta sunt, aut enim non permanserunt qualitates illæ malæ natura ut erant, aut si permanserunt malæ, malignitatem earum in melius deus non conuertit, & sic malorum causam ad deum rursus refert, aut forsitan malas qualitates materiæ mutatas esse non dicis. Earum uero mutatione, quæ indifferentes erant, uniuersa diuinitus constructa opinaris, hoc modo certe. Cur igitur malas qualitates reliquit? utrum quia euellere noluit, an quia non potuit? Nam si noluit, & potuit, necesse tibi erit causam malorum deo attribuere, qui mutatione mundum creans non destruxit, neq; mutauit in melius mala cum potuerit. Nec poteris si ita opinaris Deum non culpate, qui malignitatem materiæ non abstulit cum posset, sed ad perniciem creaturarum reliquit. Præterea maxima quædam iniuria ipsi quoq; materiæ illata est. Peius enim modo se habet, quam antequam formaretur, tunc enim insita sibi esse mala nequaquam sentiebat, nunc uero multæ partes eius acerrimum malorum sensum percipiunt, quod exempli gratia in homine uideamus. Materia enim hominis antequam

formaretur, & creatoris artificio in animal commutaretur, nihil percipiebat, postea **D**
 uero quam in hominem uersa est, acutum habet malorum sensum, ita quod diuinitus
 materiae ad beneficium ipsius euenisse asseris, peius ille fuisse inuenitur. Sin uero non
 potuisse deum insita materiae mala tollere contendis, impotem deum asseris, qui au-
 tem impotens est, aut natura imbecillus est, aut superioris cuiusdam terroris ac formi-
 dine praemittitur. Si imbecillum arbitraris, & firmus in hoc proposito consistis, actum est
 de salute tua. Sin autem a maiore quodam praemittitur, erunt mala deo efficaciora quae uires
 eius retundunt, quod dictu nephas de deo est. Ad haec quare malum potius deus
 non est, siquidem illum esse deum dicimus, cuius uires super omnia sunt? Sed respon-
 de mihi quaeso de materia ipsa rursus quaerenti, utrum simplex quaedam erat, an com-
 posita? Nam si unica fuit atque simplex quomodo mundus, qui ex ea est compositus ue-
 re dicitur? cum illud compositum sit, quod a multis uarijsque constitutum est? Quod si
 compositam fuisse respondebis, erant ergo a simplicibus quibusdam composita, qua-
 re absque principio non genita aeternaque materia esse non potest. Non enim erat antes
 quam simplicia, ex quibus componitur conuenissent, deinde non duo, sed multa tibi es-
 runt non genita. Simplicia enim ex quibus Hyle tibi componitur, multa ac uaria esse ne-
 cesse est. Praeterea uidetur ne tibi quicquam sibi ipsi repugnare atque opponi? Nihil **E**
 omnino. Quid porro aquae ignem opponi negas? nullo modo, luci autem tenebras, fri-
 gido calidum, sicco humidum? nonne similiter opponitur? Similiter non inficior. Si
 ergo nihil sibi ipsi opponitur, non erit materia una, nec ex materia una. Simile huic il-
 lud est, quod modo quaeram uidentur ne tibi alicuius totius partes aliae aliarum de-
 structiuae? nequaquam. Ignem autem aut aquam caeteraque huiusmodi, nonne mate-
 riae partes putas? Sunt certe materiae partes. Ignis porro nonne aquae destructiuus, &
 econtra tibi uidetur? Scilicet. Si ergo partes totius aliae aliarum destructiuae non sunt.
 Ignis autem & aqua caeteraque huiusmodi alterum alterius destructiuum est, non erunt
 partes unius materiae, nec ipsa erunt materia, quoniam nihil sibi ipsius destructiuum est,
 Nihil enim sibi ipsi opponitur aut repugnat, aliud certe alij opponitur, ut album non
 opponitur albo, sed nigro, & tenebrae non tenebris, sed luci. Si ergo una quaedam es-
 set materia, nulla oppositio in rebus inueniretur. Cum autem aliae rerum alijs opinan-
 tur, non eadem esse uidetur materia omnium. Haec Maximus. Sed huius uoluminis
 iam modus sit, in quo priscorum sanctorumque Hebraeorum uitas, qui multo ante Mo-
 sem fuerant, breuiter perstrinxi, quos omnes admirati, diuinis laudibus persequimur &
 prosequemur. Imitationem illorum tanti nobis facimus, ut eam nobis recte concedi **F**
 diuinitus deprecemur.

EVSEBII PAMPHILI LIBER OCTAVVS.

De Traductione scripturae, repetitio gentilium Theologiae.

CAPVT I.

NUNC ordine progredientes, ad Mosi disciplinam, quae secundum
 gradum tenuit, & solis Iudaeis, non alijs gentibus data est, transi-
 tum faciam. Quod autem nulli alij genti, sed Iudaeis solummodo,
 Mosaica disciplina data est, nec idonea uel possibilis alijs fuit, tem-
 pore suo probabimus. Sed quemadmodum Aegyptiorum doctrinam
 ipsorum Aegyptiorum uocibus exponere, caeterarumque gentium
 Theologiae suorum testimonio autorum explicare, ita nunc quo-
 que faciendum est, a Iudaeis ipsis, & ab illis maxime, qui doctissimi habentur, ante oculos
 omnia ponere, si prius quomodo in lingua graeca, & quanta diligentia libri Iudaici traducti sunt

A ſi ſunt, expoſuero. Commodiſſimum enim id mihi, ad euangelicam doctrinam, cuius præparationem modo ſcribimus, fore arbitror. Cum enim iam, Saluatoris noſtri tempora uideretur proprijs aduenire, conducebatq; maxime ſaluti omnium gentiumque cunq; à prophetis ſcripta fuerant intelligere, per linguam græcam, q̄ fere omnes gentes intelligūt, iudaicam ſcripturam uniuerſis propoſuit. Aut enim poſt Saluatoris noſtri tempora non habuiſſemus, ludæis ex inuidia occultantibus, aut corruptiores nobis dediſſent, aut ſi recte haberi potuiſſent, in ſuſpitionem traductores facile uocarentur. Saluator ergo noſter, qui ut deus omnia præuidebat, optima diſpoſitione uſus, Ptolemæo Aegyptiorū regi traducendorū librorum cupiditatem iniecit. Quā rem Ariſteus uir doctus, utpote qui rebus aderat, diligenter cōſcripſit. Fuit autem traductio facta temporibus ſecundi Ptolemæi, Philadelphus uocatus eſt. Sed Ariſtæi uerba opere præcisum eſt audire. Demetrius inquit Phalereus, in regia bibliotheca conſtitutus, grandem à rege pecuniam acceperat, ut undiq; ad bibliothecam regis uel emendo uel tranſcribendo libros congregaret, meminiq; interrogatum me præſente à rege, quoniam libri ſi in bibliothecis eſſent, dixiſſe plures quam ducenta milia: ſed breui tempore non erunt forſan pauciores quingentis milibus, ſi non ab uniuerſa Græcia ſolum quod feci, uerum etiam ab alijs gentibus, ac præcipue à ludæis, quorū doctrina perutilis mihi eſſe dicitur, quam plurima poſſumus uolumina, congregamus. Et quænam rex inquit detinuit, ne ludæorum libros, quæ regio nobis affinis eſt, aut emeris iam, aut tranſcriperis, præſertim, cum ad hanc rem tanta tibi præſtetur pecunia, quantum petieris: Tum Demetrius traductio eſt inquit. Propria enim lingua, & diuerſis utuntur q̄ Aegyptij literis. Multi eos, Syrica & lingua, & literis, uti cenſent, quod ita eſſe nō inuenio. Poſt hæc rex præcepit Demetrio, ſcribere ad ſe de ludæicorum librorum traductioe. Omnia enim tanta diligentia faciebat, ut uel res minimas petitionibus atq; mandatis exactiſſime ſcriptis ageret. Quare ipſe quoq; cuncta, ut geſta ſunt, conſcripſit. Hanc igitur epiſtolam Demetrius Philadelpho miſit. Regi magno Demetrius. Quoniam præcepit o rex, ut undecunq; poſſim, in Bibliothecam tuam libros utiles congeram, maieſtati tuæ refero ludæorum diſciplinam & leges literis & lingua ſua conſcriptas, per utiles mihi uideri. Feruntur enim abiecte nonnulla tranſlata tantæ certe admirationis, ut & integra & diuina ſola legum ſanctio iudaica uideatur. Sic enim etiam Hæcæus Abderita, propter ſanctionem legis, nec à poetis gentium tactam arbitratur, nec diligenter ab historicis expoſitam. Si ergo tibi uidetur o rex, ſcribatur ad pontificem ludæorum, ut de ſingulis tribubus ſeniores uiros, legisperitos & probos ſex mittat, ut diligenti examine id eligamus, in quo plures conuenient traductores. Iſta quippe res digna mihi maieſtate tua uidetur, felix ſis perpetuo. Tunc rex ad Eleazarum ſcribi iuſſit, quod captiuos ludæorum remiſerit, & auri quinquaginta talenta, argenti centum, & lapides non paucos ad crateras, phialas, & menſam, cæteraq; uafa & ſacrificia faciunda deo ludæorum obtulit, cuius epiſtola hæc eſt. Rex Ptolemæus Eleazaro pontifici ſalutem. Non ignoras multos ludæorum in regione habitare noſtra, qui ab Hieroſolymis Perſarum in tempore, quo illi regnabant, abſtracti fuerunt, quorum multi cum patre noſtro in Aegyptum ingreſſi, maiori mercede in legionibus conſcripti ſunt. Cumq; fideles inueniſſet, in præſidijs collocauit, ut eorum formidine animos Aegyptiorum comprimeret. Nos etiam poſtquam regni habenas ſuſcepimus, humanius tuos tractantes, plures quam centum milia captiuos redemimus ac liberauimus, conuenienti mercede dominis depoſita, & ſi quid impetu multitudinis perperam geſum eſt, totum correximus. Putauimus enim id maximo deo gratum fore, qui tantum regnum cum pace ac gloria nobis commendauit. De tuis etiam florentes ætate uolentesq; militare, cum dignitate aliqua in exercitu conſtituimus, & apud nos nonnullos admiſimus. Quia igitur uolumus & tibi & ludæis, tam præſentibus quam futuris gratiſſimum facere, decreuimus ut lex ueſtra literis Græcis ab Hebraica lingua

*Josephus 12. dicitur
Sic ad amplificationem*

*uolens
a Josephus
quingenta*

*An 72. dicitur, qd
ep. Hieron. legit qd
vide in a. Philadelpho
ca. 2. dicitur qd
m. 7.*

DE PRÆPARATIONE EVANGELICA

traducatur, ut uestra quoque uolumina cum alijs regijs libris, in Bibliotheca nostra inueniatur, recte igitur facies & nostro studio condigne, si uiros probos & seniores peritos legis linguæ Græcæ non ignaros, sex ab unaquaque tribu elegeris. Oportet enim quoniam res quam maxima est, illud eligatur in quo plures conueniant traductores, hæc re gesta, non paruam nos gloriam consecuturos arbitramur. De his rebus latius tecum loquentur Andreas de intimis cubicularijs, & Aristo, qui & primitias ad uasa & sacrificia in templum portant, argenti atque auri pondus non continendum. Scribe tu quoque ad nos de quibuscumque uolueris. Gratum enim id nobis erit, & amicitia nostra dignum, & quamprimum fieri curabimus, quod petieris. Vale. Ad hæc Eleazarus sic rescripsit. Eleazarus pontifex amico uero Ptolemæo salutem. Si tu & Arisnoe regina, & soror & filij uestri ualeatis, bene est, & ut uolumus fit, ipsi quoque ualemus. Magno gaudio affecti sumus, cum per literas tuas bonam ergo ludæos uoluntatem tuam cognouerimus. Itaque uocato populo publice, tuam epistolam legimus, ut sciret quoniam in deum nostrum habes pietatem, ostendimusque uiginti aureas phialas, quas misisti, & argenteas triginta, & crateras quinque, & mensam argenteam ad sacrificandum, & ad alia faciunda, quibus templum egeret, argenti talenta centum, quæ Andreas & Aristo uiri probi & docti & te digni, abs te nobis tradiderunt, quibus latius diximus quæ uisa sunt. Omnia enim quæ tibi conferunt, etiam si præter naturam essent, tui petitis gratia efficere parati sumus. Plurima enim ac maxima, & quæ obliuisci nunquam poterimus, nostro generi beneficia contulisti. Quare illico pro te, & regina, & filijs, & amicis tuis sacrificia obtulimus deo, & orauit uniuersus populus, ut cuncta tibi sicuti uis succedant, regnumque tibi cum gloria dominus omnium deus conseruet, præterea ut diuinæ legis commode ac secure fiat traductio, sex ab unaquaque tribu seniores elegi, quos ad te cum libris destinavi. Recte igitur facies rex optime, exquisitissime traducta scriptura curare, ut ad nos uiri redeant. Vale. Multis deinde hac de re dictis, post iam traductam scripturam subiungit. Lectitata igitur examinataque translatione, seniores interpretum, ac sacerdotes, & multi Aegyptiorum principes coram rege congregati, propositis in medio libris, magna uoce dixerunt. Quoniam probe ac sancte diuina scriptura traducta est, decem modo est rex iustissime, ut caueant ne quis peruertere aliquid audeat. Quod cum omnes uoce approbassent, iussit rex secundum morem suum maledicere. Maledixerunt ergo ut solent, si quis addiderit, aut subtraxerit, aut mutauerit aliquid, rectissime id agentes, ut perpetuo inuiolata scriptura seruarietur. His ita gestis, mirabili rex fuit affectus gaudio. Lecta uero uniuersa sibi fuerant, & admiratus legislatoris prudentiam, dixit Demetrio, quomodo nemo poetarum neque historicorum de tot tantisque rebus gestis nullam mentionem fecit? Cui Demetrius. Diuina hæc lex est, & à deo data ut uides, ac ideo si qui tetigerunt, deo percussi resiliunt. Affirmauitque audisse à Theopompo, quod coeperant nonnulla à iudaica scriptura translata, græca oratione ornare, & illico turbatione quadam mentis & animi percussus magno studio deum orasse, cuius rei gratia id sibi accideret. Audiuisseque per somnium, quia res diuinas lenocinio inquit natis, hominibus adderet. Ego quoque ipse inquit à Theodoto tragædiarum poeta accepi, quod cum nonnulla e iudaica scriptura ad fabulam quandam transferre uellet, luminibus captus fuerit, qui quoniam credidit hac de causa id sibi euenisse, magno tempore penitentiam egit, & tandem sibi uisus fuerat restitutus. Tunc rex magna cum diligentia sancte scripturam iudaicam iussit reseruari.

De uita & disciplina Mosaica.

Caput II.

UNC disciplinam Mosaicam, ut doctissimi ludæorum scripserunt, exponam. Phylso igitur de ludæorum ab Aegypto egressu, in primo libro, quos de Hypoteticis inscripsit, ubi pro ludæis quasi aduersus eorum accusatores, his uerbis utitur. Populus inquit iste, qui à Chaldæo parente traxit originem, à Syria in Aegyptum translatus post multos annos, quoniam multitudinem

nem

Con. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

Josephus, de bellis, lib. 10. c. 10. Regem fuit et uisum remitti uoluisse.

Scriptura, abut omnia, et, uisum

A nem eorum Aegyptus non capiebat, & magnitudine animorum, ac simul, quia somnijs ac uisionibus exitus ei diuinitus significabatur, magnopere in eam terram, unde maiores sui in Aegyptum profecti fuerant, redire cupierunt. Quo facto, adeo creuerunt, ut ad hæc usq; tempora Iudæorum genus durauerit. Et paulo post, Ducebat autem eos uir unus, quæ si uis, nihilo præstatiorem cæteris putato. Petunt enim multi eum obprobrijs, arte quadam malefica, & lenocinio uerborum, omnia illi confecta fuisse dicentes. Sit sane, sed artificium tamen illud maleficum, & uersutia hominis, non modo uniuersum populum à siti, fame, cæterisque periculis, quæ quotidie/locorum asperitate & solitudine accidebāt, liberauit, ac uelut in copia rerum omnium aliud, uerumetiam longe ab omni seditione & sibi obtemperantes obtinuit. Nec breui tempore ista, sed tāto seruata sunt, quanto nec domus una in pace atq; concordia conseruari facile potest. Itaq; non sitis, non fames, non calamitas aliqua, non futurorum formido, non ignorantio euentorum, aduersus maleficum illum uirum seductos populos incitauit. Quam igitur uis artem, aut uerborum lenocinia, aut prudentiam, aduersus tot tantaq; accidentia quotidie mala suffecisse? Aut enim subditus illi populus/natura obtemperans, humilis, & peritia futurorum munitus, libenter eum sequebatur; aut si illi mala fuerant, *aliquis*

B deus dura omnia eis mitigabat, & tam præsentium q̄ futurorum noticiam Mosi concedens effecit, ut tandem ab omni periculo populus suus euaserit. Vtrum enim istorū concesseris: magna laude Mosem certe effeceris, postea quam in terrā istam uenerunt, & si quo pacto eam consecuti sunt, diuinæ literæ significant, malo tamen ego probabili coniectura, q̄ ueritate historica uti: Vtrum enim quispiam uoluerit, ipse concedam: aut multitudine, aut armorum peritia, Syrios & Phœnices patriæ propugnantes uicifese, aut ui quidem nihil fecisse, sed à dantibus sponte regionem accepisse, ac non multo post pie & sancte uiuendi, omnem disciplinam constituisse. Alterum enim fortissimos eos uiros, alterum à deo sic amatos significat, ut etiam inimicis suis uenerabiles uiderentur, quippe hostes atq; inimici erant eorum, à quibus regionem, ubi & ipsi, & maiores sui nati educatiq; fuerant, repente auferre uoluerunt. Quomodo igitur non est mirabile atq; diuinum, si quasi melioribus sine ulla ui sponte hostibus cessisse fatearis? Post hæc nescio, quid primo, quid secundo collocabo, probitatem ne legis, an obedientiam, sanctitatem, iustitiam, & pietatem illorum, qui uirum illum, à quo legem acciperunt, sic admirati sunt, ut quicquid ille uellet, hoc deum uelle putarēt. Nam siue prudentia illius hæc agebantur, siue à superiore quadam uirtute doctus/faciebat, ad autorem deum omnia reducuntur. Mirabile nempe mihi uidetur, duobus annorum milibus, immo maiore tempore iam fere transacto, non enim exquisitissime annorū possum dicere numerum, nec uerbum unum in lege illius esse immutatum, sed centies unusquisq; Iudæorum morietur, q̄ legi Mosaicæ derogabit. His dictis, compendio trāscurrit disciplinam ciuilem, quam Iudæi lege Mosaica tenuerunt deinceps. Nihil inq; huiusmodi apud Iudæos est, non forum & iudicia, non postergationes & moræ, non lites & accusationes, sed omnia uera, simplicia, & constantia. Si adulteratus es, si uim intulisti, si fornicatus: si aliquid horum feceris, morte punieris, si seruum, si liberum uituperaueris, si uinculum præmes si abductum uendideris: si priuata, si sacra sublegeris, si impietate usus fueris, non opere solum, uerumetiam uerbo. Propitius autem sit nobis deus, qui hæc cogitauimus, si in patrem, si in matrem, aut in benefactorem tuum: morte morieris non communi, sed lapidibus obrutus. Præterea, mulieres uiris seruire oportere, non ad contumeliam, sed ad obedientiam; parentes in filios ad salutem eorum, habere imperium, unumquēq; suorum esse dominum, nisi deo ea obtulerit. Nam si uerbo solum deo dedicauerit, tangere amplius non licet dei oblata, neminem rapere, nec aliena omnino furari, uerumetiam si uerbum emisit, quo sua omnia deo oblata esse uideantur, ac demū pœnitētia ductus tangere audeat, aut ad alium sensum prolata sibi uerba interpretetur, animam amittat. Sed longum esset omnia dicere. In-

DE PRÆPARATIONE EVANGELICA

numerabilia præterea sunt moribus & consuetudine sine scripto seruata, quæ quis o-
dit, non faciat, quæ non locauit, non tollat, nec à prato, nec à torculari, nec ab area ma-
gnum aut paruum aliquid auferat, ignem potenti dare, aquarū fluentia non includere,
inopibus & mancis opem petentibus stipem propter deum esse concedendā, mortuis
sepulchri locum non esse negandum, mortuorū sepulchra non mouere, nihil mali cui-
quam inferre, non obtundere aut eicere sperma, nulla uis fecunditatem mulieræ retar-
dare, non aliter uti animalibus quæ deus & lex uoluit, semina non dispergere, iugum nō
imponere iniuste, non habere modum præter mensuram, nec numum adulteratū, ami-
ci arcana in inimicitias lapsus non patefacias, non sapere liberos à parentibus, etiam
si captiuos habeas, non uxore à uiro etiam si argento tuo emeris: hæc maiora pulchrio-
raq; sunt, illa parua multis uidentur, non destruere domum, nullius animalis pre-
ces cum ad te lamentanti simile refugiat, contemnere uelis. Sed lex quæ ista iussit, ma-
gna cura seruanda esse constituit, maledicunturq; qui non seruant, & deus ipse quæ om-
nia perspicit, ultor inuocatur. Et paulo post. Non semel, sed sæpius, immo uero singu-
lis diebus septimis propter malos hæc repetuntur, maledicunturq; qui non seruant. Ita
non solum ad agendū exercitatos, uerum etiā legum peritos legillator singulos effecit. E
septimis enim diebus in idē congregari uoluit, ut confidentes scripturā audiant, ne quis
se ignorantia possit excusare. Ita conueniūt semper, & sedentes, magno cuncti utūtur
silentio, nisi ad laudem dictorum uerbum aliquod cōmuniter emiserint. Sacerdos autem
aut de senioribus unus, legem recitat & exponit: sitq; per totum id diem septimū
usq; ad uespertinum crepusculum, deinde abeūt & sacrarum legum peritiores, & pie-
tate multo munitiores. Num ociosi septimum peragere diem Iudæi tibi uidentur? an
hæc quæ faciunt cæteris omnibus necessaria magis ducis: hac enim re fit, ne à iure con-
sultis quid faciendum sit quærerent, nec per ignorantiam fallant? Sed unusquisq; faci-
le de legibus atq; moribus interrogatus respōdeat, & uir uxori, pater liberis, dominus
seruis, legis præcepta tradat. Facile de septimo quoq; anno quamuis non similiter di-
cere possumus: non enim ipsi ab operibus, sicut septimis diebus cessant, sed agros ipsos
cessare patiuntur, ut uires ad futura suscipiant. Multo enim fecundiores redduntur,
si cum cessauerint, in noualia rursus proscinduntur. Quod etiam corporibus hominū
accidit, semper enim eūdem ferre laborem & ualitudini obest, & robur animi atq; cor-
poris deicit. Sed si quis Iudæo polliceatur fecundiores in septimo anno agrum fu-
turum, si eum coluerit, nequaquam id facere patietur: nam & ipsi à laboribus accipere
se uolunt, & agros aliquando quiescere, ut & ipsi lætiores, & agri fecundiores alio
i-
nitio laborum sumpto efficiantur. Magnæ autem humanitatis eorum illud præcipue
signū est. In septimo anno quoq; ipsi ab agriculturæ laboribus abstinent, si quid sponte
agri protulerint, non colligunt, neq; deponunt, sed quia nullo suo labore productum
est, communiter cuiusq; uolenti omittitur. Quare autem septimum numerum ita lex
honorauit, nemo à me quæreret, qui à medicis atq; philosophis de uirtute, quam ad o-
mnia maximeq; ad naturam humanam possidet, audiuit. Hæc Phylo. Similia uero ip-
si & Iosephus, in secundo de antiquitate Iudaica, hoc pacto conscripsit ab ipsis rebus. Si
quis cæterarum gentium leges nostris conferret, diligenter uideret, licet quisnam ma-
xime tam iustissimas leges, quam pietatem in deum ueram, hostibus tradiderit. Nam
cum infiniti gubernandarum ciuitatum modi in hos paucos generaliter reducuntur,
ac alij principatu unius, alij paucorum potentia, alij totius populi iudicio gubernentur,
nostræ legis conditor hæc omnia despexit, & soli deo (dicā enim etiā si durū uideatur)
gubernationem Iudæorum attribuit: ad illum enim tamquam omnium bonorum cau-
sam respiciendum solummodo censuit, quem nec factum ullum, nec cogitatum, fugere
potest, qui cum immortalis æternusq; sit, omnia potest, nec alia nobis ratione quam
creaturis suis cognoscitur. Hæc enim de deo opinari oportere sapientissimi etiā Græ-
corum principijs ab illo sumptis testantur. Nam & Pythagoras, & Anaxagoras, &
Plato

Resus, obferunt
apud grecos, sunt
scripto.

Sabbatum

A Plato, multiq; alij hæc ipsa sensisse uidentur. Sed paucis hac ueritate tradita, in multos efferre ausi non sunt. Nostræ autem legislator, qm̄ opera legibus consona effecit, non solum sui temporis ludæos, sed omnes usq; ad hunc diem, in ueram creatoris pietatem reduxit, atq; reducit, cuius rei causa est, qm̄ & leges ipsas utilissimas omniū tulit. Non enim uirtutis partem pietatem esse docuit, sed omnes uirtutes pietatis esse partes declarauit, & ipsas uirtutes iustitiam dico, modestiam, fortitudinem, ciuium inter se concordiam, altius omnibus impressit. Omnes enim operationes nostras, omnia uerba & cogitationes ad eum referendas esse uoluit, nec aliquid horū incautatum reliquit. Duplex enim disciplina morum est. Nam, cum & doctrina quid faciendum sit discimus, & exercitatione faciliores ad agendum scimus. Alij quidem legum latores altera solummodo ratione usi sunt. Nam Lacedæmonij atq; Cretenses non uerbis, sed re atque consuetudine instituebant. Athenienses autem & cæteri pene Græci omnes, quæ facienda essent uel non, legibus iubebant. Re autem atq; opera, ad consuetudinem bene uiuendi reducere homines neglexerunt. At uero Moses diligenter hæc utraque coniunxit, nec rectam uiuendi consuetudinem doctrina priuauit, nec doctrinam procul ab exercitatione iacere passus est, sed à primis statim alimentis incipiens, domesticum uiuendi usum ita complexus est, ut nihil à deo paruum sit, quod uoluntati utentis prætermiserit. Sed quæ comedenda sunt, & à quibus abstinendum, ac de omnibus quæ simul uiuunt, de diligentia præterea in agendo, ac de requie à laboribus, legem quasi regulam posuit, sub qua tanq; sub patre ac dño uiuentes, nihil ex ignoratiōe peccamus. Non enim semel aut bis, sed singulis hebdomadibus ab omni labore quiescentes, ad audiendam legem cōuenire iussit, ut præceptis eius maxime omniū cognitis, nemo se posset imprudentiā purgare. Quod cæteri omnes legum conditores ita reliquerunt, ut plurimiuere homines tunc tandem quicq; prohibitum esse discant, cū iam præuariati sint, & qui præcipuos maximosq; gerunt magistratus, ignorantiam legū præ se ferunt, cū legis consultos secum semper habeant assistentes. Quencunq; uero ludæum de Mosi legibus interrogaueris, facilius tibi omnes percurreret, q̄ nomen suum proferre posset. Ita fit, ut ab ineunte nobis ætate leges imprimantur, & raro quidem aliquis transgreditur & si quis transgressus fuerit, nullo pacto pœnam deprecari potest. Quæ ex re mirabilis generi nostro concordia inest. Nam & quia eadem omnes de deo sentimus, & quia in uiuendi moribus nulla differentia est, summa omnes concordia coniungimur. Nō audies enim apud nos diuersas de deo sententias, quod apud alias non uulgares tantum, uerum etiā philosophi factitant, quorum alij nihil omnino deū esse cauillantur, alij deum esse concedentes, gubernationē rerum ipsi concedere nolunt. Apud nos autem à mulieribus etiam & seruis audies, omnia nostra studia ad deum referri oportere, unde factum est, ut nonnulli tanq; magos atq; inertes nos accusent, quia nouarum rerum inuētores non sumus. Quod apud alios ita laudatur, ut q̄ patria consuetudine contenta, innouare quicq; potuerunt, sapientes fuisse uideantur. Nos autem contra, id præcipuum prudentiæ atq; uirtutis munus existimamus, ut nihil omnino cōtra legem aut facias, aut cogites. Quæ res maximo argumento est, leges Mosi optime atq; diuinitus latas esse: nam quæ aliter se habent, experientia redargutæ ceciderunt. Nostræ autem legis quidnam aliquis mutare queat: uel quid melius aut inueniet, aut ab alijs accipiet: num uniuersum disciplinæ ciuilibus modum reprehēdet? Sed q̄s iustior aut melior modus excogitabitur q̄ hic sit, qui deum principē proposuerit, & sacerdotibus cōmuniter maximarum rerum gubernationē attribuerit, ac summo pontifici sacerdotis, tū omnium regimen commiserit, quos non censu aut genere, sed uirtutis præstantia ad dei cultum assumpsit, & legis aliarumq; rerum curam illis commisit, ut ipsi & dubia decidant, & peccantes puniant. Quis igitur principatus hoc melior, aut q̄s maior deo potest honor afferri? Tota quippe multitudo pijsime deū colit, & sacerdotibus maximam rerū cura cōmittitur. Ita fit, ut tota disciplina ciuilibus quædā solēnitas esse uideat. Nā

DE PRÆPARATIONE EVANGELICA

quæ paucis diebus uix alij faciunt mysteria, & dies festos appellantes, hæc nos toto animo firmat; sententia multis & conseruauimus, & conseruamus. Vide autem quæ uere simplices integræque nostræ opiniones sunt. Primum enim omnium de deo opinamur, quod ipse perfectissimus atque beatissimus sit, sibi atque ceteris sufficiens, omnium ipse rerum principium, ipse medium, ipse finis, operibus notissimus atque manifestissimus, substantia penitus inuisibilis, cui simile nec uidere, nec excogitare quicquam possumus. Quare nec materia ulla ad imaginem eius suscipi, nec ars imitari eum fingendo potest. Opera eius oculis cernimus, cœlum, terram, solem, lunam, lucem, fluuios, mare, animalia, plantas quæ ipse fecit, non manibus, neque labore, nec alicuius auxilio: sed cum uoluerit omnia bene fieri, omnia ilico bona facta sunt. Hic sequendus omnibus hominibus est atque colendus, colitur autem sanctissime operatione uirtutis. Vnum est templum unius dei, amicum enim omnibus, quod simile est, commune templum omnibus est, quia communis deus est, hunc sacerdotes præcipuè colant, quibus unus præest, huic qui non obtemperat, tanquam impius punitur. Sacrificia offerimus non ad repletionem ebrietatemque nostram, quæ deo ac omnibus probis odio sunt, sed ad emendationem purgationemque nostram, in quibus pro communi prius salute oramus: deinde pro nostra. Gratissimus enim deo est, qui communem salutem suam anteposit. Primus autem à deo peccantes, non ut bona nobis concedat, quæ sponte iam præbuit, sed ut capaces eorum bonorum ita nos faciat, ut cum ceperimus, non efferamur. Sacrificantes à luctu ab uxore aliisque permultis abstinere lex iubet. Hæc de deo sentire, Mosaica lege didicimus. Longum esset omnia percurrere, quæ de nuptijs connexioneque sexuum cum uxore ad procreandum constituit, quanquam seuerissime præter naturam agentes ulciscitur, quæ de latrocinio atque furto, de rapina & ui, quæ de liberis educandis, quæ de parentationibus mortuorum, ut non magno sumptu neque magnificentia sepulchrorum charitateque fiant. Purgari autem à cadauere uenientes iubet quasi immundos, ut hinc discamus quam magna immundities in cæde hominis sit. Parentes secundo loco post deum honorari iussit, & ingratum aduersus parentes hominem lapidibus obruendum esse censet, seniores à iunioribus honorari præcepit, nihil inter amicos occultum esse uult: & si dissidium acciderit, amici arcana efferi non sinit. Iudici muneribus corrupto, mortem intulit; qui non auxiliatur supplicanti cum possit, reus secundum legem est, non tollas quod non deposuisti, non tangas alienum, non mutues scœnore. Innumerabilia huiusmodi sunt, quibus societas nostra & disciplina ciuilis inter nos cõtinetur. Sed non est prætermittendum, quomodo erga alienigenas affectos nos esse uoluit: sic enim diuinitus hanc rem etiam curauit, ut nec nostra corrumpi possent, nec inuidere his possemus, qui legem nostram recipere uelint. Quicumque enim nostris legibus uiuere desiderant, omnes humaniter suscipiendos iussit, cum non genere, sed uiuendi disciplina, coniunctionem hominum distinguere uideatur. Si qui autem non integre, sed simulatione accedunt, hos repellendos imperat, ne conuersatione sua corumpamur. Cætera uero, quorum usus necessarius est, petentibus danda esse constituit, ignem, aquam, alimentum, cæteraque huiusmodi, ut uiam ignorantem ostendere, in sepultum hominem non negligere. Quam humaniter autem gerenda bella esse censuerit, idem patet, quoniam nec igne, nec ferro, agros hostium populari dimittit, nec eos spoliare, qui ceciderunt in prelio, nec captis iniuriam inferre, maxime mulieribus. Tantaque facilitate ac mansuetudine fuit, ut uel brutorum animalium curam habuerit: nam usum congruentem eorum nobis concedens crudelius ea tractare prohibuit, nec interficere sinit, si quæ quasi supplicanti ad nos refugiunt, parcendum etiam in hostili regione nec interficiendum animalia illa uoluit, quorum labore homines iuantur. Sic undique cum docendo, tum puniendo à uitijs ad uirtutem reduxit. Mors enim imminet, si adulteratus es, si puellam rapuisti, si matrem tentasti, si tentatus concessisti, de aliisque omnibus punitiones rebus conuenientes absque deprecatione conscripsit. Seruatoribus autem

petentibus

D

E

F

A autem legum præmia composuit, non argentum, neq; aurum, non oleastri, aut hederæ ferta, & inane quoddam præconium, sed & ipse prædixit, & deus miraculis confirmavit. Si quis etiam mortuus esset pro lege, uiuet tamen, & meliora maioraq; præmia consequetur. Vnde factum est (non enim uereor dicere, quod res ipsa prædicat) ut multi magno animo summos cruciatus & mortem ipsam subire maluerint, quam quæquam facere aut dicere præter legem. Et certe, si gens nostra lignota cæteris hominibus esset, nec legis nostræ sanctitas ullo modo cognosceretur, & aliquis omnia diligenter scripta Græcis nunc legeret, narraretq; talem se aliqua in orbis parte uiuendi uidisse disciplinam, quæ multis seculis cum summa in deum pietate seruata diceret, omnes admirarentur. Nullus enim uere sanctiores leges excogitauit, nec tot seculis leges suas animis hominum firmiter imprimere potuit. Prætermitto Platonem, qui ueram opinionem de deo in multitudinem efferre non esse tutum cõfiteretur, & leges uerbis inanibus conscripsit, unde nulla utilitas, nisi forsitan eloquentiæ consecuta est. Lyncurgum autem homines admirantur, & Sparten in cælum efferunt, quia longo tempore leges illius inuiolatas Spartani conseruarunt, quæ res certe non parua uirtutis est, sed illi breui tempore id fecisse inueniuntur, si quis eos cum Iudæis comparat, qui non minus fere, quam duo annorum milia in legibus permanent. Præterea Lacedæmonij liberi quidem leges seruabant, quæ primum autem fortuna mutata fuit, totius uiuendi disciplinæ, omni uicque suarum pene legum obliti. Nos autem sæpius aduersa fortuna multo magis quæ cæteri homines uexati, nec etiam in summis periculis legem nostram tradidimus.

Eleazarus apud Aristeum de allegorico sensu scripturæ. Caput III.

Hæc Iosephus de Mosaica Iudæorum disciplina. Multa uero dicere possem de occulta legum uirtute, & allegorica speculatione, sed tangam pauca quæ ab Eleazaro atq; Aristobolo summis apud Iudæos uiris nobilissimisq; quæ Ptolemæi tempore perfluxerunt, quorum alter Eleazarus pontificatus etiam dignitate insignis fuit, ut paulo ante scriptum est, cum de translatione scripturæ in linguam græcam diceremus, qui regis legatis uirtutem scripturæ occultam esse ostendens, his uerbis usus est, ut Aristeus alter ex legatis conscripsit. Dignum autem est inquit, nonnulla eorum, quæ ab eo audiimus breuiter ponere, præcipue quoniam temere quædam de puris atq; impuris animalibus in lege scripta multi arbitratur. Interrogatus enim à nobis quæ obrem si à deo uniuersa creata sunt, impura nonnulla scriptura uocant, à quibus abstinendum esse iubet, ita disseruit. Vides quantam uim habet conuersatio atq; consuetudo, malos enim homines si cum improbis, laudabiles si cum probis conuersantur, facile facit. Primum igitur legum diuinarum lator ita cuncta deo patere ostendit, ut nihil agi, nihil excogitari possit, quod eum lateat, deinde cæteros omnes homines falso multitudinem deorum introducere docuit: cum ipsi multo præstantiores sint quam dii sui, quos uenerantur, quorum simulachra lapidea, uel lignea tanquam imagines eorum, qui ad uitam sibi non nihil contulerunt, adorant sensum ipsi habentes ea quæ insensata penitus sunt. Cur autem omnino quasi dii à gentibus coluntur illi, qui ad usum humanæ uitæ aliquid inuenerunt, cum non fecerint neque producerint ipsi quæquam, sed meliorem eorum, quæ sunt usum excogitarint? Aut cur hodie quoque multi non adorantur, cum antiquioribus ad inueniendum excogitandumque multa sagaciores ac utioresque sunt? Nam de Aegyptijs quidem nescio quid dicere oporteat, bæluas enim & serpentes, & uiuos, & mortuos uenerantur. Hæc igitur inspiciens, diuinus ille uir mœnibus ferreis, & inuiolabili ualle à cæteris gentibus separare nos uoluit, quo pacto facilius corpore atq; animo immaculatos, longeque ab huiusmodi falsis opinionibus remotos fore uidebat, ut solum uerum deum præter cæteras gentes adorantes, illi solummodo inhæreamus. Vnde factum est, ut à nonnullis Aegyptiorum sacerdotibus, qui disciplinam nostram altius considerarunt, dei homines gens nostra sit appellata, quod nemini nisi deum uerum colat, accidere potest. Nec id iniuria, reliquis enim

Cur, qd, deus uolens ut impura haberet.

Iudei, quo a rebus falsis, separati.

Iudei, diuini homines.

cibo

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

cibo, potui, uestituiq; inhiantibus nostri omnibus istis contemptis, per totam uitam **D**
 de omnipotentia dei cogitant. Ne igitur conuersatione atq; cōsuetudine aliorum cor
 rupti, ad impietatem eorum, deferamur; cibi & potus, tactus & auditus, atq; uisionis pu
 rificatione legali nos à cæteris separauit. Cuncta enim ab una potentia omnipoten
 tis dei gubernata naturali ratione similia sunt; quamuis singula à quibus abstinemus
 & quibus utimur, profundam habeant rationem, quorum unum aut alterum exem
 pli gratia ponam, ne putes temere de rebus tam paruīs à Mose fuisse conscriptum, sed
 omnia uideasi ad probitatem hominum, & iustitię perfectionem, sancte pertinere. Vo
 lucres enim omnes, quibus utimur, domesticæ mundæq; sunt tritico, aut leguminibus
 connutritæ, ut columbæ, turtures, perdices, anseres, cæteræq; huiusmodi. Quæ uero
 prohibitæ sunt, eas rapaces, carnibusq; aliarum auium nutriti comperies, à quibus a
 gnis, hædisq; raptis, hominibus quoq; tam uiuis, quam mortuis, infertur iniuria. Quę
 omnia merito immunda nominauit, ut uel hinc rapina & cæde nos detereret, & ad
 iustitiam hortaretur, moneretq; iustissime atq; pacifice uiuere, sicut omnes uolucres
 mundæ, quæ nulli auium, nec omnino alijs iniuriantur. Ita his quasi symbolis ad ius
 ticiam intelligentes conuertit. Nam si animalia huiusmodi tangenda non sunt pro
 pter immundiciam suam; quales erunt homines, qui prauitate morum illis se similes **E**
 reddunt. Omnia igitur hæc Tropologice, sancte q; intellecta, plurimū conferant, cō
 sideratio enim unguis fissæ, an contra sit, distinguendos esse singulos actus probe
 significat, quos qui non distinguit, omnes quasi pecora, parentes simul & filie, forores
 & fratres, quodq; nec in pecudibus inuenitur, mares inter se commiscuntur, à quibus
 omnibus nos longe absumus. Vnde mirifice una & hunc distinguendū modū docuit,
 & uitæ constitutionisq; nostræ habendam esse memoriā monuit. Cum enim dixisset,
 quancunq; unguis scindunt, adiecit, & ruminant. Nihil enim aliud per rumi
 nationem signat, q̄ uitæ constitutionisq; nostrę, ut dixi, memoriā habentem uiuere.
 Hoc uita alimento conseruatur. Ita & alibi iubet dicens, Memoria recordaberis dñi
 dei tui, qui fecit in te magna & mirabilia. Ingenita enim profecto sunt, si quis dilige
 ter considerat, formatio corporis, alimenti dispensatio, & ad singula membra mirabi
 lis transitus, ac multo magis sensuum uis, mentis agitatio, & summa uelocitas, unde
 singulæ quoq; artes inuentæ sunt. Quare monet memoria tenendum omnia, quæ dix
 imus diuina uirtute & fieri, & gubernari. Loca deinde ac tempora omnibus accom
 modauit, ut semper & ubiq; dei memoriā habeamus; & incipientes quicq; agere & **F**
 definentes, & cū inter agendū sumus constituti, iam cibi & potus tam munditiæ q̄ im
 munditię; q̄ primitijs, quibus factis, postea utimur, ad deum nos conuertit. Præterea,
 per uestitum etiā simile fecit. Quid plura? In ipsis quoq; ianuis præcepta dei scribere
 iussit, ut continuā eius haberemus memoriā, & in manibus ipsis circūferre ipsa uoluit,
 ut ostenderet oīa nobis iuste faciunda, creatorē timentibus, & nostræ creationis me
 moriā firmam retinentibus. Iubet em̄ si quis dormitum eat, siue à lectulo recipiat, siue
 ambulet, siue sedeat; dei opera sibi esse meditanda, & in singulis dei potentiā, qua su
 mus & possumus nō uerbis tantū modo, uerum etiā cogitatione atq; animo, admiran
 dam, laudandā, amandam. Sed de cibo ac potu dicta sufficiant. De sensibus autem ita
 iussit, ut nihil audiendum, nihilq; tangendū uelit, quod immundū sit, & hoc simili qua
 dam ratione. Rapaces enim prauæq; bestiolæ sunt, à quarū tactu nos prohibuit, sicut
 tigris ac mures, pestifera quædē animalia, & omnino inutilia hominibus, ita lex no
 stra nec uerbo, nec opere iniuriose quenq; dicere, aut facere permittit, & tam expresse,
 q̄ per signa & symbola, omnibusq; modis nō fabulose, sed ueris rerum indicijs, ad ius
 titiam, & omnipotentem nos deū conuertit. Omnis enim mentio mundorū atq; im
 mundorū animalium ad hæc refertur. Videbatur igitur mihi, Eleazarus recte ad oīa
 respondisse, nam etiā uitulos, arietes, & iuuenos nō filuestres, sed domesticos, offeren
 dos dicebat, ut qui sacrificabant, hæc re intelligerent mites se atq; humanos esse oport
 tere, præ

Ungula fissa. dicitur
 homi. symbolo.

Ruminatio, ruminatio
 sic.

Atere, præfertim cum oblatum, affectus animi significet. Hæc Eleazarus ad legatos, qui ad eum de interpretatione legum à Ptolemæo missi fuerūt, quibus aperte significauit, profundam quandā rationem, ac allegoricā, in lege diuina contineri, quā inuestigare deberent, qui scripturam intelligere optarent. Aristobolus autem ille, cuius secundus Machabeorū liber meminit, quæq; Aristotelica peritum fuisse philosophiā, constat, similiter manus & cætera membra, quando de deo dicuntur, intelligenda esse, in libro quem ad Ptolemæum scripsit, his uerbis declarat. Veniamus nunc ad ea, quibus etiam tu o rex significari tibi uoluisti, quid uelit dicere scriptura nostra, cum manus & brachia, facies & pedes, iter & quietem, deo attribuat. Quæ omnia conueniēter intellecta, rectam de deo sententiam non fabulosam aut falsam, confirmant. Magnæ nanq; res, quæ sensibus non cadunt, multis profecto modis à sensibilibus, à scriptore legum, exponuntur. Et ideo, qui recte intelligunt sapientiam illius, & diuini spiritus gratiā, quæ prophetam eum efficit, uehementer admirantur; ex quibus prædicti philosophi fuerūt, & poetæ etiam nonnulli, qui propter illa, quæ ab eo acceperunt, maxime admirantur.

B Qui uero à sensu eius profundiore remoti, literæ tantummodo inhærent, nihil magni eum scripsisse arbitrantur. Explanabo igitur singula breuiter, atq; clare, quantū in me situm est, quod si longe à ueritate abfuero, non scriptori, qui recte ac profunde omnia ædidit, sed mihi parum diuinas illas leges intelligenti temeritatem attribuas. Manus igitur etiam nobis multis modis dici apertissimum est: nam cum magnum exercitum & legiones tuas aduersus hostes mittis, magnam manum te habere dicere uulgo solemus; & omnes qui audiunt, uires tuas, per manum significari non dubitant, quod etiā Moses designauit, dicens. In manu potenti, eduxit te ab Aegypto deus. Et alibi, à persona dei. Mittam manum meam & percutiam Aegyptios, & rursus ad Aegyptiorum regem. Ecce manus domini inquit, erit in pecoribus tuis, & in omnibus agris mors magna, quibus potentia de iure significatur. Vis enim hominum, & actus omnis, in manu eorum sita esse translatiue dicitur. Idcirco legis scriptor, uocabulum manus ad potentiam dei transtulit. Quies autem diuina non iniuria, ut puto, dici potest, stabilis creaturarum duratio atq; immobilitas; quam esse percipimus quia deus, cui omnia subiiciuntur, ita constituit, nunquam enim cælum in terram conuersum est, neque terra in cælum mutata, nec sol luna, neq; Luna sol facta est. Et in animalibus similiter, non est enim in naturam hominis fera conuersa, nec homo in bæluam unquam pertransiuit.

C Hæc igitur quies atq; stabilitas diuina dici potest. Descendisse in montem etiam tempore, quo lex ferebatur, scriptura deum perhibet, ut omnes operationē dei conspicerēt, quam descensum appellamus. Scribitur enim exarsisse montem igne, quando deus descendit, turbarumq; uoces exauditas fuisse. Cunnq; tota multitudo non pauciores q̄ decies centena milia essent, per quinque dies in omni loco montis ardens ignis aspiciebatur. Ita descensus ille nullum localem motum significat, ubiq; enim deus est, sed uiribus ignisq; mirabiles sunt, quia uniuersa consumunt quinque dierum spacio, sic ardentis, ut nihil ibi consumptum fuerit, sed ipsa quoq; herbarum uiriditas intacta permanserit, turbarumq; sonitu intolerabili nullis ædito instrumentis, descensus dei omnibus significatur. Descendit enim quoniam uoluit diuinis ludæorum genus legibus communitate. Hæc Aristobolus.

De Essæis, qui prisca temporibus apud ludæos sublimi uiuebant philosophia. Caput III.

Erunt quoniam diuinarum legum præcepta percurrimus, & formam allegorici sensus tetigimus, illud prætermittendū non est, uniuersam Iudæorum gentem in duas maxime partes fuisse diuisam: unā quæ præcepta legis certo quodā literæ sensu sequebatur, alterā, quæ maiore philosophiā firmata, altius atq; subtilius oīa speculabatur, qui & philosophi Iudæorū esse putabant. Horum disciplinā omnes, qui nouerūt, uehementer admirati sunt. Iosephus uero atq;

Aristobolus.

Quæq; dicitur, apparuit diuina. T. Smith, p. 100.

De Essæis. Iosephus, far a proph. iud. f. li. 7. m. 1.

DE PRÆPARATIONE EVANGELICA.

uero atq; Philo Iudæi perpetuæ memorię uitam eorum commendarunt. Itaq; ne tam **D**
 sublimes uiri neglecti esse uideantur, à libro Phylonis, quem pro Iudæis composuit,
 nonnulla sumenda mihi esse arbitror. Præter ceteros inquit, quos pene innumerabiles
 sanctio Mosaica ad bene uiuendum incitauit, Essæi summi omnium atq; maximi sunt,
 ab Hosiotete, id est græca lingua sanctitate (sicut mihi uidetur) appellati, quorum ses-
 ctæ non genere, sed uirtute atq; humanitate discernitur. Itaq; nemo puer, nemo adoles-
 scens propter instabilitatem ætatis, sed uiri omnes aut senes sunt, qui nullo corporis
 morbo, nulla animi perturbatione feruntur, sed uera soli hominum libertate fruun-
 tur, cuius rei uita sua testimonium præbet. Nemo proprium aliquid possidet, non do-
 mus, non pecus, non uas aliquod, sed omnibus in medio positis, communiter utun-
 tur, habitant simul & conuiuunt quasi sodales. Cumq; omnia pro communi utilitate
 faciant, alia aliorum negocia sunt, quæ impigre subeuntes certant, non frigus, non ca-
 lorem, non aliquam mutationem aeris formidantes, sed ante ortum solis ad solitos
 labores uersi, crepusculo uespertino cum gaudio redeunt, non aliter quam qui certas
 mine gymnico exercentur. Meliora enim & iocundiora tam animo quam corpori ea
 certamina putant, quæ nõ senescunt cum corpore. Sunt autem eorum alij agricolæ, alij
 pastores, alij apium cultores, alij harum artium magistri, ita ut perfecte inter se uiuât, **E**
 alijs non indigentes, nihil facere recusant, quod cum utile societati sit, turpe non est.
 Cumq; à laboribus suis mercedem cœperint, apud eum deponunt, qui quæstor crea-
 tus est. Is omnia diligenter procurat, quibus egent, egent autem paucissimis, cum om-
 nem luxum tanquam animæ atq; corporis morbum aspernentur. Communis est ipsis
 non mensa solum, uerum etiam uestis, tenuis quidem omnis, sed grauior in hyeme, quæ
 in uno deposita loco est, unde unusquisq; indifferenter assumit. Aegrotatio quoq; cor-
 poris si acciderit, studio atq; cura omnium & re communi curatur. Seniores si absque
 liberis naturæ concedunt, felicissimi omnium putantur, honoraria cæteris non minus
 quam si eos genuissent. Et quoniam acutissime matrimonio huiusmodi societatem fa-
 cile dissolui posse perspexerunt, uxorem ducere omnino recusant, castimoniam summo
 pere studentes. Nimum enim mulier seipsam amat, & zelotypia maxime mordetur,
 ac uiri mores artificio quodam atq; lenocinio facile potest in peius peruertere. Si uer-
 ro etiam liberos uiro pepererit, quæ prius astute faciebat, ea iam audacter atq; aperte
 aggreditur, omniq; uis regere maritum conatur. Quare uxor huic societati inimicissi-
 ma iudicata est: non seruat enim mores, nec probus erga omnes est, qui aut uoluptate ui-
 ctus aut liberorum amore superatus, in seruitutem uxoris deductus est. Hac uita eorū **F**
 fit, ut non priuati solū, uerum etiam reges atq; principes, eorū philosophiam plurimum ad-
 mirentur. Hęc quidē in Apologetico Phylō scripsit, ut diximus, in eo uero libro quē in
 scripsit, oēs studiosos liberos esse, ita de Essæis narrat. Palestinā maxima gens Iudæorū
 habitāt, inter quos qui dicunt Essæi cōperiuntur, plures numero, ut ego opinor, q̄ qua-
 tuor milia. Essæi dicti, quasi, sancti græce, quoniam dei cultores præcipue sunt, nõ animalia sa-
 crificantes, sed mentes suas uirtute munitas, offerendas deo putantes. In ciuitatibus nõ
 habitant existimantes, ut contagionem aeris corporibus, sic conuersationem uulgi a-
 nimo nocere. Horum alij agros colunt, alij pacificas artes ad utilitatem suam, proxis-
 morum exercent, nec argentum, nec aurum reponunt; nec ingentes agros laudant, sed
 tantum colunt quantum necessitati possit sufficere. Hi enim ex omnibus pene homini-
 bus soli pecuniam & fundos negligentes uirtute ditissimi putantur, facilitatem uiuen-
 di & paucorum indigentiam recte magnas esse diuitias iudicantes. Nemo eorum tel-
 enses, galeas, scuta, cæteraq; belli factitant instrumenta; sed nec eas artes exercent, qui-
 bus facile omnes in improbitatem labuntur; nulla mercatura, nullus cæuponatus, nul-
 la eis cognoscitur nauigatio, omnes rapinæ occasiones depellunt. Nemo seruus est apud
 eos, sed cum uniuersi liberi sint, alteri alteris seruiunt. Omnes qui seruis utuntur,
 non solum quia æqualitatem contemnunt, tanquam iniustos oderunt; uerum etiam
 quasi

In manu

Essæi non offerunt animalia.

A quasi naturæ leges transgressos omnino despiciunt. Omnes enim aiunt quasi mater eadem natura genuit, quare quamuis non uocemur, sumus tamen re ipsa fratres, auaritiæ crimine ab alienati, rationalem philosophiæ partem non necessariam ad uiuendum, naturalem maiorem humana natura consequi posse putantes, alteram sophistis, alteram leuioribus reliquerunt hominibus, illam philosophiæ partem solummodo approbantes, qua de deo, & de creatione omnium scrutamur. Morali maxime iuugulant, ad quam absolute consequendam, paternis legibus adiuuantur, quas recte intelligere nemo sine diuino auxilio potest. Has semper quidem, sed maxime septimis diebus docentur. Dedicata enim septima dies deputatur in qua ceteris omnibus neglectis ad sacra loca concurrentes, quæ synagogæ appellantur, ordine sub senioribus iuniores confidere solent, legunturq; scripturæ diligenter, & exponuntur à peritissimis, symbolis enim prisco more scripturâ uti maxime arbitrantur. Discunt igitur pie, sancte, iusteq; uiuere, triplici regula utentes, Amore dei ardentissimo, uirtutis cultu diligentissimo, Charitate pximi feruentissima. Quod igitur summe deum diligant, multa nobis argumento sunt. Castitas perpetua, iurisiurandi nulla mētio, mendaciæ odium, & præcipue, quod bonorū oīm nullius mali, causam esse deū opinantur. Quod uirtuti studeant, patet, quia pecuniam negligunt, gloriam spernunt, uoluptatem oderunt, constantes, seueri magniq; animi sunt, cæteraq; huiusmodi innumerabilia. Charitatis autem argumenta sunt, beneuolentia, societas, qualitas. Nullus enim domum habitat, quæ omnium communis non sit, unum ærarium, unus sumptus omnibus est. Præterea uestis communiter omnibus proposita, communis cibus & potus, communis mensa, omnis uita communis est. Quæ omnia multo magis illi opere faciunt, quàm alij uerbis significant. Nec mirum, quæcunque enim quotidie laborantes consequuntur, non ipsi seruant, sed in medium afferentes, communi utilitati attribuunt; non negliguntur apud eos ægrostantes, sed à communibus curantur. Seniores non minus quam parentes liberi uenerantur. Huiusmodi homines sine græca doctrina, Mosaica philosophia effecit, quæ uirtutis opus hominibus proposuit, à qua libertas & oritur, & confirmatur. Nam cum multi atque uarij diuersis temporibus, alij crudelitate carnificum more uniuersam Iudæam uexarint, alij astuta simulatione adeo ad improbitatem cunctos peruerterint, ac suæ impietatis, inhumanitatisq; calamitates hominum perpetua monumenta reliquerint, nullus unquam ita efferatus fuit, nullus ita ueterator ac malus, ut Essæorum, aut potius sanctorum uitam criminari uoluerit, sed omnes probitate illorum superati, quasi à natura liberos putantes, summa ueneratione atque laudibus profecuti sunt. Hæc Phyllo.

De Deo, & quod mundus creatus est.

Caput V.

Erum, quoniam philosophorum disciplina iam patuit, & totius etiam multitudinis mores diuinis legibus muniti, expositi sunt, restare uidetur, ut iuniorum Theologiam pietati maiorū idoneam atq; consentaneam ostendamus. Sic enim perdiscemus, quales in Theologia, & in ceteris disciplinis, Hebræi fuerūt. Phylonem igitur rursus primo libro super legem audiamus. Nonnulli ait, mundum magis quam autorem mundi admirati, non ortum, sed æternum esse mundum putauerunt, male nullum pene opus deo attribuentes; cum econtra, oporteret, dei quidem uirtutes quasi creatoris atq; patris admirari, mundo autem non maiorem, quàm creaturæ conueniat, laudem attribuere. At uero Moses, qui & ad summū philosophiæ peruenit, & dei responsis secreta naturæ didicit, optime cognouit, necesse esse, ut rerum aliud quidem agat cum sit integerrimus intellectus atque purissimus, omni scientia præstantior, omni bono melior, omni pulchritudine formosior; aliud uero inanime per se atq; immobile, sed ab intellectu commotum, atq; formatum, perfectissimum opus hunc mundum effecerit. Quem qui fuisse ortum negant, perutilem atq; ad pietatē necessariā prouidentia uirtutē radicatus sustulerunt. Patrem eīm atq; autorem operi suo

K prouidere

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA.

providere ratione probatur: pater enim omnis atque autor, ea quae genuit aut fecit, diligenter studet conservare, quae opprimere possunt expellens, quae utilia sunt suis acquirens: ad id vero quod non fecimus, nulla coniunctio nobis est. Perniciosa igitur res omnino est, ut sine principatu civitatem, sic mundum sine autore ac iudice, a quo universa gubernentur consistere posse putare. Mirabilis ille igitur Moses, quod sine principio est, alienum a re visibili omnino existimans: Quod enim sensibile est, mutationi subiectum, nunquam idem est; invisibili quidem atque intelligibili perpetuitatem attribuit, sensibili autem aliud vocabulum accommodavit. Nam, quoniam invisibilis atque sensibilis hic mundus est, necessario ipsum ortum habuisse affirmat. Unde non ab recreatione etiam eius, magna cum theologia venustate conscripsit. Haec, de origine universi. Quod vero providentia mundus gubernetur, in libro, quae de providentia scripsit, contrariis primum expositis, deinde confutatis, magnifice probavit. Quorum plura, quoniam longiora sunt, compendiosius ponam. Providentiam esse inquit, arbitraris, cum tantam rebus perturbationem esse videas. Quid enim humanorum ordine certo geritur. An solus ignoras, praeceps atque rapacissimos homines bonis omnibus florere, divitiis, gloria, cultu, multitudinis magistratibus, bona valetudine, quibuscumque dixeris voluptatibus affluere? Virtutis autem amicos omnibus malis oppressos, paupertate, infamia, humilitate, duricie vivendi affligi? His aliisque compluribus ita dictis respondet postea hoc pacto. Non tyrannice neque ut aliqua vel crudelitate, sed ut rex regum iuste universum mundum deus gubernat, rex autem verus, & iam pater est, ut enim se habet pater ad liberos, ita rex bonus ad civitatem, & deus ad mundum; quippe quae naturae stabili lege principatum & providentiam insolubili conjunctione una copulavit. Quare quae admodum non negliguntur, omnino vitiosi a parentibus liberi, inimicorum opus esse putantibus submersos invadere, sed maiore interdum ope foventur, cum nullum in eis praesidium esse videatur: Similiter quoque deus omnium curam gerit, nec minus eorum, qui perperam vivunt, tum ut occasionem eis poenitentiae praebet, tum ut natura se propitium esse ostendat. Ad haec longe absis a veritate, si malorum aliquem felicem arbitraris, etiam si Cræso ditior, acutior visu quam lyncæus, maioribus viribus, quam Crotoniathes ille Milo, Ganymede formosior sit, omnibusque aliis corporis & exterioribus bonis abundet. Qui enim mentem suam plurimorum dominatum ac pessimum morum subiecit cupidinis, doloris, timoris, stultitiae, iustitiae, felix atque beatus esse nullo modo poterit, etiam si vulgo beatus appelletur. Nam si animi oculos parumper volueris elevari, atque ut possibile homini est, de vero bono considerare, omnia quae nunc admirari videris, magno risu prosequeris: semper enim cum meliora lateant, in locis eorum mala irrupentia, laudantur. Cum vero in medium adsunt, bona tunc, quae contraria sunt, hac luce lucidius turpitudinem suam ostendunt. Si ergo divinum illud bonum mente conceperis, nihil eorum, quae dixisti, facile apud vitiosos inveniri, inter bona collocabis. Praeciosissima nempe illorum argenti atque auri metalla sunt, quae a pessima terrarum parte solent prodire, permultum namque profecto interest inter metallorum fertilitatem, & fecunditatem terrae non metallosum. Longe quippe abest argenti atque auri natura a bonitate frugum, sine quibus vivere nequimus, quod maxime in annonae patet charitate. Omnes enim thesauros pro modici temporis alimento recte propter necessitatem iudicantes, libenter omnes proicere solent. Quando autem necessaria nobis cumulate affluunt, naturae bonis abundantes contenti esse non possumus, sed argento atque auro inhiantes, & quasi oculis capti, terreno potere huc atque illuc propter avaritiam ferimur, continuo pecuniae gratia bello vexamur. Vestes etiam magnificas cupimus, quae nihil aliud sunt quam extoriorum artis laudes, & flos ovium, ut nonnulli poetae dixerunt. Qui vero gloriae adeo cupidus est, ut vel a malis laudari cupiat, hinc improbum esse necesse est: quippe unum quodque suo simili gaudet, bonam autem valetudinem aurum quæret, si dederit, non praeceps animi morbos ab auditu oriri. Qui viribus corporis cervicem elevat, atrocissimas ante oculos beluas. Ita enim intelliget turpissimum esse, ferarum viribus hominem gloriari.

A glorari. Formositatē corporis iactare, mentis compos nemo poterit, quæ breui adeo extinguitur tempore, ut antequam florescat, defloruisse uideatur; præsertim cū etiam inanimata artis opera, picta, ficta, texta, non parua uideat extare pulchritudine, quorū omnium nihil unquam apud deum inter bona enumeratum est. Quid dico apud deū? cum neq; periti homines, qui recte philosophantur, bona, caducas has res, aut arbitrentur, aut appellent. Qui uero falsam, & nomine solum philosophiam sequuntur, in animi se medicos professi seruituti corporis inhærent, nec corporum quidē medicos imitantur, qui si rex ac princeps ægrotet, omnia transgressi, inter columna, porticus, tabulas, argentum, adrilicium, aurum, lapides, cubile ipsum ilico petūt, nec uestem auro inserta admirati, nec lapidibus ornatum considerantes lectulum: quam citius possunt, ceteris omnibus contemptis, manus egroti tangunt, pulsus examinant, interdum etiam uestibus sublatis, qua duriciæ sit uenter, quo calore pectus ardeat, quo motu cor exiliat, inquirunt. Ex quibus omnibus alijsq; compluribus quantitate & qualitate ægritudinis percepta, curam morbi tandem aggrediuntur. Oporteret igitur etiam philosophos cum medicinam animi tenere profiteantur, omnia despiciere, quæ falsa homines opinione maximi faciunt, ac mentis ipsius cubile ingredi diligentius, & considerare, si

B propter inæqualiter pulsus, mouetur, tactuq; ipso examinare, si aspera maledicēdo lingua effecta est, si cupiditate tumidus uenter, & ut breuiter dicam, qua imtemperie interiora turbata sunt. Hoc enim pacto, idonea poterunt adoptare remedia. Nunc uero, cū nequeant lucem ueram aspicere, exteriorum falso rerum nitore perculsi, quasi cæci pererrant, reginam omnino mentem negligentes, & satellites eius diuitias, gloriam, sanitatem, aliāq; huiusmodi persequentes. Et quemadmodum summa infania est, aut cæcos de coloribus, aut surdos de harmonia musica, sic & uitiosos uiros de bono & malo iudices constituere, menti namq; capti sunt, & interioribus tenebris obcæcati, discernere nequeunt. Merito igitur laudatur Socrates & alij, qui paupertatem amplexi, nec quæstiosa ipsi artificia didicerunt, nec amicis, aut regibus magna sibi oblata munera acceperunt. Nihil enim aliud quam uirtutem bonum putabant. Quod si mortali corpore circumducti, & morti ut homines subiecti, ac cum multitudine iniustorum hominum, maxima uiuentes iniuria perierunt: Cur accusanda natura est, cum crudelitas hominum culpanda sit? Non enim facile potest euadere, qui degit in regione pestifera. Et ueluti cum magna uis pluuiæ descendat, nisi sub tecto sis, necesse est, etiam si sapiens sis imbrem perferre; cumq; frigidissimus perflat boreas, frigore premi, & æstatis ardore caleferi. Eodem profecto modo, si cum iniustis uitam agis, necesse est multa inde perpeti mala. Verum omnes, qui uirtutem negligentes, falsa corporis laudant bona, à Sole se ungi, & à Ioue lauari putant. Symbolica enim hæc priscaq; prouerbia re ipsa uera esse ostenduntur, nec enim post mortem solummodo, sed etiam per totam uitam animo simul atq; corpore iniusti homines pendent. Cuius rei qui Siculam conscripserunt historiam, testes locupletissimi sunt. Nam uel amantissimam uxorem suspectam adeo fuisse tyranno dicunt, ut tabulis cubiculum statuerit, quo maior sonitus cum ad eum iret excitaretur, nudamq; ita, ut nihil occulte fere posset; aditumq; ipsum fouea intercepisse, ut uel saltibus, uel longis gradibus, uel ascensu descensuq; pergenendo, nullum posset telum occultare. Quod quantisq; igitur animus hominis, qui uel uxorem ita suspectam habebat, malis refertus erat? Illis certe mihi simillimus uidetur fuisse, qui cum ad alta præcipitia scandant, antequam ad cacumen peruenerit timore perculsi, nec altiora petunt iam fessi; nec descendere audent, cum ad hiatum & profunditatem despexerint. Tyrannidem nempe quasi diuinam rem aggressus, cum pericula eius cognouisset, & stanti in proposito, innumerabilia uidebat indies pericula; & abeunti mortem imminere non dubitabat; omnibus & si non corporibus, sed animo tamen aduersus eum armatis, quod ille ipse Dionysius ita esse significauit. Nam cū quisdam uitam tyrannorum apud eum quasi beatam laudibus afferret, uocasse ad cœnam

regio apparatu constructam hominem dicitur, ac super caput illius sedentis acutum gla- **D**
 dium tenuissimo filio suspendisse, quem posteaquam reperire cōiui a respexit, nec sur-
 gere inde ausus, timore tyranni, nec bibere, aut comedere potens periculo percussus,
 ceruice ac oculis ad pendentem gladium directis mortem expectabat. Quod cum uis-
 disse Dionysius, Num inquit intelligis, quā beata sit uita nostra: talis em̄ est, nisi uisi
 uelimus nobismetipsis adulāri. Omnium enim rerum copiam habentes propter fre-
 quentiam periculorum & impendentem formidinem nulla frui possumus. Illis simi-
 les, qui à deformibus sæpe meretricibus decipiuntur, quæ ueste atq; auro ualde orna-
 tæ, & fuco facie deformitatem occultantes, quasi hamo pisces his infidijs captos attra-
 hunt adolefcētes. Hac infelicitate nos p̄mimur, qui multis felices uidemur, & sicut tor-
 mentis multi coguntur mentis suæ arcana pandere: sic interdum huius uitæ molestia
 uicti, uerissimas uoces de miseria nostra emittimus. Illis enim certe similes animabus
 tyranni sumus, quæ saginantur, quibus comedendi bibendiq; non ad aliud q̄ ad pernici-
 em sua copia solet offerri. Multi autem pecuniæ cupiditate uicti, manifesta dederunt
 supplicia. Cuius rei exempla & si quotidie uidemus, unum tamē ex priscis referre/ope-
 repræcium diximus. Dicunt igitur, qui foetidos sacrum bellum conscripserunt, cū lex **E**
 esset, aut præcipites ex alto deiici, aut in mare submersi, aut igne cremari sacrilegos.
 Cumq; Philomelus, Onomarchus, & Phaylus, tres isti Delphicum spoliauerint tem-
 plum: secundum legem diuinitus supplicia dedisse. Alterum enim cum per aspera scans-
 deret Ioca, præcipitem decidisse, ac ita expirasse. Alterum, cum eques per littora ferre-
 tur in profundo lapsum, una cum equo fuisse aquis demersum. Phaylum autem alij
 sacro morbo consumptum, alij cum templum Inabis incenderetur, una cōcrematum
 fuisse tradiderunt. Nemo profecto hæc casu nisi amens/accedisse putabit. Omnes em̄
 hos tres eisdem temporibus propter idem delictum non alijs supplicijs quā lex uol-
 lebat iure punitos, non à fortuna & casu, sed diuinitus credere, debemus. Quod si nō
 nulli rapaces & factiosi homines, qui nō alienos solummodo populos, sed patrias etiā
 suas subiecerunt, impune id fecisse uidentur, mirandum non est. Primum enim nō si-
 militer deus atq; homines iudicant, homines enim de manifestis tātummodo cognos-
 cunt, deus uero in animum ingressus ipsum, nudos uolūtatis perspicit motus. Quare
 nunquam humana iudicia diuino tanquam meliora & iustiora p̄ponenda sunt. Multis
 enim homines falluntur, sensibus corporis, atq; turbationibus animi; in deo autem
 nihil est, quod fallat, sed summa iustitia una cum ueritate cuncta geruntur. Deinde re- **F**
 cte illud imprimis, fertur, id esse, ad populum tyrānos, quod sunt in lege supplicia. Quā
 igitur in ciuitatibus adeo abundant, ut nulla legum reuerentia sit, tūc deus in uita res-
 pellat, & ad uirtutem homines conuertat, crudelibus atq; tyrannicis uiris, non iniuri-
 am potentia præbet, uitiorum enim cumulus sine crudelitate mundari non potest. Et
 quemadmodum uindices publicarū rerum ad homicidas proditores & sacrilegos in-
 terficiendos publice aluntur; non quia tale hominis exercitium laudetur, sed quia po-
 pulo necessarium est: Eodem profecto pacto huius mundi gubernator, quasi commu-
 nes uindices tyrānos, in ciuitates exuscitat, ut iniuriā atque impietatem, aliaq; hu-
 iusmodi uis & crudelitate istorum puniat. Qui quoniam non recto animi proposito,
 sed crudelitate commoti, diuinæ uoluntati subministrarunt; ut ignis consumpta ma-
 teria demum extinguitur, sic & ipsi cum ciuitates prauas/inanes hominum fecerint,
 tunc demum in perniciem incidunt. Quid autem miramur, si tyrannorum interdum
 ministerio effusas hominum iniurias deus compefcit, cum etiam sapius non aliorum
 opere, sed per seipsum fame, terræ motu, peste, alijsq; huiusmodi, quibus multas ur-
 bes desolatas uidemus, id facitet. Satis dictum esse puto, neminem qui male uiuat
 esse felicem, unde maxime prouidentia esse probatur. Et post aliqua. Ventorum inqt
 impetus & pluię uis non ad perniciem nauigantium, aut agricolarum, sed ad utili-
 tatem humani generis diuinitus mittitur. Aquis enim terram, uentis uero regionem
 quæ

A quæ sub Luna est, inundare solet, & utrisq; animalia & plantas alit, auget, perficit. Quod si nauigantes aut agricolas nonnunquam perdit, mirari non debes; minima enim quædam isti particula sunt, cura uero totius humani generis deo est. Ut ergo in ædificatione ludorum atq; certaminis, & diles propter aliquos reipub. usus die certaminis mutato, fecerūt, nonnullos luctatorum non affuisse: Sic & Deus quasi magnæ cuiusdam ciuitatis totius orbis curam gerens, humidiorē æstatem, & uernalem hyemem ad utilitatem totius effecit, quamuis nonnulli hac temporum inæqualitate magna damna patiantur. Elementorum igitur inter se transmutationes, ex quibus mundus constat, & quibus conseruatur, tanquam necessarias ipse instituit; pruina & niues cæteraq; huiusmodi, ad frigiditatem aeris consequuntur, sicuti ad concussionem nubium fulgura & tonitrua; quorum nihil forsan & prouidentia fit: Pluuiæ uero ac uenti, cum uitæ alimentis cæteriq; causa plantarum atq; animalium sint, prouidentia certe fiunt, & ex istis illa consequuntur; ut si æditoris munerum liberalitate atq; magnificentia magna unguentorum copia proponatur, unde guttis quibusdam in terrâ deflexis, lubricus ualde locus effectus sit, nemo non insanus prouidentia æditoris munerum lubricitatem factam esse contenderet; sed ad magnificentiam abundantiamq; unguentorum consecutam concederet. Iris similiter & alia huiusmodi non sunt naturæ opera principaliter, sed nubibus naturali quadam ratione accidentia; & tamen etiam hæc prudentioribus conferunt, tranquillitatem enim aeris, motus uentorum, hyemes & serenitatem, his signis prædicere solent. Fornices porticusq; num uides, quorum plurimi ad meridiem respiciunt, ut deambulantes in hyeme calefiant, & in æstate opaco frigore utantur? Quam rem illud consequitur, non ab ædificatoris sententia factum, quod umbris quæ à basi excidunt, horæ significantur. Ignis similiter naturæ opus est necessarium, quem quasi accidens quoddam fumus consequitur, qui tamen est, quando non paruam attulit utilitatem. Interdum enim non igne, sed fumo, aduentum hostium significamus. Talis ratio etiam in Eclipsibus dici potest, quæ Solem atque Lunam consequuntur, & aut mortis Regum, aut urbium desolationes, prudentibus signa solent afferre. Lacteus uero circulus, stellas habet eius substantiæ, cuius cæteræ. Cuius rei causam, quamuis difficilis sit, non tamen negligunt, sed diligenter quæritant philosophantes; putant enim & recte iucundissimam rem per se ipsam esse scientiam. Sicut igitur Sol & Luna cætereq; stellæ per prouidentiam factæ sunt, sic profecto cœlestia omnia, quamuis nos naturam atq; uirtutem omnium inuestigare nequeamus. Terræ motus autem & pestilentia, fulminum ictus, & similia, mala dicuntur, & non sunt. Nullius enim mali deus causa est; sed elementorum mutatione generantur; neque sunt principalia naturæ opera; sed ad ea quæ necessaria & principalia sunt, consequuntur, & si aliqui damnum inde habuerunt, non est accusandus gubernator. Primo, quia quos bonos esse ipsi putamus, boni fortassis non sunt. Deinde, quemadmodum in re militari, ad scædam seditionem, qui forte primum oblatus est, plectitur; & ad extinguendam tyrannidem cognatos etiam si in culpa non sint, leges exterminant; eodem modo in pestilentia, ut reliqui moderatiores fiant, interdum etiam innocentes communi corruptione aeris pereunt. Sic & in nauigio æqualiter omnes periclitantur, quamuis non æque peccauerint. De atrocibus autem bestiis exercitationis bellicæ gratia productas, diuinitus diceremus. Nihil enim magis corpus ad labores & animos ad resistendum hosti corroborat, quam uenatio, nisi tu huic defensionis opponendo detraxisse, sed tamen & qui bellicosi sunt, animosiores bestiis se opponentes, facilius fiunt; & qui pacem amat, domi atq; in urbibus uiuentes, longe ab omni huiusmodi periculo absunt. Sues enim & leones similiaq; animalia ne insidijs hominum aliquid patiantur, procul ab habitationibus hominum uersantur. Si qui autem ex negligentia inermes saltus peragrant, se ipsos potius quam naturam accusent, sicut in equestri certamine, qui uno loco sedere ac spectare non patiuntur, cum hinc il-

DE PRÆPARATIONE EVANGELICA

hinc transeant, curruum impetu plerunq; conteruntur. Serpentes autem uenenosi non **D**
 prouidentia sed consequentia quadã rerum, ut in superioribus diximus, producti sunt.
 Fiunt enim, cum innata materiæ humiditas calidior facta est. Sic & nonnullæ bestio
 le corruptione nascuntur, ut corruptione alimenti uermes, pediculi à sudoribus. Quæ
 autem spermate natura duce generantur: Ea quoniam natura principaliter intendit,
 prouidentia nasci non negamus; quamuis etiam illa duabus rationibus ad utilitatem
 hominum audiui producta, quas celare nullo modo decreui. Primum igitur uenenos
 sa animalia multos ad morbos, & maxime perniciosissimos remedia cõferre saluber
 rima medici perhibent. Videbisq; si diligenter attendere uolueris, in magnis theriacis
 nonnulla membra eorum accuratissime sumi. Deinde deo ista esse parata dicunt in pec
 catores, sicut eculeos & alia tormenta in iudicijs præparata uidemus. Quod autem di
 xisti, in domibus hominum maxime ista nasci, falsum omnino est. Procul enim in dis
 fertis inueniuntur locis, hominem, quasi domi num fugientia. Quæ uero in habitatio
 nibus hominum nascuntur, corruptione magis producuntur, quamuis & carniū ni
 dore animalia huiusmodi attrahantur. Hirundines autem si nobiscum uersantur, mi
 rum non est, nam quoniam eas homines non ueniuntur, idcirco plurimæ abundant,
 nam e regione fugere illa uidebis, quibus insidiamur. Non enim hominibus solum, **E**
 uerum etiam brutis, ut se salua uelint, innatum est. Syriæ maritima quædam ciuitas est
 nomine Ascalo, quo tunc applicui, quando oraturus atq; sacrificaturus Hierosolyme
 ad patrium templum missus fui, eo cum applicuissem, magnam columbarum multis
 tudinem uidens admirabar, interrogantiq; mihi quamobrem eæ aues omnia pene lo
 ca illa occupassent, respõsum fuit, lege apud eos columbarum usum esse prohibitum.
 Apud Aegyptios autem mirabilius quiddam considerau. Crocodilus enim omnium
 beluarum atrocissimus, in sacratissimo natus & enutritus Nilo, quamuis sub aquis ui
 uat, utilitatis tamen suæ non est ignarus. Magna enim copia apud eos Crocodilorum
 inuenitur, qui animal id tanquam sacrum uenerantur. Minime autem reperiri apud
 eos pote st qui eum uenatur, & nauigantes, hic quidem nec digito aquam fluij tan
 gere audent, Crocodilis statim insultantibus. Id uero timidiore etiam homines, uel
 ludo in Nilum natantes, profluent. Barbaras regiones fecunditate agrorum excelle
 re uidemus, ubi magno ingenio homines raro nascuntur. Sic alimentis quidem abun
 dant, hominibus autem, quorum gratia diuinitus alimenta producuntur, carere ui
 dentur. At contra accusanda Græcia est, quia sine semine atq; cultu nihil producit, sed **F**
 sola homines generat uere cœlestes atque diuinos natura ad omnem sciẽtiã natos,
 cuius causa est subtilitas aeris. Non enim temere dixit Heraclitus. Aer siccior, anima
 prudentior atque melior, cuius signum, quod ieiunantes atque uigilantes prudentio
 res illis sunt, qui cibo & potu semper replentur. Immergitur enim quodam modo mo
 tus mentis, quem cogitationem appellamus. Verum in barbaris regionibus propter
 maiorum alimentorum copiam agrorumq; robur, non solum animalia plura maio
 raq; uerum etiam atbores maxime nasci solent. Non est autem culpa naturæ, si tam
 marinis quàm terrestribus animalibus crudeliter uescimur. Non enim ad huiuscemo
 di uoluptates natura, sed crudelitas nos atq; intemperantia incitat. Ad mudi enim to
 tius consummationem, necesse erat, ubiq; uaria nasci animalium genera. Non fuit au
 tem necessarium, ut homo qui sapientiæ decore ornatur, ab humanitate in feritatem
 conuersus, cæde animalium uoluptatem sibi pararet. Vnde ad hæc usq; tempora q cur
 ram continentia gerunt, ab hominibus abstinent carnibus, suauissimo cibo herbarum
 fructuumq; utentes. Qui uero carniū usum natura concedi arbitrantur, magistris &
 legibus, quibus curæ modestia est, ab esu immoderato prohibentur. Rosæ autē & cro
 cus uarijque flores atq; aromata non uoluptatis gratia, sed bonæ ualitudinis producta
 sunt. Nam & odore ipso iuuant interdum, & in compositione medicinarum (magnas
 enim uires habent) à medicis adhibentur. Multa enim singula nihil prosunt, cõiuncta
 uero

Abstinere ad qd herbarum, sicut
 in scripturis.

A uero quemadmodum maris atq; foemine coniunctio ad procreationem, siq; uires suas ostendunt. His ceterisq; huiusmodi nisi contentiosus sis, concedas oportet, diuina uniuersum hunc mundum prouidentia gubernari. Hæc à Philone cõpendiosius sumpsi, tum ut ostendam quales Hebræi etiam iuniores uiros habuerunt. Tum ut pia de deo sententia Iudæorum appareat.

EVSEBII PAMPHILI LIBER NONVS.

Quod etiam exteriores Iudæorum gentem admirati sunt. Caput I.

NVNC autem testimonia etiam exteriorum de ipsis diligenter citabimus. Illustrissimi enim etiam Græcorum, non imperiti omnino Iudaice philosophiæ, alij uitam eorum scriptis suis approbasse uidentur, alij Theologiam quãtum potuerunt secuti sunt. Sic enim discas non temere, sed absoluta, exquisitaq; ratione Iudaicã philosophiam gentium nugis præpositam à nobis fuisse. Primũ igitur ea ponam, quæ de uita Iudæorum præclarissimi Græcorum testantur. Theophrastũ igitur audias, cuius nonnullos textus Porphyrius in his libris posuit, quos de abstinẽdo à carnib; cõscripsit, his uerbis Iudæi ad hæc usq; tẽpora (Theophrastus ait) animalia quõ sacrificantur: ut si quis nos ad imitationẽ illorum hortaretur, audire nõ pateremur. Nõ enim comedunt ex sacrificatis, sed mel atq; uinũ noctu infundunt, holocausta faciẽtes, nihilq; inde relinquẽtes, ut nec ille quõ oia perspicit, rem tam prauã inspicerẽ possit; quod faciunt, interim ieiunantes, ac quã philosophi natura sunt, de deo inter se colloquentes, noctu autem stellas aspicientes, orationibus deũ inuocant. Primi enim isti omnium hoim, & bruta, & se ipsos offerre cõeperunt, nulla necessitate aut cupiditate id faciẽtes. Et in quarto eiusdem negotij, hæc à seipso scribit Porphyrius. Essæi Iudæi gñe sunt, ij alter alterum magis diligunt, quã cæteri homines faciunt; & uoluntatem oem quasi uitiosam aspernantur; continentiam & integritatem animi ab omni perturbatione remotã, præcipuam putantes uirtutem. Vxores nõ ducunt, alienos aut liberos teneros adhuc & ad oem aptos doctrinam adoptãtes, pro suis educare, ac moribus suis stabilire solent. quod faciunt, non quia matrimonium abominantur, sed quia mulierum mores cauendos putant. Diuites omnes adeo spernunt, ut mirabilis quædam in eis cõmunitas sit. Nullus eorum præter cæteros aliquid possidet, omnia eis communia sunt. Nemo alio ditior aut pauperior. Vna omnibus quasi fratribus facultas est. Vngi oleo nõ patiuntur: quod si quis forte oleo tactus fuerit, diligenter quasi à magna macula corpus illi abstergitur: non enim molles, sed aridi atq; duri esse corpore cupiunt, alba semp induuntur, electione cõmuni quæstores & gubernatores sibi creant, & indiuisæ in omnibus res sunt. Non habitant urbem unam, sed hinc illo facile migrant, semperq; assequentes. Hæresim suam, proficiscuntur; à quibus ita suscipiuntur, ut una eos semper uixisse diceres: unde fit, ut proficiscentes nihil impense secũ ferant. Vestem & calceos anteq̃ omnino tempore diripantur, non mutant: nec emunt aliquid nec uendunt, sed cõmutatione res utuntur, cum egeant. Nam inter eos cõmunia quæcunq; uolunt, etiã nihil afferentes. Erga deum maxima pietate utuntur. Nã anteqũ sol oriatur, nihil eis prophanũ dicitur, sed patria oratione utuntur, qua solẽ oriri præcantur. deinde à præfectis singuli ad artes operaq; sua mittuntur, & postea quã horis quinq; laborauerint, ad unũ rursus locum congregantur, & aqua frigida perlotti, in domũ ueniunt, quo nemini nisi eiusdẽ secte introire licet. Ita mundi quasi in templum ad cœnaculũ ueniunt, ubi magna tranquillitate sedentibus, ordine oibus panis opponitur, & ferculũ unum unicuiq;. Primus autem omnium sacerdos facta oratiõe

K iij comedere

Theophrastus, de Indis.

*Porphyrius de Essæi
lib. 3. li. 8. m. 4.*

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

comedere incipit; nephāsque omnino putant, ante orationem quicquam gustare; cumque D
 pransi fuerint, multo diligentius orant. Ita & incipientes & desinentes, laudes dei dilis-
 genter concinunt. Post haec uestibus, quibus prandentes quasi sacris utuntur/ depositis,
 ad opera rursus exeunt, nocturnoque reuersi crepusculo similiter coenant, hospitibus
 etiam confidentibus, si qui forte affuerint. Clamor aut tumultus nunquam apud eos
 auditur, sed ordine ita colloquuntur, ut tanto eos inter se uti ordine atque silentio mira-
 bile uideatur, cuius causa perpetua continentia est. Cibus & potus uitae necessitate me-
 suratur. Qui ad eam sectam ueniunt, non statim, sed posteaquam foris/ anno integro
 eiusdem moribus uixerint, tunc suscipiuntur; non tamen omnino, sed propinquius quis-
 dem accedunt. Vna uero cum illis uiuere non licet, nisi duobus alijs annis patientiae si-
 gna dederint, & antequam communiter cum eis uescantur, iureiurando confirmant, primo
 se erga deos futuros, deinde iustitiae ita fore cultores, ut nec sponte, nec imperio
 alicui homini sint nocituri, odioque semper iniustos sibi futuros, putaturosque semper se
 ipsos laedi, si iusto uideant iniuriam fieri; fideles fore omnibus, ac maxime principibus.
 Non enim absque dei uoluntate principatum alicui commendari. Ad haec si ipsi praesens
 sent; nunquam se quicquam facturos, unde maculari praefectura uideretur; nec ueste E
 aut ornatu quodam meliore quam subditi se usurum, ueritatis fore amicos, & mendaces/
 accusaturos; manus a furto, animum ab iniusto lucro procul retenturos; nec occultas
 tores aliquid socijs, nec eorum secreta alijs se dicturos, etiam si mortis periculum im-
 mineret, postremo, nulli aliter haereseos dogmata tradituros quam sicuti ipsi acceperunt,
 procul se futuros a latrocinio, conseruatuosque sectae libros diligenter & nunciorum no-
 mina. Haec seruatuos se omnia iurant. Qui autem non seruant diligenter, ilico expelluntur,
 & omnes fere cum ad aliam dietam ac uitam ueniunt, moriuntur. Sed multos
 ipsi rursus miserantes recipiunt, cum putauerint, non minores iam ipsos poenas dedisse,
 quam delicta eorum postulabant. Tanta uero tenuitate, paucitate utuntur rerum, ut raro
 plusquam semel in septem diebus/ aui purgatione indigeant. Qua quidem ex continen-
 tia, in tantam perueniunt patientiam, animique robur, ut nec aculeo, nec igne, nec alio quaes-
 tionum genere impelli possint, ut aut uerbis legislatorem uituperent, aut illicitum
 quicquam comedant, quod maxime in bello, quod sibi a Rhomanis illatum fuit, ostendes-
 runt, nulla enim adulatione, ad torquentes unquam sunt usi, nullas lachrymas torti
 emiserunt, sed suauiter in doloribus ridentes, & eis illudens a quibus torquebantur, sic
 expirabant iucundissime, ut ad patriam redire uiderentur. Firma enim haec opinio apud
 eos est, corpora quidem morti esse subiecta, animas uero tanquam immortales semper F
 uiuere; cumque a subtilissimo aethere dimittantur, naturali quodam delatos impetu/ corpo-
 ribus coniungunt; cum uero a uinculis corporum, quasi a longa seruitute liberati sint, tunc
 summo cum gaudio altiora petere. Qua quidem uita & pietate facile fit, ut multi apud
 eos futura praeuideant, praecipue qui a sacris uoluminibus & uaria carnis castigas-
 tione, & prophetarum dictis, exercentur. Haec Porphyrius de pietate ac Philosophia
 Essaeorum testatus est.

Hecataeus de eodem.

Caput II.

Hecataeus autem Abderita uir, & uerbo & re philosophus historiam de Iudeis
 conscripsit, a qua nonnulla sumere non erit alienum. Multa inquit castella
 oppidaque Iudaeis sunt, una uero urbs munitissima, quinquaginta pene sta-
 diorum habens circumitum, plures quam centum & uiginti milia homines habi-
 tant, quae uocatur Hierosolyma, in medio cuius aedes lapidea est quinque iugerum lon-
 gitudinis, latitudinis cubitorum centum, qui portae duplices sunt, in eam ara quadrata
 est integris lapidibus, ac inornatis composita, cuius singula latera uiginti, altitudo au-
 tem duodecim est cubitorum, apud quam domus magna est, ubi altare atque candelabrum, utraque
 aurea sunt ponderum duum talentorum, ubi lux nocte atque die inextinguibilis ardet.
 Nullum ibi simulachrum est, nulla omnino imago, nec plata, nec lucus, aut aliquid huius-
 iusmodi

Anathematis forma

De uita, Essaeorum opinio

De magnitudine Hierosolymae
 Hierosolymae magnitudo
 Hierosolymae magnitudo
 Hierosolymae magnitudo

A iusmodi, ubi nocte ac die sacerdotes caste uersantur, nunquā in templo uinū bibentes. Deinde cum rege quoq; Alexandro nonnullos ait Iudæos militasse, & successoribus eius fideles fuisse, seq; cum uno eorū sermonem habuisse his uerbis narrat. Cū ad mare rubrum proficisceretur, inter alios equites Iudæus quidam nomine Mysonianus me sequebatur, homo quem omnes tam Græci q̄ Barbari, qui eum cognouerunt, & animi maximi & robusti corporis prædicabant. Erat autem etiam arcu peritissimus. Is cum augur quidam omnes nos stare iussisset, interrogauit, quare fixi staremus, augureque auem ostendente atq; dicente conducere ita stare, quousq; quo auis tenderet, perspexissent, ut si ad anteriora uolaret, coeptum iter perageret; sin autem posteriora uolaret, peteret reuenterentur, silentio arcu tracto, auem percussit ac interfecit. Tunc augur & nonnulli alij ualde commoti, ei maledicebant. Ipse uero quis est inquit iste furor o homines? quō enim auis ista, quæ nihil de sapientia præuiderat, ueri aliquid de itinere nostro poterat nobis prædicere, quæ si futura præscisset, nunquam huc uenisset, ne à Mysoniano Iudæo interficeretur. Hæc ab Hecatæo sumpta modo sufficiant.

Plearchus de eodem.

Caput III.

C Learchus autem Peripateticus in primo libro de Somno Aristoteli attribuens, uerba hæc de Iudæis scribit. Multa inquit Aristoteles possent de ipso dici, sed pauca modo referenda sunt. quamuis nō ignoro multos somnia fingere me putaturos. Tunc Hyporochides idcirco, quia mirabilia dicturus es inquit audire magis gliscimus. Tunc Aristoteles ego inquit, ut rhetorici solent, de genere ipsius primum si placet dicamus. Ita profus placet, Hyperochides inquit. Ille igitur subiunxit, Aristoteles Iudæus erat, qui sunt Calani ex India, Iudæi autē à loco, quē habitant appellati sunt. Vrbs eorum asperrimo quodam nomine Hierusalem nuncupatur. Hic ab altioribus Asiæ locis, ad maritimas ciuitates descēdens, & lingua & animo Græcus fuit. Cumq; accidisset, ut eo tempore nos quoq; in maritimis Asiæ locis uersaremur, philosophiæ amore ad nos sponte uenit, qui multo plura nobis attulit q̄ accepit. Hæc Clearchus. Clemens autem noster, Numam Romanorum regem Pythagoricum fuisse asserit, & Mosaica nixum doctrina legem dedisse Romanis, nullam imaginem deo attribuere, unde annis centum atq; septuaginta ab urbe condita, nullā imaginem nec fictam nec pictam in templis Romanorum respici potuisse. Ita Numa occulte significauit nullo modo, nisi mēte ad similitudinē dei hominē peruenire posse. Megastanes autem, qui cum Seleuco uixit, uir historiæ peritissimus, in tertio Iudæicarum rerum hæc dicit, Omnia quæ de natura prisca Græci scripserunt, alij etiam ante ipsos scripserunt. Nam & Brachmani apud Indos, qui & Iudæi uocantur, multo prius philosophati sunt. Aristobolus etiam in primo ad Philometora his uerbis utitur. Legem nostram in multis Plato secutus est. Aperte namque in multis diligenter examinasse singula uidetur, Mosaica enim uolumina ante Alexandrum, & ante Perfarum imperium traducta fuerant, unde plurima sicut & Pythagoras philosophus ille accepit. Numerus autem Pythagoricus aperte scribit, nihil aliud esse Platonem quam Mosem attica lingua loquentem. Et in primo uolumine de bono. Plato inquit, atque Pythagoras, quæ Brachmanes magni Aegyptij Iudæiq; inuenerunt, ea Græce ipsi exposuerunt. Et in tertio Mose meminit his uerbis. Iannes & Labres Aegyptij erant uiri magicis artibus adeo præpotentes, ut Musæo Iudæorum duci uiro deo coniunctissimo, Soli resistere posse à cunctis Aegyptijs iudicati sunt. Multas enim calamitates, quæ Musæo Aegypto intulit soluere uisi sunt. His uerbis, Numerius & miraculis à Mose factis, & quod Deo coniunctissimus esset Moses attestatur. Sed Iudæicæ gentis Chorylus etiam poeta prisca meminit, & multos eorum cum Xerxe in Græciam militasse affirmat. Porphyrius autē in primo de philosophia responsorum, Apollinem ipsum inducit de Iudæis hoc oraculum ædidisse. Attendere inquit oportet, quoniam omni diuina repletum sapientiā est oraculum Apollinis, quod dicturus sum.

Dei, nulla imago.

Mosam uolumina, in
perfarum imperium tra-
ducta.
Plato, Moses atque

Dura

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

Dura uia illa nimis, æratis clausaq; portis.
 Quæ uitam nobis aperit donatq; beatam.
 Nec uero uerbis facile enarrari ullis
 Exponiq; queat, illo quo semita ducit.
 Quam primi ante omnes cœperunt tradere pulchras
 Qui Nili epotant lymphas, Phœnicibus inde,
 Proximaq; Assyrijs ea cura, sed inclita longe
 Gens Hebræa illam nouit, notamq; recepit.

Et subiicit, exponens. Ita uiam ad deum à Barbaris inuentam fuisse didicimus ab Aegyptijs scilicet atq; Chaldæis, n̄ enim Assyrij sunt, & maxime à Iudæis. Idem Apollo etiam quodam oraculo apertissime demonstrat his uerbis.

Chaldæis quæ uera esset sapientia, tantum

Hebræisq; ipsis concessum agnoscere pura

Aeternum qui mente colunt regemq; deumq;.

Sed de Iudæorum pietate atq; philosophia hætenus dictum est.

Quod multi conueniunt etiam alieni de ueritate historiae.

Caput III.

DE historia uero Hebraica ueritate dicenda conscripta, q̄ multi conueniant, modo consideremus. Cum igitur Moses diluuium diuinitus illatum conscribat, à quo Noe cum suis arca lignea euasit, Berosus Chaldæus, Hieronymus Aegyptius, & Nicolaus Damascenus hystorici eadē de re, ut Iosephus in primo antiquitatis Iudaicæ scribit, meminere. Scribit enim Nicolaus in nonagesimo sexto libro super Niniada, magnum montem esse in Armenia Barin appellatum, quo multos temporibus diluuii confugisse, ac nonnullos arca uectos in cacumina montis applicuisse, lignaq; arcæ illius longo temporis spacio postea perdurasse, unde Bituminæ ablato & expiationes, ut Berosus ait, homines uti solent, hæc Iosephus. Ego autem ab Abideno hystorico nonnulla tibi transcribam, Siffithrus inquit principatū deinde accēpit, cui Saturnus magnam uim aquarum futuram significauit. Quare saluæ se cupiens, ad Armeniam nauigio confugiebat, sed aquæ ipsum in uia opprēserūt. Tertio autem die postquam aquę cessarunt, aues emisit, ut per eas sciret, sicubi terra extaret, quæ cum omnia pelagi facie tegerentur, ad Siffithrum, nullibi enim consistere poterant, reuersę sunt. Post aliquot dies similiter factum fuit. Tertio emissæ reuersę ad eum fuerunt limo pedes refertæ, & tunc dñj ab hominibus Siffithrum rapuerūt. Nauis autem adhuc inuenitur in Armenia, cuius ligna remedium hominibus aduersus multos mirabiliter morbos afferunt. Rursus cum primos homines, Moses longis temporibus uixisse asserat: huius rei testes Græcorū hystoricos Iosephus citauit, Nullus inquit breuitatem uitæ nostræ considerans, falso scribi opinetur, tam magno annorum numero priscos uixisse, Illi enim deo amici, & ab ipso immediatius producti, & integriore utentes alimento, quod longiore tempore poterat permanere, non iniuria longioribus temporum spatijs uiuebant. Præterea etiam uirtutis gratia, & ut res posteris perutiles, Astrologiam, Geometriamq; inuenirent, longa sibi diuinitus uita largita fuit, quæ inuenire non potuissent, nisi saltem sexcentis solaribus annis, quibus magnus annus reuoluitur uixissent. Cuius rei testes sunt omnes simul Græci atq; Barbari, qui de antiquitate diligentius conscripserunt. Nam & Manetus qui Aegyptiorum, & Berosus, qui Chaldæorum historiam collegit, Molus præterea Esticus, Hieronymus Aegyptius, & qui Phœnicam historiam tradiderunt & ad hos Hesiodus Hecatæus, Elanicus, Acusilaus, Ephorus, ac deniq; Nicolaus, consona nostris dicentes, mille annos priscos illos uixisse affirmant. Hæc Iosephus. De turris edificatione scripsit Moses, & ab una lingua in multas tunc hominum genus confusum fuisse asserit. Et Abydenus his uerbis illi attestatur. Primos homines ferunt e terra natos, robore atq; magnitudine confisos, dñs spretis, turrim eo in loco ubi nunc Babylon est, ad Solem usq; tollere

A tollere cōtendisse, cumq; iam fere ad cœlum ædificando puenissent, uim uentoz dijs affuisse, qua super eos diruta turris cecidit, cumq; ad ea usq; tempora unius linguæ fuissent multas in linguas diuisos fuisse, bellumq; inter Saturnum & Titaniū tūc inceptum, locumq; Babylonis nomen habuisse propter confusionem linguarū, quā Hebræi Babel uocant. De turri autē & confusione linguarum etiam Sibylla meminit, dicens: Cum omnes uno uterentur sermone, turrim ædificare constituerunt, qua in cœlum ascenderent, eam dij uentis diruerunt, & lingua hominum mirabili uarietate cōfusa effecit, ut Babylonia ciuitas uocaretur De campo autem, qui Senaar appellatur, Estius sic memorat. Sacerdotes inquit qui euaserunt, Ioui sacra in Senaar Babyloniæ contulerūt, confusaq; lingua hominum, diuersas orbis partes habitare cœperūt. Moses rursus uitam Habraæ late conscripsit, cui multos exteriores hystoricos attestari Iosephus his uerbis conscripsit. De patre autem nostro Habraam, quāuis non nominat, scribit tamen Berofus ita, ut à rebus ipsi non de alio q̄ de ipso dicere uideatur. Decima inquit post diluuiū generatione, præclarus quidam iustusq; uir, & singulari cœlestiū doctrina præditus apud Chaldæos fuit. Hecataeus uero librum de Habraam conscriptum reliquit. Nicolaus autem Damascenus in quarto historiarum hæc narrat.

B masci Abrahamus regnabat cum exercitu à Chaldæa profectus, nec multo tempore post etiam à Damasco abiens ad Cananæam, quæ modo Iudæa dicitur migravit, cui nomen etiam nunc magnum apud Damascenos est, uillaq; ibi demonstratur, Habraam domus appellata. Verum, cum fama Cananæam uenerit, ægyptus uero magna copia rerum effluere diceretur, libenter illo, ut etiam Aegypti sacrosacerdotes de dijs dicentes audiret, cum suis profectus est. Aut enim aliquid ab illis discere, aut meliora se traditurum ipsis arbitrabatur. Et post pauca. Cumq; una cum peritissimis Aegyptiorū uerfaretur, & uirtutem & gloriam suam multo clariorem effecit, Aegyptiis enim diuersis uiuentibus moribus, & alijs aliorum mores obscenis prosequentibus uerbis, ille semper quæ in absentes dicebantur, falsa esse demonstrans, respuebat. Vnde factum est, ut tanquam sapientemq; uirum admirati, tam ad intelligendum, quā ad persuadendum quod uellet paratissimum ducerent; ipse uero Arithmetica & Astrologiam eos docuit. Nam ante aduentum eius nihil harum rerum sciebant Aegypti, sed à Chaldæis in eos, unde in Græcos quoq; disciplinæ istæ affluerunt. Hæc Iosephus. Alexāder autem hystoricus, qui multarum rerum peritiā habuit, in uolumine de Iudæica hystoria Eupolomon ait hæc de Iudæis scripsisse. Ciuitas inquit Babylon ab his cōdita primum fuerat, qui à diluuiō euaserunt. Quos omnes gigantes fuisse cōstat sparsos per uniuersam terram, postquam turris quam ædificabant diuinitus concussa decidit. Decima uero generatione in Camerine Babyloniæ urbæ, quam alij Vrien dicunt, quod nomen latine Chaldæopolim significat, natus est Habraam, qui sapientia omnibus excelluit, à quo Astrologia fuit apud Chaldæos inuenta. Is iustitia pietateque sua sic deo gratus fuit, ut diuino præcepto in Phœnicem uenerit, ibiq; habitauerit, & rationem non solaris motus atque lunaris, aliaque Astrologia, Phœnices docuerit, unde Phœnicum regi gratissimus fuit. Sed cum Armeni temporibus suis bello Phœnices uicissent, forte factum est & fratrualem etiam eius captiuum abduxerunt. Habraam uero uernas suos armavit, factoque impetu fudit, fugauitque armenios, nec fratrualem solum liberauit, uerum etiam magnam ab hostibus prædam habuit. Qua de re legati ad eum pro captiuis ab Armeniis missi. Ille autem omnem oblatam recusauit pecuniam, sumptisq; solummodo, quæ ad uictum pertinebant, captiuos humanissime reddidit. Cum uero ab eo bello Habraam rediret in urbe Algarixa, id est latine in monte altissima, Melgisedecq; dei sacerdote/ciuitatisq; illius rege hospitaliter susceptus, magnificis fuit donatus muneribus. Et post pauca. Annonæ autem caritate oppressus, in Aegyptum migravit, ubi uxorem eius, quam sororem & uiduam esse dicebat, rex Aegyptiorum abduxit, sed peste domū eius ingressa, ab aruspibus didicit id mali

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA.

mali sibi accidisse, quoniam alienam uxorem abduxerit. Ita uiro suo intactam reddidit mulierem. Vixit autem Abraam in Heliopoli cum sacerdotibus, à quo Astrologiâ sacerdotes didicerunt, qui tamen nō inuenisse, sed ab Enoch per successionem sibi traditam fatebatur. Subiungit deinde, primum, secundum Babylonis Belum, regnasse, quem latine Saturnum dicimus, à quo Belus secundus, & Chanaam orti fuerunt, atq; à Chanaam patrem Phœnicum natum fuisse, qui genuit Chum. Hunc ait Chum Abolum appellari à Græcis, ac Aethiopum patrem, & fratrem Meftream patris Aegyptiorum fuisse. Græci autem inquit Atlantem aiunt Astrologiam inuenisse. Sed Atlantem & Enoch eundem asserit fuisse. Enoch porro inquit genuit Mathusalê, qui ab angelis dei multa cognouit, & cæteros docuit. Artapanus uero historicus Hermuit Iudæos dicit appellatos fuisse, & Hebræos ab Habraamo dictos, quem ait ad Pharetatem Aegyptiorum regē migrasse, & astrologiâ illi tradidisse, ac post uiginti annos in loca Syriae rursus rediisse. Melo autem in libris, quos aduersus Iudæos conscripsit, post diluuiū inquit ab Armenijs reliquias diluuij, quæ ad eos peruenerūt pulsas, montana Syria, quia deserta erāt occupasse, & post tertiam generationem Habraamū natum fuisse, quod nomen patris amicum significare asserit, eumq; sapientissimum ait fuisse, duasq; uxores duxisse, alteram Aegyptiam, alteram indigenam, suscepisseq; ab Aegyptia, quæ ancilla erat, filios duodecim. Arabiam obtinuerunt uniuersam, unde ad hæc usq; inquit tempora duodecim regibus Arabū populi regūtur. Ab indigena uero inquit uxore unum habuit filium Isaac, quem latine risum appellare possumus, à quo duodecim similiter filij nati sunt, quorum ultimū Ioseph appellauit, à quo tertius Moses fuit. Ad hæc Alexander historicus addit præcepto dei ab Habraamo, in montem quendam ductum Isaac fuisse ad sacrificium, diuinitusq; à tali sacrificio ereptum, arietemq; qui repente astitit pro eo sacrificatum fuisse. Iosephus etiam in primo de antiquitate Iudaica, quod Affrem Habraæ filius Libyam occupauerit, ac ab eius nomine illa regio Africa appellata sit, Alexander inquit in omni peritissimus historia, his uerbis testatur. Cleodemus inquit propheta, qui & Malchas dicitur, nō aliter fere quam Moses de Iudæis scripsit. Is Achetura multos Habraamo fuisse filios, narrat. Quorum tres nominat Afer, Assur, Afran; & Assyriam, ab Assur dictam contendit. Ab Afran uero atq; Afer, urbem Afran, & regionem Africam apellatam. Sed de Habraamo hæcenus. De Iacob autem idem Alexander dicit. Cum septuaginta quinque annos natus esset in Mesopotamiam, parētum iussu fugisse, ut iram fratris Esau uitaret, reliquissq; parentem Isaac centum & trigintaseptem annos natum. Et postquam septem annis in Mesopotamia fuit, fratris materni filias Lian & Rachel duxisse, ac in alijs septem annis duodecim filios suscepisse, quorum non modo nomina, uerum etiam menses in quibus nati fuerunt, memorat, cumq; redire ad parentes uellet, rogatum à Laba alios sex annos permanisse. Ita uiginti annis illum in Mesopotamia uixisse, redeuntemq; ad Chanaam, cum angelo dei fuisse colluctatum, unde non Iacob, sed Israelem appellatū habitasseq; ipsum apud Hemor annos decem, & à Sichen filio Hemor Dinam decem nem quatuorq; mensum raptam fuisse. Quare Symeon uiginti & unū annos ac menses quatuor natum, & Leuium annos uiginti & menses sex commotos, Hemor & Sichen filios eius, cæterosq; omnes mares interfecisse, multis deinde locis mutatis, tandē in Ephrata, quam etiam Bethleem appellant uenisse, ubi Rachel postquam ei genuit Benjamin mortuam fuisse, quam cum Israele coniunxisset annos uigintitres. Inde ab Ephrata in Mambri ad parentem Isaacum redisse. Tunc Ioseph decem & septem annis natum, Aegyptijs uēditum fuisse asserit, & carcerem uincula tredecim annos perpeffum, somnij regij declaratione liberatum, septem annis Aegyptum gubernasse. Isaac uero anno uno ante uenditionem Ioseph, centum & octuaginta natum annos diem suum obiisse. Ioseph deinde in Aegypto Aseneth filiam Petheferi sacerdotis in uxorem duxisse, ac duos Manassem & Effrem natos, ab ea suscepisse, & post annos nouem postq;

Auem postq̄ in magnū peruenit statū, patrem ac fratres in se aduocasse. Pastores enim omnes illos fuisse, q̄ in Aegyptijs turpissima uidebatur, ac ideo tandem uocatos, docuisse, ne si à rege interrogarentur de artificio suo, pastores se dicerent. Quæstionē etiā mouet, quare in prandio quincuplas Benjamin germano suo partes lapponi Ioseph iusserat, qd̄ ideo factū affirmat, qm̄ septem filios Lyæ patri eius pepererat, Rachel autē mater sua duos, propterea Benjamin in quinque partes dedisse, & ipsum duas accepisse, ut septem etiā ipsi partes, quot & Lyæ filij haberent, ne domus matris suæ minor uideretur. Habitasse autē eos in terra Chanaan annos ducentos & quindecim, Habraam uiginti quinque, Isaac sexaginta, Iacob centū triginta. Cumq; iā tertio anno fames oēs illas partes depopularetur, migrasse in Aegyptū Iacob, annos centum & triginta natum. Aetatem deinde oim̄ filiorum Iacob, quam transmigrantes habebant, cōscribit, fuisseq; affirmat ab Adam usq; in migrationem Iacob in Aegyptum annos tria milia sexcentos uigintiquatuor. A diluuiō uero, annos mille trecentos quadraginta, mortuumq; fuisse Iacob in Aegypto, annos natum centum quadraginta septem. Leuim autē centum & triginta septem annorum naturæ concessisse, filiumque reliquisse Elat nomine annorum quadraginta, à quo natum esse alterum Habraam, in cuius ætatis anno

Bno quartodecimo Ioseph diem suum in Aegypto obiisse natum annos centum & decem. Habraam deinde hunc pastore duxisse uxorem Lochabeth anuuculi sui filiam, & in septuagesimo septimo ætatis suæ anno Aaron & Mosem ab ea suscepisse, inter quos tres annos interfuisse dicit, mortuumq; fuisse Habraam natum annos centum & triginta sex. Hęc ab Alexandro sumpta sufficiēt. Theodotus autem elegantissimo carmine gentis Iudeorum hystoriam conscribēs hęc eadem de Iacob, & de filijs suis, & de Ioseph conscripsit. Artapanus similiter & Phylon non Iudeus in. xiiij. de Hierosolis, ipse quoq; carminibus similia de Iudæorū maioribus testatus est. Aristæus autem in Iudaica hystoria, de Iob quoq; cōscripsit, dicēs Esau ipsum filium fuisse, habitasse in Idumæa atq; Arabiæ sinibus, fuisseq; ipsum & iustitia & diuitijs p̄cipuum, tēratumq; diuinitus magnis calamitatibus fuisse. Primum enim armenta eius latrocinio sublata, deinde septem milia ouium una cum pastoribus perisse, & postremo filios eius domo super ipsos lapsa expirasse, atq; uno eodemq; die corpus eius uniuersum ulceribus repletum fuisse. Cumq; male ita affectus esset, Elipham Cemanitarum regem, & Valdad Saucheorum tyrannum, & Sopham Mineorū regem, & Eltum zobitem ad consolandum ipsum accessisse, quibus Iob respondisse, sponte sua se paratum esse omnia cita sufferre, ut à pietate in deum nunquam remoueatur. Ita propter hanc magnanimitatem eius liberatum à morbo, & ditiozem q̄ prius factum diuinitus fuisse. Nunc Eusepolum de Mose audiamus. Ait enim sapiētissimum hominē Mosem fuisse, & literas Iudæis primum tradisse, & à Iudæis Phœnices accepisse, Græcos uero Phœnicibus. Artapanus autem Merin Chenephrim Aegyptiorum filiam ait puerum, quoniā ipsa non pareret, Iudæum adoptasse, quem Iudæi Mosem inquit, Græci Musæum appellant, cuius doctrina multa Orpheus didicit. hunc Mosem instrumēta bellica inuenisse affirmat, literas quoq; quas sacerdotibus tradidit, Aegyptiorumq; urbem in sexdecim partes diuisisse, ac singulis præfectos instituisse, quæ omnia uidelicet fecerat, ne populi, ut solebant, conspirantes, modo hunc, modo illum regno expellerent. Vnde factum esse ait, ut quasi deus ab Aegyptijs coleretur, & propter literarum inuentionem Mercurium appellatum. Quibus rebus Chenephrim inuidia commotum, causam interficiēdi Mosi quæsiuisset, & sic aduersus Aethiopes in Aegyptum irruentes, cum imperio ipsum misisset, exercitumq; sibi à Iudæis maxime conscripsisse, ut propter imperitiam militum una cum eis periret. Quod bellum, ut ab Heliopolitanis accepisse afferit, decennio gestum fuit, & propter diuturnitatem eius ciuitatem in eo loco conditam, ubi sedētes, Aethiopum impetū sustinebant, quam Hermopolim inquit, id est, Mercurij ciuitatem appellant. Ibi consecratam, ibi primo fuisse, quoniam innocentes inter-

Ioseph de Iob.

*Musæum
Moses
Græci
Iudei*

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

ficeret serpentes. Aethiopas autem admiratione uirtutis ita Mosem coluisse, ut etiam circuncisionem ab eo didicerint. Ita peracto bello cum uictor redisset, uerbo quidem à rege bene susceptum, re autem quotidie mortem illi quaesitam, ac insidias multis modis paratas, maxime cum ad Merida matrem ultra Aegyptum in Aetiopiae finibus sepultam ex praecepto regis proficisceretur, à nomine cuius urbem, ubi sepulta fuit Meroen adpellatam: nec minus quam ibi cultam fuisse. Quae cum Moses percepisset in Arabiam, ilico profugisse, & Raguelis Arabiae regis filiam in uxorem duxisse. Interea Elephantiae morbo, quoniam multis modis Iudaeos praemebat, Aegyptiorum regem expirasse. Ad alia enim opera, quae ipsos construere iussit, diuersam etiam quam Aegyptij uestem indui uoluit, ut facilius cogniti, ab omnibus tanquam impij punirentur. Mosem autem à deo quotidie liberationem populi petere, & quosdam die repente coram eo ignem e terra, ubi nulla incendio apta materies erat, subito erupisse, ac uocem aeditam fuisse, liberandos sibi esse Iudaeos, & in antiquam patriam conducendos. Hac re fretum prius quam exercitum comparasset, ad regem Aegyptiorum Soceri consilio descendisse, dixissetque orbis domini iussu liberandos esse Iudaeos. Quo audito in carcerem ipsum fuisse intrusum, unde nocte custodibus mortuis, & repente portis patentibus, animisque omnibus, quae ibi fuerant fractis, exiuisse, & rectae uiae in regiam usque ad regis cubiculum ianuam apertis ad ipsum regem intrasse, interrogatumque à stupente rege, quodnam esset dei nomen, à quo missus esset. Cumque à ceruicibus inclinatus, Moses in aure sibi dixisset, audientem mutum cecidisse, & à Mose suscitatum fuisse, scripsisse quoque ipsum nomen dei in Tabula dicit, quas literas cum nonnulli sacerdotum deriderent, legere nescientes, spasmo ait omnes expirasse. Tunc etiam signum rege petente baculum à Mose in serpentem conuersum, omnibusque magno timore percussis, à cauda captum draconem, in baculum rursus conuertisse. Deinde Nilum baculo percussum abundasse adeo, ut uniuersa Aegyptus summersionem timuerit, singulisque annis ex illo tempore similiter abundaret. Postea cum aqua rursus baculo percussa in alueum suum redisset, animalibus in fluuio cunctis morte corruptis, magno fetore aquam ita oluisse, ut Aegyptij siti & pestilentia simul laborarent, regem autem perterritum inclinatum iam fuisse ad dimittendum populum. Sed Memphiticis sacerdotibus uocatos, morique iussos, nisi aliquod signum ipsi etiam aederent, magicis artibus dracone producto, & fluuij colore mutato, effecisse, ut elatus rex, atrociter Iudaeos tractaret. Tunc à Mose terram baculo percussam, muscas uenenosas, deinde rursus percussam, ranas, locustas, aliaque huiusmodi monstra produxisse. Vnde apud Aegyptios ubique in templo Isidis baculum deponitur atque colitur. Terram enim Isidem esse, quae baculo percussa, monstra producebat. Tandem cum grandine percuteretur, & terrae motu Aegyptus uniuersa quateretur, quo domus & templa multa ceciderunt, per fractum calamitibus regem Iudaeos liberasse, quos ab Aegyptijs argentea, aureaque uasa, uestem ac aliam gazam mutuo accepisse, ac tertio die postquam recesserunt, in mare peruenisse. Dupliciter deinde rem fuisse dicit Memphitas enim dicere, cum magnam locorum Moses haberet peritiam, refluxum maris obseruasse, ac ita cum populo transiisse. Heliopolitas autem propter gazam, quam Iudaei mutuo abstulerunt, regem commotum magna manu in Iudaeos profectum fuisse. Mosem uero percussisse baculo mare, ut caelesti uoce admonitus fuit, & sic diuiso mari transiisse. Cumque post Iudaeos persequeretur Aegyptij, tum fulminibus, tum refluentibus aquis perisisset, Iudaeos liberatos annos triginta in eremo uixisse, quasi niueque deo quotidie illis plente, qua nutriebantur. Mosem autem longum ait fuisse, flauum, canum, prolixiore capillo ac barba, & denique statura & facie dignitatis permagnae; oia uero ipsum absoruisse ait annos natum octuagintanouem. Ezechielis etiam poeta uniuersam Iudaeorum hystoriam carmine moreque tragico scripsit, & in omnibus fere cum diuina scriptura conuenit.

A cōuenit. Et Demetrius hystoricus similiter, q̄ dicit, Mosē ex Aegypto in Madiā profugisse, ac ibi Iothoris filiā Sophorē nomine in uxorē duxisse, quā coniectura à nominibus capta, ex Habraam genus traxisse affirmat. Habraā em̄ ex Thetura Iessan genuisse, & ex Iessan natū fuisse Adā, à quo Raguelē, ex Raguele uero Iothor & Bab; & Iothoris filiam Mosi nuptam fuisse. Generationes quoq; ait ita conuenire, ut uerisimile sit, Semphoram, & Mosē, & Habraam descendētes, eisdem tēporibus fuisse. Mosē em̄ septimum, Semphoram autē ab Habraam sextam fuisse, & Madiam urbem ab uno filiorum Habrae nominatam fuisse. Eupolemus uero Mosē ait. lx. prophetas se annos Iosue autē. xxx. & uixisse centum & x. tabernaculum ab eo in Silo fixum fuisse, & post eum Samuelem prophetasse; à quo iussu dei Saulem ad regendum electum regnasse annis. xxi. Post eum Dauid filium Cis, à quo Syros & Phœnices usq; ad Euphraten domitos fuisse. Idumæos etiā Ammanitas, Moabitas, Itureos, Nabatæos, Nabdæos, Suronemq; Tyri, ac Phœnices regē bello coactos, tributa Iudæis contulisse; eiq; petenti locum fuisse diuinitus monstratum, ubi templum esset ædificandum. Angelum enim uidisse in eo loco stantem, ubi altare postea conditū fuit, cui angelo nomen Dianathan fuisse, à quo non fuisse permissum. *David.*
B ne hominum propter bella quæ gessit, contaminatus erat, tēplum ædificare, sed q̄ magnam posset facere præparationem, ut templum à filio eius facilius conderetur. Itaq; comparasse ipsum æris, argēti, auri talenta non pauca, lapides etiā & ligna cupressi atq; cædri, naues enim eum præparasse Melanis Arabiæ ciuitate, misisseq; in insulam Verphen in rubro mari positam, auri metallis abundantissimā, unde in Iudæā innumera bilia pene pondi auri delata fuisse, regnasseq; Dauid annos quadraginta, ac ab eo regnum Salomoni filio duodecim annos agenti traditum fuisse. Impetratumq; ut templum ædificaret, à quo iam regnante, ad Vaphrem Aegyptij regem hoc exemplo literas missas fuisse. Rex Salomon Vaphri Aegyptio regi amico paterno salutem. Scias mea deo magno Dauid patris mei regnum accepisse. cumq; mihi pater præceperit templum deo, qui cœlū & terram creauit condere, ut etiā ad te scriberem præcepit. Scribo igitur & peto abs te, ut artifices atque fabros ad ædificandum templum dei mittere uelis. Ad hæc Vaphrem sic rescripsisse. Rex ægyptij Vaphres regi Salomoni salutem. Lectis literis tuis non paruo affectus gaudio sum, quod patri tuo optimo uiro & diuinitus probato in regnum successisti. Ad ædificandum autē tēplum dei inter fabros atq; ministros octoaginta milia hominum ad te destinauit. Dabis igitur operā, *De templo Salomonis.*
C ut ordine uiuant, & rebus necessarijs non careant, temploq; dei condito, incolumes ad nos redeant. Tyrio quoq; regi scriptum fuisse hoc modo. Rex Salomon Suroni, Tyro Sydonis atq; Phœniciæ regi amico paterno salutē. Scias me à deo magno Dauid patris mei regnum accepisse. cumq; mihi pater præceperit templum deo, qui cœlū & terram creauit condere, ut etiā ad te scriberem præcepit. Scribo igitur & peto abs te, ut artifices atq; fabros ad ædificandum templum dei mittere uelis. Ad hæc Suronem quoq; sic scripsisse. Suron Tyri Sydonis & Phœniciæ rex Salomoni regi salutem. Lectis literis tuis, gratias egi deo, qui tibi regnū patris tradidit. Et quoniam scribis fabros ministrosq; ad condendum templum dei esse tibi mittendos, misi ad te milia hominum octoaginta, & architectum Tyrium hominem ex matre Iudæa, uirum in rebus architecturæ mirabilem. Curabis igitur ut necessarijs nō egeant, & templo dei condito ad nos redeant. Scripsit autē Salomon in Galilæam & Samariam ad Moabitas inquit, & Ammanitas, & Galacitas, ut frumenta & uinum centum & sexaginta milibus hominum diligenter subministrarent. Oleum autē à Iudæa eis præbebatur. Ligna igitur primum, quæ à patre ipsius in monte Libani cesa iacebant per mare in Iopen, ac inde in Hierosolymam duxisse, incepisseq; templum dei ædificare annos tredecim natum, populosq; prædictos in opere iugiter fuisse, & præter frumentum ac uinū, cætera quæ necessaria sunt à Iudæis per singulas tribus singulis mensibus ministrata,

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

fundatumq; tēplum lōgitudinis cubitoꝝ sexaginta, & latitudinis similiter, fundamen
 torumq; latitudinem decē cubitorum fuisse. Sic enī Nathan dei prophetā iussisse, ædi
 ficatumq; templū, totum undiq; à pavimēto usq; ad tectum deauratū, & tectū laquea
 ribus factū, & aureis tegulis æneis de foris contectū, duasq; colūnas æneas altitudini
 æquales tēplo decem cubitos in circuitu cōtinentes, auro deauratas, soliditate unius di
 giti, alterā à dextris, alteram à sinistris templi statuiffe. Candelabra quoq; aurea talen
 torum singula decē, ad exemplar eorū, quæ à Mose in tabernaculo facta erant fecisse,
 & alia à dextris tēpli, alia à sinistris posuisse. Lucernas autē aureas sexagintaseptem, in
 unoquoq; candelabro factas, & fornicē maximum ad borealem templi partem ædifi
 casse, quæ quadraginta octo æneis columnis sustentabatur, fecisse etiam labrū viginti
 cubitoꝝ longitudinis, & latitudinis similiter, profunditas autem cubitoꝝ quinq; gra
 dusq; circumductos cōstruxisse, ut sacerdotes adire, ac pedes & manus lavare possent,
 posuisseq; ad dextram partem altaris, iuxta quem basim fecisse duorū altitudinis cu
 bitorū, ut in ea rex staret, quo facilius ab uniuerso populo uideretur. Altare quoque
 fecisse duodecim cubitorum altitudinis, & catenas tanquam retia super omnem tem
 pli altitudinem viginti cubitis, instrumentis quibusdam extendisse, à quibus quadrin
 genta tintinabula ærea dependebant. Hoc factum fuisse, ne aues super templum sede
 rent, neque nidus in laquearibus eius facerēt, ut templum ab omni foret immunditia
 incontaminatum. Hierusalem quoque urbem muris, turribus, ac foueis ab eo fuisse
 circumductam, regiam quoque sibi ædificasse, quæ Hieron Salomonis, id est latine Sa
 lomonis ædes fuit appellata, unde corrupto, postea uocabulo urbem Hierusalem uo
 catam fuisse, & Hierosolymam græce appellari. Quibus factis, sacrificium deo mille
 bouum in Sylo fecisse, & tabernaculum altareque simul & uasa omnia à Mose facta,
 Inde in Hierosolymam ad templum dei transfuisse. Arcam similiter & candelabrum
 & mensam, cæteraq; omnia, ut propheta præcepit, deoq; holocaustum duo milia oui
 um, & tria milia quinquagintaq; uitulorum. Totum autem aurum, quod in templo
 columnis, cæterisque omnibus templi uasis, fuit consumptū, quadragesies sexies cente
 na milia fuisse. Argenti uero ad clauos, & alia instrumenta, mille ducēta trigintaduo
 talenta. Aeris uero in columnis fornicibus ac cæteris, talenta decem & octo milia &
 quinquaginta, misisseq; omnes in regiōes suas Phœnices simul atq; Aegyptios, decem
 auri talenta singulis data. Talentum autem dico inquit, quod Syclum appellant. Et
 Aegyptiorum quidem regi oleum & mel in magna quantitate misisse. Saroni autem
 columnam auream quæ Tyri in templo Iouis conspicitur. Vnde ille simulachrum fi
 lię fecit, quod in aurea columna inposuit. Mille quoque scuta fuisse à Salamone au
 rea confirmat: uixisseq; ipsum ait annos quinquaginta duos, & regnasse quadragin
 ta. Timochares autem, qui Antiochi res gestas conscripsit, quadraginta stadijs circun
 duci Hierosolymam asserit, abruptis uallibus undique natura munitā, urbemq; ipsam
 multis aquis a deo irrigari, ut hortos quoque multos extra urbem aquis inde deflu
 entibus irrigari. Ab urbe autem usq; ad quadraginta stadia, magnam esse aquarum
 penuriam. Phylō autem fontem fuisse in urbe asserit maximum, q̄ tempore hyemis
 deficiebat, æstate uero copiosissime defluebat. Aristæus etiam in libro de interpreta
 tione legis Iudaicę, de aquis Hierosolymorum hoc modo scribit. Templum inquit ad
 ortum respicit, posteriora eius ad uesperam tendunt. Lapidibus autē ornatissime pau
 imentum templi constratum est, & aqua sepius in templum immittitur, ut à sanguine
 detergat. Multa enim animalium milia in solēnitatibus offeruntur. Fons uero copios
 sissime atq; integer in templo ipso scaturit, ex quo magna uis aquarum per cloacas
 plumbo consolidatas defluit. His ita dictis, non est prætermittendum quod de Hiere
 mia Polyhistor conscripsit Alexander. Temporibus inquit Ioachim, Hieremias pro
 phetauit, qui missus à deo, cū Iudęos aureo simulachro, cui nomē erat Baal sacrificātes
 reperisset

*Nonnū Hierosolē, ut
 autē*

*De nōnū Hierosolymā
 p̄hibet.*

A reperisset, futuram eis propter hoc calamitatem prædixit, unde Ioachim uinum iussit cremari. Illum autem dixisse foueas ipsos à rege Assyriorū captos iuxta Tigridē atq; Euphraten eisdem lignis facturos. Hæc Nabuchodonosorem Babylociorum regem audiuisse, ac à Stibare Medorum rege in auxiliū abducto, centum & octoginta pedum, equitum centū & uiginti milia ducētem, ac decem millia curruum, Primo Samaritanas omnes urbes, Galileam, Scythopolim, & Galatidem euertisse. deinde Hierosolymam & Iudæorum regem Ioachim uinum cœpisse, & aurū, argentum, & cæteraq; omnia, quæ in templo fuerant, arca excepta, & tabulis, in Babylonem asportasse. Arcam enim inquit Hieremias detinuit. Et rursus post aliqua, Nabuchodonosor inquit prædicta mœnia ædificare cœpit, grauitè egrotauit. mortuusq; est post quadragesimum tertium annum regni sui, cui Enilmalurchus filius successit. hic propter iniquitatē & lasciuiam à Nerglisaro sororio suo insidijs exceptus, in secūdo anno regni perijt. Deinde filius eius Labeforacus mensibus nouem, quo insidijs interfecto, cōmuni consilio Nabonida insidiatorū unus regnauit, qui Babyloniæ muros, qui iuxta fluuium sunt, lateribus & bitumine condidit. In septimo autem & decimo anno regni eius, Cyrus rex Persarū magna manu Babyloniōs petijt. Nabonida uero regnum suum defensurus, exercitum construxit, & uictus pugna in Borsippum urbem cōfugit, quam Cyrus Babylone capta obsedit. Sed Nabonida diu ferre obsidionem non potuit, seq; Cyro tradidit, qui q̄ humanissime ipsum tractauit, ac in Carmaniā cum dignitate ire iussit, ubi non multo post naturæ concessit. Hæc Iudaicis libris, imo uero nostris conuenire uidentur. Scribit enim in ipsis decimo atq; octauo anno regni sui Nabuchodonosorem templum destruxisse, quod secundo anno regni Cyri restitui cœptum decimo anno regni Darij tādē conditum fuit. Sed Alphœus etiam, de Assyrijs, & Nabuchodonosore, hoc modo scribit. Megasthenes inquit uir priscus, Nabuchodonosorē Hercule robustiorem dicit fuisse, uniuersamq; Lybiam, cæteramq; Asiam, usq; ad Armenios domuisse, quem Chaldæi dicunt cum in regnum suū rediisset, furore diuinitus captum, magna exclamasse uoce. Futuram o Babyloni, uobis ego calamitatem prænuncio, quam nec Belus ille, nec ulla uis deorum auertet, ueniet Persa semiasinus, quobis afferret seruitutem. His alijsq; huiusmodi dictis, subito euanuit. Cui filius Milma Rudocus successit, quē Iglisares interfecit, ac loco eius regnauit. Cui Babaso Arascus filius successit. Quo insidijs interempto, Nibinidochus regnauit. hunc Cyrus capta Babylone, Carmaniæ principem fecit. De Babylone quoq; Abydemus hæc scribit. Omnia inqt illa loca aquis contacta fuisse dicuntur. Belus autem regionem sicasse perhibetur, & Babyloniā condidisse, quæ mœnia aquarū illuione deleta, Nabuchodonosorus restituit, quæ remanent ad hæc Macedonum tempora. Et post pauca, cum principatum ait Nabuchodonosorus accepisset, cōtinuo Babylonem triplici muro quindecim diebus muniuit, & fluuios Armachalem atq; Acrachanū ab Euphrate ortos obstruxit: plaudem etiam effodit uiginti passuū altitudinis, parafangarumq; quadraginta, portasq; in ea fecit, quas Riutenentes appellabant, quibus apertis, Babyloniæ campos irrigabant, rubricq; maris inundationem obstruxit, & Teredonem urbem ad sustinendos Arabum impetus condidit, & in regia pensiles hortos plantauit. Hæc ab Abydeno sumere placuit. Quoniam legitur apud Danielē Nabuchodonosorem in templo suo ambulātem arrogantiā motum dixisse. At non est ita Babylon magna, quā ego in potentia mea, ad laudem gloriæ meæ, in domum regni construxi, & adhuc ista loquentē euersum fuisse. Ad hæc omnia illa placet afferre, quæ Iosephus in libro de antiquitate Iudaica dixit. Sufficiunt inquit ad ostendendam antiquitatem Iudaicam, Syriorum simul, & Chaldæorum, & Phœnicum scripturæ, & Græcorum innumerabiles hystorici, maxime Theophilus, Theodor⁹, Mnasses, Aristophanes, Hermogenes, Eumerus, Comon, ac deniq; Zophyrus, qui omnes & alijs forsan complures (nec enim omnia ipse legi) diligenter de nostris conscripserunt. quorum multi si nonnullis aberant,

*Hic enim non est eorum
et tabulis in templo
conscribitur, et liber
Nabuchodonosor, in 1. c. 2.*

rarint, communiter tamen ab omnibus antiquitati nostrae testimonium perhibetur, D
quamuis Phalereus, Demetrius, & Phylon senior, qui carmine conscripsit, ac Eupole-
mus, non longe absunt à ueritate, quibus uenia dàda est, quoniam magnam nostrae
literarum peritiam non habuere.

EVSEBII PAMPHI- LI LIBER DECIMVS

Naec Iosephus, & alia huiusmodi multa, quae breuitati consulens
tes praetermisimus, & ad alia transire constituimus. Nam quoni-
am quibus rationibus gentilium fabulis contemptis, scripturam
Hebraeorum suscepimus, dictum est, ac ipsos Graecos, & uitam et
doctrinam Hebraeorum admiratos fuisse, autoribus suis demon-
stratum: Age iam declaremus, multa quoque ab Hebraeis sum-
psisse. Quemadmodum inquit Geometriam, Arithmeticam, Mu-
sicam, Astronomiam, Medicinam: ipsa denique literarum elementa, artesque ceteras à
Barbaris, ut postea ostendam, acceperunt: sic de pietate in unum deum, ac reliqua quae
ad utilitatem animae pertinere uidentur dogmata, non abunde quam à Iudaeis, ut pau-
lo post patebit, habuerunt. Quod si quis contendat, naturali quadam ratione ipsos ea
iuuenisse, nec hoc quidem recusabimus. Nam si ea, quae à prophetis Iudaei acceperunt,
& praeclearissimi Graecorum philosophi scripserunt, diligenter sequi uolumus, non
erimus certe accusandi.

Quod Graeci, non solum à Barbaris artes, sed alter alterius inuenta dictaque
furantes, suo nomini attribuebant. Caput I.

NON autem miretur quispiam, si ab Hebraeis multa eos furatos esse as-
serimus, cum non modo disciplinas atque artes à Barbaris abstulerint,
uerum etiam ad hos usque dies ambitiosi seruietes, alter alterius inuen-
tionem furentur, imo uero nonnulli uniuersa aliorum uolumina suis
nominibus ascripserunt. Non sunt mea haec uerba, sed eos ipsos audias,
cum alter alterum furti arguant. Quod primum ostendere aggrediamur, ut mores
eorum facilius cognoscas. Cum enim ipsi alter ab altero furti honorem sibi arripiat,
quo modo abstinere à nostris poterunt? Clemens igitur noster in sexto, aduersus gen-
tes poetarum, philosophorum, hystoricorum, oratorumque furta, praec oculis posuit. F
Textus enim ipsos Orphei, Homeri, Hesiodi, Heracliti, Platonis, Pythagorae, Herodo-
ti, Theopompi, Thucydide, Demosthenis, Aeschini, Isocratis, aliorumque transcripsit
& contulit, reque ipsa ostendit, multos nominibus suis aliorum aedidisse uolumina, ue-
luti Eugramon Cyrenaeus, Musaei de Thesprotis librum integrum sibi attribuit, nec
solum perutilia à Barbaris dogmata furatos esse, uerum etiam, quae nobis per sanctos
uiros miraculose tradita sunt imitatos, fabulis implicuisse: percontanturque ab eis fal-
sa ne sint, quae scribunt, an ueritatis aliquid contineant. Si falsa inquit, dicent, ut men-
daces contemnemus, Si uera, cur ea, quae à Mose ac prophetis facta esse dicuntur, non
credunt? Similia enim multa esse nemo ignorat, sicut illud, quod in primis fertur, longo
tempore louem non pluuisse, uniuersamque Graeciam aquarum penuria confectam, Apollinem
interrogasse, quid sibi esset faciendum, responsumque oratione ipsius Aeaci opus esse. Ascen-
dit igitur rogantis in montem Aecus, & mundus in caelum extensis manibus communem pa-
trem omnium inuocauit, orauitque, ut ab hac calamitate liberare Graeciam dignaretur, quae ad-
huc orante, nubes excitatae tonitrua facta, magnaque uis pluuiae subito erumpens, uniu-
ersam Graeciam irrigauit. Ita orationibus Aeaci fecundissimus Graecis annus tunc fuerat.
Hoc inde sumptum esse quis non uiderit? Et inuocauit Samuel dominum, & dominus uoces & plu-
uiam in diebus messis. Innumerabilia huiusmodi Clemens conscribit, quibus furacitate
Graecorum

A Græcorū ostendit: quæ si legeris, quanta sit eorū ambitio, nō ignorabis. uerum, quoniā iste noster est, ab ipsis græcorū philosophis, ut solemus, atrociniā græcorū ostendamus. Audis ergo, quid de hac ipsa re scripsit Porphyrius in libro de studioso auditu. Apud Longinum inquit, ad honorē Platonis, ut singulis annis fieri solet, multi simul philosophi cœnabamus, & post cœnā, ut fit, colloquebamur. Cum interim inter Caustrium & maximum orta dissensio est. (Maximus enim Ephorum Theopompo anteponebat, Caustrius uero furem fuisse, nihil à seipso scripsisse ostendebat, ac à Demacho, & Callisthene, & Anaximene, plura quā tria milia cōmatū sublata, & in concione transposita ostendebat. Tunc Apollonius grammaticus. Ignoras inquit Caustri Theopompum etiam, quem tu laudas, furtis plenum esse. Nā in undecimo de Philippo ab Arcopagético Socratis, quod nihil aut boni, aut mali, aliunde, quā à seipsis hominibus accidat, cæteraquē huius ad uerbum transcripsit. Sed non orationes solummodo, ille futuratur, uerum etiā aliorū gesta falso alijs tribuit. Nā cum Androhytoriā diuinationū cōscripsit, dicatquē de Pythagora, quod aquā à puteo haustā in Metapōto sitiens, postquē bibit, in tertium diem terremotū fore prædixerit. Hæc omnia Theopompus ad alios transtulit. Phærecidem enim Syrum ita prædixisse asserit, nec in Metaponto, sed in Syria, id fuisse dicit. Sibaris quoque urbis captiuitatē ad Melesnæ urbis causam transtulit. Tunc Nicagoras, ego quoque inquit, cum hytoriā eius legerem, multa ipsum à Xenophonte accepisse, mutassequē ad peius cōsideraui. Xenophon enim in quarto Pharnabazi Agesilai collocationē propter Apollolophanem Cyziphenum factā ita cōscripsit, ut & dignitas & mores utriusque quō legas cerni oculis uideantur. Hanc rem in undecimū hytoriæ Græcæ Theopompus traduxit. Itaque dicit, ut muta tardaquē uideantur. Ut enim furtum celaret, ea interposuit, quæ cunctationē quandam colloquentium ostendunt, & animas tam Xenophontis orationē corrumpunt. Tum Apollonius. Cur Theopompum, & Ephorum uiros in dicendo tardos, furti accusamus, cum Menander quoque similiter fecisse inueniatur? Et ab Aristophane grammatico, qui eū ualde amabat, admonitus fuisse dicatur? Vnde Latinus sex libros ædidi, quos de Menandri furtis inscripsit, ubi omnia quæ ab alijs accepit, unum in locum contulit, sicut Philostratus Alexandrinus de Sophocle fecit. Cæcilius autē integram ad finem fabulam Antiphonis quæ Iouista dicitur, à Menandro in Dissidemonem transcriptam ostendit. Sed quoniam in hanc rem nescio quomodo incidimus, ego quoque accusare Hyperidem uolo, multa fuisse à Demosthene furatum. uerū quoniam eisdem fuerunt temporibus, uestræ puto coniecturæ relinquendum, quia nam ab alio furatus sit. Ego uero Hyperidem, si autem uos Demosthenem ab illo accepisse cōtendetis, laudandum; quoniam quæ accepit, multo præstantiora reddidit. Vituperandum autē Hyperidem duco, si elegantissimam Demosthenis orationem ad peius conuertit. Et post pauca, Belanicus etiam inquit, quæ de moribus Barbarorum cōscripsit, ab Herodoto, & Damasco intercepta. Quid uero aut de Herodoto dicam, qui in secundo ab Hecateo milesio multa transtulit, ueluti de Phœnice, aut de fluuiali equo, de uenatione Crocodilorum; aut de Isocrate atque Demosthene, quorum alter innumularia oratione, alter in oratione aduersus Onetorem, omnia quæ de quæstionibus Iffæus in oratione de hereditate Chilonis dicit, eisdem fere uerbis transtulerint. Aut de Dinarcho, qui multa eisdem uerbis transcripsit? Antimachus etiā poeta, multa furatus ab Homero, parumquē immutata scripsisse inuenitur, uerum ne alios furti crimine accusando, ipse quasi fur reprehendi possim, unde hæc habui dicendum mihi esse uideo. Lysimachus igitur duos libros de furtis Ephori conscripsit. Polionis etiam ad Soderidem epistola extat, de Crotij furtis. Liber etiam eiusdem legitur, de simili Herodoti crimine. Et in libro, quem de uestigijs inscripsit, furta Theopompi recitat. Tum Prosenes, alios quidem fures deprehendistis. Platonem autem cuius solennitatem tanquam herois celebrantes apud Longinum conuenimus, hoc ipsum fecisse (uereor enim furti uocabulum dicere, cum de Platone uerba facio) non

deprehendistis. Quid ais inquit Galietæ? Aio inquit, quod rebus ipsis probabo. Et fortassis multo plura inueniretur, si eorum, qui apud Platonem philosophati sunt, libri omnes reperirentur. Nam cum forte his diebus Protagoræ de ente librum legerem, aduersus eos, qui unum ens dicunt esse, eadem omnino inueni scripta, quæ apud Platonem leguntur. Quod ut ita esse cognoscatis, ipsum audiatis, nouitateq; nanq; rei commotus, memoriter omnia tenere studui. His dictis, uerba ipsorum philosophorum conscribit, quibus apertissime furem fuisse Platonem ostendit. Sed satis iam dictum est, quod alter ab altero Græci furentur, & alter alterum studiose redarguat.

Quod disciplinas omnes & artes à Barbaris Græci acceperunt. Caput II.

NON est autem ab hac præparatione Euangelica alienum breuiter ostendere, disciplinas omnes & artes à Barbaris Græcos habuisse, ne quis accusare nos audeat, si ab Hebræorum scriptura pietatem didicisse prædicemus, cum qui ueri aliquid apud eos dicere uideatur, nec fabulis Theologiam immiscere, sed Hebræorū doctrinam plane imitari cognoscatur. Iuniores enim omnes sunt, qui apud Græcos recte aliquid philosophati sunt, non hebræis solum, nec Phœnicibus atq; Aegyptijs, sed priscis etiam ipsis græcis. Primus enim omnium ex Phœnicia Cadmus Agenoris filius, mysteria & solennitates deorum Græciæ tradidit, simulachrorum consecrationes etiam & hymnos, deinde ex Thracia Orpheus. Linus etiam & Musæus, quos circa tempora Troiana floruisse asserunt, à quibus nihil aliud quam Aegyptiorum atq; Phœnicum falsitas paucis commutata Græciæ commendata est. Quibus quidem in temporibus Tythius, Clarius, Dodonæus maxime colebantur, simulachraq; aliorum deorum atq; heroum & templa cõstituebantur. Et post multa secula, philosophiæ data ita diligenter opera est, ut cum nihil ueri in traditionibus maiorū philosophantes inuenirent, præclara illa maiorum oracula cum autoribus suis contempserint, quippe ab illis nullam se consequi utilitatem uidentes, aliena tanquam nudi atq; pauperes ueritatis & disciplinæ non temere scrutabantur, & ab alijs gentibus, quæ utilia ueraq; censebant, in omnibus artibus atq; disciplinis non sine labore mutuabatur. Nempe ipsi græci cõfitentur, post Orpheum Linum & Musæum antiquissimos, ut ipsi dicunt, theologos, & multorū autores errorum, septem quosdam uiros admirabiles adeo sapientia fuisse, ut sapientes uulgo appellati sint, qui omnes temporibus Cyri Persarum regis floruerunt. Quo quidem tempore apud Hebræos nouissimi omnium prophetæ fuerunt annis post Troiana tempora pluribus q̄ sexcentis. A Mose autem non paucioribus q̄ mille & quingentis, quod paulo post planius faciemus. Verum ab istis sapientibus nihil aliud q̄ sententiæ quædam commode atq; breuiter dictæ, ad utilitatem humanæ uitæ compertum est. Magno deinde spacio temporis interposito, philosophorū genus incepisse fertur. Pythagoras enim primus omnium fuit, quæ philosophiæ quoq; nomen inuenisse cõstat. Hunc multi Samiū, alij Tyrrenum, alij Syrium, aut tyrium fuisse contendunt. Ita non plane Græcus, maximus, & primus philosophorum ab omnibus dicitur. Nā Pherecidem doctorē Pythagoræ, Syrium omnes fuisse tradunt, quāuis non eum solūmodo, sed Persarum etiā magos, & Aegyptiorum diuinatores audisse Pythagorā asseratur, eo tempore, quo Iudæorū alij in Babylonē, alij in Aegyptum transmigrarunt. Audiuit autem & Brachmanas Iudæorum philosophos, sic ab alijs Astrologiā, ab alijs Geometriā, ab alijs Musicam, ab alijs Arithmeticam, & aliud ab alijs habuisse. A Græcis autem nihil eum habuisse, ausus quispiā est dicere, tanta doctrinæ & bonarū artium penuria in Græcia fuit, antequā Pythagoras omnia, quæ ab illis collegit, summo studio docuit, & diuinos propterea meruit honores, à quo prima philosophia processit. quā Italicā, quoniam ubi maxime docuit, appellare solent. Secunda est, quā Thales unus de septem sapientibus tradidit, quæ Ionica nominatur. Tertia Cleatica dicitur, cuius Xenophanes colophonius autor ascribitur. Thalem autem multi non Græcum, sed Phœnicem dicunt, nonnulli Milesiū fuisse arbitran-

Septem sapientes, ipse
Cyri

Arbitrantur, quem tradunt ab Aegyptiorum diuinationibus pleraque accepisse. Solonē uero unum de septem, qui leges Atheniensium cōscripsit, tempore quo Iudei Aegyptū frequentes habitabant illo peruenisse, Plato in Timæo testatur. Quo quidē in libro doceri eum à barbaro uidemus his uerbis. O Solon Solon, Græci semper pueri estis, senex autē nullus unquam græcorū fuit, ac ideo apud uos nulla disciplina uetus inuiri potest. Plato quoque ipse, cū Italicam philosophiam hauserit, in Aegyptum abiisse se traditur, nec breui tempore conuersatus ibi fuisse. Vnde grato animo, omnia, quæ optima sunt, à Barbaris se consecutum profitetur. Dicit enim in Epimenide, causam fuisse Barbarum illum, qui primus hæc inuenit. Vetusta enim regio inquit, eos aliud, qui primi hæc inuenerunt. Longam autem ætatem multi consecuti sunt propter æstiuæ temporis serenitatem, quam Aegyptus maxime atque Syria possidet. Quare ab initio usque ad hæc tempora innumerabilibus annis examinata uere nobis tradita sunt. Deinde subiicit. Fateri autem oportet quicquid à Barbaris Græci acceperunt, ad meliorem illud finem perduxisse. Hæc Plato. Democritus autem multo prius à Barbaris se didicisse, his uerbis gloriatur. Ego uero inquit, multo plures quam omnes cæteri homines, qui modo sunt, regiones peragraui, multas urbes uidi, sapientes uero audiuī, nec quisquam me in demonstratione linearum superare potuit, nec ipsi quidem, qui Arsepedonaptæ apud Aegyptios appellantur. Octoginta enim annos longe à patria disciplinarum amore abfui, Babylonem enim etiam istæ & Persas in Aegyptum, ut disceret perijt. Quid de Heraclyto, ac de alijs Græcis dicam, per quos omnes illa luminatam doctrinis Græciam constat? Nam ante secula eorum uatibus & oraculis dæmonum inhiabat, nec aliquid solidæ disciplinæ uestigium continebat. Mirabilia uero Apollinis illa responsa nihil penitus hominibus contulerunt, sed errantes huc atque illuc magno sudore aliena sibi homines congesserunt. Geometriam enim ab Aegyptijs, Astrologiam à Chaldæis, & alia ab alijs acceperunt. Sed nihil unquam tanti mutuati sunt, quanti hoc est, quod ab Hebræis habuerunt, unius enim dei cognitionem inde receperunt, & multitudinem dæmonum suorum spreuerunt. Cur ergo nos incusant, si Hebræorum scripturam Barbaram, ut ipsi dicerent, Græcæ philosophiæ ante posuimus? quoniam omnia bona à Barbaris ipsi furati sint, nec quicquam utilitatis à dijs suis habuerunt? Quos iure apud eos multi contempserunt, ut impij dici quàm dæmonia uenerari maluerint. Cur igitur nos accusant, aut non magis laudant atque admirantur, qui falsitate contempta, etiam theologiam secuti sumus, quæ sola uera est ab omni falsitate remota. Nam neque in impietatem incidimus, ut multi Græcorum sapientes, nullum Deum colentes; neque rursus, ut mirabiles philosophi summum deum cognoscentes, multorum falsitatem deorum falsitati permiscuimus. Sed de his alius. Nunc autem non philosophicas solum doctrinas, sed omnia inuenta hominum humanæ uitæ utilia à Barbaris Græcos accepisse comprobemus. Primus igitur qui literarum elementa Græcis tradidit, Cadmus ex Phœnicia erat, unde Phœnicia literarum elementa prisca poetæ dixerunt. Multi Syros literas primos comperisse asserunt. Syrii autem etiam hebræi sunt. Nam Iudea in Syria semper à scriptoribus habita est, & Phœniciam etiam apud prisca appellari constat. Temporibus autem nostris Palestinem Syriæ appellant, Argumento autem illud maximo est, ab Hebræis repertas esse literas ipsarum literarum apud Græcos appellatio. Singula enim apud Hebræos elementa appellatione significatiua uocantur, quod apud Græcos nullo modo fieri potest. Vnde non esse ab illis inuenta, sed ab illis accepta declarat. Omnes autem literæ apud Hebræos uigintidux sunt, quæ prima Aleph dicitur, quod latine disciplina dici potest. Secunda Beth, quod domus significat. Tertia Gimel, quod uocis plenitudinē significat. Quarta Daleth, quod libros dici potest. Quinta Iod, quod uocabulū ista significat, quod omnes uoces talē sensum efficiūt. Disciplina domus, plenitudo libros

abijt

Quod fuit litterarum
nomen Hebraicum.
Litterarum hebraicarum
nomen, & fuit Iod.

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

2 do libroꝝ hæc. Sextum elemētum apud eos. Va dicitur, quæ uox latine in ipsa dici potest. Deinde Cai, quod uocabulū significat uiuit. Septimum, id quod significat uiuēs, totum hoc simul, in ipsa uiuit uiuētis. Nonū Teth dicitur, id est bonum. Decimū loth, interpretatur principiū. Simul hæc duo bonum principiū significāt. Undecimū Caph, latine tamen. Duodecimū Labd, quod & postea Sanich, quod interpretatur auxiliū, totum hoc simul ex ipsis significat. Disci totū simul tamen discite. Deinde sequitur elementum quod Men appellant, quod interpretari potest ex ipsis. deinde Nun, idē sempiternum auxiliū, his accedit, Ain, quod latine fontē, aut oculū significat. deinde Phi, quod os dici potest. deinde Sade, quæ uox iustitia interpretari potest. Simul sensus est fons aut oculus, & os iustitiæ. Elementū deinde accedit Cophi, id est uocatio: deinde, Ris, quod caput significat. deinde Sen, quod dentes dicere possumus. postremo Thau, quod signa dici potest. Omnium igitur sensus elementorū hic est. disciplina domus, plenitudo libroꝝ, hæc, in ipsa uiuit uiuens bonū principiū; tamen discite ex ipsis sempiternum auxiliū, fons aut oculus, atq; os iustitiæ, uocatio capitis, & dērium signa. hæc est elementorū hebræicaz; latine dicta sententiā. quæ disciplinæ literaz; summopere conuenit, quod apud alias gentes inueniri nequit. Vnde fateri necesse est, non ab alijs q̄ ab hebræis literas esse inuentas, Græcos uero ab hebræicis accepisse, ipsa literaz; appellatio significat. hebræi em̄ Aleph, græci Alpha; illi Beth, græci Vita, gāma græci, gimel illi; deinde delth, illi delthā, isti & alteri zai, alteri zeta, cætera quoq; similiter. Vnde patet ab hebræis literas inuentas ad alios & ad græcos tandem peruenisse. Hæc de literis dicta sufficiant. Clemēs quoq; cū in similem incidere materiā, Aegyptios ostendit medicinā inuenisse, & Aesculapium amplificasse. Atlantem autem ex Libia primū nauim construxisse, ac nauigasse; Astrologiam primos Chaldæos, Aegyptios deinde & didisse. Phryges auium uolatus primos obseruasse, & Tuscos aruspiciū comperisse, Telmissinos somniorum interpretationem, Thyrenos tubam, Phryges fistulam: ex Phrygia enim erat Olympus & Marfyas, qui fistulam inuenerunt. Lucernę usum Aegyptios, qui annum inter duodecim partes primi distinxerunt, primiq; lege non conuenire mulieribus in templis prohibuerunt, nec intrare in templa quęquam a mulieribus nisi lotum sanxere, Geometriam etiam ipsos inuenisse; Selimentem uero & Dannas mençum Iudæos in Cypro primos ferrum inuenisse; ferri autem tincturam aut temperiem, qua robur accipit, Delam Iudæum comperisse, quamuis Hesiodus Delam ex Scythia fuisse asserat, falcem Thracas comperisse, ut primo peltis equestres usos, quā Illyrii primo inuenerunt, Cadmum auri metalla primum in monte Pangeo excogitasse. Quadrizemem a Carchidonijs primum factam fuisse, cuius architectus Vosporus fuit, Medeam primam tincturam capillorum excogitasse. Pannonēs, qui Noricū habitant, quos Noropes appellant, æris usum inuenisse. Olympum ex Myfia, Lydiam harmoniam. Dicordum Assyrios, Sambucam, instrumentū etiam id musicū est, Trogloditas. Marsiam phrygem tricordum, diatanamq; harmoniā, & myxophrygiam, atq; myxodiam, Thamyrinthraca, harmonicam, doricā, Sydonios triremem, Siculos phormingem, non ualde a cythara differentem. Hæc Clemens noster, cæteraq; huius a Cydippo Mantineo, Antiphane, Aristodemo, ac Aristotele collegisse ait, opere aut præcium est a Iosepho etiam Iudæo nonnulla transcribere. Is enim uir cum de antiquitate Iudaica scribit, multo iuniores fuisse græcos ostendit, ac a Barbaris omnia collegisse, diuersaq; inter se ac uaria conscripsisse. Verba igitur eius hæc sunt. Non possum inquit non admirari eos, qui putant de reuustissimis rebus, solis esse Græcis credendū, nobis autem cæterisq; hominibus nullam esse fidem adhibendam. Nā si ab ipsis rebus ueritatem discere uouerimus, quæ a Græcis facta inuentaq; siue urbes conditas dixeris, siue artes excogitatas, siue legum sanctiones: heri aut nudiustertius, si eum nostris conferas, inceperisse putabis. Scribendæ uero historiæ curam omnium postremā ipsis fuisse constat. Vnde ipsi quoq; Chaldæos, Phœnices, & Aegyptios (nō enim libet modo nos

*Iudei, multum et in
mentibus.*

A do nos quoque istis connumerare aperte fatentur, uetustissimam firmamque prisca-
rum rerum traditionem tenere. Regiones enim habitant, quæ minimas continentis
regiones patiuntur, multaue opera, ac magno studio semper incubuerunt, omnia
præclara facinora publicis scripturis ab eloquentissimis uiris posteritati commenda-
ri. Græciam uero non ignoramus sæpius deuastatam, rerum gestarum memoriã
amississe. Ita nouo genere uiuendi sæpius instituto, à se originem rerum inceperunt pu-
tarunt. Literas autem posteriores pene omnibus acceperunt, à Cadmo enim didicisse
se gloriantur. Nec tamen, aut ex templis, aut loco publico scripturam se habuisse di-
cere audent, quæ id significet. Vnde magna quæstio est, utrum Troiani belli temporibus
literis uterentur, & paulo post. Cadmus uero Milesius, & Arguius Acisilaus, qui
primi apud Græcos hystoriam scribere aggressi fuerunt, non multo ante Xerxis tem-
pora fuisse perhibentur. Præterea Pherecides Syrius, Pythagoras, & Thales, qui de
cælestibus atque diuinis rebus primi Græci pauca scripserunt, ab Aegyptijs & Chal-
dæis cuncta didicerunt, quos omnes una uoce Græci uetustissimos omnium prædicant.
Quomodo igitur supremæ arrogantiae non est sibi solis antiquitatis memoriã at-
tribuere? Aut quis ab ipsis scriptoribus non facile percipiet, nihil certum, sed omnia
B coniecturis Græcos scripsisse? Pugnans enim inter se omnes, & alter alterius falsitas
tem redarguit, non est opus ut eos moneam, qui melius me sciunt, quod Ellanicus,
contra quem Acisilaus de Genealogijs ædiderit, nec ut enumerem, in quot, quantisque
Hesiodum repræhendit; nec dicam quomodo Ephorus Ellanicum, Timæus Epho-
rum, Timæum posteriores, Herodotum omnes repræhendunt. Non est necesse de sin-
gulis atque minoribus dicere, cum de Persarum in Græciam impetu, & de præclaris
facinoribus tunc gestis, inter se uehementer scriptores discrepent, cum etiam Thucy-
didem, qui accuratissime suorum temporum conscripsisse hystoriam creditur, quasi
mendacem nonnulli accusent. Huius discrepantiæ, quamuis multæ possint esse cau-
sæ, duæ tamen mihi præcipue uidentur. Quarum prima & maxima est, quia nullam
curam, ut publice præclara facinora scriberentur, Græci populi habuerunt, ac ideo
magna in scriptoribus mentiendi licentia fuit. Nam ipsi etiam Athenienses, quos
& indigenas putant, & diligentiores fuisse constat, primas omnium publicæ scripturæ
leges Draconis de cæde, qui paulo ante Pisistratum fuit, commedatas fuisse asse-
runt. Non oportet de Arcadibus dicere, qui quamuis uetustissimos se omnium præ-
dicent, ultimi tamen omnium literas didicerunt. Quare cum nihil extaret publice,
C quo & ignari docerentur, & mendaces redarguerentur, partim ignorantia, partim affec-
tione factum est, ut magna inter scriptores discrepantia inueniatur. Altera causa est,
quia non ueritatis amore, quamuis ita profiteantur, sed eloquentiæ suæ ostentatione,
quoniam ueteres scriptores superaturos se facile credebant, scribendi laborem sumes-
bant. Ita nonnulli fabulas, nonnulli ciuitatum, aut Regum laudes, aut uituperatio-
nes, nonnulli ueterum scriptorum, ut ipsi eloquentiores uiderentur, emendationem,
conscripserunt. Vnde fit, cum hystoriam scribere profiteantur, non id, sed huius oppo-
situm faciant. Veritatis enim hystoriæ signum illud est, ut de eisdem rebus eadem om-
nes conscribant. Illi uero sic se ueraces uisum iri putarunt, si unusquisque aliter quam
cæteri conscripsisset. Hæc Iosephus. Sed nõ erit ab re, quasi apicem Diodori testimonis
um afferre. Is igitur in primo his uerbis utitur. Dicendum modo de his est, qui præcis
temporibus prudentia doctrinaque clari ad Aegyptum usque profecti sunt. Sacerdotes
enim Aegyptiorum in sacris libris scriptum inueniunt, Orphea, Musæum, Melampoda,
Dædalum, Homerum poetam, Lycurgum Spartiatem, Solonem Atheniensem,
Platonem philosophum, Pythagoram Samium, Eudoxum mathematicum, Democri-
tū Abderitā, Enopidem Chium, Aegyptū petisse; quorum oim uestigia, aliorum ima-
gines, aliorum nomina, locis aut instrumentis indita extant, asseruntque uniuersa illos, quibus
apud Græcos claruerunt, ab Aegyptijs accepisse. Orphea enim mysteria Dionysij & errores
Cæteris.

Ceteris sic cōscripſiſſe, ut myſteria Oſiridos, & errores Iſidos ſe habent, nominibus ſo-
 lummodo immutatis. Supplicia uero impiorum apud inferos, & amcenos pioꝝ cam-
 pos, ad imitationem eum feciſſe earum rerum, quæ in ſepulchris ab Aegyptijs gerun-
 tur. Quam rem Orpheus primus apud Græcos trãſtulit, & Homerus amplificat. Me-
 lampodem autem aiunt, ea, quæ de Saturno & de Titonum pugna dicuntur, ac de alijs
 deorum calamitatibus, ab Aegypto in Græciam traduxiſſe. Dedalum autẽ affirmant
 uolutiones Labyrinthi fuiſſe imitatum, qui uſq; ad hæc tempora in Aegypto perma-
 net à Mendote: uel ſicut quidam dicunt, à rege Maro multis annis ante Minoem con-
 ſtructus, cuius rei ſignum eſt ſtatarum numerus, quas Dẽdalus apud Græcos confin-
 xit, neq; enim plures neq; pauciores ſunt, quam apud Aegyptios ſint. Ita uero eſſe in-
 de maxime patere aiunt, quod in Memphyde Prophylæa Vulcani Dẽdalo architecto
 facta oſtendunt. Quo quidem opere adeo admirabilis ingenij uiſus, ut lignea eũ ſta-
 tua donauerint, quæ in eodem Vulcani templo conſpicitur. Adeo eũ ſuperauit Aegy-
 ptios, à quibus didicit, ut propter multa, quæ adinuenit, honores diuinos apud eos con-
 ſecutus ſit. Templum enim Dẽdali ad hæc uſq; tempora in inſula quadã iuxta Mem-
 phim ſummopere colitur. Argumenta quoq; nonnulla ſolẽt afferre, quibus fuiſſe in
 Aegypto Homerum plane oſtendũt, ac maxime, quia Heleneam ſcripſit potionẽ The-
 lemacho apud Menelaum hoſpitanti ꝑbuiſſe, qua factum eſt, ut calamitatum ſuarũ
 obliuiſceretur. Quam quidem potionem ab Aegyptijs dicit poeta Helenam à Polym-
 neſta quadam Thanis uxore didiciſſe. Nam uſq; ad noſtra tempora ſolẽ Dioſpolitica
 cæ mulieres iram atq; mœſtitiã potionibus ſedare neſciunt. Dioſpolis autem The-
 bæ ſunt. Venerem quoq; aureã Homerus appellat, quo nomine uulgo ab Aegyptijs
 nominantur, & lucus Veneris aureę apud eos adhuc inuenitur. Lycurgũ ſimiliter, Pla-
 tonem, atq; Solonem, multa in libris atq; legibus ſuis conſcripſiſſe patet, quæ ante il-
 lorum tempora Aegyptij habuerunt. Pythagoram quoq; Geometriã, & Arithmes-
 ticã ab eis didiciſſe, & animæ in cetera animalium migrationẽ à dogmatibus Aegy-
 ptiorum ſumpſiſſe. Democritum uero putant quinquennio in Aegypto cõuerſatum,
 multa inde didiciſſe. Enopidem quoq; ab Aegyptijs aſtologis, & alia complura, &
 obliuationem zodiaci percepſiſſe. Eudoxũ etiã ab Aegypto in Græciã multas aſtro-
 logiæ rationes tranſtulit. Teraculem ſimiliter atq; Theodorum Rheti filios, qui ſi-
 mulachrum Apollinis pythij fabricati ſunt, quiq; fingendo apud priſcos omnes excel-
 luerunt, multis annis in Aegypto uerſatos contendunt. Hęc à Diodoro ſumpta ſuffici-
 ant. Si ergo ab omnibus barbaris quocunq; clari apud Græcos fuerunt, non pauca neq;
 minima acceperunt nec idcirco quiſpiã meos accuſauit, cur nos accuſant. qui uera pie-
 tate commoti, ſcripturam Hebræorum complectimur.

De antiquitate Moſi, ac prophetarum.

Caput III.

Erunt, ne forte, quoniam cognitionem unius dei Hebræos ſolũmodo ue-
 re habuiſſe diximus, ac ab eis cæteros; ſi quid hac de re præter Hebræos
 uere ſenſerunt, accepiſſe contendimus. ne quis nuquam aliter actum pu-
 tet, ac à Græcis Iudæos hoc habuiſſe dogma contendant, declarandũ eſt,
 quibus temporibus Moſes & prophetae fuerunt. Plurimi ergo (perutilis
 namq; res eſt) de antiquitate Moſi & prophetarũ ſcripſerunt, à quibus nonnulla tran-
 ſcribam, quibus ipſe noua uia ratione q; uſus hoc modo rem diſponere ſtatui. Nemo inſi-
 cias ibit imperatoris Romanorum Auguſti temporibus Saluatoris noſtri natiuitatẽ
 fuiſſe, doctrinãq; quintodecimo Tyberij Cæſaris anno Euangelicã inſcepſiſſe. Si
 quis ergo ab hoc Tyberij anno ad ſuperiora ſcandens, diligẽter uſq; ad Darium Per-
 ſarum regem, & reſtitutionem templi perueniet, quingentos quadraginta octo annos
 inter Tyberium & ſecundum Darij annum inter fuiſſe comperiet. Secundus enim Dar-
 rij annus, ſexageſimẽquintæ olympiadis primus fuit. Tyberij autem quintuſdecimus
 ducentẽſimæ quintæ, ac primæ olympiadis quartus inuenitur. Ita centum ac triginta
 ſeptem

A septem Olympiades interfuisse manifeste uidentur, qui numerus quaternario auctus, quadriennium enim Olympiadi attribuitur, quingētos quadraginta octo annos effecit. In secundo autem anno Darij septuagesimus Hierosolymorum & tēpli destructionis fuit, ut Iudæorum historia ostendit. Quod si à secundo Darij anno ad primam Olympiadem percurras, Olympiades quidē. lxxiij. annos, cclvi. interfuisse comperies. Quos quidē annos, si ab ultimo desolationis anno, ac restorationis principio, ascendendo auferas ad quinquagesimum annum Oziæ Iudæorum regis, quo tempore Isaias & Osce prophetarunt, omnino peruenies. Ita prima Olympias Isaiæ temporibus fuisse inuenitur. Inde autē à prima Olympiade usque ad captiuitatem Troiæ, ut Græcorum ipso rum historiæ significant, quæ adringēti ac quinquaginta anni colliguntur, quem annorum numerus à quinquagesimo Oziæ anno similiter auferendo, ad tertium annū Labdonis Iudæorum iudicis peruenies. Ita Troianæ urbis destructio septem annis anteq̃ Samson Hebræos iudicasset, fuisse ostēditur, quem corporis robore inuictum fuisse, ut Herculem Græci scribunt, Hebræi testantur. Inde à captiuitate Troiana, si quadringētos ascendendo annos auferas, ad Mosē & terrigenam Cecropem deuenies. Omnia uero, quæ apud Græcos mirabilia narrantur, post Cecropem fuisse cōstat. Nam Deucalionis diluuium, Phaëtontis incendium, natiuitas Erichtonij, Proserpine raptus, Cereris mysteria, Eleusinorum constitutio, Triptolemi satio, Europæ raptus à Ioue, Apollinis partus, Cadmi ad Thebas aduentus, & ad hæc iuniores illi Dionysius, & Minos, Aesculapius, Perseus, Dioscori, Hercules, post Cecropem omnes fuerunt. Quare omnibus his multo uetustior Mosē fuisse confirmatur. A Mosē uero usque ad primum annum uitæ Habraam quingētos ac quinq; annos comperio, quos si à Cecropis regno ad superiora auferas, ad Assyrium Ninum tandem peruenies, quem aiunt primum toti Asiæ, India solum excepta, regnasse, à cuius nomine ciuitas Ninus appellata est, quam Iudæi Niniuen dicunt. Eo tēpore Zoroastes magus apud Bactrios regnabat. Nino autem uxor Semiramis successit. Nino ergo atq; Semiramidos Zoroastesq; temporibus Habraam fuisse constat. Nam hæc omnia nobis certis rationibus in eo libro demonstrata sunt, quem de temporibus inscripsimus. Vt autem in præsentiarum Porphyrj de uetustate Mosi testimonio, illius uidelicet, qui Hebræorum atq; Christianorum inimicissimus, odij cumulo, ipsum quoq; Mosē atq; prophetas improbos petere uerbis ausus est. Sic enim inimicorum testimonio uetustas Mosi magis comprobabitur. In quarto ergo eorum, quos aduersus nos libros euomit, his uerbis utitur. Narrat autem Iudæorum historiam uerissime, quoniam & locorum, & uirorum nomina similiter atq; ipsi posuit Sachoniatho Berutius, qui earum rerum omnium monumenta ab Hierobalto, dei Leui sacerdote, asserit habuisse. Quam quidem historiam Belbalo Berutiorum regi inscripsit, quorum uirorum tempora, multo ante Troiana tempora fuisse comperiuntur. Is Sachoniatho Phœnicum lingua partim à singularum urbium annalibus, partim à libris sacris, qui templis dedicari solebant, collegit ingenio, quem non multo post Mosē Semiramidos temporibus fuisse scriptum est. Hæc Porphyrus. Si ergo Semiramidos temporibus Sachoniatho fuit, eam uero multo ante Troianā calamitatem fuisse perhibetur. An erit Sachoniatho quosque Troianis temporibus multo uetustior? Sachoniathonem uero ab alijs collegisse historiam, ipse Porphyrus testatur, quos & ipsos iuniores Mosē fuisse concedendum est. Sed ponamus etiam eisdem temporibus Mosi Sachoniathonem fuisse, quoniam tamen Mosēs Semiramidos temporibus huius philosophi testimonio comperitur, quando nos Habraam fuisse contendimus. Antiquior est Mosēs secundum Porphyrum, quam ipsi opinantur. Fuit autem Semiramis octingentis annis ante Troiana tempora. Quare Mosēs quoque similiter. Primus uero apud Argiuos Inachus regnauit, quando nec ciuitas, nec nomen Atheniense erat. Primus autem Argiuorum rex quinti Assyriorum regis temporibus fuit centum quinquaginta annos

M

post

Zoroastes, magus apud Bactrios, ipse Habraam

post Mosem atque Semiramidem, in quibus nihil apud Græcos illustre factum in-^D
uenitur. Quadringentis autem annis & quinquaginta fere post Semiramidem pri-
mus apud Athenienses Cecrops indigena, ut ipsi dicunt, regnavit. Triopa septimo
post Inachum regnante apud Argiuos, & post Inachi autem tempore Ogygium dici-
tur diluuium fuisse. Et Apis apud Aegyptios primus Deus appellatus est, & Inachi fi-
lia, quam Isidem Aegyptij nominarunt. Prometheus quoque & Atlas illis temporis
bus fuerunt. A Cecrope autem usque ad Troianorum calamitatem paulo pauciores
quàm quadringenti anni colliguntur, in quibus diluuium Deucalionis, & incendium
Phaetontis fuisse non ignoramus. Cecrops autem primus Deum Iouem appellasse fer-
tur, & aram instituisse primus, & simulachrum Palladis erexisse. Post Cecropem autem
Dij Græcorum omnes nati fuisse uidetur. Ita ad Troiana tempora à temporibus Mosi
plures quam octingenti anni Porphirij testimonio fuisse comperiuntur. Homerum
uero atque Hesiodum multo iuniores Troia fuisse manifestum est. Pythagoram ue-
ro & Democritum in quinquagesima Olympiade septingentis fere annis post Tro-
iam fuisse constat. Quare huius philosophi autoritate mille quingentisque annis an-
te Græcorum philosophos Moses fuit. Verum, quoniam multi præclari apud nos ui-
ri, atque doctissimi Iudæorum antiquitatem certis uerisq; argumentis probarunt, quo-^E
rum alij à Græcis, alij à Chadæis atque Aegyptijs, nonnulli etiam à Phœnicibus atq;
Hebræis propositum suum approbarunt, imo uero cuncta simul conferentes, mirabis-
si ratione ac uia, singularum gentium præclara facinora, quæ in eisdem temporibus
gesta sunt, collegerunt: eorum nonnullas uoces uerbaque transcribam, ne laborum
suorum fructu authores priuentur. Vtar autem testimonio multorum, ut ex omni-
bus Hebræorum uetustas indubitata habeatur. Africanus igitur in tertio annalium,
his uerbis utitur. Usque ad Olympiades nihil exploratum in historia Græcorum inue-
nitur, sed omnia confusis conscripta temporibus sunt. Post Olympiadas uero, quoniã
quoadriennio diligentissime omnia notabantur, nulla penitus confusio temporum sit.
Quare præclara fabulosaq; facinora, quæ ante primam Olympiadem fuerunt, sum-
matim colligam. Quæ uero post gesta sunt, ita cum Hebraicis, Persicisq; historijs con-
feram, ut ea quæ in eodem tempore fuerint, aperte significem. Hebræorū igitur in Ba-
bylonem migratio, à Nabuchodonosore facta, septuaginta durauit annos, Cyrus re-
gnauit Olympiade quinquagesima quinta à Diodori Thalicoistoris Polybij Phleges-
tontisq; historijs patet, quò anno Iesus filius Iosedech primam particularemq; deduc-
tionem populi fecit. ut apud Esdram Iudæum conscriptum est. Verū ista, ut dixi, pro-^F
pter Olympiadum certitudinem eodem modo ab omnibus conscripta sunt, cum nullã
omnino confusionem patiantur. Ab Ogyge autem indigena, cuius temporibus pri-
mum & maximum diluuium in Attica fuit, & Phoroneus Argiuus regnabat, usq; ad
primam Olympiadem anni fuere mille atq; uiginti. Ita enim omnes asserunt, qui Athe-
nensium annales conscripserunt. Ellanicus dico atq; Philochorus. Castor etiam &
Thalys in hoc conueniunt, qui Syriam historiã diligenter tractarunt. Diodorus quo-
que, qui orbis historiã in Bibliothecis contulit, alijque permulti. Et post pauca. Di-
cimus ergo Ogygem, à quo primum diluuium nominatum Ogygium est tēporibus
Mosi fuisse. quod hoc pacto probamus, ab Ogyge, ut diximus, mille uigintique anni
usq; ad primã Olympiadē fuerunt, à qua usque ad quinquagesimã quintam Olympia-
dem, id est, usque ad primum annum Cyri Persarum regis, & Iudaici populi reductio-
nem anni fuerunt. ccx. & vij. Quare ab Ogyge ad Cyrum mille ducenti. xxxvij. fue-
runt, quos si auferes ascendendo, ad annum illum peruenies, quo ab Aegypto Moses
populum eduxit. Fuit ergo Moses Ogygij temporibus, à quo Eleusis condita est. Atti-
cos igitur annos ab ista sumamus. Et post pauca. Ogygem uero propter uastationem
diluuii centum nonagintanouem annis usque ad Cecropem Attica sine rege, & pene
deserta fuisse perhibetur. Actum em̄ quē post Ogygē fuisse nonnulli fingunt, ceterosq;
usq; ad

A usque ad Cecropem nuda solummodo esse nomina Philochorus scribit, & post alia qua computatione annorum à Iudaica scriptura diligentius facta. A Mose igitur inquit usque ad Cyrum mille. ccxxxvij. anni colliguntur. Quod ab Ogyge, ad Cyrum etiam secundum Græcorum historicos colligi demonstrauius. Sed Græcorum etiam nonnulli hoc ipsum testantur. Polemon enim in primo Græcarum historiarum Temporibus inquit Apidos Phoronei filij magna pars Aegyptij exercitus ab Aegypto expulsa, in Palestina Syria non longe ab Arabia habitauerunt. Apion etiam Possidonij filius, grammaticorum omnium diligentissimus historiae perscrutator in quarto historiarum, & in libro aduersus Iudæos. Inacho inquit regnante apud Argiuos, & Amasi apud Aegyptios Iudæi duce Mose, ab Aegyptijs defecerunt. Herodotus quoque Amasidos & defectionis huius in secundo mentionem facit, Iudæorum etiam quodammodo meminit, cum Syrios dicat, qui Palestinam habitant circuncidi solere. Prolemæus præterea Mendefius, qui Aegyptiorum historiam ab initio conscripsit, his ita conuenit, cæteriq; omnes, ut minima quædam annorum differentia esse uideatur. Ita notabilia gesta mirabiliaque Græcorum, siue uera, siue ficta, post Mosem fuisse comperiuntur. Visum est autem mihi à tempore regni Attici, res Græcorum Hebraicis conferre. Primo igitur Ogyge anno, quo usque ad primam olympiadem mille ac uiginti fuisse ostendimus exitus Iudæorum ab Aegypto factus est, & in Attica Ogygium illud diluuium, neque id iniuria. Cum enim ira dei grandine ac tempestatibus percuteretur Aegyptij, non poterant aliqua partes etiam orbis non commoueri, Attica præcipue, quia coloni Aegyptiorum, ut multi alij, & Theopompus in Tricarano affirmat, Athenienses fuerunt. Post quatuor autem & nonaginta annos, Prometheus fuisse à nonnullis dicitur, quem finxisse homines fabulantur atque formasse, quoniam sapientia eloquentiaque sua bestiarum uitam in ciuilem transformauit. Hæc Africanus. Tacianus uero, qui se ipsum in Assyria regione natum dicit, uir lingua græca doctissimus, Græcis omnibus Mosem antiquitate anteponebat, De Homero inquit, Stesimbrotus, Thassus, Gallimachus, Colophonius, Reginus, Theagenes, qui fuit Cambysæ temporibus, & Herodotus Halicarnassæus, aliique complures scripserunt. Sed quoniam aliter alij tradiderunt, quibus fuerit temporibus, affirmare non possumus. Grates enim ante reductionem Herculidarum octuaginta post Troiana tempora annos floruisse contendit, Eratosthenes post centum annos, Aristarchus quando Ionica Colonia deducebatur centum & quadraginta annos post destructionem Troianam, Philochorus Architippi Atheniensium principis tempore centum & octuaginta annis post captiuitatem Troianam, Apollodorus ducentis & quadraginta post Troiana tempora, nonnulli in prima Olympiade quadringentis annis post Ilij euerisionem, alij Archilochi æqualem fuisse contendunt, qui fuit olympiade uigesima tertia temporibus Gygæ regis Lydorum. Sed hæc relinquuntur. Nam quando ita confuse de temporibus scribitur, uniuersa historia titubat. Sed ponamus Homerum ipsius Agamemnonis temporibus fuisse. Moses enim modo non multo ante illa tempora, uerum etiam ante Dardanum fuit. Vtar autem testimonio Chaldæorum, Phœnicum, & Aegyptiorum. Berofus enim uir Babylonius sacerdos, multo antiquiorem Troiano bello Mosem fuisse scripsit. Theodotus autem, Iphicrates, Mochus, Phœnicæ fuerunt, quorum historiam in græcam linguam Aditus uir disertus traduxit, ubi scribitur Troianum bellum paulo ante tempora Salomonis fuisse. Aegyptios omnes sciunt magnam temporum diligentiam semper habuisse, quorum annales Ptolemæus non rex, sed Mendefius sacerdos à sacris libris collegit ac ædidit. Is regnante Amoside apud Aegyptios Mose Iudæorum exitum ab Aegypto fuisse affirmat, Amasimq; fuisse tunc dicit quando Inachus in agris regnabat, Apion etiam grammaticus, Inachus & Amasidem eisdem temporibus fuisse affirmat. Fuerunt autem ab Inacho ad bellum Troianum generationes uiginti. Quare ante Iliacum bellum quadringentis

*Athenienses, ro hom
Egyptiorum.
Prometheus.*

Berofus.

*In solomonis Mendefius
sacerdos.*

ad minus annis ipsum fuisse cōcedendū est. Si igitur post Inachum omnia præclara fa-
 cinora Græcorū fuerunt, necessario etiam post Mosē fuerunt. Inachus enim primus
 Argis, ut diximus, regnavit; deinde Phoroneus quādo Ogygium in attica diluuium
 fuit. Apis postea, deinde argiuis Crassus, Phorbasq; regnarunt, quo tēpore Actæus, à
 quo Actæa regio Atheniensium appellata est. Triopas deinde argis regnavit, quādo
 Prometheus, Epimetheus, Atlas, Io, & biformis Cecrops fuisse traduntur. Post Trio-
 pam Crotopus regnavit, tēporibus cuius Phaetontis incendium, & Deucalionis dilu-
 uium fuit. Stenalo postea regnāte, Danaus in Pelopōnensum uenit, & Dardanus Dar-
 daniā condidit, & ex Phœnicia Europa rapta fuerat, Danaus postea regnavit, Deinde
 Lyceus, quo regnante, Proserpina rapitur. Cadmus Thebas cōdidit, qui Græcis lites-
 ras tradidisse una uoce ab omnibus dicitur. Minos in Creta regnat. Præterea postea re-
 gnauit, quando Eumolpus Atheniensibus bellum intulit. deinde Acrisius, cuius tēporē
 re à Phrygia in Græciā Pelos transiuit. Ion Athenas petijt. Secundus Cecrops floruit,
 Perseus postea regnavit, & p̄clara gessit facinora. Euristeus domū. Atreus atq; Aga-
 memnon, qui decimo atq; octauo sui regni anno urbem Troianā expugnauit. Quare
 omnibus dñs ac heroibus Græcorum multo uetustior Moses inuenitur, & oportet se-
 niori, à quo iuniores hauserunt, multo magis credere. Non enim Homero solummo-
 do Moses superior, uerum etiam omnibus, qui aliquid apud Græcos scripsere. Quippe
 Cadmus, à quo literas Græci habuerunt, multo posterior Mose inuenitur. Scripserūt
 autem ante Homerum, Linus, Philammon, Thamyris, Amphion, Orpheus, Mus-
 sæus, Demodotus, Phemius, Sybilla, Epimenides Cretensis, qui Spartam petijt, Aris-
 tæus præconeseus, Abolus, Centaurus, Isatis, Orimon, Eucalus Cyprius, Orius Samis-
 us, & Atheniensis Pronetida. Linum igitur Herculis magistrū fuisse constat, qui ante
 Troianum bellum una fuit generatiōe. Tlepolemus enim filius eius cum Agamēno-
 ne in Ilium militauit. Orpheus autem æqualis Herculi fuit, quem Musæus audiuit.
 Amphio duabus generationibus Troianum bellum præcessit, Demodochus uero at-
 que Phenus alter in Ithaca, alter apud Phæacas Troiani belli temporibus uiuebant.
 Thamyris etiam, & Philammon non ante ipsos fuerunt. Sed de poetis satis dictū est.
 Nunc de his scribamus, qui apud Græcos sapientes habiti sunt. Minos igitur, qui sapi-
 entia & legum solertia ceteris omnibus excelluisse uidetur. Lyncei tēporibus, qui post
 Danaum Argis regnavit undecima generatione post Inachum fuit. Lycurgus autem
 centum annis ante primam Olympiadem leges Lacedæmonijs dedit. Dracon in O-
 lympiade trigesima sexta, leges Atheniensibus tulit, Pythagoras in sexagesima & ses-
 cunda floruit. Ostendimus autem in superioribus quādringentis & septem annis post
 Ilij euerfionem, Olympiadas incepisse. Thales uetustissimus omnium, qui septem sa-
 pientes appellantur, in quinquagesima uiuebat Olympiade. Hæc taceamus, nunc Cle-
 mentem audiamus. Apion, inquit, grammaticus, uir historiarum peritissimus, qui Pli-
 stonices nominatus fuit, acerrimus ludæorum hostis, adeo ut etiam aduersus eos uo-
 lumen ædiderit. Nec iniuria, Aegyptius enim erat, Ptolemæū, Mendesium sacerdotē,
 qui tria uolumina de rebus gestis Aegyptiorum ædiderit, testem adducit, quod Amos-
 sis, qui Auarin Angyptiorum urbem euerit, & Inachus Argiuorum rex eisdem tem-
 poribus fuerunt. Quo quidē Amoside regnante ab Aegypto Mose duce, ludæos pro-
 fugisse cōfirmat. Res autem Argolicas, quæ ab Inacho cœperunt Dionysius Halicar-
 nassæus in libro de temporibus omnium Græcarum rerum uetustissimas fuisse ostendit.
 Ab Inacho autem ad Troiana tempora uiginti generationes connumerātur, an-
 ni ad minus quadringenti. Assyriorum autem regnum antiquius ceteris omnibus fu-
 isse constat, cuius quadringentesimo atq; secundo anno, trigesimo scilicet atq; secūdo
 Beluchi octauo, Mose ducente populus ab Aegypto exiuit, Inacho Argiuis & Amoside
 in Aegypto regnante, post Inachum Phoroneus Argis regnavit quādo Ogygis
 um fuit diluuium, & Egialeus in Sycione regnavit, à quo Sycionum regnum incepit.

Tunc

A Tunc etiam Cretus primus, qui in Creta regnavit. Aesculapius uero Phoroneus omnium hominum primum ait fuisse, unde Phoronides poeta mortalium patrem appellat. Sed ab Inacho ad Agamemnonem uiginti generationes fuerunt. Decimo autem & octavo anno, Agamemnonis regni Troia euertitur, Demophonte Thesei filio Atheniensibus regnante. Fuit autem Theseus imitator Herculis generatione una ante bellum Troianum. Ita Moses ante Dionysium in deum translationem sexcentos & quatuor annos fuisse inuenitur. Perseo enim regnante trigesimo iam atque secundo anno, ut Apollodorus in libro de temporibus scribit, Dionysius hominem exiit, à quo ad Herculem & Iasonem, aliosque Græcorum heroes, qui in argo fuerunt, sexagintatres anni colliguntur, quibus cum etiam Aesculapius, atque Dioscuri, ut Rhodius Apollonius in argonautis testatur, fuerunt. A regno autem Herculis in Argis usque ad translationem suam, & Aesculapii in deas triginta & octo anni fuerunt, ut Apollodorus scribit. Hinc autem ad Castoris & Pollucis assumptionem anni. liij. quando etiam Troia euersa fuit. Verum, quoniam ut Hesiodus ceterisque poetæ dicunt, Semele Cadmi, lia Dionysium peperit. Cadmus autem Lynceo regnante, Thebas petiit, & literas Græcis tradidit. Patet etiam testimonio poetarum, quæ ætate Dionysius fuit. Leo uero, qui de Aegyptiorum dijs conscripsit, Isidem Cererem esse affirmat, quæ Lynceo regnante fuit undecima generatione post Mosem. Apis uero Argiuorum rex, ut Aristippus in primo Arcadicæ historiæ scribit, Memphin in Aegypto condidit, quem Aristæus argiuus Serapidem appellatum asserit: hinc ab Aegyptijs diuinos honores consecutum non ignoramus. Nymphodorus autem Amphipositanus in tertio de Asiaticis legibus, Apim taurum mortuum in foro Græcæ, quod latine arcam dicere possumus positum, Soroapim ac inde Serapin appellatum fuisse contendit. Fuit autem Apis tertius ab Inacho. Latona uero Tititæporibus fuit, quem Tantalus æqualem fuisse omnes testatur. Zethus uero atque Amphion musicæ inuectores Cadmi temporibus fuere. Nam & si Phæmonæ oracula cecinisse Acrisio dicatur, tamen post Phæmonem xxvij. annis. Orpheus, Musæus, & Linus Herculis magistri floruerunt. Homerus autem ac Hesiodus multo iuniores bello Troiano extitere. Lycurgus uero & Solon legum apud Græcos conditores, & septem sapientes, Pherecides etiam Syrius & Pythagoras, circiter primæ olympiadis tempora, ut diximus, fuerunt. Non ergo solum poetis ac sapientibus, uerum etiam dijs Græcorum, multo uetustior Moses inuenitur. Verum, quoniam non Græci solummodo, sed Iudei quoque de hac diligenter scripserunt, non erit ab re ab ipsis etiam aliquid sumere.

C Ut autem hoc loco Flauii Iosephi testimonio. Incipiam inquit primo ab Aegyptiorum autoritate. Verum, quoniam uoces illorum ponere impossibile est, Manethi Aegyptij, qui græcè scripsit, quique à sacris Aegyptiorum literis, ut dicit, transtulit, uerba transcribam. Hic igitur in libro secundo hæc de Iudæis scribit. Tutimeis temporibus inquit ab orientali parte ignoti homines in Aegyptum irruerunt, facileque ipsam, ac sine bello ceperunt, quam gentem Hycussos appellant, quod significat reges, hyc enim lingua sacra rex dicitur. Vissos autem pastor appellatur, hos nonnulli Arabes fuisse opinati sunt, quamuis multi Hycussos non reges, ut diximus, sed captiuos pastores significare asserunt. Hyc enim cum aspiratione Aegyptiorum lingua captiuus dicitur, quod mihi ueri similis uideretur. Isti tenuerunt Aegyptum quingentis atque undecim annis, Deinde cum pellerentur locum occuparunt, cui nomen Auaris, quo undique munito, Aegyptiorum impetum euitabant. Themosophis autem cum obsidendo non posset eos capere, conuenit cum eis, ut libere cum suis, quo uellent, abiret. qui non pauciores ducentis quadragintaque milibus uirorum non in Syriam, quam tunc Assyriam, quorum uires erant amplissimam tenebant, sed in eam profecti regionem, quæ nunc Iudæa uocatur, Hierosolymam condiderunt. Hæc Manethus, qui secundum Aegyptias literas & historiam, duo nobis non parua testatus est. Primum quod aliunde nostri maiores in Aegyptum migrarunt, Deinde quod ab Aegypto mille fere annis ante Troiana tempora abierunt. Hæc Iosephus

ab Aegyptiorum historia. Phœnicum autem testimonio etiam usus, ostendit centum D
quadraginta tribus annis antea à Salomone templum fuisse cõditum, quam à Tyrijs
Carthago conderetur. Sed quid opus est pluribus uti testibus, cum una uoce ab omni
bus multo ante Troiana tempora Moses fuisse prædicetur. Sed de illis etiam aliquid
dicamus, qui post Mosem fuerunt. Post eũ igitur Iosue Iudæorũ, annis ut nõnulli aiũt,
triginta principatum tenuit, deinde, ut asserit scriptura, annis octo alienigenæ domi
nati sunt. postea Gothoniel annis quinquaginta, Deinde Eglum rex Moab annis des
cem & octo, post quem Aod annis octuaginta, rursus alienigenæ annis uiginti, post
quos Debora & Barach annis quadraginta, Madinei septem, Gedeon quadraginta,
Abimelech tribus, Thola uiginti tribus, Laher uigintinouem, Amanitæ decẽ & octo,
Lephthæ sex, Esbon septem, Ealo decem, Labedon octo, Alienigenæ quadraginta,
Samson uiginti, Eli sacerdos quadraginta, quibus tẽporibus Troia euerfa est. Samuel
deinde populum iudicauit, post quẽ Saul regnauit annis quadraginta, David similiter
quadraginta, Salomon etiam quadraginta, Roboam decẽ & septem, Abia tribus,
Assa duodecim, Iosaphat uigintiquinq; Iorã octo, Ochozitas anno uno, Gotolia an
nis septem, Ioas quadraginta, Amassias uigintinouem, Ozias quinquagintaduobus.
Tunc prophetarunt Amos, Ionas, Efaias. deinde regnauit Iolathan annis decem & se E
ptem, Achar similiter sexdecim. Huius temporibus Olympiades cœperunt, primusq;
Olympio stadio uictor Argiuis Corylus fuerat declaratus. Achar autẽ successit Ezes
chias annis uigintinouem, tunc Roma condita fuit. Deinde Manasses, annis quinqu
ginta quinq; Amon duobus, Iosias triginta unum, quando prophetarunt Hieremias,
Baruch, Oida, aliq; nonnulli. Deinde Ioachar tribus mensibus, Ioachim annis undec
cim, ac demum Ezechias annis duodecim. Vrbe deinde ab Assyrijs euerfa temploque
cremato, in Babylonem populus abducitur, ubi Daniel & Iezechiel prophetarunt, &
post annos septuaginta Cyrus Persarũ rex regnauit, qui Iudæos libertate donauit, &
tunc Iesus Iossedech filius, & Zorobabel Salathielis in patria deducti, fundamẽta in
iecerunt, Angeo, Zacharia, & Malachia prophetantibus, post quos non fuit amplius
apud Iudæos propheta. Cyri autem temporibus, septem Græcorum sapientes, quibus
nullus philosophus antiquior traditur, floruerunt, quorũ Thales Milesius apud Græ
cos primus appellatus est Physicus, quẽ audiuit Anaximander, Ipse quoq; Milesius, et
Anaximandrum, Anaximenes Milesius, & hunc Anaxagoras clam Cymenius, quẽ
audiuerunt, Pericles, Archelaus, & Euripides, de quibus Pericles opibus & potentia
inter Athenienses excelluit. Euripides autem poeticæ arti se tradidit, & Scænicus à F
nonnullis philosophus appellatus est. Archelaus autem primum apud Lampfacum
Anaxagoræ scholam suscepit. Deinde Athenas profectus, & multos alios, & Socra
tem auditores habuit. Anaxagorẽ uero temporibus, Xenophanes & Pythagoras fue
runt. Pythagoræ successit Theano uxor, ac Telauges, & Menaxarchus filij. Telaug
gem uero Empedocles audiuit, quãdo etiam Eraclitus cognomine Scotinus, id est la
tine tenebrosus, florebat. Xenophani uero Parmenides successit, Parmenidi Melissus,
Melisso Zeonn Eleata, quem aiunt cum Tyrannidem deponere conaretur, linguam
dum à tyranno, ut conscios diceret, torqueretur, dentibus abscissam in faciem eius spu
isse. Hũc audiuit Leucippus, Leucippum Democritus, Democritũ Protagoras, tẽpori
bus Socratis. Omnes igitur philosophi Græcorum post Cyrum Persarum regem fu
isse comperiuntur. Cyrus autem septuaginta annis post Iudæorum captiuitatem,
id est post Mosem mille ac centum fere annis fuisse perhibetur: ita necesse est, ut fatea
ris philosophiam Græcorum, ac maxime Platoniam, multo posteriorẽ Mose fuisse.
Plato enim cum Socratem primo, deinde Pythagoricos audiuerit, omnes qui ante
ipsum fuerant, in philosophia, tum eloquentia, tum prudentia superauit. Floruit au
tem Plato circa finem regni Persarum paulo ante Alexandrum Macedonem. cccc. an
nis uel paululum plus ante Augustum Cæsarem.

*Sed ueritas**et Anaximenes*

A EVSEBII PAMPHI

LI LIBER VNDECIMVS.

Vare cum nonnulla ita dixisse Platonem ostēdemus, ut apud Hebræorum scriptores inuenitur collatiōe temporum, certior eris, non Hebræos à Græcis, sed Græcos ab Hebræis accepisse. Quod aliud principium facientes, iam aggrediemur, ostendemusq; sapiētes Græcorum Iudaicam fuisse imitatos doctrinam, ut nullus nos accusare iure possit, si quos ipsi non recte intelligentes imitati sunt, eos nos saluatoris nostri doctrina & gratia rectius iā intelligentes, & admiramur & sequimur. Hoc enim factō, nihil magni à Græcis cōpertū, præter eloquentiam cōprobabitur. Omnia uero à Iudæis atq; Barbaris furatos commodius dixisse, nullus admirabitur, q; eloquentes & fures fuisse nō ignoret. Quod in superioribus non autoritate nostra, sed suo ipsorum testimonio confirmauimus. Non autem in omnibus, sed in principalibus; neq; omnes (longum enim id esset) sed principem omnium Platonem id fecisse cōfirmabimus, facile nanq; unusquisq; postea per seipsum considerare poterit, si à Platone cæteri q; fere omnes Græcorum philosophi acceperunt; & Plato ab Hebræis fundamenta omnis bonæ philosophiæ, à Iudæis Græcos accepisse. Verū, qm̄ apud ipsum nonnulla obscuriora sunt, expositorū eius testimonia etiā non recusabo. Illud uero ante oīa dictū sit, nonnulla Platonē non conuertisse, sed peruertisse, quod non accusandi illius, sed excusationis nostræ causa dicimus; ut non iniuria cæteris contemptis, Iudaicam amplecti scripturam uideamur.

De Tripartita philosophiæ diuisione secundum Platonem. Caput I.

Mnem philosophiam Plato in tres partes, Physicam, Ethicam, Logicā partitus est. Physicam deinde in sensibilibus doctrinam, & incorporaliū speculationem suppartitur, quam diuisionem etiam apud Iudæos multo ante Platonem factam esse inuenies. Sed primo quæ Platoni placuerunt ab Attico præclaro Platónico summam ex eo libro, quæ aduersus eos conscripsit, qui Aristotelicam habētes scientiam, Platonicam profiteri nō audēt. Cum igitur tripartito inquit uera perfectaq; philosophia diuidatur, in moralem scilicet, & naturalem, & logicā, cumq; prima pars & singulos hominū probos cōstituat, & domos integras ad rectā gubernationē reducat, ac populos deniq; diuersis regendi modis cōstruat; secunda ad diuinarum rerū cognitionē perducatur, ipsarum dico, quæ primæ sunt causarum altissimarum, & aliorum omnium, quæ inde duce natura emanant; cumq; ad hæc duarum partium inuentionem atq; cognitionem tertia pars accedat, manifestum omnibus est, Platonem primum maxime omnes has philosophiæ partes, usq; ad ætatem suam sicut membra penthei dissectas atq; cōfusas in unum corpus atq; animal integrū reduxisse. Thales enim, Anaximenes, atq; Anaxagoras, de naturalibus solum rebus cōsiderarunt. Pitacus uero, Periander, Solon, Lycurgus, cæteri q; istis similes de gubernandis hominum cœtibus solummodo cōscripserunt. Zeno autē & omnes eleatica disciplina, logicæ solummodo studuerunt. Plato deinde post hos omnes natus, uir natura præstans, & uere diuinitus missus, nullam partē philosophiæ imperfectam reliquit; sed omnes diligenter complexus, nec in necessarijs defuit, nec ad inutilia delapsus est. Verum, quoniam singulas philosophiæ has partes, Physicā, scilicet, Ethicam, atque Logicam, Platonem diximus perfecisse, age nunc ita esse, ut diximus, comprobemus. Hæc Atticus, quibus attestatur Aristoteles peripateticus in septimo eorum librorum, quos de philosophia ædidit, his uerbis. Plato, proprie atque perfecte præ cæteris oībus philosophatus est, nā Thalem secuti naturales solummodo fuerūt: Pythagorici uero cūcta cælabant; Xenophanes q; ab eo profecti sunt, ita

contentiosas mouerunt rationes, ut confusioem potius quam auxiliū philosophan-
 tibus attulerint, Socrates, ut Plato scripsit, & prouerbio dicitur, ignem igni addebat.
 Cum enim natura ingeniosissimus esset, & de omni re dubitare peritus, morales & ci-
 uiles considerationes induxit, & de Iudæis primum dicere aggressus est. Omnes autem
 alij partes philosophiæ tractarunt, quidam medicinam, nonnulli mathematicas disci-
 plinas, alij musicam & poeticam, complures autem orationis uim admirati sunt, quo-
 rum alij se rhetores, alij dialecticos profitebantur. Socratis uero successores uarij atq;
 contrarij sibiipsis fuerunt: alij enim humilitatē & turbationum sedationem laudabāt,
 alij uoluptatem secuti sunt, ac nonnulli quidem omnium sciētiam sibi arrogabant, non-
 nulli nihil se scire profitebantur, & alij uel cum infimis conuersabantur, alij contra
 difficiles & soli secum uiuebant. Plato autē primus & recte intellexit, atq; diuisit, di-
 xitq; primum esse de natura uniuersi negotium, alterū de hominibus, tertium de ora-
 tione, putauitq; non posse nos res humanas perspicere, nisi prius diuinas intellexeris-
 mus. Nam quemadmodum medici cum mēbra quādam corporis curare uelint, ad totū
 prius se corpus conuertunt: sic quæ uelit res humanas perspicere, naturam uniuersorum
 prius considerare debet (pars enim uniuersi homo est) Bonum etiam duplex esse dis-
 cebat, alterum nostri, alterum uniuersi. Principalius autem esse bonum uniuersi, ab il-
 lo enim hoc profluere, quam rationē Aristoxenes musicus ab Indis emanasse contens-
 dit. Indum enim quēdam ait Athenas petiisse, Socratiq; colloquentem ab eo quæsiuisse,
 quomodo & quid faciendo philosophus esset. Cumq; Socrates respondisset. Si quomodo
 uiuendum sit homini, consideres. Risisse Indum atque dixisse, neminē posse recte
 humanas res intelligere, qui diuinas ignoret. Vniuersam igitur philosophiam Plato
 in Physicam, ciuilem, & logicam partitus est. Hęc Aristoteles.

De morali Hebræorum philosophia.

Caput II.

HAnc tripartitam partitionem si diligenter attenderis, multo ante Platonē
 Hebræos perspexisse non ignorabis. In primis enim moralem patrem sum-
 mo studio reque magis quam uerbis amplexus fuisse Iudæos constat. Finem
 enim bonorum beatæ terminum uitæ pietatem erga deum arbitrantur, quæ
 quidem finem præceptis dei conseruandis, non uoluptate corporum secundum Epicu-
 rum, consequi putabant; neque tripartita secundum Aristotelem bona, corporis scilicet,
 animæ, & exteriora æquali lance pensabant; nec ignorātiā omnium rerum, quā
 nonnulli honestiore uocabulo retinentiam appellarunt, multi fecerunt; nec denique in
 ipsam animi uirtutem finem posuerunt. Quid enim ipsa sine diuina gratia & absque
 pietate ad quietam uitam conferre potest; propter quam à spe, quam in deo habebāt,
 quasi à fine dependentes deo gratos solummodo beatos opinati sunt. Quia profecto,
 cum omnium bonorum largitor deus, uitæ fons, & uirtutis origo sit, solus ad beatam
 uitam eis sufficit, qui uera pietate ad ipsum tendunt. Vnde sapientissimus ille Moses,
 qui primus omnium hominum uetustissimorum uitas Hebræorum conscripsit, ciuilem
 atque actiuum uiuendi modum narratione hystorica docuit. Quam quidem doctrinā
 ab uniuersalioribus ita instituit, ut deum causam autoremq; omnium, quasi fundamē-
 tum iniecerit, & mundi atq; hominis ortum præ oculis posuerit. Deinde ab uniuersalioribus
 ad particularia descēdens, priscorum uirorum uita ad imitationem uir-
 tutis ac pietatis eorum lectorem hortatur. Præterea cum legum etiam autor summa
 eum pietate fuerit, certe patet quæ magnum studium ad corrigendum hominum mores
 habuerit. Longum esset, si prophetarum quoque, qui post Mosē fuerunt, uel exhorta-
 tiones ad uirtutem, uel dehortationes à uitijis, recensere uellemus. Quid autem si sapi-
 entissimi Salomonis Ethicam uellem modo doctrinam traducere? Nam inter alia li-
 brum quoque ædidit, quæ parabolarum seu prouerbiorum propter sententiā breuitatē
 appellauit. Sed morale quidē disciplinam, uel antequam prima elemēta literarū Græ-
 ci cognoscerent, sic absolute perfectēque re potius quam uerbis Iudæi retinebant.

De ratio

Facimus, per i. diming
 retu. pna. 03
 pna. m. 03

De rationali Iudæorum philosophia.

Caput III.

A **R**ationale uero partem non ut Græci cauillationibus & ficta oratione discabant, sed ipsius ueritatis recte perceptione, quam quidem ueritatem diuinitus illuminati adinuenerunt. Hac rationali doctrina ab ineunte etate sacrarum rerum & utilissimarum narratione historiae, cantuum odorumque inertiâ compositione enigmatum quoque & speculationis allegoricae diserta elegantique oratione suos erudiebant. Erant enim legum sacrarum ac enigmatum apud eos expositores, quos secundarios solebant nuncupare. Vnde sapiens quoque Salomon in parabolarum initio, quasi causam libri hanc esse dixit. Ut scirent sapientiam & disciplinam, intelligerentque uerba prudentiae, ac susciperent eruditionem doctrinae iustitiam, & iudicium, & æquitatem, ut detur paruulis astutia, & adolescentibus intellectus. Audiens sapiens sapiens erit, & intelligens gubernacula possidebit. Animaduertet parabola & obscura uerba, dicta sapientie, tum etiam enigmata eorum. Ita negocium logicæ accommodatissime ad sapientiam linguarum suarum in omnibus prophetarum libris, si libros diligenter legeris, profecto inuenies. Quod si quis linguæ suæ peritiam habebit, eloquentissimos certe multos eorum oratores fuisse putabit. Sunt enim etiam apud eos artificiosissima carmina, ut Mosi cæcus ille magnus, & ceteris decimus octauus psalmus David heroico metro, quod exametrum dicitur, componitur. Sunt alia quoque trimetra, et tetrametra sed quæ ad dictionem pertinet elegantissime grauissimeque iucundissimeque composita sunt. Quæ uero ad sensum nulli hominum scriptura comparanda. Dei enim ipsiusque ueritatis uerba per eos prolata sunt, quibus pia doctrina, rerum cognitio, & salutaria dogmata continentur. Argumentum autem exquisitè illorum doctrinae ab impositione nominum capi potest, cuius rei Plato Hebræis testimonium præbuit. Nam cum Moses primus multo antequam philosophi nomen Græci cognoscerent, innumerabilia de impositione nominum dixerit, unde aut natura duce, aut dei iudicio nomina esse imposita ostendit. Plato quoque non impositione nuda, sed natura duce comode rebus imposita esse nomina docet, idque Barbarorum auctoritate confirmasse uidetur, Hebræos meo quidem iudicio significans. Non enim apud alios facile talem obseruationem inuenies. Sic igitur in Cratilo scribit. Non est illud nomen, quod aliqui (quonia ita uelint) rei cuiuspiam indiderint: Sed rerum quaedam conditio natura duce apud Græcos & Barbaros nominibus permittitur. Et progressus aliquatulum, ergo ita dignum est, inquit, legis quoque latoris rationalis partis ac nominum impositionis scientiam habere. Lignarij certe fabri officium est, clauum comode, ut gubernator iubet, fabricari: aliter enim clauus inutilis erit. Legislatores autem nomen, ita est inquit, non ergo uile quidem est o Hermogenes, recta nominis impositio, sed doctissimorum atque præstantissimorum uirorum. Tum Cratilus recte ais, inquit, duce natura nomina rebus accommodata putans, nec queuis hoc facere posse, sed illud solummodo, qui ad naturam rei respiciens potest ad eam non est accommodare. Et post multo. Intelligo, inquit, plurima Græcos à Barbaris sumpsisse, quæ si quis quasi Græca lingua essent deducta interpretari uelit, nunquam rebus poterit adaptare. Hæc Plato.

De commodissima nominum apud Hebræos impositione. Caput III.

Nunc autem considera, quomodo ipse uerbo docuit, multo ante Moses ueluti sapientissimus ac eloquentissimus re ipsa præstitit. Et formauit inquit deus de humo omnes feras agri, & omnia uolatilia cæli, & adduxit ipsa ad Adam ut uideret quod uocaret ea. Omne enim quod uocauit Adam antequam uiuere, ipsum est nomen eius. Cum enim dicat, ipsum est nomen eius, nihil aliud certe uult dicere, nisi conuenienter ad naturam rei nomen inditum fuisse. Quod enim uocatum est inquit, hoc est in ipsa natura. Nam & nomen ipsum Adam, terrigenam, aut terrenum potest significare. Adam enim apud Hebræos humus dicitur, quamuis per translationem rubeam corporeamque naturam significet, ita terrigenam atque terrenum, aut corporalem hominem hac appellatione signauit. Sed hominem Enos quoque appellat, quod uocabulo non terrenam, sed rationalem naturam significat.

Prope

*folia**Sundarij, Drutensibus**Cazpina para.**Non enim**nomen*

Enos
Adam homo d. s. diuisa considerandi.

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

Prope autem si uerbum de uerbo latine exprimas, obliuiscetur Enos denotare uide-
tur. qualis certe naturalis corpori alligata efficitur. Quod enim uere incorporeum,
diuinum rationaleq; est, non solum transacta recordatur, sed futurorum propter sub-
limitatem speculationis habet cognitionem. Quod aut carnī coniunctum est, quodq;
magno corporis pondere præmitur, ignorantia obliuioneq; inuolutum recte ludæo-
rum sermo Enos, id est obliuiscētem appellauit. Ita enim iacet apud quēdam prophe-
tam. Quid est Enos, quod memor es eius, aut filius Adam, quod uisitatus eum? quasi dic-
cat, quid est iste homo? iste dicam obliuiscēs, quod tu, qui es deus, memor es eius, quis
obliuiscens sit, aut filius Adam, id est terreni hominis. Ita carnalis homo Adam no-
mine, rationalis uero Enos appellatione significatur. Sic Hebræorum sermo exquisi-
tissime nomina deducit. Plato autē hominem, hoc est Anthropon græce, à uerbo Ana-
thrin, id est uidere atq; recogitare, dici opinatur, ut sit Anthropos, qui recogitat quæ ui-
dit. Rursus Hebræi uirum heis uocant, quod quidem uocabulum ab hes, quod ignem
significat, deducitur, ut natura uirilī ignea & calida uerbo exprimat. Fœmina uero
quoniam à uiro sumpta hessa. Rursus Moses hebraica lingua cælum firmamentum
appellauit, primum enim post incorporalem intellectualemq; substantiam firmū sen-
sibileq; corpus est. Nomen autem dei proprie, ineffabile dicunt esse, nec ipsa mente ho-
minis comprehensibile. Quod uero nos deum dicimus, heloi uocant, apud eos robur
& potentiam significat, ut sit nomen dei, quasi omnipotens. Plato uero deos, id est græ-
ce theos, à thein, quod est currere dici opinatur, stellas enim quæ semper mouentur,
deos appellabant. Clarorum quoq; hominum appellationes non frustra esse positas
Plato contēdit. Ita Hectora à Cratim, quod solus Troiam sustinebat, Agamemnona,
quia ualde menin, hoc est perseueranter constanterq; in rebus permansit, appellatos
contēdit: Orestem, quia montanus atq; siluester, immanis enim moribus fuit, cæteraq;
similiter accommodare conatur. Nemo autem ita uiolenta mosayca dicere audebit, si
didicerit, Cain apud Hebræos inuidiam dici (arsit enim certe ille inuidia fratris) Abel
latine luctum dicere possumus, nam quia primus omnium parētibus luctum intulit,
hoc nomine ab eis diuina quadam prouidentia fuit appellatus. Quid de Abraam di-
cam, qui cum cœlestium corporum scientia maxime præstaret, Abraam, id est latine
pater superiorum corporum uocabatur, eum deus ab his, quæ uidentur ad inuisibilia
protrahens. Non uocaberis inquit Abram, sed Abraam erit nomen tuum, quia multo-
rum tegētium patrem posui. Sed longius modo esset extraq; propositum diligentius
hæc percēdere. Platonis autem testimonium non negligamus asserētis nonnulla no-
minum diuina quadam posita uirtute esse. Magno inquit studio in ponendis nomi-
bus uigilandum est, quamuis nonnulla eorum diuiniore quadam, quàm hominū uir-
tute indita esse uideantur. Verum quod ipse paucis uerbis dixit, id Hebræorum scriptu-
ra, ac primus omnium Moses ipsius Abraam, Isaach, & Israel nominibus re ipsa diuis-
nitus factitatum edocuit. Risus enim Isaach interpretatur, ineffabilis scilicet gaudij,
quod pijs daturum se deus pollicitus est, symbolum gētes. Huius quidem filius Iacob,
Israel à deo appellatus est, ab actiua uita ad contēplatiuam uidelicet translatus, Plan-
tator enim Iacob interpretatur, quasi uirtutis certamina peragēs atq; percurrēs. Isra-
el uero uidēs deum dicitur, qualis certe contēplatiui hominis mens atq; intellectus
est. Non est opus longiorem esse omnia percurrētem. Cuncta enim apud eos nomina
ad unguem rebus accommodata sunt, usq; ad ipsa prima literarum elemēta; quorum
quidem nomina quid græce uelint, nec ipse Plato adinuenire unquam poterit, cum lu-
dæorum etiā pueri, si forte interrogarētur, quid alpha, quod ipsi Aleph dicunt signi-
ficat, confestim disciplinam respondebunt. Betha uero, quod ipsi beth uocant, domū,
ut sensus sit domus disciplina, ac si quis diceret disciplina atq; doctrina quædam teco-
nomiæ ac dispēsationis. In cæteris quoq; omnibus hoc ipsum inuenies, ut in superiori-
bus latius dictum est. Quatuor quoq; uocales ad unum collatę ineffabile atq; arcānū
dei nos

Tetragrammaton

Tetragrammaton

A dei nomen illis uocabulis contineri uulgo apud eos fertur, quod Græcorum etiã aliis *libris uocabulis*
 quis ab Hebræis scilicet doctus, his carminibus significauit.

Inuictum magnumq; deum nil molis habentem
 Corpore, cunctorum hominum rerumq; parentem,
 Dulcifona extollunt septem me carmina uocum,
 Ex septemq; meum, constat uocalibus ipsum
 Compositum, miro signorum fœdere nomen.
 Ast æterna chelys, ego sum, quæ montibus acta,
 Cœlorum dulci refono modulamine cantus.

Quid plura? ipsum quoq; gentis nomen à nomine heber deductum est, quod transitũ
 & transeuntem lingua eorum significat. Ita ipsa gentis appellatione à terrenis ad cœ-
 lestia transire, & à uisibilibus istis ad inuisibilia cognitionemq; creatoris migrare ad-
 monentur. unde priscos illos, qui creatori deo uera inhærebant pietate, hebræos ap-
 pellarunt. Quid oportet plura erogentem immorari, cum apud eos exquisitissime
 accommodatissimeque rebus nomina imposita sint. Qua ex re maxime summam ra-
 tionalis partis doctrinam habuisse demonstratur; cum etiã secundum Platonem,
B non cuiusuis, sed sapientis summeque dialectici uiri sit, rerum naturæ apte nomen
 accommodare.

Sequitur nunc, ut quomodo in physicis sentiebant Hebræi, ostendamus.

De Physica parte, secundum Hebræos. Caput V.

Hæc igitur pars etiã apud eos, intellectualium inde corporaliumque res *uiderit*
 rum contemplationem, & sensibilibus physiologiam diuisa recte à prophe-
 tis, non coniectura, nec mortalium aliquo, sed sancti spiritus gratia docente,
 habebatur. Mirum enim in modum, cum opus sit, nonnulla physica in libris
 suis scripsisse, ipsos uidemus hinc multa illis futura prædicta, multa de uniuersi constitu-
 tione, multa de animalium natura, multa de plantis naturaliter expressa. Moses autẽ
 in uestiendi potifice lapidibus quorum scilicet uirtutes optime perceperat, nõ absq;
 causa utitur. Salomon etiã summus physiologus fuisse à scriptura perhibetur. Locus
 est enim Salomon, inquit, tria milia parabolas, fueruntq; odæ ipsius quinq; milia,
 locutusq; est de lignis à Cedro, q̄ est in Libano usq; ad Isopum, q̄ à muris progreditur,
 & locutus est de pecoribus & uolatilibus cœli, & serpētibus, & piscibus; & consuebat
 uniuersi audire sapientiam Salomonis. Hac ratione cōmotus, qui librum sapientiæ
C personæ suæ inscripsit. Ipse enim mihi dedit horum q̄ sunt scientiam, ait ueram, ut sci-
 entia, dispositionem orbis terrarũ, uirtutem elementorum, initium, finem, & medietate
 tem temporum, ipsorum temporum permutationes atq; uicissitudines, stellarum cur-
 sus, anni uolutiones, naturas animalium, & iras bestiarum, uim uentorum, & cogitati-
 ones hominum, differentias plantarũ, & uirtutes radicum, & quæcunq; sunt abscondi-
 ta & inuisibilia, cognoui: Omnium enim artifex sapientia docuit me. Idem rursus, flu-
 entem corporum substantiam ostendens, in Ecclesiaste ait: Vanitas uanitatum, & oĩa
 uanitas. Quid habet amplius homo de uniuerso labore suo, quod laborat sub sole?
 Et subiicit: Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est?
 ipsum quod faciendum est. Nihil nouum sub sole, cæteros quoq; si diligenter percur-
 ras, non expertes naturalis doctrinæ comperies, nec de plantis omniumq; animantiũ
 naturæ solummodo, uerum etiam de cœlo, ac stellis magnam peritiã habuerunt. Nõ
 enim parua in libris eorum inuentionem de Ursa & Pleiade, de Orione atq; Arcturo,
 quem Græci Booten appellant, fieri uidemus. Ad hæc de origine mundi, de omni
 mutatione, alterationeq; rerum, de animæ substantia, de rationalium omnium natu-
 ra, de uisibili atq; inuisibili creatura, de uniuersali prouidentia, ac præcipue prima re-
 rum omnium causa, de cæterisq; omnibus, quæ sola mentis inspectione comprehen-
 duntur, ita tractarunt, ut si Græci uoluissent, ac potuissent, tamq̄ iuniores uetustissimã
 eorum

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA.

eorum doctrinam in omnibus sequi, nulla profecto in re fundamentis eorum iactis **D** errassent. Sed physiologiam duplicem esse, ut diximus, non ignorantes, eam quidem partem, quæ de sensibilibus est, non omnino offerendam arbitrabantur, præter necessarias quasdam eius partes, utputa non casu factum esse uniuersum, nec temere circumferri, sed deo autore uirtuteque illius ineffabili gubernari.

De intellectuali Hebræorum physiologia. Caput VI.

DE intellectualibus autem quia sunt, & quæ sunt, quo ordine, qua uirtute, quo discrimine disseparentur, quantum scire oporteat ad bene uiuendum, pieque sentiendum per sacratissimam scripturam omnibus, qui audire uolunt traditum est. Profundum autem atque occultum rerum istarum sensum in arcanis reliquerunt, ut in uidelicet querant, qui hæc perspicere atque discere digni sunt. Plato autem in intellectualibus etiam atque in incorporalibus, siue ab illis didicerit, quando in Aegypto fuit, ubi multi Hebræorum Persis regnantibus iterum à patria expulsi, exulabant, siue à seipso intellexerit, siue à deo talem cognitionem habuerit, Mosem Hebræorumque poetas secutus uidetur. Deus enim inquit ipsis manifestauit, cuius inuisibilia creatione mundi creaturis intellecta conspiciuntur, æternaque ipsius uirtus atque diuinitas, ut excusari non possint. Quod ita esse uerbis ipsius Platonis probatur, nam cum ex persona dei Moses scripserit, Ego sum quod sum, sic dices filiis Israel. Qui est misit me ad uos. Quibus uerbis aperte soli deo esse attribuit. Cumque ut diximus, Salomon futurum esse quod fuit, & faciendum quod factum est, nec nouum aliquid esse sub sole, unde dupliciter ens partiri uidetur. Nam aliud immortale, incorruptibile, stabileque natura intellectuale incorporaleque; aliud in fluxu mutationeque semper esse determinatum, & ut breuiter colligam, cum ad unum cuncta Iudæi principium referant, unumque esse absque ortu, quod uere atque proprie appellant ens, corporalium omnium atque incorporalium causam: Vide quomodo, non solum sensum, uerum etiam uerba ipsa Plato expressit. Quid est inquit quod semper est, ortum non habes? & quid quod semper fit, est autem nunquam? Illud certe mæte ac ratione percipitur, eodem semper ens modo; hoc uero irrationali sensu comprehenditur, & ortum occidit, uereque & stabiliter nunquam ens est; ita quod à Mose breuiter dicitur, percunctationibus latius explicauit. Sibi enim ipsi respondet, dicens, mente ac ratione comprehendit. Illud uero Salomonis, quod fuit scilicet, quodque futurum est, per ortum & occasum expresse, quibus subiicit. Hæc enim omnia erat scilicet, ac erit, temporis partes sunt, quæ non recte ad æternam substantiam transferimus, cui est solummodo uere accommodatur. Erat autem & erit, fluentibus solum uere adaptatur. Nam, quod semper eodem se habet modo, cum incorruptibile sit atque immobile; nec se nescit tempore, nec fuisse aut fore uere dicitur, nec aliquid eorum, quæ sensibilibus accommodantur, recte illi adaptatur. Species enim istæ sub tempore sunt, quod æternitatem circulari ac ordinato motu imitari uidentur. Verum, ne quis male me forsan Platonis uerba intelligere suspicetur, à præclaro Pythagoreorum Numenio, huius rei probationem assumam, qui sic in secundo uolumine de bono scriptum reliquit. Age igitur inquit quantum possumus, proxime ad ipsum ens accedamus; dicamusque ipsum ens nec unquam non fuisse, nec unquam non futurum, sed esse in determinato presenti tempore solum. Quod quidam præsens sic intellectum, æternitatem appellamus. Præteritum enim tempus præterijt iam, & non est, futurum uero nondum est, sed uenturum uidetur. Quare, si præteritum atque futurum ipsi enti accommodabitur, impossibile quoddam euenit, idem esse uidelicet, & non esse: Transit enim quod fuit; & nondum peruenit, quod futurum est. Ipsum autem ens est, erit ergo & non erit. Ipsum autem ens uere est, nec localiter unquam mouebitur, nec enim sursum, aut deorsum, nec ante, aut retro, nec ad dexteram, aut sinistram, nec circa medium mouebitur. Satis ergo ipsi conuenit, quoniam eodem modo semper se habet. Et post pauca. Dicam, nec me quisquam derideat, incorporeæ rei nomen scire contendentem, Est enim nomen eius, essentia & ens, nec

ad p. 11
fr

l. 11
l. 20
l. 21

A ens, nec enim factum est, neq; corrumpetur, nec motum ullum suscipit. Simplex præterea est atq; incommutabile in una eademq; simplicissima idæa cōstitutum, nec uoluntate sua, nec ab alio cogi potest, ut ab identitate sua recedat. Plato quoq; in Cratillo ait, similitudine rerum nomina esse imponenda. Sit ergo nomen intellectualis incorporeæ æternæq; substantiæ ipsum ens. Hæc maioris cuiusdam inuenta fuisse puto, potentioris uiri quam Plato fuit, ut puta Pythagoræ. Plato quoque dicit. Quid est quod semper est, & ortum non habet? & quid quod semper fit, est autem nūquam? Illud certe mente ac ratione percipitur, hoc irrationali sensu & estimatione comprehenditur. factumq; transit, & uere stabiliterque nunquam ens est. Percunctatus igitur, quid sit ipsum ens, absq; origine ipsum esse respōdit, mutatur enim quod oritur, quod autem mutatur, æternum esse non potest. Deinde progressus aliquantulum subiicit. Si ergo ipsum ens æternum atq; mutabile est, nec exit unquam à seipso, sed eodē modo semper se habet, hoc profecto est, quod mente atq; ratione percipitur. Corpus autē fluit, cūq; transferit, non est. Quare hoc est, quod sensu atq; estimatione percipitur, utq; populo dicit ortum occidit, uerēq; nunquam ens est. Hæc Numenius. Non iniuria ergo dixisse ipsum fertur, quis enim est Plato quam Moses Attice loquens.

B De Ei uerbo græco, ex Plutarcho. Caput VII.

V autem considera, quomodo & Mosaicæ Theologiæ, & alijs etiam uerbis, quibus deus à scriptura dicere introducitur, Ego sum dominus deus ueter, & non sum mutatus: Et prophætæ illi, qui dicit: Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Cōsidera igitur, si Plutarchus, in libro, in quo sensum Ei uerbi græci, quod in Delphici templi Prophyleis scriptum erat, quodq; aut sis, aut es latine significare potest, his quæ diximus conuenienter exponat. His uerbis nō numerum, neq; ordinem, nec coniunctionem aliquam, nec aliud aliquid imperfectū, ea dictione significari existimo; sed perfecta quædam ad salutantem deum mihi responsio uidetur una cum uoce ad diuinæ uirtutis memoriam respondentem conuertens. In eodem enim loco scriptum est: Cognosce te ipsum, quod deus ad accedentes salutando conclamat, ac ideo uicissim nos respondentes dicimus ei, quod est es, per quā uocem quasi uerā & soli deo accōmodatam salutāti dei respondemus. Nobis em̄ uere esse accōmodari non potest. Natura em̄ nostra inter ortū & mortē consistens, instabilis quædam & quasi phantastica est, nam si mentem collegeris, ac ipsam comprehendere omnino uolueris, quemadmodū aqua manibus hausta, quanto magis premitur, tanto citius defluit: sic mutabilia cuncta, quāto magis ratio persequitur, tanto magis amittit. Cum enim omnia sensibilia in fluxu sint, continue fiunt atq; corrumpuntur, nec eadem unquam permanere possunt. Fluuuium autem eundem bis intrare, secundū Heraclitum impossibile est. Quare nec mortalem substantiam, si iterato consideres, eādē habitu esse dices, sed mirabili cōmutationis uelocitate modo dissipatur, modo contrahitur, imo uero non recte dixi modo & modo, cū simul aliud assistat, aliud perdat, & aliud habet ab ea. Ita nunquam ad esse peruenire potest: nunquā em̄ generatio eius stat, sed embryo à spermate, deinde infans, puer, adolescens, uir, senex, decrepitus, ac quibuslibet primis corruptis ætatibus, ad nouas ueniens, tandem omnino moritur. Ridiculi ergo sumus homines unam timentes mortem, qui multotiens iam mortui sumus, & sæpius moriemur. Nō enim extinctio ignis, aeris solummodo generatio est, ut Heraclitus dicebat. sed apertius hoc ipsum in nobis quoque uidetur. Corripitur enim iuuenis in uirum, uir in senem, puer in iuuenem, infans in puerum, & qui heri fuit in eum qui est hodie, quique hodie est, in crastinum, manet autem nullus idem. Nullus enim est idem; sed in uno momento circa phantasmata unum, & communem materiam influentem ac reffluentem, omni momento commutatur. Quomodo enim si sumus idem, alijs, nunc qui antea gaudemus? Alia modo amamus, atq; odimus. Alia laudamus atque uituperamus, alijs uerbis utimur, alijs passionibus mouemur.

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

uemur, non eandem figuram, non eandem de rebus sententiam habentes? Non enim possibile est sine commutatione alijs nunc quam antea commoueri, nec qui alijs atq; alijs mutatur idem profecto est. Quod, si idem non est, nec est, sed fuit continua mutatione, sensus autem, ignorantia ipsius entis fallitur, & esse putat quod non est, quid igitur uere ens est? quod aeternum est, quod ortum non habet, quod incorruptibile, quod nullo tempore mutatur. Mobile namq; tempus est, & mobili materia coniunctum, fuit semper, & quasi corruptionis atq; generationis uas nihil retinet. Vnde prius atq; posterius, & fuit & erit, nihil omnino sunt. Quod uero ex tempore esse uideatur, quod adesse dicimus, & nunc dicimus, hoc ipsum tanquam fulgur uelociter transijt. Quare cum tempus mensura sensibilium sit, cumq; ipsum nunquam sit, apte dicimus ipsa sensibilia nunquam permanere, nec entia esse, sed gigni atq; corrumpi secundum mensurantis naturam. Erat igitur & erit, ipsi enti accommodari non possunt. Transitum enim haec, & mutationem rei significant. Deus autem, si fas est dicere, nec est in tempore aliquo, sed in aeternitate immobili, cuius nihil prius, nihil posterius, nihil futurum, nihil praeteritum est: sed cum unus sit ens, in uno nunc illud quod est semper, repleuit. Solum igitur ipse est uere ens, quod nec fuit, nec futurum est, nec incepit, nec cessauit; & sic ipsum colere ac salutare oportet, aut certe, ita intelligendum est, quemadmodum nonnulli priscorum dicebant, & pro es accipientes, & unum supplentes, ut sit, tu solus unum es. Non enim multa deus est, ut singuli nostrum ex innumerabilibus fere compositis: sed unum est uere ens. Diuersitas enim cum differentiam in ente faciat, in ortum non entis peruenit.

Quod Deus ineffabilis sit. Caput VIII.

Raeterea cum Moses omnesq; prophetae ineffabilem rem intellectuq; solum perceptibilem deum esse doceant. Huiusq; rei symbolum scriptum apud eos quatuor uocalibus nomen dei feratur, quod proferre non possunt. Consona his enim Plato in magna epistola dicit: Fabile, inquit, nullo modo est, sed ex multa inhesionem inhaerentiaq; ut ita dixerim, circa rem ipsam & uitae & integritate, repente, quasi ab igne accensum lumen animo innascitur, quod seipsum alit. Hoc quidem lucis exemplum multo prius ante Platonem Hebraeorum propheta protulit dicens: Signatum est super nos lumen uultus tui domine, dedisti laetitiam in corde meo. Et rursus: Et in lumine tuo uidebimus lumen.

Quod Deus unus est. Caput IX.

Moses unum esse solummodo deum docuit. Audi enim dicit Israel: Dominus deus tuus unus est. Plato quoq; in Timaeo, caelum unum, & deum unum esse dicit, his uerbis. Vtrum igitur recte unum caelum esse dicimus, & deum unum esse dicimus, an multos innumerabilesq; dicere rectius erat? Vnum, inquit, certe: siquidem ad exemplar creatum est. Quod enim intellectiua continet animalia, duplicatum esse non potest. Qui & si secundum aliorum consuetudinem plures nonnunquam esse deos dicere uideatur, ab epistola tamen ad Dionysium, ubi deorum nomen earum epistolarum facere principium dicit, quas negligenter, & ad gratiam aliorum non ex animi sui sententia scripserit; ab unius uero dei nomine illas incipere, quas studio suis addidit, aperte patet unum deum putasse. De signo, inquit, epistolarum, quas cum studio mitto, & quas non recte arbitror te meminisse. Aduertendum autem est tibi diligenter, quia multi a nobis literas petunt, quos repellere non possumus. Cum ergo studio, & ex sententia scribimus animi, deus principium epistolae praebet. Cum autem non; non deus sed dii. In legibus uero a priscis id se didicisse his uerbis ostendit. Deus igitur, ut a priscorum sermone accepimus, cum principium, finem, & medium rerum omnium contineat, recte omnia natura perfectus determinat, cui semper adharet iustitia seuera ultrix eorum, qui diuinam legem contemnunt, quam qui ad beatitudinem erigitur, humiliter seruat. Si quis autem, arrogantia elatus, pecunijs, aut dignitatibus effertur, uel fortuna corporis, & iuuentutis amentia incensus, animum

Animum deturpat, & quasi nullo principe ac duce indigens, ipse alijs posse se præesse arbitratris derelictus à deo, uniuersa cū sodalibus suis perturbat, & multis magnus q̄ dem uidetur, breui autem diuinitus deiectus, seipsum domum, patriamq; suam simul evertit. Hæc Plato. Tu autem quod dixisti, dixit principium, finem, & medium rerum à deo contineri, illi prophético conferas. Ego deus primus, ego etiã post hæc. Quod uero natura perfectus determinat, dixerit, illis similes rectitudines sciuit facies eius. Qui autem dicit iustitiam deo adhærere, ueltricem eorū, qui diuinam negligunt legem, illi cōsentaneum, iustus dominus, & iustitiam dilexit. Et mihi uindictam, & ego ulciscar dicit dominus. Quod humiliter deo adhæreret, qui ad beatitudinem erigitur, illi cōpar est. Post dñm deum tuū ambulabis. & deniq; quod à deo derelinquatur, q̄ arrogantia effertur, illi omnino quadrat, Deus superbis resistit, humilibus autem gratiam præbet. Et lætitia impiorū casus singularis. Sed hæc quidem de uno deo dicta sufficiant.

De Verbo. Caput X.

B Vnde de unigenito filio dei, quem uerbum dominum & deum ex deo Hebræorum scriptura esse denotat, dicendum est. Moses igitur, apertissime domini appellationē bis posuit, dicens. Et pluit dominus à domino ignē & sulphur, ubi bis quatuor uocalium ineffabilem concursum, quo in ineffabile nomen dei significatur, cōscripsit. Et David quoq; & propheta & rex Iudæorum in psalmis scripsit. Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis. Quomodo em̄ à dextris domini dominus sedet, nisi duas p̄sonas intelligamus? Quā quidē rem alibi apertius dicit, Deū omn̄ipotentē & creatorem om̄m esse dextris affidentem patris declarās, Verbo, inquit, domini, cœli firmati sunt. Saluatorē quoq; ipsum omnium, qui eum suscipiunt, his uerbis ostendit, Misit uerbum eius, & sanauit eos. Filius autem eius Salomon, uocabulo sapientiæ pro uocabulo uerbi usus, hæc ex persona ipsius sapientiæ dicit. Ego sapientia, consiliū atq; cognitionem fabricata sum. Et post pauca. Dominus possedit me in initio uiarum suarum, anteq̄ quicquam faceret à principio. Ab æterno ordinata sum, & ex antiquo antequam terra fieret. Nec dū montes graui mole constiterant, ante colles ego parturiebar. Quando præparabat cœlos, aderā. Et alibi. Est in illa spiritus intelligentiæ, sanctus, unicus, multiplex, subtilis, mobilis, discretus, incoquinatus, omnem habens uirtutē, omnia prospiciens, per intellectuales omnes spiritus mundos atq; subtiles ingrediens, omnibus enim mobilibus, mobilior est sapientia, transit autem ingrediturq; per omnia propter munditiam. Vapores enim uirtutis dei, & emanatio gloriæ omnipotentis, sincera, & ideo nihil inquinatum in illa incidit. Fulgor enim est lucis æternæ, & speculum immaculatum dei maiestatis, & imago bonitatis illius; attingit autem à fine usq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Hæc à priscis Iudæorum autoribus modo sufficiant. Phylonē etiã audias, quamuis non recte in omnibus; dilucidius tamen hæc ita exponentem, ut iure quis credere possit nō alium esse scripturæ sensum, q̄ Ecclesia prædicat. In libro em̄ quē inscripsit, quod peiora soleant melioribus insultare, his uerbis usus est. Decet omnes, qui scientiam quærunt, ad deum patrem mentem erigere. Si uero nequeunt ad imaginem saltem eius scilicet uerbum sacratissimum. Item in eodem. Et si nondum aliquis filius dei appellari dignus est, studeat tamen ad primogenitum eius uerbum angelis omnibus antiquis, & quasi principem angelorum, in ultionem sequi. Origo em̄ & deus, & uerbum, & imago, ad quam homo creatus est; & Israel Iudæus appellatur. Quare paulo ante profusior ad laudes eorum, sui dicunt, omnes nos unius hominis filios esse. Nam & si nondum digni sumus existimari dei filij, sumus tamen perpetuæ imaginis eius uerbi uidelicet sacratissimi. Dei enim imago est uerbum antiquissimū. Percipimus etiã à quodam Mosi sodalium dictū esse. Ecce homo, cui nomen est oriēs, noua iuauit atq; appellatio, nec rei conueniens, si ex anima & corpore hoīem dici putabis. Sin uero incorporalem illum, q̄ diuinam habet formā intelliges, cōmodissime

Oriēs, nomen dei sibi

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

orientis nec nomine appellatus est. Hunc enim primum filium pater omnium oriri fecit, quem alibi primogenitum nominavit. Filius quoque patris vias imitatus, & ad primitiva illius exemplaria respiciens, species rerum formavit. Nunc Platonem audiamus, qui huiusmodi verbis in Epimenide usus est. Laudem autem non quidem, alij anno, alij mense, alij nullo in tempore, in quo polum suum transcurrit mundum. Vna efficiens, quem verbum illius ordinavit, quod rerum omnium est divinisimum. Et in epistola in tres sibi amicissimos, Hemiam dico, Horastum, & Coriscam, his verbis cautissime sacratissimum hoc dogma illis commendavit. Hanc, inquit, epistolam omnes tres una legestis, vel ad minus duo communiter, toties quoties poteritis. Oportet enim vos uti hac lege iureiurando confirmata, diligentia eleganti, & studio eiusque sorore doctrina, ut per deum principem omnium presentium & futurorum, & per patrem & causam principis & dominum iuretis. Quae si recte philosophatur, clare quantum homini contingere potest cognoscemus. Nonne tibi videtur Plato, Hebraeorum scripturis insudasse? Unde namque ipse quem ab Hebraeis discere posset, patrem & dominum deum appellare, ac deum principis & domini patrem nominare. Aut quis unquam apud Graecos a divinisimo verbo mundum dixit esse ordinatum? Quod si Platoniorum testimonio philosophi sententiam confirmari cupis: Plotinum audi, quid in eo libro dicat, quem de tribus hypothesis, a quibus omnia principium habent, inscripsit. Mundum, inquit, hunc sensibilem, si quis admiratur, magnitudinem, pulchritudinem, & perpetui motus ordinem considerans, & deos qui sunt in eo, alios visibiles, alios invisibiles, daemones etiam animalia, plantas, caeteraque omnia ad primitivum exemplar mente ascendat, & ibi cuncta intellectualia contempletur, eorumque omnium aeternam mentem atque sapientiam praesidentem. Et paulo post subiungit dicens: Quis igitur hunc genuit? ille simplex scilicet, qui ante hunc est, qui causa est, ut ille sit, & tantus sit, qui numerum facit. Non enim numerus primus est, ante dualitatem enim unum est: deinde dualitas est ab uno nata. Et progressus aliquantulum addit. Quomodo igitur, & quid intelligendum est, circa illud, quod stabile manet? Splendorem scilicet ex illo, ex illo autem manente: sicut splendentem lucem ex sole, ita ex eo semper profluentem. Ex manente autem universa etiam quae sunt, ab ipso inquam manente progrediuntur, & ab eius virtute substantia eorum necessario dependet. Imago igitur primitivi est, unde nata est. Sic ignis caliditatem suam & nix frigiditatem non in se solummodo continet, sed extra etiam produxit, maxime autem quae odorem emittunt, isti rei testantur, quae donec sunt, emittunt quidem circa se, quo qui propinqui sunt perfruuntur, omnia etiam quae perfecta sunt, generant. Quare quod semper est, & semper perfectum est, semper generat; & quod ex eo generatur perpetuum est; quamvis & minora etiam quam ipse sit generat. Quid igitur oportet de perfectissimo dicere, aut de maximo post illud, maximum autem & secundum post illud intellectus est, intellectus enim intelligit, & eget illo solummodo, illud autem hoc non eget; & quod a summo intellectu natum est, intellectus est. Melior autem omnibus intellectus est, quoniam omnia post ipsum. Et post pauca. Amat autem omne, quod genuit, & maxime quando sola sunt generans & generatum. Quando autem etiam optimum est, illud quod genuit necessario cum illo simul est, ut in eo solummodo, quod alius est, separetur. Imaginem enim illius intellectum esse dicimus, & progressus subiicit. Idcirco etiam Plato, ternam omnia esse circa regem dicit, primum circa prima. Deinde circa secunda, & tertio esse tertia, ipsam quoque causam rerum patrem habere dicit, causam rerum intellectum appellans. Creatorem enim intellectum esse censet, & ab hoc animam esse creatam in illo cratere. Cui igitur causa intellectus sit ipsum bonum, quod ultra intellectum, & ultra substantiam est, patrem eius appellat. Multis autem in locis ipsum ens, & intellectum ipsum idem nominat. Cognovit igitur Plato ex ipso bonum intellectum esse, ex intellectu vero animam; & sermones hos non esse inanes, nec modo, sed a praeiis temporibus non ita

Nota per sim. p. 101

A non ita explanate dictos, posteriores autem sermones expositionis pacto esse factos. Testibus uero, quod hæc opinio prisca sit, scriptis ipsius Platonis utemur. Hæc Plotinus. Numenius etiam in libro de Bono, his uerbis utitur. Qui de primo atq; secundo deo quicquam intelligere gliscit, singula prius ordine distinguere debet, aliter enim sui studij thesaurum effundit, quod ne patiamur deo huius orationis duce inuocato, ut cogitationis nostræ thesaurum eliceat incipiemus. Orandum autem prius est, deinde distinguendum. Deus primus quidem, cum in semetipso sit, indiuisibilis ac simplex est. Deus autem secundus & tertius unus est; & materiæ, quæ dualitas est inhærens unitam, quamuis disseparetur ab ipsa, quæ tota cupit & fluit. Et post pauca. Nec enim oportet, inquit, deum primum creare, sed creatis dei patrem esse. Et progressus aliquantulum. Primum, inquit, deum regem omnium, ab omni opere cessare oportet. Creatorem uero deum omnia gubernare dicimus, à quo interiora mens mittitur ad omnia, quæ ad communicationem illius ordinata sunt. Cum igitur ad nos conuersus deus respiciat, nos tum ipsius radijs sit, ut uiuamus, corpora quoque alantur ac uiuant. Cum uero in altitudinem suam deus seipsum conuertat; tunc corpora quidem extinguuntur, mens uero uiuit uita beatiore. Ista illis psalmistæ similia sunt. Quæ magnificata sunt

B opera tua domine, omnia in sapientia fecisti, impleta est terra possessione tua. Omnia à te expectant, ut des illis escam in tempore. Dante te illi colligent, aperiente te manū tuam omnia implebuntur bonitate. Auertente autem te faciem turbabuntur, auferes spiritum eorum & deficient, & in puluerem suum reuertentur. Emitte spiritum tuum & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Quid enim hæc ab illis differunt, cum philosophus asserat. Respicente deo uiuunt ipsius radijs animalia, cōuerso autem in suam altitudinem extinguuntur. Cum rursus, saluari doctrina saluator noster prædicet. Ego sum uitis, & pater meus agricola est, uos palmites. Audi, quomodo Numenius cōsentanea istis scripsit. Quemadmodum, inquit, agricolæ ratio quædam est ad plantas relata, hoc modo se habet primus deus ad creatorem. Primus enim cum semine omnis uitæ sit, res omnes seminat. Creator uero plantat & distribuit; transfertq; ad singulos nos, quæ inde iacta sunt. Et aliquantulum progressus, ut ostendat quomodo secundus deus à primo est. Res quidem humanæ, inquit, ab eo qui dat, ad accipientem transeunt; diuinæ uero à deo dantur, & ab eo non absunt, quale quid scientia est, quam qui accipit, melior factus est, qui autem dedit, nihil amisit. Lucerna etiam ab alia lucerna sic accenditur, ut prima non extinguatur. Materia enim alterius ab igne alterius accenditur. Sic & scientia non recedit à dante, & tamen in accipientem trāsuit. cuius causa humana non est. Substantia uero quæ scientiam habet, idem est apud deum dantem & apud accipientem. Idcirco, Plato quoq; à Prometheo in homines magno quodā splendore ignis sapientiam uenisse, affirmat. Et post pauca. Alia, inquit, primi dei uita est, alia secundi, primus enim stat, secundus autem mouetur, & primus in intellectualibus, secundus in intellectualibus & sensibilibus. Nec mireris de his uerbis: mirabilius enim illud est, quod modo dicam. Nam statum etiam primi motus assero esse innatū, à quo uniuersi ordo, statusq; sempiternus & salus in res omnes transfunditur. Idem in sexto. Nam quoniam nō ignorabat Plato, creatorem ab hominibus solum cognosci, primū autem intellectum, quem ens ipsum appellat, omnibus esse ignotum: idcirco his utitur uerbis, quasi magna uoce clamet. Quem putatis intellectum o homines, nō est primus, sed alius ante ipsum est maior atq; diuinius. Et aliquantulum progressus. Gubernator, inquit, cum in pelago feratur clauo inhærens, gubernaculo sedendo dirigit nauem, oculi uero eius & mens in altum ad æthera tendunt: sic uia nauiganti per maria, per cælum dirigitur. Non alio modo creator, ne materia repellatur, aut defluat, harmonice ipsam ligauit, & tanquam nauis in ipsa infidet, & harmonice dirigit per idæas, quasi per clauum gubernans, respicitq; non in cælum, sed in deum superiorem, quem specularando discernendi uim accipit, quæ desiderando motionē recipit. Hæc illis similia

N in sunt.

*Plotinus
Numenius*

128° 103°

128° 103°

128°

Verbu diuini.

sunt. Nihil potest filius à seipso facere, nisi uideat patrem facientem. Ita Platonici omnes, & ante Platonicos ipse Plato, ab Hebræis ea nomina uidentur habuisse, quibus excelluerunt. Nam & si non recte intellexerunt, uerbis tamen suis manifesti sunt cuncta ab Hebræis accepisse. Vnde Amelius quoque illustris inter iuniores Platonicos, quamuis Ioannis euangelistæ nomen cælauerit, barbarum ipsum, quoniam Iudæus fuit appellando, uerbis tamen eisdem fere utitur, dicens. Hoc profecto erat uerbum, quo ea quæ sunt, facta sunt, ut Heraclitus etiam diceret. Quod etiam ipse barbarus putat, in ordine principij, atq; dignitate constitutum apud deum esse, & deum esse, per quem uniuersa simpliciter esse producta; in quo quæ uiuunt, uitam habent; & in corpore ipsa cadere, & carnem indutum hominem ita uideri, ut naturæ dignitas non lateat, quare rursus resolutum in deum redire, & deum talem esse qualis fuit antequam in corpus carnē & hominem deduceretur. Hæc enim non occulte, sed aperte ac nudo capite, ut dicitur, à Barbari Iudæi Theologia transposita sunt. Barbarum enim neminem alium certe hic, quam saluatoris nostri euangelistam Ioannem appellauit, qui euangelium sic incipit: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deū, & deus erat uerbum. Hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quod factum est, in ipso uita erat; & uita erat lux hominum. Et lux in tenebris lucet. Et uerbum caro factum est, & habitauit in nobis, & uidimus gloriam eius. Sed aliū etiā ab Hebræis theologū audias. Quid est, inquit, imago inuisibilis dei, totius creaturæ primogenitus, in quo creata sunt omnia, quæ in cælis, & quæ in terra sunt, siue uisibilia, siue inuisibilia. Sed quæ de filio dei dicta à Platonicijs sunt, ad hoc usque procedant. Cum autem scriptura Hebræorum cum patre ac filio spiritum numeret, ac beatissimam sanctissimamque trinitatem unum deum esse significet; quod expressius ecclesia & sentit & prædicat, opere præcium est audire, in quo ænigmate Plato ad Dionysium scribens usus est. Dicunt, inquit, tibi ænigmatice censeo, ut si epistola excidat, qui legant non intelligant, sic enim res se habet, omnia circa regem uniuersi sunt, illius gratia cuncta sunt, ille causa bonorum omnium est; secundo circa secundam, & tertio in tertijs. Hominijs igitur anima discere gliscit, quæ nā ista sunt, traditur enim ad comparia eius. Hæc, qui Platonem exponunt, ad primum deum, & ad secundam causam, atque tertiam, quam mundi animam esse dicunt, pertinere arbitrantur, tertium enim deum mundi animam esse dicunt, diuina uero scriptura patrem & filium & spiritum sanctum unum rerum omnium principium esse confirmat.

De Bono. Caput XI.

Nunc de bono quid scriptura, quid Platonici dicant perscrutemur. Scriptura igitur ipsum bonum nihil aliud esse docet, quam ipsum deum. Bonus enim, inquit, dominus omnibus sustentibus eum. Et confitemini domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius. Et saluator. Cur me, inquit, dicis bonum? Nemo bonus nisi unus deus, Plato autem in Timæo. Dicamus, inquit, qua de causa uniuersum hoc à creatore productum est. Et confestim subiungit: Bonus erat, bono uero nulla unquam inest inuidia, quare omnia quàm maxime similia sibi facere uoluit. Et in libris de re publica. Sol quoque, inquit, uisus quidem non est, causa uero ipsius sic est, ut ab eo ipso uideatur. Sic putat me dicere boni emanationem: genuit enim simile sibi, quodque ipsum in intellectualibus est ad intellectum & intellecta, hoc in uisibilibus ad uisum & uisa. Et post pauca. Quod igitur ueritatem rebus cognitis præbet, & cognoscenti cognoscendi uirtutem, idæam esse boni credendum est. Et rursus. Non enim rebus, quæ oculis cernuntur, uim qua uideantur, solummodo à sole præberi concedes, uerum etiam generationem, cumentum, alimentum: cum sol ipse generatio non sit. Sic igitur etiam rebus cognitis, non solum ut cognoscantur sibi à bono inest, uerum etiam esse & substantiam

Spiritus Dei, anima mundi.

Astantiam ab illo habent, cum tamen ipsum bonum substantia non sit, sed omnem substantiam uirtute sua excedat. His uerbis Plato sententiam suam manifestissime aperit, quod intellectuales etiam substantiæ à bono, id est à deo habent, ut sint & substantiæ sint. Bonum autem ipsum ultra omnem substantiam censet. Quare non sunt deo consubstantiales intelligentiæ, & cum esse atque substantiam à deo acceperint, creatæ profecto sunt. Quæ autem creatæ sunt, nequas erit deos putare, cum etiam natura ipsum bonum non sit, quod uni soli uere, atque per se bono attribuitur. Sed Numenium rursus Platonis sensum de bono latius exponentem audiamus. Corporalia, inquit, à signis & similibus quibusdam comprehendere possumus: ipsum uero bonum à nullo infito signo, nec à similitudine sensibili comprehendendi ullo modo potest. Quare necesse est, quemadmodum si quis in specula sedens, paruam nauiculam solam in magno pelago inter undas acutiæ uisus uno intuitu perspexerit, sic longe à sensibilibus iumentis, quasi specula sedentem solum, ita ut nihil penitus magnum, aut paruum perturbet. Sed diuina quædam omnium desolatio sit, ipsum bonum profunda tranquillitate ac pace quærere. Inuehitur enim & inhæret substantiæ quasi nauiculæ. Si quis autem sensibilibus detentus ipsius boni quasi phantasmatibus mouetur, ac ideo putet bonum ipsum prospexisse, uehementer peccat. Nullum enim phantasma ipsius est. Via igitur atque ratio intelligendi boni optima est, ut primum sensibilia omnia negligantur: Deinde, ut in disciplinis numeri ipsi inspiciantur, ac inde intelligendum ipsum eas eleuari. Hæc in primo libro de Bono. In quinto uero. Si est inquit, substantia & idæa intellectuale quid cuius causam intellectum esse concessum est, sequitur ut intellectus iste solus sit ipsum bonum. Nam si creator deus generationis est, satis est ut ipsum bonum substantiæ principium sit, cui quidem bono creator deus proportionalis est, cum sit imitator eius, substantiæ autem generatio proportionalis, imago enim est eius, & imitatio. Quod si creator generationis bonus est, erit substantiæ creator bonum ipsum substantiæ constitutum. Cum enim duplex secundus sit ipse, & mundum & idæam eius facit cum sit creator. Quatuor ergo sunt, primus deus, qui est ipsum bonum, imitator eius, qui omnium creator est, qui est bonus. Essentia uero altera quidem primi, altera uero secundi, cuius imitatione est pulcher mundus boni participatione ornatus. Sic Plato bonum primo deo solummodo tribuit. Nam si bonus secundus deus est, à primo tamen bonus est. Separata uero, & in diuersis hæc libris posuit. Seorsum enim circulare creatorem appellauit, dixitque in Timæo, bonus erat. In libris autem de republica ipsum bonum, boni esse idæam censet, ut sit creatoris idæa ipsum bonum, qui participatione solius primi bonus esse probatur. Sicut enim homines dicuntur hominis idæa, ut ita dicam, impressa, & boues bouis. Sic cum creator sit bonus in participatione primi boni. Primus intellectus idæa eius erit, qui est ipsum bonum: quæ cum ita se habeant, hunc mundum necesse est imaginem non esse alicuius. Intelligentias enim omnes illud in se ipso continet, sicut hic mundus nos. Hæc Plato in Timæo, quorum sensum ab eo libro Didymi sumam, quem inscripsit de placentibus Platoni. Determinata, inquit, sensibilibus exemplaria, idæas appellat, ex quibus scientiam & diffinitiones fieri censet. Præter enim omnes homines hominem quendam intelligi, & præter equos omnes equum, ac communiter præter animalia animal, nec generabile, nec corruptibile, ut quemadmodum ab uno sigillo multa signantur, & multæ uiriles fiunt inde imagines. Sic à singulis sensibilibus idæis multa formantur. Est autem idæa perpetua substantia, causa, & principium, ut singularia talia sint, qualis ipsa est, & quemadmodum primitiua sensibilibus exemplaria ad hæc corpora præcedunt, sic quæ omnia in se ipsa continet pulcherrima atque perfectissima huius mundi exemplar est, ad quæ à creatore deo ab uniuersa substantia mundus simillime formatus est. Hæc Dydimus ex sententia Platonis, quæ omnia multo altius sapientissimus ille Moses, à quo hæc isti detorserunt bre

uissime conscripsit, qui ante hunc solem, & stellas, & cœlum uisibile, quod firmamentum appellat, ante aridam hanc terram, ante diem & noctem, hanc lucem aliam, & diē & noctem aliam à deo uero creatoreq; omnium facta fuisse ostēdit. Propheta quoq; inuisibilem solem ostēdens, oratione deo accommodata. Timentibus, inquit, me sol iustitiæ oriatur. Ipsam quoq; iustitiam non dico qualitatem aliquam, sed qualitatis creatricem Hebræorum ille propheta significauit, cum de deo dicat. Quis suscitauit ab oriente iustitiam, uocauit eam in facie eius? Verbum quoq; in prioribus creatore ab Hebræis appellatum ostendimus. De quo quidem uerbo hæc apud eos feruntur. Qui natus est nobis sapientia à deo, iustitia & sanctimonia, & redemptio, dicitur em̄, & uita, & sapientia, & ueritas, & omnia substantialiter. Subsistit enim & sapientia hæc, & uerbum hoc, ut ab Hebræorum scriptura docemur, quamuis Philo Iudæus scripturæ interpres ac expositor aliter sentire uideatur, quem nō est alienum audire.

De Iudæis secundum Mosē ex Phylone. Caput XII.

SI quis uoluerit, inquit, significatioribus uti uerbis, nihil aliud intellectualem dicet esse mundum, quàm dei iam creantis uerbum. Nihil em̄ aliud ciuitas illa intellectualis est, quàm creatoris ratio creare iam cogitantis, E quod dogma Mosi nō meum est. Aperte namq; scribit ad imaginem dei hominem esse formatum. Quod si pars imago imaginis est. & uniuersus iste mūdus sensibilis ad exemplar diuinę imaginis factus est: primitiuum ergo sigillum, quod intellectualem mundum appellamus, ipsum exemplar est. Primitiua idæa idæarū omnium dei uerbum. In principio autem dicit fecisse deum cœlum & terram, non secundum tempus principii intelligēs, ut multi putant. Non fuit enim tēpus ante mūdū, sed aut cū ipso, aut post ipsum. Mēsurā em̄ motus tēpus est, motus autē re mota, prior esse nō pōt, sed aut posterior, aut una simul. Quare necesse est, tēpus aut post mūdum, aut cū eo factū fuisse. Relinquit ergo principii hic numeri esse intelligēdū, ut in principio p primū accipiat. Et post pauca. Primū igit cœlū fecit incorporale, & terrā inuisibilem aeris idæam & uacui. Quorū alter tenebras, niger enim aer ex natura est, altere abyssum appellauit. Vacuum enim profundissimum & effusissimum est. Deinde aquę atq; spiritus incorporalem substantiam, & deniq; septimæ lucis, quæ etiam incorporalis & intellectualis solis exemplar, & omnium stellarum fuit. Duo autem, spiritus scilicet, & lux digniora uidentur. Alterum enim dei nominauit, quia spiritus uiuacissimus est, uitæ autem deus causa est, alteram autem ualde bonam esse affirmauit. Tanto enim intellectualis lux uisibili hac fulgentior est, ut mihi uidetur, quanto sol tenebris, dies nocte, & intellectus totius animæ dux oculis corporeis. Inuisibilis autem & intellectualis illa lux diuini uerbi est imago. quod generationem eius lucis explicuit, quæ est supercœlestis stella, fons sensibilibus stellarum, aqua, sol, luna, cæteræq; stellæ pro uirtute sua fulgorem hauriunt, qui fulgor simplex atq; sincerus tantum denigratur, poste aquam immutabilia transierit, quantum ab intellectualibus sensibilia distant. Nihil enim sincerum est eorum quæ sentiuntur, quoniam uero luce facta, tenebræ abierunt, & termini utriusq; spacij fixi sunt certis uespere & mane. Spacium temporis, quod hinc effectum fuit, diem nuncupauit, & diem non primam, sed unam, quę dicta est propter intellectualis mundi solitudinem, qui unicam habet naturam. Et sic quidē incorporalis mundus absolutus est, diuino uerbo cōstitutus, ad cuius exemplar sensibilis creabatur, cuius primam partem atq; optimam cœlum effecit, & firmamentum appellauit, quia corporeum est. Natura enim firmum atq; solidū corpus est propter trinam dimensionem. Nulla enim alia corporis solidi atq; firmi notio est, quam trina dimentio. Iure igitur ita nominauit, ut ab intellectuali atq; incorporeo. sensibile, hoc est corporeum distingueret. Hęc Phylone, quibus consentanea Clemens quoque noster in sexto dicit. Mūdum, inquit, philosophia barbara, alium intelligibilem, aliū sensibilem censet, alterum primitiuū, alterum boni exemplaris imaginem, & intelligibilem

A bilē quidē unitati attribuit. Sensibilē uero sexadi, connubiū enim à Pythagoreis sexas dicitur, quia fecundus numerus est. In unitate igitur cœlū inuisibile factū est, & terra sancta, lux intellectualis. In principio em̄ fecit deus cœlū & terrā, & terra erat inuisibilis. Et subiungit: Et dixit deus: Fiat lux, & facta est lux. In sensibilis autē mūdi creatiōe, solidum creauit cœlum, quod uero solidum est, sensibile etiam est, terrā inuisibilē & lucē, quæ cernitur. Hęc latius diximus, ut ostendamus idæas animalium in intelligibili mundo positas, à quibus sensibilia ista secundum Platonem creantur ab Hebræorum scriptura, esse deriuata. Vnde etiam didicit Plato, incorporeas uirtutes & bonas, & contrarias esse.

Ab Hebræis didicit Plato contrarias esse uirtutes. Caput XIII.

Scribit enim in Decimo de legibus. Si omnia, quæ quo uolunt mouētur anima gubernat, quare cœlum etiam ab anima gubernari non dicimus? Certe inquam dicendū est. Vnum ne igitur, aut plures: pauciores inquam duabus, bñ factrice scilicet atq; cōtraria ponendæ nō sunt. Et post pauca.

Cōcessum iam nobis est multarū bonarum uirtutum cœlum esse repletū, contrarijs etiam nō uacare. Vnde nobis bellum absq; sine indicium est, in quo agēdo patrociniō

B nobis opus est. Auxiliatores autē nobis dñi & dæmones sunt, nos uero possessio quædam sumus deorum ac dæmonum. Vnde ista Plato adinuenisti: ego quidem nescio aliud præterquā, quod mille annis ante tuam ætatem uulgo apud Hebræos hoc dogma ferebatur. Scribitur em̄. Et uenerunt angeli dei, ut corā deo assisterent, & diabolus uenit in medio ipsorum. Diabolus quidem contrariam uirtutem, angelos autem bonos appellauit, quas & uirtutes bonas, & spiritus diuinos, & ministros dei scriptura nominat. Qui facit dicens angelos suos spiritus, & ministros eius ignis flammā. Bellum etiā à contrarijs nobis inferri scriptura significat, dicens: Nō esse nobis hęc luctationem aduersus carnē & sanguinē, sed aduersus principatus, potestates, & principes huius mundi, aduersus spiritualia nequitie in cœlestibus. Cum autē possessionem nos deorum & dæmonum censeat, illud Mosaicum traduxisse uidetur, quo dicitur. Quando altissimus gentes patiebatur, disseminauit filios Adam, & constituit terminos gentium secundum numerum angelorum dei.

Quod animi quoq; immortalitatē ab Hebræis Plato didicerit. Cap. XIII.

A T de animæ autē immortalitate Mosē est secutus, qui primus immortalitatem esse docuit, cum eam imaginem esse dei, imo uero ad imaginē dei esse asseruerit. Et fecit, inquit, deus hominem, ad imaginem dei fecit eum. Et distinguens in corpus & animam hominem, subiungit: Et sufflauit in faciem eius spiraculum uitæ, & factus est homo in animam uiuentem. Principem uero esse hominem atq; regē omnium, quæ in terris sunt ostendit dicens. Et dixit deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & præsit piscibus maris & uolatilibus cœli, & bestijs, uniuersaq; terræ. Et creauit deus hominem ad imaginē & similitudinem suam, ad imaginem dei creauit eum. Quomodo autem aliter imago dei, & deo similis erit, quam secundum intelligendi uim? Sed Platonem quoque audiamus, ut quam bonus Mosaicæ scripturæ discipulus fuerit, non ignoremus. Scribit enim in Alcibiade. Habemus ne aliud melius atq; diuinius in anima quam illud est, quod sapit atque intelligit, nihil prorsus hoc, ergo illud est, quod deo simile est. Quod si unusquisq; in seipso cognouerit, deum quoq; non ignorabit. In libro uero de anima. Duo, inquit, genera rerum ponenda sunt, uisibile atque inuisibile, quorum alterum scilicet inuisibile eodem se semper modo habet, alterum uero nunquam se habet eodem modo. Nostri quoque alterum corpus est, alterum anima. Et corpus quidem uisibile, anima uero inuisibilis est, & quando corpore utitur ad considerandum aliquid (utitur autem aut uidendo, aut audiendo, aut omnino sentiendo) tunc à corpore ad hęc trahitur, quæ nunquā eodē modo se habent. Quare fit ut erret, turbetur,

ac quasi

DE PRÆPARATIONE EVANGELICA

ac quasi temulenta deficiat. Quando autem per se ipsam aliquid considerat, tunc ad ^Dimmortale, sincerum, sempiternum eodemque modo semper se habens, se ipsam erigit, & quasi quædam emanatio eius ad illud redit. Quando ad seipsam redit, & tunc ab errore cessat, & eodem modo semper se habet, quia sempiternum attingit, quæ passio animæ prudentia nuncupat. Valde inquam recte & uere dicis o Socrates. Tunc Socrates. Vtri ergo tibi uidetur cognatius atque similius esse anima? Ei ne quod eodem modo se habet, an rei mutabili? Primo inquam omnino. Cum autem ad seruiendum corpus, ad principandum animam natura finxerit, nonne hac etiam ratione cum principari diuinum fit, seruire autem caducum atque mortale, manifestum est deo animam similem esse? Omnino ita est Cebes inquit. Si ergo ita est o amice Socrates intulit nonne ut corpori conuenit mori atque dissolui, sic animæ conueniet nunquam mori atque dissolui? Quod cum Cebes concessit. Si ergo, inquit, Socrates munda nihil à corpore secum contrahens decesserit, quia uidelicet seipsam quantum poterat in corpore colligebat, semperque corpore cōtēpto, de morte meditabat. quod nihil aliud est quæ recte philosophari. Meditatio enim mortis philosophia est, ad simile naturam inuisibilem, diuinam, immortalē, prudentēque pfecto uera beatitudine fruitur, ab omni errore, stultitia, terrore, aliisque hominum malis liberata. Sin uero immunda maculisque plena exierit. quia corpus dilexit & coluit, ab ^E eo & uoluptatibus eius adeo oblecta, ut nihil aliud bonum putaret, quam quod corporeum est, quod uero intelligibile est oderit atque fugerit, sincera in seipsa non est. Hæc Plato. Quæ in primo ad Boethum latius exponit Porphyrius dicēs. Firmam certamque rationem eam Plato putauit, quæ à similitudine aliquorum uim accipit. Nam si deo immortali similis anima est, quomodo etiam ipsa sicut exemplar suum immortalis non erit? Cum enim duo quædam aperte opponantur, querit cui oppositorum adhaereat anima, qui optimus demonstrationis modus in his rebus inuenitur. Et quamuis à prima ætate usque ad senectutem multa contra rationem faciamus peccantes, tamen quia uere rationali deo in multis similis anima est, rationalis esse ab omnibus creditur. Cui igitur duo aperte opponi concedantur, immortalis uidelicet atque diuina natura, & ter restris atque corruptibilis: dubitatur autem à nonnullis, cuius partis anima sit. A similitudine putauit Plato, ueritatem esse querendam. Et quoniam non sensibili & mortali corpori, sed uiuo & immortali deo secundum operationes similis est, hinc similitudinem etiam in substantia quædam habere, ac inde immortalē esse ratiocinatur. Nam ut quæ irrationalia sunt statim à diuina substantia, cum sint caduca & instabilia, longe abesse uidentur. sic certe consequens est, quæ operatione intelligendi conueniunt, ^F ea immortalitate quoque substantiæ conuenire. Quoniam enim substantia conueniunt, idcirco etiam operatione conueniunt. Fluunt enim à substantia operationes, ac quædam eius sunt emanationes. Nam si simillima deo anima est, quid opus est pluribus uerbis ad demonstrandam immortalitatem eius? Non enim diuinis operationibus uteretur, nisi etiam ipsa diuina esset. Nam & si cum in caduco mortali corpore defossa sit, continet tamen & uiuificat illud diuinam suam ostendens substantiam, nec potius corporis eam omnino deicere potest, quomodo si e corpore liberabitur, aura sua species non perfulget? Aut quomodo ipsa immortalis non erit, cuius præsentia corpus non moritur. Et progressus aliquantulum, Diuina est anima, inquit, quoniam indiuisibili similis est, mortalis autem uidetur, quia mortali corpori coniungitur, ita & mortalibus similis est. Homo enim etiam est, qui uentri sicut pecora deditus est, homo autem & in mari à periculis naues gubernando liberat, morbis affert remedia, ueritatem rerum perscrutatur diligenter atque inuenit. Instrumenta uaria fabricatus est, quibus cælestium corporum motus comprehendere potuit, quæ diuinæ atque immortalis certissima mentis argumenta sunt, quauis multi uoluptatis delinuti illecebris mortalem eam putauerunt, ex his quæ uidentur extrinsecus rationātes. Hæc Porphyrius. Horum igitur omnium doctor Moses fuit, qui à similitudine creatoris, quam anima possit

A possidet, immortalitatem animæ confirmauit. Sed reliqua uideamus, In omnibus enim Hebræorum similis Plato est, quamuis in multis, ut diximus, errare ideo forsan uideatur, quoniam diuina scriptura nemini præter prophetas ante saluatoris tempora patuit.

Quod productum esse mundum ab Hebræis Plato accepit. Cap. XV.

Mose igitur uniuersa à deo creata prædicante, In principio, inquit, creauit deus cælum & terram. Vide quemadmodum non excidit ab hac sententia Plato. Omne, inquit, quod factum est, necessario à causa factum est, fieri enim nihil potest absque causa, uniuersum igitur, aut cælum, aut mundum, aut quauis alia notetur appellatione considerandum, utrum erat, semper nullum generationis suæ habens principium, an factum est, & ab aliquo incepit principio? Visibilis igitur & tangibilis est cum corpus sit, cuncta uero hæc sensibilia sunt. Quæ uero sensibilia sunt, opinioni subiaccere, & facta esse demonstrauimus. Quod porro factum est, à causa factum esse necesse est. Causam igitur & creatorem uniuersi qui sit inuenire difficile est, & cum inuenieris, in uulgus ædere impossibile. Et post pauca. Sic igitur rationem sequentes, nequias est dicere animatum hunc mundum ac uere mentalem à dei prouidentia non esse factum.

B De Luminaribus. Caput XVI.

Rursus cum Moses solem & lunam & cæteras stellas à deo productas ostendit. Et dixit deus, inquit, Fiant luminaria in firmamento cæli, & sint in signa & in tempora. Et fecit deus duo luminaria magna, & posuit ea in firmamento cæli, & stellas. Similiter Plato quoque dicit, à uerbo & mente diuina solem & lunam, & alias quinque stellas cognominatas erraticas ad generationem temporis facta esse. Quorum corpora deus fecit & posuit in circulis. Diligenter igitur considera quod dicit à uerbo & mente diuina. Illis enim uerbis quoque ipsis consentaneum est, quod Psalmista dicit: Verbo domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum. Deinde cum Moses in firmamento positas stellas dixerit, eadem uoce Plato usus in circulis posuit inquit. Ad hæc per singula scripta dicit: Et uidit deus quia bonum. Et summam repetens. Et uidit deus omnia, & ecce bona ualde. Plato autem, si bonus est, inquit, iste mundus, & creator bonus. Et rursus Hic optimus effectuum, ille optima causarum.

De mutatione mundi. Caput XVII.

Praterea de consummatione & mutatione mundi aperte & magna uoce scriptura prædicante. Quia complicabitur cælum sicut liber. Et rursus. Erit cælum nouum, & terra noua. Audi quomodo Plato etiam hoc dogma comprobauit in Timæo dicens. Constituit cælum uisibile atque tangibile, & propter hæc, & ex istis, & talibus, & ex quatuor numero mundi corpus factum est, proportionem conueniens, à cæteris omnibus indissolubile, præterquam ab eo, qui colligauit. Et post pauca. Tempus igitur cum cælo factum est, ut simul facta, simul etiam dissoluantur, si quando solutio quædam ipsorum fiet. Et post pauca subiicit. Quod ligatum est, solubile est: quamuis si bene aptatum beneque ligatum solueri uult, bonus non sit. Quare, inquit, deo attribuens uerba. Dij quorum ego creator ac pater sum, quoniam facti estis, immortales quidem non eritis, nec dissolubiles omnino. Non ergo dissolue mini, nec in mortem deducemini, maiore uinculo colligati. Et in libro de republica hoc inquit. Uniuersum aliquando quidem ipse deus conuoluit, aliquando autem dimittit, cum circulationes conuenientis mensuræ tempus habuerit. Nonnunquam autem casu in contraria circunducitur, cum animal sit, & prouidentiam ab eo qui fecit, in principio sumpserit. Cælum enim corporeum est, quare absque imitatione penitus esse impossibile est. Circulariter autem motum, minimam sui motus habet imitationem, nihil autem potest seipsum semper uoluere præter corpus, quod omnium quæ mouentur habet principatum, quod nullo modo potest, modo sic, modo aliter moueri.

Ex qui

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA.

Ex quibus omnibus non oportet hunc mundum à seipso uolui semper concedere, nec à deo binas & contrarias uolutiones accepisse, nec quidem à duobus dijs inter se discedentibus, sed sicut modo dictum est, aliquando, quod à diuina causa ducitur uitam rursus consecutus, immortalitatemq; à creatore super iniunctam, aliquando autem cū dimissus fuerit, per seipsum uolui tempore quo dimittimur: quoniam cum maximus sit, ac æqualissimi ponderis, minimo nixu mouetur, multa annorum milia uoluitur. Omnium igitur, quæ mirabiliter accidunt, hæc uniuersi circulatio causa est, quæ aliquando sicuti nunc uoluitur, aliquando in contraria. Maximas igitur tunc mutationes fieri putandum, ac multas corruptiones animalium, interitus hominum, & alia noua atque inaudita.

Quod resurrecturos mortuos etiam concedit, nõ aliunde quàm ab Hebræis Plato discere potuit. Caput XVIII.

Rogressus deinde aliquantulum, mortuos reuicturos dicit, quod nescio unde iam aliunde quàm à Iudaica scriptura intellexerit. Ferebatur, inquit, à priscis illis eos, qui in ultima circulatione moriuntur uicinos, futuro tempore in prima rursus resurgere, ac ab eiusmodi hominibus multa nobis nunciata esse, quæ nunc uulgo non recte falsa putantur. Consequens enim est hos senes ad puerorum rursus naturam conuerti, & mortuos qui iacent in terra, rursus tunc esse reuicturos generationem sequentes, quæ in contraria reuoluitur, nisi quos deus in aliam conditionem traduxerit. Et progressus dicit, Tempore omnium exacto, quoniam mutationem fieri oportet, cum terrenum genus defecerit, omni anima per generationem in corpus iustum deducta, tunc uniuersi gubernator, habens gubernationis dimissis, ad altitudinem suam abibit: mundum autem rursus Parce, & innata cupiditas euertet, quod cum fieri uiderint dii, minores partes mundi suæ gubernationi commissas relinquent. Mundus autem reuolutus, atque in contrarium latus, & magno terre motu concussus inauditam omnibus animantibus pestem incutiet, & tempore aliquo exacto, omni turbatione sedata, solitum cursum recipiet. Deus enim ne omnino dissoluatur, gubernacula rursus capiet, & omni expulsa turbatione, immortalem ipsum & infenscentem efficiet. Et post pauca, Dicam, inquit, tibi sermonem fortissimi uiri Iris nomine, genere Armenij, qui olim in prælio mortuus, post decimum diem fere iam corpore corrupto dilatus à suis domum, cum in rogam poneretur, decimo die postquam decidit, reuixit: multaq; ibi se uidisse narrauit, ac inter alia, quod anima egressa e corpore, cum multis in locum quendam demum deuenisset, ubi terræ hiatus inter se conexi maximi erant, & ex opposito duo ad cælum itinera, iudices autem sedentes uidisse, à quibus, qui iusti fuisse iudicabantur, in anteriore parte signis alligatis ad dexteram, & sursum in cælum ire uidebantur. Iniusti uero ad sinistram, & deorsum signis ad posteriorem partem eorum alligatis, in quibus scripta erant eorum facinora. Quæ cum uidisset accessisse atq; rogasse, dicebat, ut liceret ei hominibus hæc nunciare, quod cum illis placuisset, per omnia illa loca diligentius ductum fuisse. Hæc Plato. Plutarchus autem in primo de anima hæc narrat. Enarchus, inquit, nuper ægrotans, tanquam iam mortuus à medicis fuit relictus, & breui tempore in seipsum postea reductus dicebat se mortuum fuisse, & in corpus iterum restitutum, nec in ægrotatione moriturum, reprehensosq; aiebat uehementer à domino suo eos spiritus, qui animam eius duxerunt, ad Nicandam enim missos, non ad illum fuisse. Nicandas autem corarius erat, & in palestris non ignobilis, qui eo tempore, quo Enarchus reuixit, in maximas incidit febres, ac repente mortuus est. Hic autem uiuit, superstesq; est felicissime nobiscum manens. Hæc ideo posui quia scriptura etiam Hebræorum nonnullos reuixisse uerissime narrat.

De cœlesti terra secundum Patonem.

Caput XIX.

Verum

A Erum quoniam in repromissionibus scripturæ, solis pñs terram quandam referuari fertur, secundum illud. Mites autem hæreditabunt terram. Hęc uero cœlestis est, quam propheta ex præciosis lapidibus allegorice constare significat dicens: Ecce præparo ego tibi carbonem lapideũ, & ponã pinacula tibi ex laspide, & fundamenta ex Zephyro, & circuitum tuum ex lapidibus electis. Considera quomodo ipse quoque Plato similia in libro de Anima, ex persona Socratis scribit. Glauci artificium, inquit, non posset exponere quęcunq; ibi sunt, ego autem etiam si possem ò Simia, uita tamen mihi non sufficit, nihil tamen perhibet formam illius terrę, ut mihi, qđ uidef breuiter explicare. Satis hoc est Simias inqt. Credo igitur Socrates addidit, quoniam est in medio cœlo rotũdo, nihil sibi opus esse ne cadat, nec aere, nec ulla re alia. Deinde maximam rem quandam esse, nec huic similem, in qua tanquã in sterquilinio formicas, aut in palude ranas homines uideo habitare. Et post pauca. Ipsam uero terram mũdam in cœlo mundo. ubi stellæ sunt positam esse credo. Et progressus. Si natura, inquit, humana illa posset superiora perspicere, cognosceret ibi esse uerum cœlum, ueram lucem, & ueram terram: hæc enim terra, & isti lapides, & omnia quæ hic sunt corrupta, exesq; sunt, quemadmodũ ea quæ prope mare sunt, à falsedine maris. Et post pauca. Dignam rem auditu dicerem, inquit, si fabulam audire uelletis. Non autem, inquit, Simias libenter audiemus. Dicitur ergo. Socrates, inquit, talem illam terram esse, si quis totam ab alto prospiceret, qualis esset duodecim coloribus exornata sphæra, quorum isti colores, quibus scriptores abutũtur, quasi fæces sunt. Ibi autem uniuersam illam terram à fulgentioribus & melioribus esse depictam, atq; aliam partem eius cæruleam, aliam auream, aliam albam multo albiorem niue, & ex alijs coloribus alias mirabili pulchritudine coloratas, & ultra quam oculus hominis perspexerit. In tanta igitur taliq; terra proportionabiles arbores nascuntur, flores & fructus proportionabiliter gerentes, montes quoq; collesq; sunt, & lapides in simili proportione, quorum quasi particulæ isti lapides sunt. Sardiũ dico, iaspis, smaragdus, & similes, quibus meliores illi sunt. Nihil enim boni est, qđ ibi non sit.

Quod etiam de iudicio futuro Hebræos Plato sequitur. Caput XX.

C Vm etiam scriptura iudicium postquam hinc abierimus, animarum futurę dicitur, & per alia multa, & per hoc non minus. Iudicium, inquit, sedit, fluius ingēs corã eo fluebat, mille milia ministrabant ei, & decies centena milia assistebant ei. Audi etiam Platonem de iudicio dicentem, & fluiũ Noe utentem, multasq; prorsum mansiones, & diuersa impiorum supplicia, non aliter fere quã Hebræorum scripturam narrantẽ. Scribit enim in libro de Anima sic. Tertius amnis in medio istorum erit, & iuxta hostium in latissimum incidit locũ igni ardentem, ubi facit paludem mari multo maiorem, aqua & limo ebullientem, ac inde turbidus atq; limosus terram circumamplẽctēs, prope paludem Acherusiadem defluit, nec ipsi permixtus, sed crebris sub terram uorticibus circumuolutus, infra tartarum exit. Hic est amnis, quem Pyriphlegethonta nominãt, & opposito huius Stygæus est quartus amnis, à quo paludem Stygem nomine fieri creditur. In hunc fluium qui incidit, grauiter in aqua tortus fertur circumuolutus, Pyriphlegethonti oppositus, tandemq; prope Acherusiadem paludem ex opposito uenit: nec etiam huius aqua cuipiã miscetur, sed circumlata in tartarum tandem exit in oppositum Pyriphlegethonti, hũc poetæ cocytum appellant. Hęc cum ita se habeant, cum defuncti ad eum locum deueniant, quo deportantur, primum dijudicantur, quinam iuste, & quinam contra uixerint: & si qui uidebuntur, medio quodam modo uixisse in uehiculo scandũt sua, & per Acheronta in paludem deferuntur, ubi graui supplicio depurgantur, & postea liberati honores consequuntur secundum benefactorum suorum dignitatem. Qui autẽ uidebuntur propter magnitudinem peccatorum curari non posse, in tartarum omnes deiecti,

deiecti, nunquam inde possunt exire. Qui uero curabiles sunt, quamuis maxime peccarint, ut puta si contra patrem & matrem ex ira aliquid fecerint, & postea poenitentiam habuerint, uel homicidio, uel alio quodam facinore contaminati, hos in tartarum deuenire necesse est, & annuo torti temporis spacio eijciuntur ab unda. Homicidæ quidē in Cocytum, patris autem & matris uiolatores in Pyriphlegethōta. Cumque ad Archerusiadem fuerint paludem clamantes uocant, alij quos uituperarūt, alij quos occiderunt. Cumque uocarint, rogant & supplicant, ut in paludem suscipiantur. Et si exorauerint, exeunt, & liberantur à malis. Sin uero nō exorauerint, rursus in tartarum feruntur, ac inde iterum in fluuios, nec prius cessant quàm exorauerint quos læserunt. Hæc enim ultio à iudicibus imponitur. Qui autem sanctitate uiuendi excelsi uisus uidebuntur, n̄ sunt qui ab ista terra quasi à uinculis liberantur. Horum, qui se philosophia purgarunt, sine labore in sempiternum uiuunt, & habitationes pulcherimas consequuntur, quas nec uerbis exprimere possibile, nec si possem tempus sufficeret. Horum igitur gratia o Summa cunctis uiribus uirtutis curam oportet in hac uita gerere, optimum enim propositum est, & spes maxima. Hæc Plato. Quod autē dixit non esse possibile uerbis pulchritudinem illarum habitationum exprimere, nōne simile illi nostro est? Non uidit oculus, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit deus amantibus eum. Habitationes autem multas dicit, & nos multas esse apud patrem mansiones didicimus. Pyriphlegethonta uero ignem æternum esse quis dubitabit? Hebræorū enim propheta similiter clamat. Quis annuntiabit uobis, quia ignis ardet? quis nuntiabit uobis locum æternum? Et rursus. Vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur. Plato quoq; in tartarum deiectos impios, nō exituros inde asseruit, & pios in beatis locis in sempiternum uicturos affirmat. Quod uero addit sine labore, nōne illi simile est, unde abest dolor, mœror, & gemitus? Quod autem dixit non simpliciter, sed cum in uehicularum cōscēderint sua, in Acheronta amnē depelli, quænam alia uehicularum denotare potest, quàm corpora, quibus assumptis, una cum eis secundum Hebræorum scripturas uitæ retributio fit.

EVSEBII PAMPHILI LIBER DVODECIMVS.

Erunt quoniam hoc uolumen satis iam creuit ad duodecimū librum transgressi, quæ restant ad ostēdendam Platoniam philosophiam ab Hebræis defluxisse conscribemus, ut multi uideant non nobis solum, uerumetiam Platoni iam pridem scripturam Hebræorum.

Quod quærere legibus, non quærere rationē iuuenes debent. Cap. I.
Enset igitur sine dubitatione aliqua, leges sequendas esse hoc modo scribēs in primo de Legibus. Si quis recte Laconum aut Cretensium leges repræhendere possit, aliqua quæstio est. Ego autem iudico optimam esse legem, quæ iubet, ne quis iuuenum cogitari. Senex autem si quis dubitauerit, principibus aut æqualibus referat nomine iuuenum audiente. Nonne igitur multo ante Platonem diuinæ literæ fidem cæteris proposuere uirtutibus? Vnde apud nos quæque incipientibus ac imperfectionibus quasi secundum animum infantibus simplicibus scripturæ leguntur. Credendum enim omnibus est omnia, quæ in ea feruntur, sic cuti dei uerba uerissima esse. Illis autem, qui ad maiorem iam habitum scripturarum peruenerunt altiora petere, ac rationem singulorum quærere conceditur. Hos Iudæi quasi scripturarum expositores secundarios appellare solebāt. Poetam deinde Plato ait Theognim ex Megara Siciliæ testē habemus, qui ait fidelē uirū omni argento atq; auro in seditiōe meliorē. Nemo enim integer atq; fidelis sine omni uirtutis numero in seditiōis

Aditionibus esse potest. Quorsum hæc? quia legis latorem, qui à Ioue missus est, ita leges conscribere oportere censemus, ut ad maximam semper uirtutum respiciat, quam Theognim secuti fidem, quæ maxime in periculis lucet, esse arbitramur. Eam nõ iniuria perfectam iustitiam nominare possumus. Ita Plato non irrationalem fidẽ, sed eã, quæ uirtuti coniuncta est, comprobare uidetur. quod saluator noster breuius, apertius ac diuinius posuit. Euge, inquit, serue bone atq; fidelis. Et rursus. Quis ergo erit fidelis & prudens paterfamilias? prudentiam enim & magnanimitatẽ fidei coniunxit. Præterea Plato aliquantulum progressus. Certe, inquit, defunctorum animæ uirtutẽ quandam habent, qua uel post mortem rebus humanis auxiliantur. Vera enim hæc opinio est, sed nisi prolixis rationibus probari non potest. Credere autem oportet huiusmodi sermonibus, quoniam à priscis ualde uiris traditi sunt. Credendum ergo est etiam illis, qui ita hæc se habere legibus confirmant. Sic certe de Hieremia traditum fuisse Iudæi contendunt. Et Machabeorum liber retulit, uisum ipsum fuisse post mortem orare pro populo.

Quod commode per fabulas adolescentibus maiora tradenda sunt. Caput II.

Brimum deinde, inquit, pueris fabulas tradimus. Fabula uero est, ut breuiter dixerim, falsum quiddam, quamuis & uerum esse possit. Fabulas autẽ prius quam gymnasijs pueri exercendi sunt. Hæc Plato. Iudæi autem re ipsa scripturæ historiam simpliciter, quasi fabulas adolescentulis tradere solent. Cumq; non magis ætate quàm habitu scripturarum creuerint, altiora & latentia dogmata per secundarios docent. Maximum deinde ait Plato, in omni opere principiu est, præsertim in iuuenẽ atque tenero, tunc enim præcipue animus formatur, & quicquid dixeris, facilius ingressum infidet. Quare non quasuncq; fabulas, sed probatas ac utiles à matribus atq; nutricibus tenellis puellis infundantur, quasi iã adultos pro uectosq; retinere non erit inutile. Hæc multo ante Platonem Iudæi obseruabãt. Qui enim sancti spiritus gratia discernere de spiritibus poterant, dicta & scripta diligẽter examinabant, & quæ aliena uidebantur à ueritate, sicut pseudo prophetarum libri reprobantur scriptura quoq; ut diximus historiarum parentes & nutrices tenellis pueris infundere solebant, ut eis facilius cum uiri essent uterentur.

Quod sincera fide Plato scripturæ inhæsisse uideatur. Caput III.

CLato autem in Gorgia. Audi sermonem, inquit, quem tu fabulosum dices, ego uero uerissimum arbitror. Et post pauca. Qui iuste sancteq; uixit, eum postquam mortuus fuit, in beatorum insulas profectum absq; ullo incommodo summa in beatitudine uiuere. Qui uero iniuste atq; impie eũ in atrocissima proficisci supplicia, quæ tartarum appellant. Et post pauca. Nudi autem mortui iudicantur, & iudex ipse nudus est, quia defunctus, & animo animum perspicit ab omnibus derelictum cognatis, ac cæteris quæ hic habebat, ut iustum iudicium sit. Et subiicit: Hæc sunt ó Gallicules, quæ ipse audiui, & uera esse apprime credo. Ex his autem sermonibus tale quid ipse mecum ratiocinari soleo, nihil aliud mors mihi uidetur, quam corporis atq; animæ dissolutio, quæ postquã disuncta fuerit, retinet utrũq; habitum suum, quem homine uiuo habuerat. Nam corpus si magnum erat uiuo homine, & mortuo quoq; magnum, & si pingue, pingue quoq; postquam anima decesserit, aliquo tempore manet. & si cicatrices uulnerum habebat uiuens, aut ossa quædam fracta, uel membra trunca, eodem modo profecto se habet post mortem, anteaquam omnino corrumpatur. Similiter & in anima postquam denudata corpore fuerit, habitus omnes in quibus exercuit passiones & studia inesse perspiciuntur. Cum igitur ad iudicem anima peruenerit, ueluti ad Rhadamantum Asyaticum, confestim iudex etiam si regis magni anima esset, in ea perspicit uulnera & cicatrices iniuriarum, quas singulæ operationes animæ impresserunt. Videt tortuosa omnia falsitate atq; superbia,

O ij cognoscit

DE PRÆPARATIONE EVANGELICA

cognoscit nihil tibi esse rectum propter licentiam, delicias, contumelias, incontinentiamque in uiuendo, cernit omni turpitudine animam esse repletam. Quare recte ad carcerem tartari immittit, ubi supplicij torquetur, ut aut ipsi purgati meliores fiant, aut exemplo suo alij moniti formidine cruciatus, à peccando deterreantur. Purgantur autem quicūque curabiliter peccarunt doloribus, & hic uiui, & apud inferos mortui. Nō enim aliter possibile est impressas uitiorum detergi maculas. Qui uero maxime iniuriati sunt, ac incurabiliter peccarūt, nulla his unquam utilitas accidere potest, quia incurabiles sunt, sed alij exemplo suo iuuantur, ex quibus ego Archelaum fore, & similes ei tyrannos non dubito. Reges enim propter peccandi licentiam, omnes pene sceleratissimi sunt. Testis est Homerus, qui reges atque tyrannos apud inferos in sempiternū cruciari asserit. Tantalum, Sisyphum, Tityum, Therfiten, aliosque consimiles. Priuatos autem homines nullus unquam scripsit perpetuis tanquam incurabiles apud inferos cruciatibus detineri. Quare feliciores certe sunt priuati principibus, nec tamē prohibet aliquem bonum uirum principem esse, sed cum arduū atque difficile sit in magnam peccandi licentiam seipsum continere, magna laude dignum est ó Callicules, pauci tamen inueniuntur. Vnus uero de his, qui potentiam habuerunt Aristides Lyfimachi uirtute præclarus fuit, ut ergo diximus, atrocissimas uitiorum ferentes in anima cicatrices à iudice in pœnas mittuntur. Quam autem ab omni cicatrice peccatorū deterfam uidebit animam, nec quæ sit, nec unde fuerit, quærens admiratus, ad beatorum insulas misit. Hæc eadem etiam Aeacus baculum habens, sicut & Rhadamantus iudicat. Minos autem aureum sceptrum tenens, solus sedet, utriusque iudicium consideras. Ego igitur ó Callicules, has rationes uerissimas esse credēs, nihil aliud considero, quā quomodo mundissimo animo adinuicem accedam, ac ideo neglectis humanis honoribus, conabor recte uiuendo quā optimus fieri. Obsecro autem cæteros omnes, & teipsum ad hunc calcem uirtutis curriculo tendere, turpissimum enim est, tibi ipsi in illo iudicio nullo modo prodesse poteris. Hæc forsā fabulose tibi quasi ab anu quadam dici uidentur, ac ideo spernis. Non esset autem mirum hæc à te sperni, si diligenter quærentes, meliora uerioraque istis inuenire possemus. Nunc uero cum sitis tres Græcorum omnium sapientissimi, tu, & Polus, & Gorgias, non poteritis tamen uere dicere, quod oporteat alia quadam nos uita quam ista uiuere, quæ illic etiam plurimum conducit. Omnia enim alia facile redarguntur. Hic uero sermo firmus atque stabilis semper manet. Quare cauere magis debes ne lædas, quam ut lædaris. Omnes enim studere debent, non ut boni uideantur, sed ut & publice & priuatim boni sint. Plato igitur Aeacum, Minoem, Radamanthum defunctorum iudices constituit. Diuina uero scriptura ipsi deo iudicium attribuit, qui singulis secundum opera sua redditurus meritum est.

Quod non in omnes efferenda sunt ueritatibus dogmata. Caput III.

Aueas Plato, inquit, ne rudibus hæc hoībus committas. Is enim nihil magis quàm has utilissimas narrationes derident, quemadmodum e contra ingeniosi ac sapientes nihil magis admirantur. Quare cum eis sæpius hæc narratur crebro audiendo, uix tandem, ut aurum multo labore purgantur. Sic & diuina scriptura res mysticas ad multos efferendas prohibet, apud quam primus Moses scribitur recusasse profecturum. Alium enim, inquit, supplicio domine, qui hoc onus fere possit mittere uelis. Saul etiam occultasse se dicitur, ne regnum susciperet. Hieremias quoque recusasse fertur, & Plato similiter consulit dicens: Propterea ó Thrasymache, ut modo dicebam, nemo sponte ad gubernandam rempublicam accurret.

De uiro iusto secundum Platonem. Caput V.

Ad hæc

A **D** hæc cum Hebræorum prophetæ contumelias omnes atq; pericula subeunda propter uirtutem & ueritatē conclament, consentanea Plato in secundo de republica scripsit. Nō ut uideatur, inquit, iustus generosus uir qui iustitiam colit, sed ut sit. Si enim quia iustus uideatur, honores quispiā nanciscitur, incertum sit utrum propter uirtutem, an propter honores iustitiam sequitur. Sed figuramus, ut cum neminē unquam læserit, iniustus uideatur. Si ergo sic affectus nullo periculo, nullo cruciatu à uirtute remouetur, tunc uere iustus atq; generosus est. Hæc Plato uerbis, quæ re ipsa iusti uiri apud Iudæos comprobarunt, qui tanquam iniusti, alij lapidibus, alij gladio, alij alio modo necati sunt: caprarum atq; ouium pellibus induti, rebus pene omnibus egentes, in desertis errantes, in montibus & speluncis & terræ cauernis. Apostoli etiam saluatoris nostri maxima pietate & iustitia uiuentes, malefici multis uidebantur, quare spectaculum facti sunt mundo, & angelis, & hominibus, esurientes, sitientes, nuditate ac uerberibus laborantes, ut ait apostolus. Sed iniuriam, ut ipse addit, passi bene dicebant, persecutiones magno ferebant animo, turpi affecti fama afficientes, ad uirtutē exhortabantur, & quasi quisquilix orbis reputati gaudebant, & usq; ad hæc tempora generosi martyres ubiq; terrarum non ut uideantur, sed ut sint pii atq; iusti multo plura maioraq; quàm Plato uerbis expressit, re ipsa patiuntur, uincti uerberibus, afflicti tormentis, atq; aculeis cruciati. Et demum post multos diuersosq; dolores crudelissimo genere aliquo mortis consumpti. Quibus similitudinem apud gentiles aliquē nunquam inuenies, ut non iniuria de Iudæis nostrisq; præclaris uiris, qui pietate ac uera iustitia perfulserunt, Plato illa percepisse uideatur.

Quod etiam de serpentis fraude Mosem Plato sequitur. Cap. VI.

C **V**m Moses ineffabili quadam ratione in principio creationis mundi, paradysum quendā à deo plantatum dixerit, hominemq; ibi à serpente per mulierem deceptum narrauerit, aperte Plato commutatis nominibus, in Symposio allegorice similia posuit. Pro paradiso enim dei, hortos Iouis appellauit, pro serpente deceptioneq; ipsius paupertatem insidiantem posuit, pro uiro autē primo, quē dei consilium atque prouidentia quasi nuperrime natum filium produxit, consilij filium Porum nomine posuit. Cumq; Moses in ipsa constitutione mundi factum hoc dixerit, cum Venus facta esset id accidisse Plato narrauit. Verum allegorice propter pulchritudinem mundum appellans. Sed uerba eius hæc sunt. Cum, inquit, facta esset Venus, & alij dii, & consilij filius Porus, in conuiuium conuenerunt, & post cœnam inopia tanquam mendica ad ianuam domus ubi conueniebant accessit. Porus autem nectare superatus (nōdum enim uini usus inuētus erat) in hortos Iouis ingressus grauitate dormiebat. Inopia uero propter indigentiam ad insidiandum parata, ut ab eo liberos susciperet, apud eum accubuit, & hoc dolo Cupidinem à Poro concepit. His Plato allegorice illa Mosaica uoluit significare.

Quomodo Plato quasi ioco ex uiro sumptam mulierē scripsit. Cap. VII.

Pæterea Mose dicente. Adæ autem non inueniebatur coadiutor similis eius. Immisit ergo deus saporē in Adam. Cumq; obdormisset, tulit unam de costis eius, & repleuit carnem pro ea, & ædificauit deus costam, quam tulerat de Adam in mulierem. Cum non intellexerit Plato, quo sensu id dictum est, quia tamen Mosayca omnia fuerant admiratus uoluit omnino præterire. Itaque Aristophani comædo, qui etiam rebus honestis illudere solebat, orationem in Symposio attribuit dicens: Oportet primum uos naturam humanam & passiones ipsius prædiscere. Prisca enim nostra natura alia erat quam nunc est. Non enim duo genera hominum, ut modo, sed tria fuerunt. Ad masculum enim atq; fœminam tertium etiam aderat utrisq; commune, cuius rei nomen solummodo relictum est. Res uero penitus perijt. Nam Androgynum tunc re ipsa & nomine ex utrisq; mare scilicet atq; fœmina constabat. Istis cum aliquantulum, ut Aristophanes solebat illuserit, subiungit die

git dicens: Hæc Iuppiter dixit, & inciderebat homines medicos, & Apollini iussit partes D
incisorum ita coniungere, ut facies ad cæsuram uerteretur.

De prima hominum uita. Caput VIII.

Um Moses primam hominū uitam in paradiso dei nulla re indigētem, quasi diuinam asserat, omniaq; sponte à terra producta, nudosq; fuisse confirmet. Audi quemadmodum ea ipsa Plato græce conscripsit. Deus, inquit, pascebat eos sicuti nunc homines nonnulla animalium genera, nulla tunc erat respublica, nec liberorū procreatio. A terra enim homines emergebant, & hæc oīa quæ modo sunt habētes magna optimorū copia fructuum facile atq; optime uiuebant, quos non culta, sed sponte terra ædebat, nudi sine aliqua erant molestia, uicissitudines em̄ temporum summa temperie connectebantur.

Quod etiam collocutionē serpentis & Euæ secutus est. Caput IX.

Rudentiorem omnibus bestijs terræ serpentem fuisse, & sermonem eius uicissim cū muliere habitum Moses scribit: quam rem quomodo Plato narrauit, non est alienum audire. Qui Saturni temporibus erant, inquit, tanta uirtute pollebant, ut non cum hominibus solum, uerumetiam bestijs oratione uti possent. Sed non ad philosophiam, & inter se, & cum bestijs hac uirtute E
utebantur, diligenter scrutantes de singulorum natura ad accumulationem prudentiæ, sed cibo atq; potui tanquam helluones continue inhærentes fabulas secum & cum bestijs tales conferebant, quales modo de ipsis narrantur.

Quod ordinem etiam scribendi secutus est. Caput X.

Moses in scribēdis legibus antiquitate magna pro exordio usus uitas hominum & diluuium narrat, & uirtutes atq; delicta nobilissimorum uiro- rum, qui post diluuium fuerant, diligenter exponit. Nam perutilem hæc historiam legibus futurā iudicauit. Hunc scribēdi modū in legibus Plato imitatus est, his primordijs em̄ legū antiquitate utitur, & diluuii mentione facta, uitam etiam, quæ post diluuium fuerat, explicare non reuuit. An, inquit, igitur prisca sermones ueri nobis uidentur, qui nam multis pestibus atq; diluuijs homines ita periisse, ut paucissimi relictī sint. Valde inquam hoc uerisimile cunctis uide- tur. Intelligendum est igitur eos qui nunc effugerunt, montanos quosdam fuisse in cacuminibus altissimorum montium habitantes, à quibus postea homines multiplicati sunt. Quare necesse fuerat artium disciplinæq; ciuili imperitos fuisse, ac ab omni ambitione, habēdiq; cupiditate, cæterisq; uitijs, q̄ in ciuitatibus maxime sunt liberos. His talibusque latius narratis, uitas hominum, qui post diluuiū fuerunt exposuit. Deinde ad Græcorum antiquitatem descendit, ut ad Hebræorum Moses. Eorum igitur meminit, qui præclara facinora in Troia fecerunt. Disciplinam Lacedæmoniorum ciuilem non prætermittit. Persarum quoq; uitas, tam eorum qui recte, quam eorum qui perperam uixerant nobilissimorum tetigit. Et post historiam huiusmodi legum positionem aggressus est, adeo etiam in his Mosi doctrinam admiratus est.

Quod à pietate in deum leges exorsus est ut Moses. Caput XI.

Um Moses uniuersas leges suas disciplinamq; uiuendi à pietate in deum dependere uoluerit, ac ideo à creatore omnium initium librorum suorū fecerit, & res humanas à diuinis dependere docuerit, ipsasq; diuinas ad deum creatorem omnium retulerit, opere præciū est considerare quomodo Plato eum diligentissime sequens, Cretensium ac Lacedæmoniorū leges inculcat. Mosaycam uero legem aperte probat sic in primo de legibus dicens: Cretensium leges oībus Græcis non maxime conferunt, ita em̄ recte positæ sunt, ut utentes eis cum omnia bona inde consequantur felices sint. Dupliciter autem bona dicuntur, alia em̄ humana sunt, alia diuina, depēdent aut̄ à diuinis humana. Diuinis igitur, q̄ maiora sunt susceptis, minora etiā possidētur. Illis aut̄ spretis, utrisq; ciuitas priuat.

Minorum

A Minorum uero primum est sanitas, deinde pulchritudo, tertio uires ad cursum, & ad alios corporis motus, quarto diuitiæ, quæ non cæcæ sunt, ut uulgo dicitur, si prudentiam sequunt, quæ quidem prudentia diuinarum rerum prima est, deinde ratio: ne habita moderatio. Ex his duobus fortitudine adhibita, iustitia tertio emergit, quarto & fortitudo, quæ omnia natura rebus humanis anteponunt. Quare oportet, ut legislator hunc ordinem sequat. deinde mandandū ciuibus, ut ad hæc respicientes operentur. Humana enim ad diuina, diuina uero ad principem intellectum referenda sunt. Et post pauca. Oibus istis legislator custodes præficiet, eos qui prudentia & uera laude gaudet, ut intellectus hæc omnia moderationi atque iustitiæ coniuncta, non autem diuitias, aut ambitionem sequat. Quæ omnia in legibus Iouis & Apollinis Pythij, quos Minos & Lycurgus composuerunt, inesse uidebitis. Patent enim his, qui artificio & exercitatione legum peritiã habent: cæteris uero nullo pacto. Moses quoque multo prius à diuina doctrina facto principio, & uiuendi disciplina ad aliam relata, oibus principes atque custodes dei sacerdotes præfecit, uiros scilicet iustos prudentiæ ac ueræ laudis amatores.

Quod à pueritia in legalibus pueri exercendi ludo sunt. Caput XII.

B On sulo igitur, ut ab ineunte pueritia, inquit, ludendo atque studendo rebus tamen semper congruenter, has res pueri percipiant. Hoc enim modo in bonos uiros euadent. Si enim agricolam quemdam aut ædificatorem probum fore desideramus, eum in tenera ætate ludentem, pueriles quasdam domos ædificare uidebimus, aut instrumenta quædam agriculturæ fabricare, quæ quamuis inutilia sint, ad imitationem tamen utilium uerorumque instrumentorum non parum conferunt. In omnibus enim etiam ludendo conari debemus, ut puerorum studia & cupiditates eo uertamus, quo ipsos peruenire desideramus. Caput autem doctrinæ infantium alimentum est, quod ludentium animum ad expetendum illud adducet, quo in uirili ætate ipsos uti decreuimus. Multo breuius hoc Moses atque dilucidius. Et erunt uerba hæc, inquit, quæ ipse tibi hodie præcipio in corde tuo, & in anima tua, & propones ea filiis tuis. quod ex prisca consuetudine ad hodiernum usque diem diligenter ludæi conseruant. In secundo autem legum. Disciplinam, inquit, appello uirtutem, quæ puerorum animos continere potest, uoluptas enim & dolor, amor & odium quam recte fieri potest antequam ratione moueantur, in animos eorum fluunt, ut facilius cum ad ratiocinandum peruenerint, conuenienter rationi omnia peragant, quorum conuenientia uirtus perfecta est. Assuescant ergo à pueritia dolore ac uoluptate recte moueri, ut à principio usque ad extremum uitæ oderint, quæ odisse oportet, & ament quæ amanda sunt. Sed multo ante Dauid, quæ odio insequenda, & quæ amanda sunt iuuenibus, & proæctis similiter declarauit dicens: Venite filij. audite me, timorem domini docebo uos. Quis est homo qui uult uitam, diligit dies uidere bonos. Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Diuerte à malo, & fac bonum: inquire pacem & sequere eam. Et Salomon: Audite filij, inquit, disciplinam patris, legem meam nolite obliuisci. Et rursus: Viam impiorum non ingrediaris. Innumerabilia huiusmodi facile in scriptura inuenies, quibus adolescentes atque proæcti simul ad pietatem exhortantur.

Quod diuinarum rerum imagines hæc inferiora Plato putabat. Cap. XIII.

D iuinis oraculis Mosi dictum est. Facies omnia secundum figuram, quæ tibi monstrata in monte est. Id Apostolus latius exposuit dicens: umbra exemplumque cœlestium legalem cultum fuisse. Apertissime namque Mosaica uersa, tanquam umbræ ac symbola cœlestium sunt. Nunc uero audi quem admodum Plato in sexto de republica, hunc locum imitatus est. Deo, inquit, & mundo uerus philosophus loquens, mundus atque diuinus quantum potest efficietur. Si ergo necesse fuerit, quæ ibi uidet in moribus hominum & priuatim & publice ponere, ut non modo seipsum, uerumetiam alios per illa confirmet, putasne modestiæ,

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA.

iustitiæ, & omnino uniuersæ uirtutis improbum magistrum futurum? Minime inquam. Sed multi uidelicet parum nobis credunt, dicentibus non aliter posse felicem ciuitatem fieri, nisi pictores illi eam depingant, qui diuino exemplari ad pingendum utuntur, imo credent inquit. Sed quid est, modus picturæ? Quasi tabula in quam ciuitas & mores hominum primum, quod omnium difficillimum est, mundi puriç faciendi sunt: non enim prius scribendæ sunt leges, quàm mundam feceris ciuitatem, deinde formula disciplinæ scribenda depingendâç est.

Quod adolescentes cantibus ad uirtutem præparâdi sunt. Cap. XIII.

 Das etiam canendas putat, sic dicens. Ter iam & quater dictum est, disciplinam esse puerorum educationem, quæ ad rectam legalemç uitam perducat. Ut igitur pueri animus legē ita sequatur, ut una cū ea gaudeat atq; doceat, odas perdiscant, crebroç canticent, quibus laudes uituperationes earū rerum contineantur, quas lex laudat, atq; uituperat. Quoniam enim teneriores anni rationem uirtutis non suscipiunt, ludo atq; cantu præparantur. Iure igitur apud nos prophetarum odæ à pueris addiscuntur.

Quod poetæ recte dicere cogendi sunt. Caput XV.

 Oetæ, inquit, Plato cogendi sunt carminibus dicere bonum quidem modestum iustumç uirum felicem esse atq; beatum, siue magnus, siue paruus sit, & siue diues, siue pauper. Si uero iniustus esset, etiam si ditior esset quam Cyneras aut Midas miserrimū omnium esse. Dicant igitur Poetæ neminem esse uirum appellandum, qui non omnia quæ uulgo bona dicuntur iuste acquirat atq; disponat, quamuis hæc bona non recte bona dicuntur. Sanitas enim primo, deinde forma, tertio uires, quarto diuitiæ numerantur. Innumerabilia huiusmodi cætera sunt. Nam & acute cernere atq; audire, alijsç sensibus integre uti, bona uidentur, & ad hæc omnia posse facere quæ cupias, & demum immortalitas cum ipsorum omnium possessione. Ego autē assero iustis sanctisç uiris hæc optima esse, iniustis autem pessima. Sanum enim esse acute cernere, & omnino facile sentire, ac immortaliter uiuere, absque uirtute pessima sunt. Talia ergo rhythmis ac numero à poetis composita, adolescentes perdiscant. Ego enim dicere nō dubito ea, quæ mala uulgo dicuntur, iniustis bona esse, iustis mala. Quæ uero bona uidentur, bona uere bonis sunt, malis autem mala. Hæc multo ante Odis, David sancti spiritus gratia commonitus, conscripsit docuitque quis uere beatus est, & quis beato contrarius. Psalterium enim suum incipiens inquit: Beatus uir qui non abiit in consilio impiorū, & cætera. Vnde Plato admonitus, poetis dicendum esse ait, bonos uiros beatos esse. Diuites autem si mali sint, miseros esse, quod ipse David, sic in psalmis ædidit. Diuitiæ si affluunt, nolite cor apponere. Cætera quoq; omnia, quæ hic philosophus dicit, ad uerbum fere in sacro psalmore uolumine scripta inuenies.

Quod hymni cani nō debent nisi prius examinētur. Caput XVI.

 Addit deinde Plato, dei aut uiri diuini opus esse recte rhythmis atq; carminibus uti, quare diligenter hac de re leges ponendas esse cēset, quibus ad uirtutem uniuersa musica respicere cogatur. Hoc ille uerbis, re autem ipsa Iudæi cogibantur non alios hymnos & odas suscipere, quàm eas, quæ à spiritu sancto per prophetas essent cōpositæ. Concedo deinde Platoni quod uulgo dicitur, uoluptate musicam dijudicari, sed illam esse optimam musicam, quæ optimos & doctos uiros delectat, ac maxime illum, qui uirtute cæteris præstet. Virtute igitur opus est iudicibus, & præsertim fortitudine atq; prudentia. Neq; enim theatri plausu, aut propter ignorantiam, aut propter formidinem duci debent. Apud Iudæos etiam præcis temporibus diuinorum cantuum iudicium non multitudini trahebatur, sed erant aliqui, quāuis paucissimi, diuino spiritu hæc iudicantes, quibus solummos

Alummodo licebat prophetarum libros consecrare, ut ita dicant, ac comprobare. Ea uero, quæ aliena à spiritu sancto uiderentur, improbare atq; rejicere.

Quod non semper uino utendum sit. Caput XVII.

Arthaginensium, inquit, legem magis quam Lacedæmoniorum atq; Creten-
sium laudo, ut nunquam in castris quisquam uinum gustare audeat, sed to-
to militiæ tempore aquæ usum probari. In ciuitate autem seruis nun-
quam uini usus concedendus est, nec magistratus tempore, quo rempublicâ
gubernant, uino utantur, nec gubernatores, nec iudices, nec qui deliberaturus in consi-
lium uocatus est, nec ullo modo in die, nisi ualitudinis gratia, nec nocte eos tam uiros
quàm fœminas, qui liberis dare operam statuerunt: leuiore enim homines uini usu
fiunt, & animæ calefactæ tanquam ferrum ignitum molliore redduntur. Hæc mul-
to ante Moses constituit. Sacerdotes enim iubet sacrificandi tempore à uino abstinere.
Locutus est enī, inquit, dominus ad Aaron dicens: Vinū & ficerā non bibetis, tu &
filij tui tecum, quando in testimonij tabernaculum ingrediemini, aut quando ad alta-
re acceditis, ne moriamini, & lege hoc in æternum in generationes uestras firmatum
sit. Vorum etiam uouentibus similiter præcipit dicens: Vir aut mulier qui uotum fa-

Bcit, à uino & ficerâ mundus erit, & acetum uini, & acetum ficeræ non bibet. Salomon
quoq; magistratus & iudices à uino abstinere iubet. Consilio, inquit, omnia facias con-
silio uinum bibe, potentes, qui iracundi sunt uinum non bibant, ne si biberint, sapien-
tiæ atque laboris, obliuiscantur. Nec ignorabat Plato scripta hæc apud Barbaros fu-
isse, quomodo occultius his uerbis denotauit. Siquidem, inquit, dubitant, utrum hu-
iusmodi disciplina ciuiliis fuit, aut etiam nunc est apud aliquos Barbaros procul ab
oculis nostris, aut futura unquam sit, parati sumus rationem ostendere, factum iam
fuisse & esse in præsentia, futuramq; esse quando eadem musa in aliqua ciuitate præ-
ualebit, nec nos impossibilia dicere.

Quod nobiscum gerendum est bellum. Cap. XVIII.

Recte, inquit, à nobis dictum est. omnes homines sibiipsis pugnare, neminēq;
esse, qui sibiipsi hostis non sit. Quare præcipua optimaq; uictoria esse sei-
psum uincere. Sicut econtra, turpissimum atq; pessimum à seipso uinci. Et
post pauca. Unus est unusquisq; nostrum, sed duos secū contrarios ac amen-
tes habent consiliarios, uoluptatem atq; dolorem, quibus opiniones futurorum acce-
dunt, quas communiter spei nomine appellamus. Proprie autem, quæ ante dolorem
Cpes est timor, quæ uero ante uoluptatem confidentia nominatur. Ad hæc omnia ras-
tio accedit melior aut peior, qua cum quid publice constitutum sit, lex nuncupatur.
Deinde hæc passiones, inquit, in nobis quasi nerui aut funes huc & illuc ad contra-
rias operationes attrahunt. Ratio uero uni semper rationi oportere constanter inhæ-
rere persuadet, quæ quidem ratio aureo quodam fune atque communi lege uidelis-
cet ciuitatis inniti solet. Aliæ autem duræ asperæq; tanquam ferreæ sunt. Hæc ubiq;
ferme diuinæ literæ prædicant, appetitum rationi pugnare docentes, rationemque
optimam esse, quæ dei lege dicitur, uictoriamque laudatissimam cum huic rationi
appetitus subijcitur.

Quod peccatorum anima est causa, Caput XIX.

Vndecimo autem legum. Necessè est, inquit, tam uirtutem quàm uitiorū cau-
sam esse animam, quod Mosayco illi consentaneum est. Si anima peccauerit,
& si anima delictum fecerit.

De uero Philosopho. Caput XX.

Um in hebraica scriptura de studioso ueroq; philosopho dicat. Bonū est ui-
ro si tollat iugum in iuuetute sua, sedebitq; solus ac tacebit. Cumque diuini
prophetæ ac sublimi philosophia in montibus atque speluncis degerint, ad
solum deum mentē erigentes. Audias quemadmodū etiā Plato hūc uiuēdi
modum

modum comprobauit dicens. Qui præcipui in philosophia sunt, ab adolescentia etiã D
ipsam uiam, quæ in forum abducit ignorant, nec ubi curia, aut communis alius con-
ueniendi locus sit, sciunt. Leges autem & decreta nec scripta uiderunt nec audierunt,
sodalitia & magistratus, cœtus & cœnas nec somnio quidem uiderunt. Si bene autem
aliquid aut male à uiris uel mulieribus in ciuitate factum est, non minus eos fugit quã
maris harena, quæ omnia ita nescit, ut nec nescire se quidem sciat. Non enim hæc fu-
git, ut melior uideatur, sed ut sit. Quare si etiam corpore in ciuitate sit, mens tamen om-
nia hæc contemnens, super terram uolauit, ut est apud Pyndarum. Quomodo id di-
cis o Socrates inquit, cum Thressa quædam Thalem cœlestia respicientem, quia cogi-
tatione occupatus in puteum deciderat, reprehēdisse dicatur: quod cum cœlestia quæ-
reret, quæ ante pedes sunt, non uideret. Hoc, inquit, scomma in omnes philosophos
dici potest. Vere namq; qui recte philosophatur non solum ignorat quid uicinus fa-
ciat, sed penè si homo est aut pecus nõ animaduertit. Quid sit homo, & quid præcipue
hominem facere conueniat, id uero diligentissime quærit. Quare o charissime Theo-
dore, si quando huiusmodi philosophus in iudicio, uel alio loco publico loqui de re-
bus istis hominum cogitur, risum omnibus præbet, & in difficultates, quoniam inex-
pertus est, quasi in puteum incidit. Proprium enim sibi est neminem conuitijs petere, E
& in laudationibus cum non fictè sed uere ex animo dicere uideatur, leuis quidã atq;
infans uidetur. Si regem enim laudari aliquẽ audierit. Agasonem aut bubulcum
laudibus efferi arbitratur: quod si mille iugera terræ possidere aliquẽ audierit, parua
hec dicit, qui uniuersum orbem cogitatione complecti consueuit. Valde autem etiam
illos contemnit, qui se generosos prædicant, & auos, proauos, attauosq; suos in medi-
um adducunt, amentiam ipsorum ideo spernit, quia uniuersum hominum genus co-
gnoscere nequeunt. Auos enim & progenitores innumerabiles singuli habuimus,
quorum alij diuites, alij pauperes, alij reges, serui, Barbari, Græcique fuere, ideo ridet
quod in quinq; aut uiginti progenitorum genealogia nonnulli glorientur. In omni-
bus igitur istis uerus philosophus uulgo deridetur, & modo superbus, modo rerũ hu-
manarum ignarus putatur. Et paulo post. Si omnibus inquã o Socrates, ut mihi per-
suaderes, maior pax & pauciora mala essent in hominibus, non est possibile o Theo-
dore, inquit, mala omnino ab hominibus auferri: non enim apud deos, sed apud mor-
tales necessario, & in hoc loco uersant: quãobrem toto animo conari debemus hinc il-
lo transire. Transitus autem & fuga terrenorum est imitatio dei quantũ homini pos-
sibile est. imitatur autem deum iustitia, sanctitate, prudentia. Sed non est, inquit, facile F
persuadere multis ita se ista habere, sed nequitiam fugiendam, uirtutemq; sequendam
putant, non rerum ipsarum gratia, sed ut bonus uidearis. Hæc, inquam, aniles fabulæ
sunt: ueritatem autẽ altius nos exponamus, deus nullo modo iniustus est, sed quàm
maxime iustissimus, nec est ei similis aliquid quàm si quis nostrum iustissimus fiat.
Quare dei cognitio sapientia est, & uirtus uera, ignoratio uero ruditas est & nequitia
manifesta. Quæcunq; autem alia dicitur sapiẽtia, uidetur quidẽ, sed non est. Nam quæ
in rebus ciuilibus est onerosa, quæ uero in artibus fabrilis. Quicunq; igitur iniuriatur
sapiens propter astutiam suam dicẽdus non est: ignorat enim quod minime ignora-
re oportet quantum iniustitia detrimentum afferre soleat, non quod ipsi detrimentum
putant uulnera uel mortem, quæ patiuntur etiam, qui nihil iniuriantur, sed quod effu-
gere iniuriantibus impossibile, apud scripturam etiam humana uniuersa hæc sapien-
tia stultitia nominatur. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientum, & intel-
lectum intelligentium destruam, ubi sapiens, ubi scriba, ubi conquisitor huius seculi?
Quod aut qui uere ac secundum deũ philosophatur, nihil prauum sapere debet. Inde dis-
scimus, quia non ea quæ uidentur, quæ temporalia sunt, sed ea quæ non uidentur, quæ
æterna sunt considerare iubemur. Nequitiam autẽ in terris & in hac mortali uita con-
uolui, propheta ostendit dicens: Quia furtum & adulterium & cædes fusa in terram
sunt,

A sunt, & sanguinem sanguini commiscunt. Ad deum autē hinc fugiendum esse Moses ostendit. Post dominum deum tuum ambulabis, & ipsi adhærebis. Imitandum quoque deum esse significat dicens: Sancti sitis, quia dominus deus noster sanctus est. De iustitia uero dei David clamat: Iustus dominus iustitiam dilexit. Idem diuitias contemnendas esse docuit dicens: Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. Et rursus: Noli timere cum diues factus fuerit homo, & cum multiplicata fuerit domus eius. Quoniā cum interierit, non sumet cum eo omnia. Principatus etiam hominū non multifacere monet cum dicat: Nolite confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus. Exhibet spiritus & abibit in terrā suā, in illa die perdentur omnes cogitationes eius.

Quod nonnunquam falso ad utilitatem audientium
utendum est. Caput XXI.

Non autem, inquit, Plato alienum à gravitate sua legislator putabit falso aliquid ac fere inepte ad utilitatem iuuenum dicere, maxime si quod falso dicitur audientes ita trahat, ut non uideat, sed sponte iustitiam uelint suscipere, solidum enim bonum ueritas, sed non ita facile plerumque persuadet. Innumerabilia huiusmodi uerba sunt in scriptura, ut puta, quando poenitere deum, aut dormire, aut irasci, aut alijs perturbationibus ferri scribitur, quæ quamuis altius interpretata non procul à ueritate sint, uerba tamen ipsa uel terrendo, uel promulcendo non nihil profint illis, qui altiore uestigare sensum nequeunt.

Quod omne genus hominum ad ueritatem uocandum est. Caput XXII.

Recte in superioribus Plato, inquit, uiros & mulieres, liberos & seruos, iuuenes & senes, sic disciplinam ciuilem dictum est, amplecti oportere, ut nunquam cessent uarijs modis atque carminibus, quæ diximus decantare. Et in quinto de re publica. Nihil, inquit, o Theodore ad gerendam rempublicam pertinet, quod ad mulierem, quia mulier non pertineat, aut ad uirum pertineat, quia uir. Sed cum una natura utriusque animalis sit, quæ ad uirum natura, hæc ad mulierem etiam natura pertinet. Est autem in omnibus imbecillior uiro mulier. Vtrum igitur uiris omnia, mulieribus uero nihil concedemus? non recte inquam. Recte, inquit, dicis, nam mulier alia medica esse potest, alia musica, alia ad utrumque inepta natura. Similiter alia bellicosa, alia non. Alia philosophus & alia non. Alia magni animi, & alia pusilli animi, & alia ad custodiendam ciuitatem nata, alia non, sicuti & uir. Eadem enim est utriusque natura, præterquam quod altera imbecillis, & altera robusta, quare si miles natura mulieres ad cohabitandum, simulque rempublicam gerendum uiris dantur sunt. Decet enim ut natura similes potius quam dissimiles conueniant. Hæc re ipsa apud Iudæos factitata cognouimus. Docet enim eorum historia nonnullas mulieres uirtute atque prudentia ciuitatem ab hostibus liberasse. Doctrina quoque nostra omne genus hominū tam uirorum quam mulierum, liberorum simul & seruorum, Grecorum aliquantulum ac Barbarorum, paruulorum ætate ac senum, in hoc diuino ueroque philosophandi genere nostro libenter suscipitur.

Quod etiam de Salomonis parabolis Plato multa accepit. Caput XXIII.

In parabolis Salomonis memoriam iusti laudibus efferri, & nomen impiorum extingui breuiter atque commode dicitur, similiter dictum est, ne bestium aliquem putes antequam moriatur. Audi ergo quomodo hanc ipsam rem latius in septimo de legibus posuit Plato. Quicumque, inquit, ciues præclare laborioseque aut animo aut corpore gesserint, legibusque semper obtemperantes fuerint, laudibus post mortem efferri oportet: uiuos enim laudare antequam uita exierint, ac bonorum operum finem imposuerint tutum non est. Hæc non de uiris solū, uerū etiā de mulieribus intelligendum censeo. Diuitias atque paupertatem ne mihi des, in parabolis Salomō dixit. Plato quoque

quoq; in tertio de re publica. Iam diximus, inquit, quæ custodes ac magistratus ciuitatis diligenter pellere semper debent, curareq; ne aditum in ciuitatē habeant, quæ ista, inquit sunt. Diuitiæ, inquam, & paupertas, alteræ namq; delicias, ocium, & factiones afferunt; altera illiberalitatem, malignitatem, & factionem. Malignitatē uero appello operationem infamem. Moses in legibus patrem atq; matrem scripsit, unusquisq; timeat. Et alibi dicitur: Honora patrem & matrem, ut bene tibi fiat, quæ ambo in libro de legibus Plato coniunxit. Unusquisq; inquit, nisi mente captus sit, & timet, & honorat parentes. Et rursus. Seniores re & uerbo unusquisq; uereatur, & si ultra. xx. annos excedunt, tanquam parentes honoret.

De Seruis. Caput XXVIII.

 Vm Moses Hebræum Hebræo seruire indecens duxerit, & sic acciderit septimo anno, liberum emitti iusserit. Plato in libris de republica, Græcum Græco seruire prohibet dicens: Nec Græcum seruum habeas, & cæteris Græcis similiter facere consolas, sic enim ad barbaros Græcia uersa facilius à seipsa abstinebit. Nemo, inquit, Plato fines atq; terminos terræ moueat, nec domestici, nec ciuis, nec uicini, putauit enim ita illud intelligendum esse. Non transgrediaris terminos antiquos, quos posuerant patres tui.

Quod aliqua in alienum sensum accepit. Caput XXV.

 Vicinque autem, inquit, fines transgressus uicini arauerit, agros damnū restituat, impudentiæ autem atq; illiberalitatis pœnas det, duplumq; loco supplicij ei deponat, cuius agrum arauit. Patris, inquit, peccata non luant filij, nisi quis mortis supplicium alicui deberet, hoc autem nō ad filium aut nepotem solum sed usq; ad pronepotem procedat. Hoc apertissime inde traxit, qui reddidit peccata patrum filijs usq; ad tertiam generationem. In furto quadruplū reddi iussit Moses, si occiderit aut uendiderit quæ furto ablata fuerunt, sin autem quodcunque animal sit uiuum apud aliquem reperiatur, duplum reddi iubet. Et Plato una, inquit, lex de furto ponatur, duplum enim reddi par est. Si autem reddere non habet, uinculis teneatur quousq; aut reddat, aut aduersario placet. Cū Moses scripserit nō esse homicidam eum qui furem in fouea latentem interfecerit, congruēter Plato dicit nocte furem interficere licere, innocens quoq; sit, inquit, qui spoliāntem interfecerit. Si uero, inquit, brutum aliquod animal hominem interfecerit, extra urbē interficiatur, nisi in certamine id factū sit. Moses uero si cornu, inquit, taurus uirū aut sceminā pcusserit atq; interfecerit, lapidibus interficiatur, nec carnes eius comedantur, dominus autem eius innocens erit, cum prophetica scriptura dicat. Ecce dominus Israel filij hominis permixti omnes sunt æri, stagno, plumbo & ferro, in medio camini argentum permixtum sunt. Ideo hæc dicit dominus, quoniam facti estis omnes mixtura una, ideo ego suscipiam uos. sicut suscipitur argentum, & æs, & ferrum, & plumbum, & stagnum in medium camini, ut suffletur in eo ignis & infundatur. Pespice quomodo Plato totū hunc locum intellexit, & quasi fabulam exposuit. Audiatis, inquit, fabulam. Omnes qui in eadem ciuitate uiuimus fratres sumus, sed cum deus nos fingeret, aurum cum illis miscuit, qui ad gubernandum apti sunt, argentum autem cum illis, qui armis ciuitatem defendunt, nam & isti honore digni sunt, ferrum autem & æs agricolis, & alijs opificibus infundit, hæc nonnunquam alterum ex altero fiunt. Nascitur enim ex auro argentum, & ex argento aurum. Magistratibus igitur deus præcipit, ut magnam diligentiam habeant, si quis denegauerit ab auro in argentum, aut ex argento in peiora, nullo modo ignoscant, sed naturæ congruentem reddentes honorem, in opifices aut agricolas deducant. Quod si à peioribus argentum aut aurum productum sit, honoretur iste, ad conuenientemq; locum argenti aut auri conscendat, hoc maxime omnium seruandum est. Cum enim ferrum, aut æs ad regendum peruenerit, tūc ciuitas destruetur, cum prophetica scriptura ad præsules populi dixerit. O pastores Israel, an pastores seipfos

A seipfos pascuntur? nonne oues pascuntur pastoribus? Ecce lac deuoratis, pingue oue occiditis, uelleribus indumenta conficitis, oues autem meas non pascitis, nec quod perierat quaesiuistis, nec fractum allegastis, nec errantē reduxistis. Plato in primo de re publica sic ista interpretatus est. Nunc, inquit, Thrasymache illud dicendum pastoris esse, pingues quam maxime potest pecudes reddere. Tu autem dicebas non ad ouium utilitatem, sed ad suam istud sibi esse faciendum, quasi aut apes, aut ut maioris uendat oues pasceret. Non esset autem hoc modo pastor, sed heluo quidam aut avarus. Pastor autem ille est, cui nil cure aliud est, quam ut optime opus suum faciat, opus autem suum pascere est. Quare fateri oportet principis quoque opus esse non alterius utilitatem considerare quam subditi, cum in scriptura feratur. A timore tuo domine in utero concepimus & parturiuimus, & peperimus spiritum salutis. Socrates apud Platonem in Thetico sic imitatus est. Qui mecum, inquit, uersantur idē patiuntur, quod parturientes, doloribus enim partus ac dubitatione replentur, multoque magis quam mulieres parturientes exagitantur, quem quidem dolorem partus excitare & sedare ars mea facile potest. Ezechiel scribit. Et uidi, & ecce uetus turbinis ueniebat ab aquilone. Ac paulo post. Et in medio eius similitudo quatuor animalium, & aspectus eorum similitudo hominis in eis, & quatuor facies uni. Similitudo autem uultus eorum facies hominis, & facies leonis à dextris ipsorum quatuor, & facies uituli à sinistris ipsorum quatuor, & facies aquilæ à dextris ipsorum quatuor. Quæ Plato imitatus sic est. Imaginem, inquit, animi fingamus talem uidelicet, quales apud priscos naturæ quædam factæ narrantur. Chimææ scilicet, Scyllæ, ac Cerberi, dicuntur inquit eæ. Finge igitur unam quidam idæam uariæ feræ atque multicapitis, quæ domesticarum capita, & siluestrium ferarum habeat. Difficile, inquit, est quod fingere te uolo, sed tamē, quæ facilius oratione, quam cæra fingimus, progrediamur. Altera ergo idæa leonis fingatur, & postremo hominis. Coniungatur deinde sic in unum, ut hominis imago extrinsecus complecti cætera uideatur, ut qui oculis hoc animal cernit, consimiliter cum eam solummodo uideat, & interiora lateant, hominē solummodo esse putet. His ita factis, iniustissime faciet, & inutiliter consulat, qui dicet leonem & cæteras feras nutriendas esse, hominem autem fame sic deneruandum, ut facile à feris ducatur, ipsasque feras non esse ad amorem reducendas, sed incitandas potius, ut inter se pugnant. alia aliam deuoret. Is autem iustissime simul atque utilissime consulat, qui dicet dandam esse operam diligenter, ut animalis huius compositi, ac multi capitis principatum fortius teneat homo & quasi agricola, quæ mansuetæ sunt moderate nutriat, immanes autem feras leonis uiribus usus domet.

Quod in duodecim tribus ciuitatem suam Iudæorum imitatione Plato diuidit. Caput XXVI.

IN duodecim tribus Iudæorum genus diuisum nemo ignorat, quem diuisionis numerum ciuibus suis Plato attribuit dicens. In duodecim quam æqualiter fieri potest, uniuersa regio partes partiatur, & forte una tribus unam partem possideat, & duces singularum tribuum eligantur.

Quod situm urbis Iudæorum secutus est. Caput XXVII.

PRisci Iudæi metropolim suam diuino consilio longe à mari in montibus condiderunt. Plato quoque quam in legibus condidit urbem, in simili Hierosolymorum loco eam constituit, ut uideantur ad urbem Hebræorum respiciens uerba composuisse. Ferme namque, inquit, o amice per decem milia passuum à mari aberit hæc ciuitas, portumque habebit quam optimum, & agros regionemque fecundissimam: cauebitur autem, ne alia ciuitas prope nimium sit. Maritimam enim condere uobis debemus, ne alienis moribus uariis uilibusque faciliusque corrumpatur. Cum autem per decem milia passuum distet à mari, portuosaque optime sit, nec utilitate iocunditateque

rateg; maris omnino priuatur, nec ita facile moribus alienis repleta nequitiam foue- **D**
bit.

De Prudentia.

Caput XXVIII.

Ndecimo autem de legibus omnium rerum minimarum etiam curam & gubernationem deo creatori attribuit, impietatisq; crimine illos accusat qui non agi gubernariq; omnia diuinitus putarit. Primum enim, inquit, deum iam ambo conceditis, uidere, audire, scireq; uniuersa, nihilq; ipsum penitus effugere atq; latere posse. Est ne ita, inquit, an aliter? Ita prorsus. Quid porro? posse ne deum omnia concedimus, an contra? non est negandum, inquit, omnia deo possibilia esse, optimum autem esse omnes concorditer iam concessimus. Nonne igitur desidia quadam ocioq; pernicioso teneri deus uidebitur, si cum possit & sciat, uniuersum gubernare negligit? Rectissime id abs te dicendum est inquit. Deum igitur putare debemus quanto melior, potentiorq; cæteris est, imo uero potentissimus atq; optimus & sapientissimus, omnibus simul prouidere. Non enim fas est aliter omni- **E**no opinari, falsumq; omnino est, non habere curam artificem his de rebus, quas artificio suo effecit. Et post pauca. Nulla, inquit, mundi pericula dei prouidentia effugit: nã cum pars totius gratia, non totum partis factum sit, nullus pene totum gubernat, nisi parti quoq; prouideat. Et post aliqua. Nec enim negligetis recte faciens, nec si in profundum terræ deueneris, aut si in cælum euolaueris, sed supplicio congruenti uexaberis, aut hic, aut apud inferos, quod mihi de illis etiam dictum putato, quos tu quoniã magnos de paruis scelere quodam euasisse uidisti, à miseria in beatitudinem uenisse dicebas. Hæc nonne similia illis sunt? Quo ibo à spiritu tuo? & ubi à facie tua me abscondam? Si ascendero in cælum, tu illic es, si descendero ad infernum, ades. Si sumpsero pennas uentorum, & habitauero in extremis maris; Etenim illic manus tua deducet me.

EVSEBII PAMPHILI LIBER TERTIVSDECIMVS.

Quod Plato Gentilium deos contemnebat. Caput. .I.

Ed abũde iam, utputo, Platoniam philosophiam quasi Hebræorum lingua in Græcam esse translatam demonstratum est, nunc reliqua persequamur. Primum igitur considera, quomodo patris **F**am de dijs opiniõem tanquã falsam redarguebat, hoc modo scribēs in Timæo. Sed de aliõz dæmonum atq; deõz generatiõis scribere maius ē opus quã humeris nostris ferre possumus, quare his q hæc crediderūt credere debemus, q cū à dijs orti sint, & parētes suos qui sint, optime teneant, nullo modo falluntur. Quare quãuis nec necessario, nec uerisimiliter dicant: tñ quia rem suam enarrant, & quum est ut eis fidem adhibeamus, legi optemperantes. Quare secundum priscoz instituta, genealogia deorũ terminetur, credanturq; cæli & terræ filij Oceanus & Tethys fuisse, ex quibus Phorcus, Saturnus, Ops, & aliõ quãplures nati sunt, à Saturno autē & Ope & Iuppiter & Iuno. Primum igitur deõz nepotes poetas appellās, deridere mihi deos uidetur, nō deos, sed homines nepotibus eorum natura similes fuisse ostendens. deinde theologos ipsos, quos deõz nepotes appellauit, uehemēter carpere uidetur, cū inferat, quãuis absq; necessaria, immo uero uerisimili demõstratiõis dicāt. Locari autē uidetur dicēs, qa ipsi probe progenitores cognouerint suos, & quod impossibile sit, deõz filijs non credere, præter sententiã autem animi sui, deos esse appellasse manifeste ostēdit, qa ut legē patriam uidelicet sequeretur, ita dixisse fatetur. Quæ omnia ita esse facilius cognosces, si audias quomodo clara uoce theologos gentium omnes his uerbis in Epimenide reprehendat. Theologiam ergo, inquit, & uniuersam productiõem, quoniam male maiores nostri de his tradiderunt

- A** derunt, suscipere melius est, ac ita defendere, ut aduersus impios dicere nil timeamus. Iure autem maiorum Theologiam contemnendam esse in secundo de republica docet, ubi de poetis & Theologis, & de gentilium dijs his uerbis utitur, quæ diligenter quæso animo uoluas. In maioribus, inquit, minores quoque uidebimus, oportet enim eandem esse naturam, & idē posse maiores atque minores. Nonne ita tibi uidetur? Videtur, inquit, sed non intelligo, quos tu maiores appelles. Eos inquam, quos Hesiodus atque Homerus, cæteri que poetæ nobis tradiderunt. Omnes namque Poetæ fabulas componentes falsa hominibus & cecinerunt & canunt. Reſciendi ergo sunt non solū quia mētiuntur, uerum etiam maxime, quia non bene mentiuntur, sed sunt quasi pictores, dissimilia omnino illis pingentes, atque contraria quæ pingere debuerunt. Hæc inquit, recte accusanda sunt, sed quæ nam sunt falsa, atque improbe dicta? Primum inquam maximum, & de rebus maximis mendacium non bene mentitus est, qui dixit: Cælum ea fecisse, quæ ab Hesiodo narrantur, & quod Saturnus ipsum ultus fuerit. Nam etiam si uera essent, tacenda omnino tamen putarent, nec ipsa facile ad omnes efferēda, sed maxime certe cælanda. Quod si necessitas quædam dicere cogeret, paucissimis tradenda fuisset. Ardua enim sunt, nec prædicanda o Adymante in ciuitate nostra. Nec enim iuueni persuadendum est, ulcisci parentes oportere, etiam si iniuriam inferant, nec autem omnino credendum est, deos inter se ita dissidere, ut alius alij bella & pugnam cieant, nec enim uera hæc sunt, nec nobis conducibilia, qui si rempublicam conseruare uolumus, intestina bella, odia, & simulationes turpissimas ducere debemus, nec gigantum aduersus deos pugnas, & heroum in cognatos adulescentibus explicandas iudico. sed si aliquo modo possemus, nunquam ciui ciuem fuisse inimicū id libenter persuaderemus. Hæc enim maxime adulescentibus, hæc uiris, hæc senioribus prædicanda. Quare poetæ cogēdi etiam sunt hæc carminibus ædere. Saturni autem uincula, & Vulcani à patre projectio, cum auxilium pulsatae matri afferret, deorumque pugna, quas Homerus conscripsit, nullo modo audiendæ. Nam etiam poetæ quam optime atque utiliter de deo fingere debent. Multum enim ad uirtutem huiusmodi carmina conducunt. Quas igitur dicemus utiles ad uirtutem de dijs fabulas esse, ut respondeamus, si quis interroget.

Quod mendosissime de deo poetæ scripserunt. Caput II.

- C** On sumus, inquit, o Adymante in præsentia Poetæ, sed urbium conditores. Conditorē autē urbis oportet formas quasdam rerum tenere, in quibus uersari poetæ ita debēt, ut inde digredi sibi non liceat. Recte, inquit, dicis. Sed quæ nam istæ formæ sunt? Tales certe, inquit, qualis sit deus, heroicis lyricis, tragædijsque dicendū est. nam cum deus bonus uere sit, nihil ei mali attribuere debēt. Bonum autem nullum nocet, an non? Ita uidetur inquit. Putasne igitur quod innoxium est nocere, an non? Nullo modo inquit. Quod autē non nocet facit ne quicquam mali? Neque id quidem. Quod porro nihil mali facit, nullius certe mali causa erit. Assentio. Nihil ergo nocebit. Præterea omne bonum utile est, an non? Utile uidelicet. Erit ergo causa felicitatis? Ita potius. Sequitur ergo ipsum bonū non esse causam omnium, sed eorum solummodo quæ probe se habent, malorū uero minime. Id iam negari non potest. Necesse igitur est inquam, quoniā deus bonus est, non omnium, ut multi putāt, sed paucorū (pauciora enim bona quam mala sunt) causam esse. Malorum uero non deus, sed alia quædā causa est. Hæc mihi uerissime dici uidentur. Non ergo audiendus est Homerus, cum ita impudēter de deo loquatur, quod duo apud Iouem dolia sunt, alterum bonis, malis alterum fatis plenum, & cui Iuppiter ex utrisque dederit, is modo feliciter, modo contra se habet: cui autē mala solūmodo destinauerit, hunc magna semper erumna calamitosaque pestis insequitur. Foederis autē confusione si quis per Pallada & Iouē esse cecinerit non approbabitur, nec contentiones atque pugnas deorum, nec quod Aeschilus dicit, occasiones diuinitus hominibus dari malorum.

P n quādo

quando eos deus perdere uoluerit, nec nobis calamitas cæteraq; huiusmodi audien- **D**
da sunt. Sed uel non fuerunt à deo illa facta, uel si à deo facta contendunt, dicendum
cum qui puniuntur miseri sunt, non deum creatorem, sed miseriam suam sibi dedita
supplicia concitasse, quibus cruciati meliores facti sunt. Sed modo hæc prætermis-
tenda. Malorum autem si quis audet causam deum dicere, siquidem uolumus bonis
ciuitatem legibus fundare, nullo modo patiemur. Nec enim phas est id dicere, nec con-
ducibile, nec congruens, sed omnino nephandum ac falsum. Probatum mihi hæc lex
inquam, sitq; ista prima formulæ, quod nulli omnium liceat malorum, sed bonorum
solummodo causam deo attribuere.

Quod deus immutabilis ac uerus est. **Caput III.**

Ad hæc responde quæso, utrum putes ab illa in aliam formã deum mutari,
ut nos decipiat, an simpliciter esse, ac nunquam mutationem aliquam suscipere.
Non habeo, inquit, modo quod respondeam. Si quid autem à forma sua mu-
tetur, uel à seipso, uel ab alio mutari necessarium putas, an non? necessarium
certe. Quod autem summum optimum, potentissimumq; est, mutari ab alio non poterit,
hæc autem omnia deus est: non ergo diuersas ab alio formas accipiet. A seipso autem
mutari qui potest dici: utrum enim ad melius, an ad peius mutabitur? Necessè est inquit **E**
si mutatur, quod mutatur optimū est, ad peius mutari. Videtur igitur tibi o Adymate
sponte se quæquam in peius mutare. Minime, inquit, necesse igitur est cum sit pulcher-
rimus atq; optimus, simplicissimum eum esse, ac in forma sua semper constantissime
manere. Mihi etiã ita uidetur inquit. Nullus ergo nobis deos quasi peregrinos orbem
circumire asserat, nec multa de Protheo ac Thetide mendacia dicat, nec lunonem in
Antistidē commutatam ea fecisse contendat, quæ multi conscripserunt. Sed hæc, om-
niãq; his similia pellantur à ciuitate. Sed forsã, inquit, ipsi quidē dii nullo modo mu-
tantur, nostra uero phantasmata ita mouent, ut mutari nobis uideantur. Quid igitur
inquam uellet, ne unquã deus mentiri, aut seducere re uel uerbo falsa nobis phantas-
mata imprimēs? Nescio id quidē inquit. An ignoras inquit quod uere falsum est, si ita
dicere conuenit, id non deos solum, uerū etiam hominibus odio esse? Quomodo id di-
cis inquit: non enim intelligo: putas enim inquam magnum quid me dicere, ego uero dis-
co cum falsum ita in animo se habeat, ut errore intellectus circumuoluatur, atq; igno-
rantia nemo penitus id uellet, & oderūt omnes id falsum: hoc enim est, quod paulo ante
dicebam, uere falsum animi eius qui mentitur ignorantia. Falsitas enim quæ in uerbis
est, eius falsitatis imago est, qua animus seducitur, quod quidē falsitatis simulachrum **P**
sincera puraq; falsitas non est, atq; ideo non semper odio dignum est, conducit enim
nonnunquã uel aduersus hostes, uel ad eos, qui amici uidentur, quãdo mali aliquid in-
ferre conantur. Tunc enim ad incommodorū euerisionē falsitate uti non incōmodū est
prisca etiã, quæ certe scire nequimus, quæ etiam similiter fingentes nonnihil inde utilitatis
adipisci conamur. Quia igitur ratioe falsitas deo cōueniet, utiq; quia prisca nesciat: an quia
hostes uehemēter formidet: an quia suorū insidias uelit effugere? Nihil, inquit, horū de
deo dici potest: mētiri ergo deū nephas est dicere, unde simplex maxime & uerus uer-
bo atq; re est, nec ipse in seipsum mutat, nec alios aut phantasmatibus, aut uerbis, aut si-
gnis uigilantes, aut dormiētes decipit. Recte omnia ista dicta sunt inquit. Sit ergo ista
secunda formula, ne cui liceat seductorē, aut mendacē, aut mutabilē aliquo modo deū
appellare. Quare non est laudandū illud Homericū, quod somniū Agamēnoni missum
est, nec Aeschylus audiendus, cū fingat Thetida dicere, Apollinem in nuptiis suis opti-
mos eã filios ac lōgē uitę habiturã cecinisse. Et ergo Thetis apud eū dicit, diuinū Apol-
linis os falsum posse dicere non sperabã, nūc autē uideo ab eo ipso, quod mihi scãa de filiis
cecinit, filiū meū esse interfectū. Hæc cæteraq; huiusmodi pellenda omnino à ciuitate
sunt. Quod igitur Plato uerbis præcipit, id ipsum re in Hebræorum scriptura factita-
tum inuenies: nullam enim de deo turpem fabulam, nullam de angelis, nullã de pijs
uiris

A uiris inuenies. Cum autem bonorum causam esse deum Plato asserat, nonne à Mose illud accepit? qui singulis creatis subiungit. Et uidit deus, quia bonum. Et omnia simul repetens. Et uidit deus, inquit, uniuersa quæ fecerat, & ecce ualde bona: nec unquam apud Hebræos malorum causa deus putatus est. Quare propheta etiam ad hominē, qui sua se uoluntate deprauauit, his uerbis utitur. Fructuosam ego te uitem plantaui, quomodo retro uersa es? Quod si alicubi mala diuinitus improbe dare scribitur, pœnas atq; supplicia mali uocabulo intelligere debemus, quas deus cum sit bonus nō ad detrimentum eorum qui puniuntur, sed ad utilitatem atque commodum mittit, sicut medicus ad salutem laborantium cura nōnunquā utitur amara dolorisq; plena. Unde apud Platonem quoq; dictum est, utilitatem consequi eos, qui puniuntur. Et Iudeus quidam dixit: Castigat dominus quem diligit. Quod autem mutari deus non potest, sic à persona eius in scriptura dictum inuenitur. Ego dominus deus uester, & non mutator. Et apud Psalmistam: Omnes sicut uestimentum ueterascēt, & sicut opertoriū mutabis eos & mutabuntur, tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Quod si dei uerbum in forma figuraq; hominis uenturum scriptura prædicat, quod nos una uenisse affirmamus, atq; ideo mutationem deo attribui nonnulli putent, sciant quia

B non ut gentium fabulæ de Protheo, Thetide, atq; Iunone: nec ut cæteri dii, qui errantes sicut peregrini orbem circumeunt, ita uerbum dei Hebræorum scriptura in hominem mutatum esse affirmat. Verum quoniam rationale animal homo dei à deo errauit, ut neq; deum deiq; prouidentiam, neq; seipsum cognosceret, sed in naturam bestiarum male agendo inciderit, idcirco deum ut medicum & saluatorem uenturum prædicebat, non quidem à sua natura mutatum. Non enim seduxit eos qui uiderunt, sed utramq; uerissime conseruauit: uisibilem dico atq; inuisibilem naturam, uisus enim homo est, & quidem uerus homo fuit, uerbum etiam dei uerum, filiusque dei uerus est. Quare non seduxit credentes, neq; falsitas ulla in eo inuenta est, qualis etiam Platoni deus esse uidetur. Maxime igitur deus uerbum uerbo atq; re simplex est, nec à seipso mutatus unquam fuit, nec alios, aut phantasmate, aut uerbo, aut signo uigilantes, aut dormientes decepit, sed sicut rationalium medicus animarum salutem uniuerso generi hominum afferentes, uere non phantastice hominem assumpsit, ac ita nobis omnibus ad ueram pietatem, ad ueramq; dei cognitionem conuersionem largitus est. Talia igitur nostra sunt, eos uero qui aliter dicunt, ab ecclesia tanquam à ciuitate Platonis consilio compellimus.

C Quod Socrates quia Gentilium deos spernebat, occisus est. Cap. III.

Eos autem gentium à Socrate quoq; contemptos fuisse, & hac de causa eiecitum ab Atheniensibus diximus. His enim fere uerbis in Euthyphrone Plato utitur. Ipsi enim homines Euthyphron, inquit, Iouē optimum atq; iustissimum deorum putant, & tamen fatentur patrem ab eo uinctum fuisse, quia filios impie deuorabat: mihi autem irascuntur, quia patrem iniuriantem ulciscor. Et si contraria sibiipsis de dijs & de me dicere inueniuntur. Num, inquit, Socrates o Euthyphro propterea ipse accusatus sum, quia ægre fero talia dici de deo? Hæc Numenius in libro de arcanis Platonis hoc modo exposuit. Si accusationem de Atheniensium theologia Plato scripsisset, ostendissetq; seditiones parētum atq; filiorum, & deuorationes ultionesq; iniquas, & nephanda matrimonia impie dijs à Theologia eorum attribui, dedisset meo quidem iudicio causam Atheniensibus, incitassetq; ipsos ad cædem suam, atq; ita morte Socratis obiisset, sed uiuere quidem ille impietate inuolutus nunquam uoluisset, quoniam uero & uiuere & uere ac pie dicere tuto poterat. Euthyphronem quidem uirum arrogantia corruptum pro persona, non Atheniensium solummodo, sed omnium quæ pie nō sentiunt, ipsum autem Socratem pro persona sua posuit, atq; ita ueritatem & securitatem simul consecutus est.

Nulla pacto iurandum sit. Caput V.

P ij IN Cris

IN Critone autē mortem pro ueritate omnino despiciendam his uerbis ostendit. Ego uero, inquit, o Crito non modo nunc, sed semp̄ talis fui, ut nulli magis quā rationi credā ei quæ mihi optima uideatur, quam obrē non possum nunc, quoniam isto casu oppressus sum rationes eas quasi falsas contemnere, quas & prius, ut optimas prædicauī, & nunc similes mihi uidētur. Et nisi meliores alias dicere habeamus, nec si etiā maiora quam mors & uincula pecuniarumq; ablationes innuerent pericula, tāmquam puer laruis territus, à proposito desistam. Sed uideamus an recte prius dicebamus, quod oporteat opinionem alias improbare, alias minime. Nam si hoc antequam mors instaret recte dicebatur, nūc uero aliter uidetur. Ludus quidē & deliratio, disputatio nostra fuit. Sed quoniam præsens tibi calamitas nulla impendet, nonne sentētiam meam probas, quia scilicet aliæ hominum opiniōes amplectēdæ sunt aliæ nequaquam? nec hominum omnium, sed aliorum opiniones eligendæ, aliorum uero minime? Quid ais? Probe inquam dicitur. Bonas ergo eligendas, prauas autem eiciendas asseris, an non? Assero inquit. Bonæ autem nonne sapientum sunt, prauæ autem insipientum? Quidni? Vtrum igitur uir bonus laude ac uituperatione & opinione cuiusuis mouebitur, an eius solummodo, qui ea in re præcipuum habeat artificium. Eius solummodo mihi uidetur. Fugienda ergo est uituperatio, & laus expetenda. Nunquid multorum, sed eius solummodo qui præcipuam habet rei, cuius laudes desideras doctrinam. Ita faciendum uiuendumq; ut ipse monet, cæteris omnibus contemptis. Quare ne cætera percurram, de iustis quoq; atq; iniustis, turpibus & honestis non multorum opinionem sequi oportet, sed eius solummodo qui hæc recte intelligit, quem uereri atq; timere quam cæteros omnes oportere ipse censeo, quem nisi sequamur, nec iusti uidelicet, nec probi erimus uiri. Quare nec uiuendum nobis est ita corruptis. Non ergo curare debemus quid multi, sed quid dicturus esset, si quis intelligeret, aut ipsa ueritas, si ei attribueretur oratio. Hoc ubiq; proprietatis ueritate ita factitatum à nostris est, ut nullus nostrum uoluntatē aliorū confideret, sed omnes uno animo Christum sequamur, nullas pecuniarum ablationes, nulla uincula, sed nec mortem quoq; ipsam timentes, quales apud Hebræos etiam præcis temporibus multi fuerunt.

Quod fortes uiri etiam post mortem patriam defendunt. Caput VI.

IN eodem nullo pacto iniuriandum esse Plato censet. Affert ne, inquit, turpitudinē iniurianti, & dedecus iniuria an non? Affert inquit. Nullo igitur pacto iniuriari oportet. Fateor inquit. Nec ergo etiam læso referēda iniuria est, ut multi putāt, quoniā nullo pacto iniuriandū est, & quoniā malefacere nihil aliud est quā iniuriari, non oportet male alicui facere, etiā si innumerabilia mala perpeffus sis. Hæc nobis à Christo clarius præcipiuntur, & propheta multo ante Platonē. Si reddidi retribuētibus mihi mala, decidā ab amicis meis inanis. Et rursus. Cum his qui oderunt pacē erā pacificus. Quod autē pro ueritate mori debeamus, quod multi Hebræorū fecerunt, Christianorū uero ferme innumerabiles. Socratem audi apud Platonem in Apologetico dicentē. Si dicetis, inquit, mihi o iudices, Anyto quidē accusatori tuo Socrates ualere dicemus, te autē hoc pacto ac fœdere liberamus, ut nunquā amplius, ut solebas, philosophari audeas: & si aliter feceris, ut moriaris. Si hæc mihi diceretis, constanter responderē, quod ego diligo quidem uos o uiri Athenienses, credo autē deo magis quā uobis. Quare quousque uiuam & possum, nunquam philosophari, id est, recte uiuere non desinam, nec desistam unquam hortari admonerēq; uos, quem admodum consueui. Hanc Platonis Socratisq; sententiam uix à solo Socrate, ab Hebræis autem & ante Christū multis & post Christum innumerabilibus constanter ipsa re approbatam inuenies. Hebræos enim etiā saluatoris nostri discipulos fuisse non ignoramus.

Itidem.

A Itidem. Caput VII.

ED uideamus quid de his dicat, qui pro defensione patriæ magno animo militantes, mortui sunt. Nonne igitur, inquit, eos qui militiam fortiter pro patria facientes interierunt, aurei generis fuisse dicemus? Omnino inquit. Credemus igitur Hesiodo postquam aurei generis homines mortui sunt, à multis homines angustijs semideos factos liberare, mortaliūq; om̄ium esse custodes, ac in posterum quasi deos colemus, eorumq; adorabimus monumenta. Similiter etiā om̄es, qui præclare uixerunt, quoquo modo mortui sunt honorabimus. Hæc nos quotidie facitamus, qui ueræ pietatis milites, ut dei amicos honorantes, ad monumenta quoq; illorū accedimus, uotāq; ipsis facimus tanquā uiris sanctis, quorum intercessione ad deum non parū iuari profitemur. Hęc à Platone collegimus, ut ostēderemus hebraica illum philosophia munitum, nostris consentanea scripsisse. Plura istis apud eum inueniri ab Hebræorum sumpta scriptura, non sum nescius, sed om̄ia colligere longum est. Verum ne soli nos ab Hebræis, tam Platoni quam alijs, multo furto esse ablata conspexisse uideamur, aliorum quoq; testimonia, qui hoc ipsum perspexerūt, ponenda sunt. Primumque Aristobolum audias, qui in libro, quem ad regem Ptolomæum conscripsit, his uerbis utitur. Apertissimum quidem est, leges & disciplinā nostram diligenter fuisse Platonem secutum. Non enim latet, si quis attentius eum legat, perceptam ab eo, & quidem diligenter, scripturam fuisse. Scimus etiā omnes ante Demetrii Phalerei tempora, imo uero ante Alexandrum & Persarum imperium, quinque Mosi libros in græcam linguam quamuis non commode traductos fuisse. Totæ uero scriptura nostra Demetrii Phalerei opera, & Philadelphi regis, cui progenitoris iussu aptissime translata est. Et post pauca, Diuinam uocem, inquit, cum dicatur. Et dixit deus, Fiat, & factum est, non syllabis prolatum sermonē, sed operis nutu ipsius constitutionem intelligere debemus. Quod mea quidem sententia Pythagoras, Socrates, atq; Plato secuti, dei uoces audire dicebāt, uniuersi productionem à deo emanasse uidentes, & uirtute illius contineri non dubitantes. Sed Orpheus etiam in carminibus, quæ inscripsit de uerbo sacro, diuina uirtute omnia gubernari, cunctaque à deo producta hoc modo asserit.

Vos qui uirtutem colitis, uos ad mea tantum
 Dicta aures adhibite, animosq; intendite uestros
 Contra qui sanctas leges contemnitis, hinc uos
 Effugite, & procul hinc miseri procul ite prophani,
C Tu uero qui diuina specularis, & alta
 Mente capis, musæ uoces amplectere, & illas
 Aspiciens sacris oculis sub pectore serua
 Hoc iter ingressus, solum illum suscipe mundi
 Ingentem autorem, solum interituq; carentem
 Quem nos præsentis, qui sit sermone docemus
 Vnus perfectus deus est, qui cuncta creauit
 Cuncta fouens, atq; ipse ferens super omnia se se
 Qui capitur mente tantum, qui mente uidetur,
 Qui nullumq; malum mortalibus inuehit unquam,
 Quem præter non est alius, tu cuncta uidero
 Hic ipsum in terris melius quo cernere possis
 Hic etenim uideo ipsius uestigia, fortem
 Hicq; manum uideo, uerum ipsum cernere quis sit
 Nequaquam ualeo, nam nubibus insidet altis
 Nemo illum nisi Chaldæo de sanguine quidam
 Progenitus uidit, quem cœlorum aurea sedes

*De fidei ueneratione
 eorum ad deum pro
 nobis intercessit.*

*Demetrius in
 Persarum imperium
 uersus & Augustus etc
 etc*

Supra h: d. m. j.

Sublimisq; tenet, cuius se dextera tendit
 Oceani ad fines, quem de radicibus imis
 Concussiq; tremunt montes, nec pondere quamuis
 Immenso sint ferre queunt, qui culmina cœli
 Alta colens terris, nunquam tamen ille sit absens
 Ipse est principium, medium quoq; & exitus idem
 Præscorum nos hæc docuerunt omnia uoces
 Quæ binis tabulis deus olim tradidit illis
 Aratus etiam sic de deo loquitur

Ab Ioue principium, sunt Iouis omnia plena
 Quem reticere nephas, Ioue cuncti utuntur, ab ipso
 Nos sumus, ille fauet, uires cunctisq; ministrat.

Iouem enim hic Aratus supremum deum nominauit. Sed non his solum, sed omnibus philosophis, qui hoc nomine digni uisi sunt, ita pia de deo sententia uidetur habenda, nostra lex sola diligentissime sanxit. Ad pietatē enim ueram sola nos adducit, & ueræ uirtutis curā habere cōpellit. Et post aliqua. Oībus ergo productis, inquit, ad requiē à laboribus septimum diem nobis concessit. Et paulo post. Prima uero res naturalis ter lux, in qua uniuersa conspiciuntur dici potest, quam quidē lucem sapiētiam quoq; appellare possumus. Tota nēpe lux ex sapiētia est, unde quidam peripatetici fulgorē ipsam appellarunt, quoniam qui eam sequitur, per totam uitam nūquam cespitabit. Quod clarius Salomon ille dixit, ante cœlum & terram sapiētiam genitam esse affirmans. Quod autem scriptura dicit requieuisse deum in septima die, id non quia nihil deus postea faciat dictum est, ut nonnulli putant: sed quoniam ordo rerum fixum habuit statum, qui nunquam mutatur cessasse deus dicitur. Ideo enim dicitur, in sex diebus illum cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt creasse, & ut tempora & ordo rerum secundum prius & posterius significetur. Eo enim ordine facta sunt, quo postea gubernantur & transmutantur. Lege autem iussit hęc diē nobis esse seruandam, in signum rationis septimæ, quæ in nobis constituta est, in qua humanarum diuinarumq; rerum cognitionem consequimur. Hebdomadibus autem uniuersum uoluitur, cūcta fouens quæ uiuunt & germinant, unde nomine quoq; sabbatum appellamus, quod latine quies interpretari potest. Hoc ipsum Hesiodus quoq; his carminibus probauit.

Primum prima dies de hinc quarta & septima sacra est. Et rursus.

Septima lux rursus sacra & præfulgida uenit.

Homerus etiam sensisse uidetur cum dicat.

Septima lux aderat, cuncta & perfecta fuerunt. Et rursus.

Septima ubi orta dies Acherontis liquimus undas.

Hoc enim significat, quod obliuione uitioque animæ, in septima secundum ueritatem ratione, ubi cognitionem ueritatis adipiscimur, omnia prædicta relinquuntur.

Linus etiam hæc cecinit.

Septima cum uenit lux cuncta absoluerē cœpit
 Omnipotens pater inq; bonis est septima, & ipsa
 Est etiam rerum cunctarum septima origo
 Septima prima eadem perfecta & septima septem
 Vnde etiam cœlum stellis errantibus altum
 Voluitur, & circlis totidem circum undiq; fertur.

Hæc ab Aristobolo nobis sumpta sunt. Nunc Clementem quid de hac ipsa re scripserit audiamus. Modo, inquit, à Barbara, ut ipsi dicerent philosophia, multos furatos Græcos fuisse ostendamus. Deinde stoici corpus dicunt, quia in corpore, & spiritum secundum substantiam quasi totius animam. Hæc aperte in scriptura inuenies, altior enim sensum atque uerum perspicere nequiuērunt, unde per uniuersa mundi substantiam

Astantiam tanquam fouentem animam transire deum asseruerunt. Seducti autem sunt, quia de sapientia dicitur, per omnia ipsum transire tenuitate atque munitie sua, non enim intellexerunt de ea sapientia, quæ prima creatura est scriptum esse. Hylen quoque in principijs philosophi Stoici scilicet Plato, Pythagoras, & Aristoteles posuerunt, quæ informis & absque qualitatibus asserunt, quamuis Plato in Timæo, unum occulte principium censere uideatur his uerbis. Quid nobis uideatur de omni principio, aut principijs, modo dicendum non est, non alia de causa nisi difficillimum est. Ille etiam locus scripturæ. Terra quoque erat inuisibilis & informis, occasionem eis dedit, ut Hylen deo subicerent. Vacuum autem Epicurus posuit, quoniam illud non recte intellexit. Vanitas uanitatibus, & omnia uanitas. Aristoteles usque ad lunarem pilam providentiam dei deduxit illo psalmo decæptus. Domine in celo misericordia tua, & ueritas tua usque ad nubes. Prophætica enim dicta ante Saluatoris nostri tempora magna obscuritate tegebantur. Supplicia uero apud inferos esse tam poetæ quæ philosophi à nostris acceperunt. Ad hæc autem sequitur necessario immortalitas animæ, quod enim supplicio & cruciatu uexatur, omnino uiuit. Plato uero, quod Hebrei gehennam dicunt ignis, fluuios Tartarum, Cocytum, Acheronta, & Pyriphlegethonta secundum poetas appellat, uiros uero igneos dicit damnatas animas ad supplicia impellere, angelos uidelicet quosdam à quibus iniusti puniuntur. Ad hæc angelum unicuique ad custodiam diuinitus datum à scriptura nos didicimus. Et Plato scribere non dubitauit hoc modo, Quoniam inquit omnes animæ sorte uiuendi modum eligere, ordine ad sortem suam progrediuntur motæ à dæmone, quem singulæ sortitæ sunt, qui ad custodiendam hanc uitam, & ad perficienda quæ elegerunt, una cum eis mittitur. Hoc ipsum credo Socratem etiam significasse, cum dæmone quodam sæpius atque sæpius gubernari se dixerit. Mundum quoque factum esse à Mose didicerunt. Apertissime namque Plato uniuersi huius factorem atque patrem deum appellat, quasi ab eo solo ex non ente formatum. Stoici quoque huius opinionis sunt, & quem scriptura diabolus nominat, malignam animam in decimo de legibus Plato appellauit, aduersus quam pugnam nobis esse constitutam ostendit. Cum autem mundum alium intelligibilem, alium sensibilem esse Moses ostendat, & alium primitiuum atque exemplar, alium exemplaris illius simulachrum, quorum alterum scilicet intelligibilem imitari, alterum scilicet sensibilem senario accommodet numero, qui à Pythagoreis quasi fecundus coniugium appellatur. Nam in unitate quidem inuisibile cælum, terram sanctam, & lucem intelligibilem creatam fuisse asserit. In principio enim, inquit, fecit cælum & terram, terra enim erat inuisibilis. Et dixit deus: Fiat lux. In creatione uero mundi sensibilis solidum cælum creauit. Solidum porro nihil aliud quam sensibile est. Terram similiter uisibilem, & lucem uisibilem produxit. Hinc Plato ideas & species sensibilibus, intelligibilibus intelligibili mundo collocauit. Corpus à terra formatum Moses asseruit, quod terrenum Plato habitaculum appellauit, rationalem uero animam Adæ in faciem affirmat, unde philosophi in capite intellectiue animæ sedem arbitrati sunt. Ad similitudinem autem dei factum hominem cum audiuerunt, sequelam illam intellexerunt, de qua scribit alibi Moses. Post dominum deum nostrum ambulate, & mandata eius seruate. Sequuntur nempe deum omnes, qui pie ac sancte ipsum colunt: Hinc Stoici philosophi philosophandi finem congruenter naturæ uiuere terminarunt, Plato uero deo per similitudinem inhære, & omne bonum bono amice esse atque simile. Et in Timæo iuxta libri finem. Opportere, inquit, ut intellecto intelligens secundum priscam naturam simile faciat. Cumque simile factum sit, illum semper præ oculis habere finem qui omnibus optimæ uitæ finis à dijs præpositus est. huncque finem in præsentem & in futuro tempore sequi fratres quoque homines omnes, quoniam ab uno deo producti sunt. Sed alios quasi ferreos, alios quasi argenteos, alios quasi aureos, ait. In Thetico autem cum

DE PRAE PARATIONE EVANGELICA

ueram philosophorum uitam describat, nōne christianorum uita superiore quadam **D**
 uirtute concitus descripsit? Pythagoras uero, Socrates, & Plato cum se uocem dei au-
 dire affirmarent, constructionem uniuersorum diuinitus factam atq; gubernatā in-
 telligebant, Mosaycam illam uocem exprimentes. Et dixit, & factum est. Hesiodus ue-
 ro de creatione Pandoræ dicit, quia Vulcano Iuppiter iusserit aquam terræ cōmiscere,
 & uocem atq; mentem hominis limo immittere. præterea ignem & lucem allegorice
 deum appellat scriptura. Stoici uero naturam esse dicunt ignē artificiosum, uia in ge-
 neratione gradientem. Epicharmus autem Pythagoreus, unde nisi à scriptura didicit
 nihil clam deo esse, & ipsum natura omnia uidere, nihilq; impossibile ipsi esse. Demo-
 critus quoq; omnia, inquit, Iuppiter cognouit, omnia ille dare, & omnia potest aufer-
 re, rex omnium ipse solus est, Iouem enim plerunq; primam causam solēt appellare.
 Sed Pyndarus multo magis mystice tāquam Pythagoreus. Vnum, inquit, hominum
 genus est, & ab una matre cuncti, unum patrem creatorem summum atq; optimū ar-
 tificem habemus, qui progressus singulis diuersos secundum merita præbet. Matrem
 profecto Hylen appellauit. Illud autē Platonis in epistola ad Erastion, & Choriscon
 omnino diuinum patrem enim & filium nominat, & per eos pie tāquam uniuersi cau-
 sam iurandum esse asserit, & illud similiter. Circa regem omnium omnia esse, secūdo **E**
 circa secūda, tertio circa tertia. Quæ omnia aut illi diuinitus reuelata sunt, aut, quod
 reliquum est, ab Hebræis eorumq; scriptura accepit, sanctissimam enim trinitatem il-
 lis uerbis significari non dubito, tertio enim spiritum, filium secūdo, patrem primum
 ordine posito collocamus. Heraclitus uero Ephæsius, unum mundum sempiternum
 atq; incorruptibilem opinatur semper fuisse, futurumq; affirmans, alterum corrupti-
 bilem & factum diuinitus. Plato rursus in septimo de republica hanc diem nocturnā
 diem appellat, propter huius mūdi forte principes, somnum autem & mortem uiam
 animæ in corpus similiter, ut Heraclitus esse confirmat: quam obrem, utputo spiritus
 sanctus ore prophetæ de saluatore nostro his uerbis prædixit. Ego dormiui & sopor-
 ratus sum, surrexi, quoniam dominus suscepit me. Non enim resurrectionem solum-
 modo deum excitationemq; à somno, sed descēsum etiam eius in carnem somnū alle-
 gorice appellauit. Ego uero de dominico etiam die in decimo de republica, his uerbis
 uaticinatum fuisse Platoneū censeo. Cum, inquit, in prato septem dies singuli affue-
 runt, tunc surgentes hinc oportet in octauo die ipsos proficisci, & quadriduo perueni-
 re, pratum enim octauam sphaeram tanquam amœna sanctorū loca intelligimus, se-
 ptem autem dies erraticarum sphaeras, & omnem operosam artem ad finē quietis **F**
 festinantem. Via uero, inquit, quæ ultra erraticas stellas est, ad supremū cœlum ducit,
 ad motum uidelicet & diē octauū. Quadriduo uero peruenire ait per quatuor elemen-
 ta uiam fieri significans. Septimam etiam diē non Hebræi solum, sed omnes fere tam
 philosophi quā poetæ sacrationem esse cognouerunt. Antisthenes quoq; propheti-
 cum illud. Cui me assimulasti dicit dominus, commutauit, deumq; dixit nulli simile
 esse. Quare impossibile est, inquit, ipsum agnoscere, cuius imaginem nullam habeas.
 Similia etiam Xenophon Atheniēsis his uerbis scribit. Qui omnia quatit, & omnia qui-
 escere facit, magnus, potensq; est, quod omnibus patet, qualis autem forma sit nemini
 patet nisi ipsi soli, qui luce sua omnia perlustrat: quis em̄ corporeus deum uerum cœles-
 tem atq; immortalem oculis cernere potest? Et Xenophanes Calophonius. Vnus, in-
 quit, deus inter deos atq; homines maximus, nec corpore atq; mēte mortalibus simi-
 lis. Cleanthes etiam Stoicus interrogans me, inquit, qualis deus sit? attende igitur bo-
 nus, ordinatus, iustus, sanctus, seipsum possidens, utilis, speciosus, oportunus, seuerus,
 liber, semper commodus, intrepidus, sine mœstitia, sine dolore, tutus, gloriosus, chari-
 tas, quem esse omnes conueniunt mitis, acer, tardus, sine quærela, semper manens. De-
 inde idolorum cultum occultius meo quidem iudicio reprobans subiungit. Illibera-
 lis autem atque seruus est, qui opinione uulgarī ducitur quasi bonum inde quicquam
 confes

A consecuturus. Noli ergo uulgari opinione deum colere, nec maligni luminis figuras honorare. Heraclitus autem uerbi, quod est, semper inquit sensum homines non capiunt, nec antequam audiant, nec cum primo audierint. Hecataeus uero, qui uniuersam hystoriam collegit, cum de Abraam & Aegyptijs dicat, Sophoclem tragicum in tragœdijs scripsisse affirmat. Vnus uere, unus est deus qui cœlum latamq; terram fundauit, qui cœruleam ponti undam, & uentorum flatus produxit. Mortales autem errore seducti ex aere, ac lapidibus, auro eboreq; simulachra nocentium deorum constituisimus, quos sacris solennitatibusq; pestiferis honorantes, falsam pietatem amplectimur. Manifestum autem unum principium rerum Locrensis Timæus in libro de natura his uerbis predicauit. Vnum inquit principium omnium rerum est, ipsum absq; origine. Non enim erit principium si ab alio factum est, sed illud unde factum est principium erit. Epicarmus autē comicus de diuino uerbo aperte sic scribit. Diuinum inquit uerbum est, quod artes hominibus suggerit, docetq; facere quod conducit. Non inuenerunt enim homines artes, sed deus hominibus eas immisit. uerbum autem hominum à diuino uerbo defluxit. Cum autem per Esaiam spiritus sanctus clamet. Quid opus mihi est sacrificiorum multitudine uestrorum dicit dominus, plenus sum holocaustis agnorum, pinguedinem & taurorum sanguinem nolo. Et post pauca. Lauamini purificateq; uos, & eijcite iniquitatem ab animis uestris, ceteraq; huius. Menander comicus uide quemadmodum in comœdia eisdem fere uerbis à sententiâ usus est. Si quis o Pamphile taurorum in sacrificium oblata multitudine, aut deorum aliorumq; huiuscemodi propitium se habiturum deum arbitratur. penitus errat mentis leuitate seductus, sed oportet iustitiam seruare, non adulterio, neq; uirginum uti corruptione, nec acus quidem tenuis filum, si alienum est, concupiscere. Deus enim prope est, & omnia uidet, quod illi simile est, deus appropinquans ego sum, & non deus de longe, faciet ne aliquid homo in occultis, & ego non uidebo ipsum? Deiphilus etiam comicus non aliunde quam à scripturâ in comœdiam transtulit ea, quæ de iudicio dicit. Tu putas inquit mortuos, qui delitiose uixerunt, dei iudiciû effugisse, sed est iustitiæ oculus, qui omnia perspicit. Duo enim itinera mortuis proposita esse putamus, alterum iustorum, alterum impiorum. Caue igitur ne erres, nam & apud inferos iudicium est, quod deus dominatur omnium exercebit, cuius nomen terribile, quod ego dicere nequeo. Si quis autem mortalium male agens putat dei oculum effugere, is impia ducitur opinione. Cauete qui putatis deum non esse, est enim inquam. Si quis autem perperam agit, tempus lucratur: nam postea dabit pœnas. In Orphicis quoq; scriptum inuenitur. Cum omnes deos occultauerit, ad lætissimam rursus restituet lucem. Quare si iuste sancteq; uiuemus, & hic beati, & postquam hinc recesserimus, beatiore futuri sumus, quam beatitudinem non determinato quodam temporis spacio habebimus, sed in æternum requiescere poterimus, una cum cæteris habitantes immortalibus. Idem. Orpheus, cum inuisibilem deum affirmauerit, uni solummodo cognitionem sui donasse de genere Chaldeorum, asserit. Abraam, ut ego puto, aut aliquem ex suis significans his fere uerbis. Nullus inquit deum nouit, nisi quidam unigenitus à genere Chaldeorum defluxus. Deinde commutatis uerbis illud expressit. Cœlum mihi est sedes, terra uero scabellum pedum meorum. Deus inquit in cœlo aurea in sede firmus sedere cognoscitur, terra uero sub pedibus eius est, manum autē eius dexteram ad fines oceani ostendit, montium radices tremiscunt, à uiribus eius resistere non possunt. Cælestis igitur ipse est, & in terram omnem peruenit, ipse initium omnium, medium atq; finis. Hæc ab illis prophætis effluxerunt, Qui si aperiet cœlum, tremor uniuersa compræhædet, & abs te montes liquefient, sicut à facie ignis liquitur cera, ut quis metipus est cœlum palmo? Quid oportet singula singulis conferendo longiorē esse? omnia quæ apud Græcos uel apud Barbaros, siue poetas siue philosophos res etiâ dicta sunt, apertissime à Iudæorum scriptura deriuata uidentur. Hæc Clemens

Nos autem

DE PRÆPARATIONE EVANGELICA

Nos autem Platonem maxime admirantes, neque id ab re diligentissime, namq; scri- D
pturam sequi uidetur, philosophiam tamē eius reijciemus, quoniam purissimum scri-
pturæ aurum non omnino immaculatum seruauit. Sola enim diuina eloquiā, sanctāq;
purāq; sunt longe ab omni mēdacio remota, argentum purgatum & probatum ter-
ræ. Platonis autem cæterorumq; omnium dicta simul ac scripta, quoniam humanis
cogitationibus atq; coniectura ad considerandam naturam rerum accesserunt, non
nihil falsitatis permixtum possident.

Quod inconstanter de deo Plato locutus est. Caput VIII.

Am si quis uoluerit amore atq; odio depositis exquisita ratione ueritatē
inspicere, mirabilem illum philosophum simulachris quæ manibus ho-
minum facta in uiri similitudinem fuerant, dei appellationem turpiter
attribuisse comperiet. Ita post sublimem illam Theologiam, qua patrē
& creatorem uniuersi unum deum esse conscripsit, à cælo in profundum
idolatriæ delapsus populi Atheniēsis opinionibus ferebatur. Nec ueritus est Socratē
in Pyræum ad soluenda dæ uota descendentem laudare. Gallum etiam Aesculapio E
sacrificari probe iussum à Socrate fateri uidetur, & Delphicum dæmona paternū Græ-
ciæ interpretem appellat, & diuinis libenter laudibus prosequitur. Audi enim eum q̄
turpiter uulgarem de dijs opinionem confirmat dicens. Aliorum autem dæmonum
generatiōem cognoscere, ac dicere maius quoddam opus est quam nos ferre possu-
mus. Sed credendum est his, qui iam diu dixerunt, qui deorum nepotes sunt, & ut aiūt,
clare progenitores suos nouerunt. Non enim possibile est deorum filios incredulos
esse. Nam & si nullam necessariam aut uerisimilem afferant demonstrationem, tamē
quia sua se narrare affirmant, leges patrias sequētes credamus, propter hæc & cætera
huiusmodi, is philosophus nobis, quoniam secum ipse dissidet, relinquendus est. Nam
qui poetas poetarumq; fabulas in libris de legibus contemnit, quiq; mentitum illum
ait, qui primus fingere ausus fuit, ea cælum fecisse, quæ ab Hesiodo scribūtur, cæteraq;
huius, quomodo nunc deos & deorum nepotes Saturnum, Iouem, Iunonem, & cæ-
teros appellat.

Quod non recte Plato de dæmonibus sensit. Caput IX.

D hæc cum mediam rationalium naturam non absq; ortis, sed genitam
scriptura prædicet, ex qua per lapsum genus dæmonum esse confirmet, F
atq; ideo nullo modo angelorum, aut dæmonum aliquem deum appel-
let, quoniam nec natura immutabiles sunt, nec à seipsis, sed à prima cau-
sa tam esse quàm bene esse immortalitatēq; consequantur. Plato in
corporeas quidem has intellectuales substātiās & rationales similiter asserit. Sed pri-
mum non recte non genitas tam ipsas quàm omnem animam opinatur, deinde quasi
natura defluxisse à prima causa, & ita constitutas esse contendit. Non enim omnino à
non ente simpliciter factas arbitratur. Quare plurimorum deorum genus quasi deflu-
sus quosdam ac emanationes primæ causæ & secundæ, ut ipse dicit, nobis proponit,
hos natura bonos esse, nec posse à propria uirtute Iabi, ac ppter ea deos eē affirmat.
Genus autem dæmonum aliud quoddam facit, quod omnis nequitia, ac in peiora mu-
tationis capax esse dicit. Horum alios bonos, alios prauos & esse & appellari. Hæc à
scriptura Iudeorum, id est à ueritate ipsa alienissima sunt. Sed unde sibi hoc genus dæ-
monum constitutum est? Nemo enim mentis compos à corporali materia, quæ irra-
tionalis est, rationalem naturam dæmonum unquam constituet. Quod si etiam ipsi
emanationes quædam superioris naturæ sunt, unde igitur nequitia in his posterioris
bus, quæ à primis emanarunt, nata est? quomodo autem amaritudo à dulcedine pro-
cessit? Nam si prauis dæmones omnes tenebras & omnem amaritudinem malignitate
superarunt, quomodo ex defluxu melioris naturæ ortum habuerunt? ex qua si ema-
nassent,

A nassent, non mutari profecto ad peiora potuissent: si uero mutati sunt, nō emanarunt certe ab impassibili natura. Quod si neque à superiore natura defluxu quodam emanasse ipsos ratione confiteri cogimur, nec à corporum materia productos, sequitur non genitos esse, & sic ad corporum naturam non genitam, tertiam quandam naturā absq; ortu cum deo uniuersi collocare uidetur, ita non erit sibi deus creator ac pater omnium. Sed de his satis dictum est.

Quod non recte in omnibus Plato sensit. Caput X.

Vnc de anima quid sentiat uideamus. Iam igitur cum immortalem Hebræis similiter scripserit, ac ad dei similitudinem formatam putauerit, substantiam eius tamen ex indiuisibili constare contendit. Dicit enim in Timæo, generatione atq; uirtute priorem corpore, quasi dominam animam esse productam hoc modo. Ex indiuisibili substantia inquit, quæ semper eodem modo se habet & diuisibili, tertiam quandam substantiam inter hæc extrema constituit, & quod multo peius est, diuinam illam incorpoream rationalem deoq; similem animam ad asinos, lupos, formicas, apes, cæterasque bestias descendere asserit, & huic opinioni absq; demonstratione aliqua cæteros adherere hortatur. Usq; adeo inquit in libro de anima errant, quousq; cupiditate corporis rursus corpori copulentur, talibus autem copulantur, quales mores prius in hac uita comprobauerunt. Nam q̄ uentri atq; turpitudini deditæ fuerant, asinorum & similibus bestiarum corpora ingrediuntur, quæ rapaces atq; tyrannicæ luporum atq; accipitrum corpora ingrediuntur, quæ populares fuerant, & uulgarem modestiam atq; iustitiam consuetudine cōmuni, non, philosophia & mente approbarunt, uel formicarum, uel etiā hominum rursus accipiunt corpora. Et in Phædro ad idem inquit. Vnde singulæ animæ uenerunt ad decem usq; annorum milia non reuertuntur: non enim alatae pennatq; sunt ante hoc tempus, nisi sedulo philosophatae fuerint, aut cum philosophia puerorū indulserint amoribus: iste autem ter deinceps, si hanc uitam elegerint, post mille annos circumuoluuntur, & sic allatae atque pennatae, in tribus annorum milibus tandem perueniunt, alia uero postquam hanc uitam exerint, aut sub terra damnatae puniuntur, aut in coeli aliquem locum leuatae congruenter huic uitæ conuersantur, & post mille annos ad quamcūq; uitam elegerint, utraq; reuertuntur. Descendunt enim etiam in bestiarum corpora, & ex his alia periodo rursus corpora hominum ingrediuntur. In libris autē de republica. Ab Orphei dicitur anima cygni uitam, muliebris odio generis, quoniam à sceminis occisus, nolebat scemineum rursus uterum intrare, electam fuisse, sed cygnus ait, humanam uitam elegit. Hæc cæter atq; huiusmodi scribens, non Hebræos, sed Aegyptios in hoc fuit secutus. quod certe non fecisset, si ueritatis esset amicus, quam falsitatem non grauaremur refutare, si ratione aliqua niteretur. Nunc uero quoniā ipse sibi dissidet, relinquatur. Nam ut alibi ostendimus, impias animas apud inferos æternaliter puniri scribit. Et ex his q̄ modo diximus, ex sententia sua corpus eligere asserit, pias autem in sempiterna in insulas beatorum profectas feliciter uiuere, in alijs & in Gorgia scripsit Quomodo igitur in corpora redeunt? Sed hoc quoniam manifeste falsum contemnendum potius est, quam refutandum. Illa uero sua opinio, qua rationalem animam ex diuina & ex passiuā quadam atq; irrationali compositam esse arbitratur, à multis etiam Platonice sprete neglectaq; est. Seuerus enim Platonice in libro de anima his uerbis hanc positionem Platonis aggreditur. Si ex passibili atq; impassibili substantia diuinitus anima constituta est, quasi ex albo & nigro, medius quidam color, necesse est tempore disseparari et extremis amodo penitus dissolui. Quare non immortalis, sed mortalis anima erit. conceditur enim quæcunq; natura sine cōtrario nō sunt, spacio tandem, temporis disseparari. Si ergo anima quoq; ex impassibili atq; passibili substantia facta est, necesse est quemadmodum siccum ab humido, calidum à frigido, leue à graui, dulce ab amaro, album à nigro, sic & ipsam tēpore distrahi, soluta

Q

contrarioꝝ

DE PRÆPARATIONE EVANGELICA.

contrariorum compagine. cum unumquodq; ad naturam suam necessario tēdat. An D
non uidemus quod graue est, quamuis à leuiore uictum eleuetur, deferri tamen & as-
cendendi tarditatem atq; difficultatem leuiori coniunctione afferri sua? ac similiter le-
ue quamuis deferri cogatur, ad superiora tamen niti? Quæcunq; enim à duobus con-
trarijs coniuncta sunt, impossibile est eodem modo semper manere. Sed non est certe
anima hæc duobus contrarijs composita, sed simplex natura atq; incorporea. unde
Plato recte immortalē eam putauit. Verum quoniam ex anima & corpore constas-
te hominem ab omnibus dicitur, ac passiones quæ nobis sponte, contraq; accidunt,
animæ passiones esse dicuntur. Hoc signo multi seducti, possibilem substantiam eius
corporalem mortalemq; opinati sunt. Plato uero impossibile eius naturæ possibilem
substantiam annectere coactus est. Quod autem aliter se res habet, à uirtutibus ipsius
animæ actiuis conabor ostendere. Hæc de anima sufficiant.

Quod non recte de cælo Plato sensit.

Caput XI.

E cælo uero ac Stellis, quamuis à patre omniū Hebræis similiter productas
asserat quasi deos, ramen cælestes cunctas colendas consulit, sic in Epimenis
de dicens. Cælum inquit sicut omnes alios dæmones atque deos honorare
oportet, & nota ipsi apprime facere. Et post pauca, Deos uisibiles maxis E
mos, colendissimos, perspicacissimos, ac omnino primos stellarum naturam dicens
dum est, deinde dæmones colendi sunt. Quomodo autem si hæc omnia facta sunt, ut
ipse alibi testatur, sicut in superioribus diximus, deorum cultu honoranda sunt?
cum ille solus creator omnium secundum ueritatem scripturæq; auctoritatem colens
dus sit? Hæc perstringere placuit, ut uideas quàm rectissime à nobis Hebræorum scrip-
turam Platonica philosophia præpositam esse. Ex his autem, quæ nos scripsimus, faci-
le unusquisq; cætera comperiet, quæ tetigimus, non ut Platonem accusemus, quem
summopere admiramur, sed ut ostendamus quanto ipse dictata Mosaica & propheti-
ca ueritate. Nam si quis accusare uellet, multa certe in eo inuenire posset, qualia sunt
quæ de mulieribus in libris de republica scripsit.

Quæ de mulieribus sensit Plato.

Caput XII.

Vorum nonnulla referre alienum non est, Forsan inquit si quid præter con-
suetudinem dixerō, ridiculum tibi uideatur. Quid enim inusitatius quàm mu-
lieres in gymnasijs nudas, nec solum iuuenes, sed etiã anus cum uiris luctan-
tes uidere? Et subiungit. Si quis autem irridebit, quoniam gratia uirtutis
unde mulieres exerceantur, is quam utilis sit, res ista non intelligit. Similia & in sep- E
timo de legibus præcipit. Lex enim in ea inquit, quæcunq; masculis tribuit, eadem etiam
mulieribus exercitia tribuit, nec unquam ipse dixerim equitare, armaq; mouere, ita
uirorum esse, ut à mulieribus aliena sint. Hæc longe remota à uera Hebræorum disci-
plina quis non uiderit? Non enim non dico mulierum, sed nec uirorum quidem uiris
bus, absq; nutu diuino præclarissimæ res geruntur. Nisi enim deus inquit ædificauerit
domum, inuanum laborauerunt qui ædificant eam. Nisi dominus custodierit ciuitatē,
frustra uigilat qui custodit eam. Mirabilis autem ille philosophus, in gymnica mulie-
res certamina deducere non ueretur. Mulieres inquit adolescentulæ nudæ, cursu & es
quis certent. Quæ uero quartumdecimum annum excefferint, amictu conuenienti uesti-
tæ, in certamine rursus descendant. In alijs quoq; certaminibus, q̄ ad uiros spectant, ut
in luctatione & iactu lapidum, in arcu & funda, & similibus, non uiros solum, sed etiã
mulieres adhibere præcipit. In solennitatibus etiam nudas in sexto de legibus, adole-
scentulas cum nudis iuuenibus tripudijs salire iussit. His illa quæ in libris de republ-
ca de communitate mulierum dicta sunt, addenda mihi uidentur. Lex inquit ponenda
est, ut mulieres uiris omnibus communes sint. nullaq; cum uno solummodo habitare
possit: hoc enim modo filij quoq; communes putabuntur, nec pater filium suum, nec
filius patrem cognoscet. Et post pauca. Non tamen quibusuis mulieres communiter
subijcimus,

A subijcimus, sed potestati principum totam rem committendam arbitramur, ut quemadmodum pecunias publicas digne distribuunt, sic mulieres quoque fortibus uiris, & utriusque dignitate tribuant. Multa huiusmodi sunt apud eum, immo multo etiam turpiora, quæ negligenda potius, quàm scribenda duximus. Sed ut quantum distet mens humana, quàm præcipui philosophi, à mente Mosayca, quæ diuinitus docebatur, aperius uideas, leges Platonis de Cæde cum Mosaycis conferas.

Leges aliquæ Platonis.

Caput XIII

Vodcumque inquit deus de furto & de fure dixerit, id diligenter ciuitas oraculum dei secuta faciat. Et siquidem liber aliquis iudiciū fecerit, gloriam uirtutis assequatur, si uero sciens non dixerit, infamis esto. Seruus si quid induxerit, publice domino eius pecunia referatur, ipse autem liber sit, si uero sciuerit & obtulerit, morte supplicium luat. Morte crudelissime iudicio quidem meo non indigentem puniri præcipit, cum eos quæ furta homicidiaque commiserunt, uiuere patiantur, ac à domino interfici seruum pro nihilo putet. Purgetur inquit si quis seruum suum occiderit, si uero ira concitatus alienum obruncauerit, duplum domino reddat. Si quis autem liberum hominem non præmeditatione atque insidijs, sed repente ira commotus interemerit, cum ea fecerit, quæ illi faciunda sunt. Qui absque ira occiderit, duobus ad dominandam iram exulet annis. Qui uero insidijs hominē excepit, hic & alia similiter faciat, & exulet non duobus, sed tribus annis. Quod si post exilium rursus hominem interfecerit, perpetuo exulet: Parentes si filiū uel filiam interfecerint, tribus exulent annis. Cumque redierint, conuersari iure simul non permittantur. Vir autem si uxorem, aut econuerso necauerit, triennio similiter exulet, cumque redierit, cum liberis suis non conuersetur. Frater si fratrem, aut soror si sororem, similiter. Quod si frater in defensione principis fratrem quasi hostem interfecerit, mundus sit. Similiter quæcumque aliquis se ipsum defendendo trucidauerit, mundus sit, præterquam si seruus pro defensione sua liberū interfecerit, de quo ea statuimus, quæ de parricida, qui parentes scilicet interfecerit, dicta sunt. Hæc si Mosaycis conferas, humana uidebuntur ad diuina conferri. Si quis inquit percusserit sponte hominem, & percussus decesserit, morte moriatur, si uero non sponte percusserit, loca dabo quo fugiendum est. Si quis dolo atque insidijs hominem interfecerit, etiam ab altari si illo refugerit, ad mortem rapiatur. Qui patrem aut matrem uerberat, moriatur. Si quis in iurgio lapide aut pugno percusserit hominem, si homo non morietur, damnum & medicamenta restituet qui percussit. Si seruus aut serua in manibus domini dum ab eo uerberetur interierit, ultio dominus uindicabitur, si uero diem unum uel duos superuixerit, non uindicabitur, argentum enim eius est. Si quis serui aut seruæ oculum eruerit, libertatem ei pro oculo dabit. Hæc Moses, Illa etiam non est ab re audire, quæ de rebus minimis inhumaniter Plato sancit. Si quis inquit ficus aut uinam absque consensu patroni acceperit, quoniam quæ sua non sunt accepit, damnetur. Quod si seruus quispiam fecerit per singulas ficus atque racemos, æqualia numero uulnera patiat. Hæc certe magnifica mente Platonis digna non sunt. Sed audi modo uicissim, atque cognosce, quam humanissime atque diuine Moses. Si introieris inquit in uineam proximi, comedes uinam, & implebis animam tuam, nihil autem exportabis. Et rursus, Si in messem proximi tui ueneris, non immittas falces, sed spicas in manibus tuis colligas, si metendo manipulum oblitus fueris in agro, non reuerteris ad accipiendum; inopi relinquant, ut benedicat tibi dominus deus tuus, in uindemia non reuerteris ad uindemiandum iterum; inopi erit, si quid relictum est. Innumerabilia in Platone sunt, quæ reprehendi possunt; sed ea quæ dicta sunt, satis multa esse opinor, ad ostendendum iure nobis Iudæica Platonis anteferri.

Q ij

EVSEBII

EVSEBII PAMPHI ^D

LI LIBER QVARTVSDECIMVS.

VNC aliorum quoq; philosophorum sectas, immo uero nugæ compendiose ponamus, quorum errores non à me ipso, sed con- traditione & pugna inter eos mirabili cognosces, quos quando inter se, aut cum alijs comparo, nō facile negauerim, illos claros fuisse uiros. Quando uero Hebræorum Theologis atq; philoso- phis comparo, & doctrinam doctrinæ illorum confero, caduca & friuola omnia quæ philosophi excogitarunt, mihi uidentur. Nec mirum, illa diuinitus ædita sunt, hæc humanitus.

Quod omnes inter se philosophi repugnant, contra quod nostri omnes concordant.

Caput I.

Deo ut non simus accusandi, si Græcorum doctrinam despiciamus, & Hebræorum scripturam amplectimur. Nam operæ precium est ad hanc præparati- onem euangelicam diuersas atq; inter se contrarias multarum in philoso- phia heresum opiniones uidere, ipsosq; philosophos uerbis ambitiose sibi- pps pugnantes. Plato enim ille omnes qui ante ipsum fuerunt, reprehendere acriter solebat. Platonem deinde ac Platonicos alij increparunt, & ipsi peripateticos persecu- ti sunt. & peripatetici rursus eos nihil scire, nihilq; dicere putabant. Stoici ab alijs deri- dentur, & ipsi cæteris illudere non uerentur, ita ut iam non lingua & calamo solum, uerumetiam manibus prælium geratur. His Pyrronem, Aristippum, Metrodotū, Pro- tagoram, Xenophanem, Permenidemq; addemus, nec uoluptatis defensore Epicu- rum prætermittamus, hos omnes ita redarguemus, ut alterius armis in alterum uta- mur. Sic enim inutilis esse disciplina ipsorum ac luce clarius uidebitur, non dico hæc quia Græcos odio habeam, aut quia eloquentiam eorum contemnam, sed quia falso accusari reprehendiq; me uideo, quod falsam ac fabulosam Hebræorum scripturam elegimus. Quomodo enim falsa est Hebræorum doctrina, qui ab initio humanæ ui- tæ ueram philosophiam, & pietatem, & inuenerunt, & intemeratam conseruauerunt? qui nihil unquam addiderunt aut detraxerunt his, quæ summi uiri scriptis ædiderunt ^F Principio enim sapientissimus ille Moses, quem omnibus Græcis multo antiquiore in superioribus demonstrauius, nihil omnino ex his mutauit, quæ sincera suorū ma- iorum Theologia tradidit, præterquam quod uiuēdi disciplinam temporibus atque hominibus illis congruam diuinitus sanxit, & qui multis seculis post eum uixerunt propheta, nec unicum quidem uerbum, aut Mosaycæ legi, aut Theologiæ priscorum à Mose conscriptæ, incongruens minusq; consentaneum dixisse inueniuntur. Christia- na quoq; ueritas à scriptura Iudæorum profecta ita ei congruit, si recte intelligitur, ut nulla repugnātia excogitari possit. Talia igitur nostra sunt, una sententia, una uoce à primis, qui ante Mosem fuerunt, à medijs qui fuerunt, à Mose usq; ad Christum ruti- larunt, à nouissimis discipulis dico Christi, qui ueram pietatem, id est, Saluatoris nos- tri doctrinam uirtute ac gratia ipsius connixi in lucem ædiderunt, prædicantur ac cō- firmantur, uniuersumq; orbem magis indies florentem fide conspiciamus, nec impera- torum edicta, nec hostium insidiæ, nec inimicorum gladij præualere potuerunt. Gens- tium uero præclara illa philosophia, quem unquam fructum produxit? Nam quem admodum qui ante Platonem fuerunt, ab ipso derideantur, mox ipsius Platonis uer- bis audies, Protagoram enim, Heraclitum, Empedoclem, & Parmenidem idcirco re- darguit, quia dissentientes inter se manifeste uidentur, quamuis Protagoras omnino impius, qui nullum esse deum opinatus est. Sic enim in libro de dijs ædito ab eo statim ^{inceptit}

A inceperit. Nescio inquit si dii sint, nec quali forma sint cognoscere possum. Democritus uero qui Protagoram docuit principia rerum, inane ac plenum esse dicebat, plenum ens & solidum uocabat, inane uero ac uacuum non ens, asseritque non magis ipsum ens esse quam non ens. Ab æterno enim, inquit, in uacuo continue atque uelociter entia mouentur. Heraclitus uero principia rerum ignem putauit, ex quo uniuersa fieri, & in quem resolui uicissim arbitratus est, tempusque resolutionis omnium in ignem determinatum esse ait, & generationis ex eo similiter. Si omnes cuncta moueri asseruerunt. Parmenides autem Eleta, unum esse uniuersum affirmat, non genitum, neque mobile, pilæ quoque figura conglobatum. Hunc Melissus audiuit, ac eum in omnibus sequitur de quibus omnibus hæc Plato in Theeteto conscripsit. Ex differentia inquit, ex motu, & ex mixtura adinuicem omnia fiunt quæ esse dicimus, non recte appellantes, nunquam enim aliquid est, sed semper fit, & de hoc omnes philosophi præter Parmenidem conueniunt, Protagoras dico Heraclitus, Empedocles, & utriusque poeseos summi Poetæ, comædiæ quidem Epicharmus, Homerus autem tragædiæ, qui cum oceanum generationem dicat deorum, omnia fluxu, atque motu producta esse uoluit. Et paulo post Heraclitij ait, qui in Epheso Ioniaque philosophari uidentur nullo modo curauit quiete aliquid interrogare, ac respondere, & si quid ab eis quæsiueris enigmata, quædam uerba quasi sagittas ex arcu proijciunt, quorum si rationem quandam, aut significationem quæsiueris, alio percutieris enigmate, nec quicquam cum eis efficere poteris: quippe nec ipsi secum firmi unquam aliquid dicunt, immo id apprime studere uidentur, ne quid certi, aut in uerbis, aut in animis eorum insit. Et subiicit. Ab istis igitur nihil unquam discemus, sed ipsi nos consideremus, quod ab antiquioribus accepimus occultius ab illis ac poeticæ dictum quod oceanus & fluxus generatio rerum est, quia nulla res profus stet atque quiescat. Quod postea riores apertius adeo dixerunt, ut iam etiam coriarij fabrique omnes recte se tenere philosophiam putent, liberatique ab errore uideantur, quia falsum esse cognoscant, alias rerum quiescere, alias moueri, omnia enim moueri à præclaris illis philosophis didicerunt, quos magnis laudibus prosequuntur. Fere autem oblitus sum o Theodore illorum, qui uniuersum immobile esse contendunt. Melissus enim & Parmenides & quicumque eos sequuntur spernentes illo stare omnia quiescereque affirmant. Ipsum enim inquit uniuersum non habet locum in se ipso, quo moueatur. Quid igitur nos in medio isto rum interceptio amice dicemus? nisi magno animo defensi effugiemus, quemadmodum in palestra nonnulli intercepti alij ab alijs simul tracti pereunt. Sic nos in contraria isti trahentes penitus lacerabunt. Hæc in Theeteto. Sed uideamus rursus, quæ de prioribus philosophis in Sophista scripsit. Facilia quædam Parmenides inquit locutus est, & quicumque de prioribus iudicare de entibus, quot, & quæ sint uoluerunt, fabulam quandam quasi pueris nobis narrare mihi uidentur, alius enim tria entia dicit esse, & modo inter se pugnare, modo alterum ab altero fieri coniunctiones quoque partus & educationes quasi filiorum confingit, alius duo facies, humidum uidelicet atque siccum aut calidum & frigidum in unum copulat & producit. Genus autem Eleaticum à Xenophane, & ante ipsum incipiens, omnia unum esse affirmat. Iades uero quidam musæque Sicelides coniungendum ita putarunt, ut dicerent ens & unum & multa esse, sed amicitia & inimicitia differre. Distractum enim ens semper aiunt ferri per contentione illi, qui intensiores musas coluerunt, remissiores uero sic semper se habere negarunt, sed modo quidem unum esse aiunt uniuersum ex uirtute. Veneris amicum sibi atque conueniens, modo autem multa cum ipsum sibi ipsi propter contentionem repugnet. Et post pauca. Quidam autem inquit sunt, inter quos Gigantum bellum assiduum geritur, alij enim quicquid manibus comprehenditur, tactuque sentitur, id solum esse contendunt, corpus atque substantiam idem omnino esse affirmantes. Alij eis illudunt, qui separatas à corpore substantias esse asserunt: dicunt enim quidam, intelligibiles atque incorporeas

DE PRÆPARATIONE EVANGELICA

species ueram esse substantiam. His alijsq; huiusmodi uerbis, omnes qui ante ipsum fuerunt Plato deridet. Qualem enim ipse de rebus opinionem habuit, in superioribus explanauimus, cum à Iudaica ipsum scriptura accepisse plurima probaremus. Sed successores etiam eius in medium adducamus.

De successione Platonica.

Caput II.

Platonem igitur ferunt in Academia primum docuisse, ac ideo & Academicam philosophiam uocitatum fuisse. Post illum uero Speusippum ex foro re nepotem Platonis, deinde Xenocratem Polemona docendi uices suscepisse, qui post mortem Platonis nouis opinionibus ilico Academiam repleverunt. Ita sincera Platonis doctrina una cum eo extincta, contentiones nanq; ac pugnae post eum inter philosophos coorta, usq; ad hodiernum diem maximopere uigent. Paucissimi enim, immo uero duo uel ad summum tres in tanto spacio temporis ueri Platonici sunt reperti, nec tamen etiam ipsi ab adumbrata cauillatione omnino alieni. Polemoni Archetilaum aiunt successisse, qui fertur Platonica omnino philosophiam commutasse, nouamq; quandam constituisse, quoniam nihil comprehensibile sit, & in utramq; partem rationes æqualium sint uirium, sensus quoq; fallaces esse, rationemq; nullam omnino firmam fieri. Vnde illud Hesiodicum.

Mens cæcata latet homines haud cognita cuiquam,

Atq; ipsam secum dii detinuere latentem.

Summis laudibus efferebat. Post Archetilaum autem Carneades atq; Clytomachus priorum philosophia contempta, tertiam instituerunt Academiam, quartam Philon & Acharnidas, quintam quoq; nonnulli dicunt Antiochum induxisse, si quidem successores Platonis fuerunt, quorum philosophia qualisnam fuerit, si quis discere gliscit, Numenium audiat, qui in libro de diffensione Academicorum à Platone hæc scripsit. Speusippus inquit Platonem, Xenocrates Speusippum, Polemon Xenocratem in Academia secutus est, qui in omnibus fere mores Platonis & dogmata permutabant, præterquam quod hæc nobilis incomprehensibilitas nondum illos inuaserat, ita statim post illum, aut ignorantia, aut alia quadam de causa Platonis philosophiam contempserunt. Nolo enim amore Xenocratis id dicere, immo uero Platonis gratia dicam, doleo nanq; quia philosophiam & uitam Platonis imitati non sunt. Nam & si non erat melior magno illo Pythagora, forsitan tamen etiam peior nõ fuerat, quem quidem Pythagoram discipuli eius diligenter secuti, maiorem doctori suo accumularunt honorem. Quam rem quamuis utinam non fecissent, studiosissime imitati Epicurei sunt qui cum sapientem putarint Epicurum fuisse, multis post eum temporibus nihil penitus, aut illi, aut alter alteri contrarium dixerunt, sed impietatis crimine inquinatus uis detur, qui noui aliquid dicere audeat, ita magna quædam inter eos concordia est. Similisq; est Epicuri secta disciplinæ ciuili, quippe cum sine seditione summo consensu sic agatur, ut unam mentem, unamq; sententiam habeat. Itaq; firmiter atq; concorditer Epicurum defendunt, ut etiam in posterum secuturi uideantur. Stoica uero statim ab ipsis principijs factionibus plena nondum quieuerunt, suntq; inter eos adeo diuisi, ut alij magis, alij minus se Stoicos esse fateantur. Plato autem Pythagoricus certe fuit, nec ignorabat Socratem tres deos posuisse imitatione Pythagoræ, quod & ipse secutus eo modo conscripsit, ut necessitate, nec clare dixerit, sed inter manifestum atq; occultum sententiam suam cælauerit, non inuidia quadam neq; maliuolentia, sed rerum dignitate commotus. Hoc igitur considerâtes, sperare ipsum omnino debemus ab Aristotele atq; Zenone, & quæ Academia sua diuisa est, ab ea quoq; ipsum distinguimus, ac ipsum in seipso considerantes, Pythagoreum appellamus. Sed nunc furiosissime, & huc & illuc, & totus, & per singula membra trahitur uir inter Pythagoram & Socratem medius. Sublimitatem nanq; illam Pythagoræ ad humanitatem deduxit, humile ueritatq; deiectum, Socratis ad grauitatem reduxit, ac ita Pythagora popularior atque communior

V communior. Socrate uero grauior uisus est. Sed redeamus illo, unde nobis defluxit oratio. Polemona igitur Archefilaus & Zenon audiuerunt, quamuis Zenon antequam Polemo doceret, Xenocratis etiam fuerat auditor, qui etiam Cratetem Cynicum in nonnullis imitatus est, sed Stilponem quoque & Heraclitios est secutus, nam cum Zenon & Archefilaus Polemona simul audirent, disputandi ambitione concitati, quotidie pugnabant, ita Zeno Heracliti, Stilponis, & Cratetis auxilio nixus, insignis pugnatore à Stilpone factus, & austerus ab Heraclito, Cynicus à Cratete, Archefilaus uero Cratota Platicum, & Diodorum & Pyrrona in subsidijs tenuit. Et Crantor quidem credibilem eius effecit orationem, Diodorus uero sophisticam, Pyrronem autem mutabilem eum fecit & transfugam, & omnino nihil. Vnde dicebatur de ipso, quod ex anterioribus esset Plato, ex posterioribus Pyrronem, ex medijs Diodorus. Hic subtilitatis Diodori, qui acutus dialecticus erat, & Pyrronis ratiocinationibus Platicam eloquentiam fœdauit, & modo hoc modo aliud dicens, hinc illo, & illinc huc facile tanquam mihi sciens uoluebatur, scire tamen multa eloquentiæ umbra uidebatur, nec unquam fuit in eo, ut unum & idem bis diceret, nec putabat ingeniosi esse uiri in eisdem permanere. Cauillator igitur summus uocabatur, cum ita se his quæ dicebantur dare adaptareque semper fuerit præmeditatus, ut cum ipse nihil sciret, nec alios scire quicquam pateretur. Terrebat enim omnes turbabatque sophismatibus, gaudebatque ac gloriabatur fœditate illa mirifice, quia nihil turpe, nihil honestum, nihil bonum, nihil malum cognosceret: sed si quid primo turpe dixerat, repente commutatus, pluribus conabatur rationibus, quæ prius astruxerat confutare. Erat igitur Hydra capita sua proprio ense amputans, nec aliquid habens utile, nisi quod libenter & audiretur, & uideretur. Nam & facie benigna, & ore rotundo, & suauibus erat oculis præditus, quæ non repente arripuit, sed aptus ad hæc natura, exercitatione quoque ab initio firmavit. Audiuit enim puer Theophrastum mitem uirum, nec à Cupidine alienum, quoniam formosissimus erat. Ipse postea Crantori fuit amatus, & Diodori cauillatoria naturæ commoditate breuissime secutus, Pyrronem quoque fuit imitatus, in cuius sententia quamuis Pyrronicus appellatus non sit, permanisse uidetur. Aperte nanque Mnaseas, Philomelus, & Timon Sceptici suum ipsum, id est, Septimum fuisse affirmant, uerum enim & falsum, & uerisimile, ipso quoque ut illi deserviebat. Pyrronicus igitur re, non nomine fuit, sed Crantoris pudore, à quo amabatur, nomine non re Academicus erat. Magna igitur pugna inter Archefilaum atque Xenonem fuit, & alter in alterum & dicendo, & scribendo impudenter ferebantur: quæuis Zeno non melius faceret, quam Cophisidorus orator, qui cum grauius ferret Isocratem, quem audiebat Aristotelem præmi, dicebat scribebatque non in Aristotelem quidem, ut putabat, sed in Platonem à quo alienus non erat. Nam cum Aristotelem nullo modo intelligeret, putaret autem, quoniam Platonem Aristoteles audierat Platicum illum esse, bellum quidem indixerat Aristoteli, Platonem uero & eius dogmata, quæ tamē nesciebat, reprobare conabatur, putans non Platonis dogmata, sed Aristotelis refutare. ita magnus ille orator non eum percutiebat, cui bellum indixerat, sed eum quo cum pacem habebat. Sic igitur & Zeno Archefilao pugnans, Platonem lacerabat, non enim erat forsan nescius eorum quæ Archefilaus dicebat, Platica uero penitus ignorabat, ut à libris suis manifeste colligitur, ita quem non debebat, impudenter exagitabat, & quem debebat, minime tangebatur. Et certe si Platica non oppugnasset dogmata, bonus meo iudicio fuisset philosophus. Sed de hac re latius si ocium erit, utinam autem nunquam mihi tantum sit ocium, ut ad huiusmodi res non ioco sed serio reuertar. Studebat igitur Zeno Archefilai omnia dicta refutare, ac maxime incomprehensibilitatem quibuscumque poterat argumentis aggrediebatur, quorum Archefilaus alia depellebat, alia succidebat, alia supplantabat: ita contradicentes deiecit, & auditores in stuporē uertebat facile putantes, non uerbum

non

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

non operam, non passionem, nõ quicquam aliud esse magnũ aut paruum, nisi quod **D**
 Pitaneõ Archefilao uideretur, illi uero nil prorsus uidebatur, ne affirmabat quicquã,
 sed uerbis solummodo pronũciando terrebat. Lacydes autem qui Archefilao successit,
 fit, Oeconomicus appellatus est, quia rei familiaris magnã curam habebat, manibus
 cũcta proprijs negõcia sua gerebat, nõ paupertate oppressus, nec seruis idigēs sed quia,
 immo uero causam uniusquisq; per se ipũ excogitet. Ego uero illud suauitatis gratia
 breuiter perstringam, quo maximo argumento usus, nihil penitus ab hõibus compræ
 hendi posse putauit. Solebat semper in seruorum absentia penu claudere, clauemque
 in loculo depositam obsignare, anulũq; quo diligenter signauerat, subtili filo liga
 tum, per paruulum quoddam ianuæ foramen intro iniicere. Cum autem sibi aperiendũ
 erat, retracto per filum anulũ clauique resignata, ac rursus simili modo & clauis
 debat & aperiēbat. Quam rem cum astutiã seruorum percepisset, absente Lacyde aperi
 entes clanculum uniuersum penu, prout animus eorũ ferebat, consumabant, expor
 tabant, fundebant. Lacydes autem cum & signacula quæ fecerat integra inueniret, &
 anulũ ut dimiserat, penu autem manifeste diminutum, putauit hoc illud esse, quod
 apud Archefilaum de incompræhensibilitate rerum, quod nihil uidere, nihil audire,
 nihil deniq; intelligere sincere ac uere possumus, audiuit disputari, malitia quoq; ser
 uorum nihil uero cerni scireq; possis ab ipso se audisse affirmabat. Quare confusus **E**
 nõ Academicam, sed Stoicam apud seruos disciplinam profitebatur. Illi uero Acade
 micam incompræhensibilitatem ueram esse contendebant. Ita coactus Lacydes, aliter
 inquit in scholis disputamus, aliter domi uiuimus, disputationibusq; ac schola neglec
 tis, domum sedens obseruabat. Hæc de Lacyde dicta sufficiant. Hunc audiuerẽ qdem
 multi, sed præcipuus omnium atq; insignis Cyrenæus fuit Aristippus. Successit autẽ
 ipse Euãder, post quem Carneades Academicus factus princeps gymnasiũ, tertiam consti
 tuit Academiam. Is Archefilai morem in disputando secutus est. Nam ad utramq; par
 tem ita dicebat, ut omnia quæ alijs afferebantur refutaret, incompræhensibilitatem
 tamen Archefilai non probauit. Non enim esse passibile dicebat hominem, ita in om
 nibus se retinere, ut nihil affirmet, esseq; non paruam differentiam inter incertum &
 incompræhensibile, & cuncta quidem incompræhensibilia esse, sed non incerta. Is
 Stoicorum quoq; rationum non ignarus, ambitione magis quam ueritatis amore
 stoicam philosophiam persequebatur. De quo Numenius hæc scripsit. Carneades in
 quit pugnandi morem Archefilai renouauit omnibus contradicens, & hoc atq; illud
 nunc affirmando, nunc negando, uolubilitate orationis omnia distrahens. cumq; rem **F**
 nactus esset grauiorẽ, ut maximus atque uehemens amnis, fluxu orationis atque uor
 ticibus contradicentes obruebat, ita cæteros quidem nonnunquam ui argumentorũ
 seducebat, ipse uero seipsum, quod in Archefilao nõ erat, recte intelligebat: quippe mul
 to prius ille seipsum quã auditores decipiebat, Carneades uero & permulcebat & des
 populabatur, nam furta quidem occulte, latrocinia uero aperte irruens faciebat, nõ
 dolo, modo ui etiam præparatos, præmeditados etiam homines confundebat, ita nul
 lus ei resistere poterat, sed erant omnes quibus cum pugnabat multo inferiores. Car
 neadi autem Clytomachus successit, Clytomacho Philon, de quo idẽ Numenius hæc
 perstrinxit. Philo cum Clytomacho successisset, nimia lætitia confusus, quasi gratiam
 habens, quæ illi uisa fuerat confirmabat, amplificabatq; ac aduersus Stoicos cunctis
 uiribus armabatur, sed temporis spacio ueritate rerum coniuncta incompræhensibi
 litatis opinio fuit. Quare Philo quoq; ipse ne trãffuga uideret, redargui magnopere
 cupiebat. Huic Antiochus in Academia successit, qui Stoicum Mnesarchum secutus,
 Philoni præceptor non paucis contradixit, & aliena dogmata in Academiã induxit.
 Hæc de successione Platonica ab ipsis, ut uides, philosophis tradita sunt. Consydera
 igitur altius oro falsitatem dogmatum & pugnas philosophorũ, qui & si per uniuers
 um orbem amore ueritatis errauerint, nullum tamen laboribus dignum fructũ pos
 teris

Asteris transmittere potuerunt, sed nec ipsi magnam utilitatem consecuti sunt. Cultus enim idolorum & multitudinis deorum opinio quasi pestis omnia contagione sua inuaserat, quæ ipsos quoque philosophos moribus ciuitatum ac legibus sacrificantes summerferat.

Quod unusquisq; philosophorum, quod ipse conijciebat de dijs sequebatur.

Caput III.

Nihil enim ueri de dijs à prioribus acceperunt, sed suis cogitationibus coniectura ducti, de natura philosophantur, quod Porphyrius in epistola ad Aegyptium Anebonem his uerbis fatetur. Incipiam uero inquit à dijs & demonijs bonis, de quibus plurima Græcorum philosophi dixerunt, sed quæ dixerunt coniecturis præcipue nituntur. Et subiungit. Magna pugna de his uerbis apud nos est, humanis enim rationibus de bonis conijcimus: qui autè altiora hoc modo inuestigant, cum peruenire nequeant quo proficisci uoluerint, frustra philosophantur. Idem ipse in libro ad Boethum de animæ historia inquit. Communis quidem hominum sententia immortalem esse animam prædicat, rationes uero, quæ à philosophis adducuntur, faciles refutati sunt. Nulla enim apud philosophos opinio propter contrarias rationes, quas facile contradicentes inueniunt, firma esse uidetur, immo uero etiam de his quæ oculis cernuntur, nihil esse confirmandum multi opinati sunt. Et in libro de Responsis, ipso Apollinis oraculo in testimoniū citato seductos fuisse Græcos, & ab Aegyptijs, Chaldæis, & Hebræis ueritatem, ut in superioribus diximus, conspectam affirmat. Videmur ne igitur accusandi nos qui seductas gentes cõtempnimus & Hebraicæ scripturæ toto animo adhæsimus? Cur enim oportet nos philosophos audire, ac magni quicquam ab illis uelle discere, si coniecturis utuntur. & uarijs rationibus atq; diuersis, in summam omnium dubitationem adducāt: quod ut re ipsa uideas ipsorum philosophorum de principijs, de dijs, de uniuerſi constitutione uarias, immo uero contrarias sententias exponam.

Quod mathematicæ disciplinæ nihil conferant ad pietatem. Caput III.

Iprius ostēdero nihil Astrologiam, Arithmeticam, Geometriam, Musicamque (ipsi mathematicas disciplinasq; uocant) quæq; non ipsi inuenerunt, sed à Barbaris acceperunt, ad inueniendam, ut ipsi putant, ueritatem conferre. Nam si disciplinarum inquit cognitio animum nõ formauerit, nullus recte philosophari, nec deum cognoscere potest. Ita quasi deus ipse numeris teneatur, nos qui eas disciplinas non admiramur, pecudes esse arbitrantur, nec magni aliquid posse nos intelligere contendunt. Res autem ipsa ostendit multos apud Græcos fuisse, innumera apud Barbaros, qui quamuis has disciplinas optime tenuerint: nec deum tamen, nec recte uiuendi normam cognouerunt. E contra multos sine illis pie simul atque sanctissime uixisse. Itaq; Socratem, quem merito omnes admirantur, non magni has disciplinas fecisse, Xenophon in libro de dictis Socraticis scribit. Docebat inquit quantum oporteat singularum rerum atq; artium habere peritiam. Nam tātum Geometriæ studendum consulebat, quantum sufficeret ad mensurationem agrorum ac distributionem, quod adeo facile dicebat esse, ut si quis diligenter animaduertat quam primum quantitatem agri cognouerit, mensurationem ignorare non possit. Reprobabat uero tātam eius rei curam ac studium, ut difficili figurarum cognitioni inuigilare uelis. Nullam enim utilitatem in illa speculatione uidere se afferebat, nec erat Geometriæ imperitus, sed à multis atq; utilissimis studijs etiam hominis uitam ad alienarum considerationū studia deducere non oportere putabat. Similiter Astronomiam quoq; discendam consulebat, ut dies ac noctes, horas, & menses, & annos rectius percipiamus. Quæ res ad iter agendum, & nauigationes atq; custodias, multaq; alia in nocte, aut in mense, aut in anno peraguntur, perutilis est. Eousq; autem Astronomiam discere, quousq; planetarum motus, & distantias eorum à terra comprehendas uehes-

R   menter

menter improbat. Nullam enim utilitatem etiam in hac re uidere dicebat, nec erat ex-
 pers omnium istorum. Sed cum longa tempora spacia desiderant non conferre arbi-
 trabatur utiliora relinquere, & in his uitam conterere. Omnino autem non esse cu-
 randum homini dicebat, ut per caelestia corpora futurorum quae in potestate diuina
 sunt, cognitionum perquirat. Nec enim posse homines illa cognoscere, nec dijs gratum
 esse, si quae illi occultarunt, ea tu diligenter inquiras, posseque facile ira deorum in insa-
 niam Anaxagorae cadere, qui cum caelestium scientiam profiteretur, in id amentiae in-
 cidit, ut Solem ignem penitus putaret, nec prospicere poterat facile nos ad ignem ocu-
 los erigere cum Solem respicere nequeamus, nec corpora hominum acriora fieri ab ig-
 ne quemadmodum a Sole, nec cernebat omnia, quae a terra germinantur, absque sola-
 ribus radijs atque calore caelesti crescere non posse, quae omnia igneo calore languescunt
 ac pereunt. Logicam quoque discendam ita consulebat, ut magnum eius studium mul-
 tamque operam improbaret. Haec Socrates apud Xenophontem. Ipse autem Xenophon
 in quadam ad Aeschinem epistola, haec de Platone ac de his qui naturalem scientiam
 profitebantur scribit. Omnibus inquit patet diuinas res cognitione humana compre-
 hendi non posse, quare sufficit pie ipsos deos & ex animo colere, quales autem sunt nec
 inuenire nobis possibile est, nec fas est quaerere, nec enim seruis conducit, nec eis lauda-
 bile dixerim, si dominorum suorum consilia nisi quantum ad ministerium suum perti-
 net, scrutari uoluerint. Quando enim o Aeschine Socratem quispiam audiuit de caele-
 stibus aliquid corporibus dicere? aut ad subtiles linearum speculationes perdiscendas
 exhortari? Musicam enim ipsum scimus auribus solummodo percepisse, quotidie au-
 tem de fortitudine, de iustitia, de alijs uirtutibus differebat. Haec namque bona hominum
 appellare solebat. Cetera uero aut percipi ab hominibus non posse, aut non longe a fa-
 bulis distare, Sophistarumque ludis similia esse, haec ille & caeteris consulebat, & ipse pri-
 mus faciebat. Si ergo quibus Socrates non placuit, aut taceant, aut ad id quod aequum
 est redeant: Socrati enim uiuo sapientiam deus soli attestatus est. Qui uero eum inter-
 fecerunt, poenitentiae stimulos effugere non potuerunt, isti autem bona Aegypti & pro-
 digiosam Pythagorae sapientiam adamarunt, & solida Socratis tenuitate contempta,
 tyrannidem coluerunt, & tenuissimam uitam dapibus Siculis commutare non erubue-
 runt. His uerbis Xenophon Platonem occultius pugnabat. Socrates uero apud ipsum
 Platonem in libro de republica gymnastica, musica, & astronomia ita loquitur, ut eti-
 am Plato non multum istis attribuere uideatur.

Opiniones priscorum peri archon, id est de principibus.

Caput V.

Erunt ut facilius merito contemptam esse a nobis hanc inanem Graecorum
 philosophiam cognoscas, non grauabimur altius uarias atque diuersas, im-
 mo uero inter se contrarias philosophorum opiniones repetere. Assumam
 autem ea a libro Plutarchi, quem de dogmatibus philosophorum inscripsit.
 Thales inquit Milesius de septem sapientibus unus principium rerum aquam puta-
 uit. Is primus philosophari dicitur incepisse, & ab eo Ionicam philosophiam esse ap-
 pellatam. Dicitur autem iunior in Aegypto fuisse, & in Miletum senior rediisse. Indu-
 ctus autem fuit, ut ex aqua uniuersa primo esse diceret, & in aquam demum resolu-
 i, quia sperma omnium animalium origo humida substantia est. Vnde uerisimile pu-
 tauit hoc modo ex humido cuncta oriri. Deinde quia herbae ac plantae uniuersae hu-
 mido aluntur, & fructus ferunt, eius autem penuria languescunt ac decidunt. Tertio,
 quia ignis Stellarum atque Solis & ipse mundus aqueis uaporibus alitur. quam opinio-
 nem Homerus quoque approbare uidetur cum dicat. Oceanum qui omnium fuit origo
 Anaximander autem Milesius principium rerum infinitum esse asserbat, & ex hoc
 omnia primum oriri, & in hoc tandem deuenire, idcirco infinitos oriri mundos at-
 que rursus corrumpi, infinitum autem esse dicit principium, ne quid desit, neue ge-
 neratio terminetur. Errauit autem, quia non aperuit infinitum istud aer, ne an aqua
 fit, aut

A fit, aut aliud quoddam corpus. errauit etiam, quia subiectam materiam dicens efficientem causam deseruit, infinitum enim nihil aliud quam materia est, quæ actu esse non potest, nisi efficiente eliciatur. Anaximenes uero Milesius principium rerum aerem opinatus est, ex quo fieri cuncta, & in quem resolui contendit, animam enim nostram aerem esse ait, hic enim nos continet uniuersum etiam mundum spiritus & aer fouet, idem autem aer & spiritus apud eum est. Hic etiam errauit, quia ex informi ac simpliciter spiritu atque aere animalia posse constitui putauit, impossibile autem omnino est, principium rerum solum esse materiam, cum necesse sit efficientem causam ponere: non enim ex argento aut ligno aut aere uasculum unquam fiet, nisi artifex fecerit. Heraclitus uero & Hippasus Metapontinus ignem esse principium putarunt, quo extincto cætera gignuntur, cuius solidiorē in partem se contractam atque constipatam terram fieri, terram porro ab igne resolutam in aquam uerti, & exhalationes aquarum in aerem transire. Rursus autem uniuersa corpora mundumque ipsum ignis ardore corrumpi. Principium igitur ignis est inquit, quia in eo sunt omnia, & in eum demum resoluuntur. Democritus, quem Epicurus sequitur, principium rerum asserit corpuscula quædam minutissima, quas athomos appellat ratione cognoscibiles, solidas, non generabiles nec corruptibiles, omni fractura superiores, quæ alterari non possunt. Has in uacuo, & per uacuum moueri asserit, quod infinitum esse opinatur. Athomos quoque ipsas infinitas numero dicit, quibus accidunt figura & magnitudo secundum Democritum. Epicurus autem pondus etiam adiecit: non enim mouebuntur inquit, nisi pondere deferantur. Figuras porro athomorum nec infinitas, & eiusmodi esse asserunt, ut frangi non possint. Athomos enim dicta est, non quia minima sit, sed quia diuidi ac frangi nequeat. Athomos autem esse dicunt, quia uacuum atque unitas elementa sunt. Empedocles uero Agrigentinus quatuor elementa ignem uidelicet aerem, aquam & terram principia ponit, duas etiam uirtutes amicitiam atque litem, & amicitiam quidem coniungere, litem uero distinguere. Hæc fuit primorum philosophorum discrepantia, istæ sunt de principiis illorum inanes opiniones: non enim deum creatorem, nec deos omnino, aut incorporeas & irracionales substantias: nec illud quod supra sensum, sed in principiorum numero acceperunt. Primus autem Græcorum omnium Anaxagoras, fertur intellectum rerum omnium causam asseruisse, qui philosophandi amore agros suos dicitur incultos reliquisse. Is primus efficientem causam rationalem arbitratus est: confusa enim omnia simul fuerunt, sed intellectus à confusione in ordinem ea redegit. Admiratione uero dignum est, quod ita dicentem parum defuit, quia Athenienses lapidibus obruerent, quia uidelicet non Solem, sed Solis creatorem uenerabatur. Is et si rebus omnibus intellectum proposuit, non tamen consequenter ubique seruauit. Unde Socrates apud Platonem de anima, uehementer eum inculcat. Cum legissem inquit Anaxagoram dicentem omnium causam esse intellectum magna lætitia perusus, putauit magistrum iam me Anaxagoram inuenisse qui mihi diceret omnia optime ab intellectu esse disposita, & à quo discere possem, utrum terra rotunda, an triangularis sit causam enim asserre ipsum arbitratus sum. Quare altero alterum melius, & quia optimum est talem terram esse, & si in medio ipsum diceret, ilico exponeret, quia optimum est in medio sitam esse, ac eodem modo de Sole, Luna, & de uelocitate ipsorum, & de alijs singulis, quod optimum sit alia pati, alia facere que patiuntur & faciunt: non enim alia causa quam optima reddi potest, si à ratione atque ab intellectu disposita sunt. Magno igitur gaudio sæpe libros eius perlegi, & progressus aerem, aquam, ignem, cæteraque huiusmodi asserre Anaxagoram uidens, eisque causas rerum attribuere, nec intellectui ac rationi aliquid attribuere, magna de spe decidi. Simillimum enim mihi facere uidebatur, ac si quis diceret omnia intellectu, atque ratione à Socrate fieri. Deinde cum reddere causam uellet quare hic sedeam, responderet, quia corpus meum ossibus atque neruis constat, cum ossa articulos coniunctionesque habeant neruis colligatas, & nerui

trahi atq; retrahi soleant, flecti hoc modo corpus facile posse, quia de causa fit ut sede
 am: non enim uera causa redditur, sed quia uidelicet eum Athenienses mortis crimine
 condemnarim, & mihi iustius uisum est, sententiam hanc subire, idcirco expectans hic
 sedeo, nam per carnem nisi hoc esset, si fugere mihi melius uisum esset, hæc ossa & isti
 nerui Megaræ & in Boetia essent. Si quis uero contendat, non posse me quæ mihi opti
 ma uidentur, absque neruis & ossibus cæterisq; huius efficere, uere quidem dicit,
 per hæc enim facio, ratio autem eorum, quæ intellectu fiunt, non hæc sed melio
 ris, aut certe optimi est. Et post pauca, Ita & terram alius reuolutione cælorum in me
 dium depelli, alius propter latitudinem suam ab aere sustineri, quod autem melius sit
 in medio sitam esse ne quærunt quidem. Est autem quod omnia ligat, & bonum ip
 sum, quod nescio quomodo omnes negligunt. Hæc Socrates. Anaxagoræ autem suc
 cessit Arcefilaus, quem Socrates audiuit. Præterea & Xenophanes, & Pythagoras,
 qui Anaxagoræ temporibus floruerunt, de æternitate dei, & de animæ immortalitas
 te philosophati sunt.

Opiniones philosophorum de Dijs.

Caput VI.

Vnc uideamus quales opiniones de Dijs philosophi habuerunt. Plutarchus
 sic in libro prædicto scribit. Nonnulli philosophorum, inquit, ueluti
 Diagoras, Milefius, & Theodorus Cyrenaicus, & Euemerus Egiata, & Cali
 machus nullo modo deos asserbant. Euripedes etiam tragicus, quamuis
 Ariopagitarū formidine non omnino se aperuerit, Sisyphum tamē induxit, quasi hu
 ius opinionis protectorem, & quibuscunq; potuit rationibus, sententiam eius tutatus
 est, & Anaxagoram qui una stetisse corpora confuse primo affirmauit, Deinde à deo
 in ordinem distincta, & Platonem qui non stetisse, sed inordinate mota fuisse primo
 dixit, Deinde à deo in ordinem redacta reprehendit, quia dixerunt deo de his inferior
 ribus curam esse, Beatum enim illud animal, atq; incorruptibile inquit omni bono re
 pletum, & omnis mali expers ad beatitudinem suam conuersum res humanas non a
 nimaduertit, miserum enim esset si fabri, aut operarij more ad huiusmodi fabricam se
 conuerteret. Præterea deus, quem dicunt ante ordinationem totius, aut dormiebat in
 quit, aut uigilabat, aut si neutrum uerum est, nec erat omnino. Si ergo dormiebat à se
 culo mortuum fuisse necesse est. Sempiternus enim somnus mors est, Deus autem nec
 somnij nec mortis particeps est. Sin uero uigilabat, aut perfectam beatitudinem ha
 buit, aut mancā atq; imperfectam. Si perfectam, nullius rei indigebat, quare nec ad
 nouam rerum productionem descendisse ipsum uerisimile sit, Sin autem manca beati
 tudo affuerat, quomodo uere dici deus potest, cui quicquam abfuisse conceditur. Ad
 hæc quomodo si diuinitus humana gubernantur, & boni uexantur, & mali feliciter
 uiuunt, Thales mundum deum esse asserit. Democritus mundi animam ait deum esse
 se, & cum pilæ igneæ formam possidere. Pythagoras de principijs unitatem deum &
 bonum, unitatemq; esse unius naturam intellectum uidelicet ipsum, dualitatem uer
 o dæmonem esse ac malum, in qua materialis est multitudo. Socrates & Plato unicum
 uniforme, quod uere ens atq; bonum est. hæc autem uocabula ad intellectum omnia
 spectare. Deus igitur intellectus est, & species separabilis, id est procul ab omni mate
 ria, & nulli passibili coniuncta. Aristoteles supremum deum, separabilem speciem uni
 uersi sphæræ insidentem. Sphæram autem corpus æthereum, quod ipse quintum ap
 pellat. Quod cum per multas sphæras diuidatur natura coniunctas & ratione separa
 tas, unamquāq; sphærarum compositam ex anima & corpore animal esse arbitra
 tur, & corpus quidem, ut diximus, cum æthereum sit circulariter moueri, animam uer
 o quamuis per se sit immobilis, ipsam tamen motus causam esse. Stoici deum artifi
 ciosum ignem atq; intellectualem esse asserunt uia rationeq; ad generationem mundi
 progredientem, qui mundus omnes spermaticas rationes quibus singula secundum fa
 ta gignuntur in se continet. Deum autem spiritum esse per uniuersum mundum pene
 trantem

A trantem diuersis nominibus appellatum secundum rerum per quas transit diuersitate mundum etiam deum esse & stellas & terram, supremum autem omnium intellectum esse in æthere. Epicurus deos hominum formam habere, quamuis non sensu propter tenuitatem naturæ, sed ratione percipiatur. Quatuor deinde incorruptibiles ponit naturas aethos, uacuum, infinitum, similitudines, quas quidem naturas similium partium & elementa ipse uocat. Hinc manifeste uidemus nullam græcos ante Pythagoram, atq; Anaxagoram dei habuisse cognitionem. Quare antiquissimis temporibus, ut Phœnices, & Aegyptij, qui ut ostendimus, nō incorporeas quasdam uirtutes, sed mortales uiros ut deos colebant. Sic græci quoq; diu eos honores hominibus cōferebant.

Aduersus eos q sensum tollunt, inutile esse dicentes ad cognitionē. Cap. VII.

Verum quoniam alij philosophorum sensibus cuncta cognosci arbitrabantur, alij contra rationi solummodo credendum, & sensum omnino abiciens dum dicebant, non est inutile quid aduersus istos Aristoteles in octauo de philosophia conscripsit, perstringere. Multi inquit rationem solummodo sequentes, sensum ac phantasia omnino abiciebant, ut Xenophanes Colophonius, & Parmenides Eleata, & Zeno, & Milesius de antiquioribus, de iunioribus autem Stilpo & Megarici, qui dicebant unum esse quod est, & quod diuersum esse uidetur, diuersum non esse, nec gigni quicquam, nec corrumpi, nec moueri penitus, aduersus quos quamuis in philosophia multa dicantur, tamen etiam nunc pauca dicamus. Diuina igitur res in nobis ratio est, indigemus tamen sensu quemadmodum & corpore. Nam & sensus naturæ de sensibilibus iudicat. Qui enim sentit aliquid patitur, & qui sentit quod patitur, eam passionem profecto cognoscit. Sensus igitur cognitio quædam est. Præterea si sentire pati quoddam est, & omne quod patitur, ab aliquo patitur omnino diuersum aliquidq; quod facit est, ab eo quod patitur, ut color & sonus à sensu. Deinde ipsum ens unum nouerat, sed nec immobile, sensus enim motus quidam est, quomodo autem si nihil ad cognitionem conferunt, nullus est, quam nollet secundum naturam sibi sensus esse depositos, omnes enim integritatem sensuum organorumq; suauitatem desiderant, qui melius ita de sensibilibus iudicant. Quare natura dulce tantus nobis amor inest, ut nullus non insanus unum sensum pro omnibus bonis quæ uocantur extrema, uellet commutare. Cur autem si nihil sensibus egeant, non eruant oculos, nec auditum destruunt, ut opere ostendant ueram esse doctrinam suam. Nunc uero uerbis quidem eos uituperant, re autem maxime omnium utuntur. Mellissus enim cum sensibilia nihil esse uelit ostendere, per sensibilia hoc ipsum efficere conatur. Si enim terra est inquit, & aer, & ignis, & ferrum, & aurum & aliud uiuēs, aliud mortuum, aliud nigrum, aliud album, cæteraq; omnia quæ uere esse homines credunt, si etiā nos recte uidemus, audiamus, atq; sentimus, ens quoq; tale quid esset profecto quale nobis primo uisum est, neq; transmoueretur, nec aliud ex alio fieret, sed sibi ipsi simile permaneret. Nunc uero cum dicamus, recte sentire uidetur nobis quod calidum est in frigidum, & frigidum in calidum. similiter & molle in durum, atq; econtra permutari. Merito igitur posset quispiam percunctari, nonne igitur calidum in frigidum trāsmutari, cæteraq; huius sensu cognouisti? Sed rationes opinionēsq; istorum iam ita exploratae sunt, ut nec dictæ quidem esse uideantur. Recte igitur procul dubitatione illi philosophantur, qui & sensum, & rationem, & cognitionem rerum suscipiunt. Hinc Aristoteles Xenophanem & eius similes uexauit, Xenophanem autem Protagoras & Nessas audiuerunt, Nessam Metrodorus, Metrodorum Diogenes, Diogenem Anaxarchus, Anaxarchum Pyrro, à quo Sceptici philosophi appellati sunt, qui nec sensu, nec ratione quicquam posse comprehendere docentes, magno risu omnium explosi sunt.

CLARISSIMO IVRIS^D CONSULTO ALBERTO VONICO TARVISA

no Hieronymus Bononius.

AGNA / Alberte clarissime, ac rerum dignarum studiosissime, priscos homines causarū solertissimos indagatores, obductos, teterrimæ caligine cecitatis, in ueritate diuini numinis uestiganda laborasse diu uideo, quibusdā nephandissimæ impietatis assertoribus, deos omnino pertinaciter esse negantibus, ut Diagoras & Protagoras; nonnullis essent, nec ne, inconstanter dubitantibus, ut Pythagoras Samius; aliquibus deos quidem esse fatentibus, res tamen humanas & terrena negocia non respicere, ut Epicurus; alijs & esse quidem, & mortalium curam gerere existimantibus, sicuti diuinus Plato, tantus autem inter hos ipsos error in quæstione ueri, tanta ceremoniarum, rituum, mysteriorum uarietas fuit, ut nulla hominum omnino ætas fuerit, quæ in diuinarum rerum sententia non multum inter se ipsa dissiderit, Aegyptijs Osirim, Isim, atq; animalia quædam abiectissima adorantibus, Atheniensibus Cererem magno studio præcipue colentibus, Romanis Martem, Vestam, Quirinum, ac quosdam priuatos deos uenerantibus. Atq; hæc quidem multiplex confusio per multum temporis in toto ferme terrarum orbe perseverauit usq; ad Saluatoris aduentum. Tum uero cæcitati mortalium in lumen saluberrimæ pietatis ab illa perniciosissimæ impietatis nostræ traductorum lux oboriri cœpit, tum errantibus semita ueritatis ostēdi. Diffusi deinde uarijs mundi regionibus Apostolici præcones euangelica prædicatione omnes gentes, omnes nationes illustrarunt, ut eorum uere fuerit uaticinatus propheta, in omnem terram sonum exisse, & uerba in fines orbis terræ. Viri tum doctissimi uerq; philosophi dei optimi maximi (qui sola sapientia est) amatores, tãquam sydera coruscantia passim emicere. Hinc apud Latinos lacteo eloquentiæ fonte manans Lactantius Cælius, trium linguarum optimus interpret, uitæq; sanctimonia probatissimus Hieronymus: hinc sacer Aurelius Augustinus, immortalis Ambrosius, uigilantissimus Gregorius elegatissimis religionem nostram eloquijs illustrarunt; gentilitatis dæmonum insidiosorum astu diutius elusæ / splendidissimo lumine ueritatis tenebras retexerunt, & male de ueritate ipsa sentientes, fræno seueræ castigationis compefcuerunt. Apud Græcos uero Athanasius, Basilius, Gregorius Nazianzenus, Ioannes Chrysostomus, Eusebius Pamphili, alijsq; permulti indefessi Christianorum dogmatum assertores summopere claruerunt. Iisq; diu limitibus Græciæ contenti, dum per quietem licuit inter suos, hoc est Græcos homines Italix ignoti latuere. Se uientibus demum tota Græcia diutinis atrocissimorum hostium bellis, occupato infelicis prouinciæ disciplinarum matris imperio, direptis misere ciuitatibus, tota nobilitate atq; uirtute Attica in Italia commigrante, clarissimi quicq; authores, cum gētiles, tum Christiani ad totam hospitalitatem diuertentes, studio doctissimorum interpretum, linguam Romanam didicerūt. Verum, cum à plurimis in historiarum poematum uel translatione fuerit hæcenus feliciter elaboratum, non minus grate utiliterq; ab his qui res Christianas eligere maluerunt effectum est. Nō enim Omnibonus Leoniceus uir singulari doctrina præditus, minus laudis consecutus est in Athanasio traducendo, quam alius quispiam in quouis gentili opere, aut ipsemet in toto commentariorum infinitorū contextu. Neq; Georgius Trapezuntius uir diuinus præparatione Euāgelica Eusebij in latinum uersa, minus gloriæ reportauit, quam rhetoricæ artis laboriosissimo opere ædito. Cuius quidem clarissimi operis, dedicati Nicolao quinto pontifici max

A ci maximo literarum toto orbe fugientium parenti, quo ad superos unde nobis demissus fuerat in tempestiue redeunte, omnis doctrinae spes erepta est, cum copiam facere omnibus quaeremus, nec sat facile inueniri posset exemplar, tu Alberte liberalissime me, ex bibliotheca tua quam praeciosissimis libris disciplinarum omnium liberalium refertam in ornatissima domo in modum atrij extracta studiosissime sumptuosissime que comparasti, nobis promptissime subuenisti. Vnde cum te iuuante, immo causam primariam praestante, germen utilissimi libri in angulis quibusdam abditis delitescens fuerit abunde propagatum, debemus non tantum nos officiosissimae tuae probitati, sed quicumque optatissimi muneris prius cupidi prope languebant, immortales gratias habebunt. Cumque in eodiuersorum male sentientium opiniones insolubilibus argumentis confutatas, & fidem orthodoxam fundatissimis rationibus stabilitam & confirmatam lectitabunt, non poterunt non tuae munificentiae meminisse, nomen tuum aeternae perennitatis monumento consecrantes.

EIVSDEM HIERONYMI CARMEN.

B Eusebius graio tantum sermone loquebar
 Nec poteram latius utilis esse uiris
 Cura Trapezunti non est perpeffa Georgi
 Ignotum tanti muneris esse bonum
 Interpres latias solers aduexit in oras.
 Et docuit lingua liberiore loqui
 Errores igitur quisquis cognoscere priscos
 Instructus uera religione cupis
 Me lege diuinas Romana uoce docentem
 Historias, grates soluere utriq; memor.

OCN 24290033

THE HISTORY OF THE

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

THE HISTORY OF THE

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.